

Limba ROMÂNĂ

Nr. 1-2 (229-230) 2015 Revistă de știință și cultură

ANUL XXV
Chișinău

limba
ROMÂNĂ

Revistă de știință și cultură

Nr. 1-2 (229-230) 2015

IANUARIE-APRILIE

CHIȘINĂU

R|O|M|Â|N|Ă

Apare la Chișinău din 1991

ISSN 0235-9111

Fondatori Ion DUMENIUK, Nicolae MĂTCAȘ, Alexandru BANTOȘ

Editor Echipa redacției

Redactor-șef Alexandru BANTOȘ

**Redactori-șefi
adjuncți** Ana BANTOȘ
Viorica-Ela CARAMAN

**Secretar general
de redacție** Oxana BEJAN

Redactori Jana CIOLPAN
Tatiana CURMEI
Liliana GANGA-ROSTEA

Lector Veronica ROTARU

**Concepție
grafică** Mihai BACINSCHI

Coperta Anatol DANILIȘIN, *Către acalmie VII* (2014, fragment)

**Colegiul
de redacție** Doina ARPENTI (Italia), Gheorghe Mihai BÂRLEA (Baia Mare), Iulian BOLDEA (Târgu-Mureș), Mircea BORCILĂ (Cluj), Gheorghe CHIVU (București), Dorin CIMPOEȘU (București), Anatol CIOBANU, Ion CIOCANU, Theodor CODREANU (Huși), Mircea A. DIACONU (Suceava), Andrei EȘANU, Nicolae FELECAN (Baia Mare), Gheorghe GONȚA, Ion I. IONESCU (Iași), Dan MĂNUCĂ (Iași), Nicolae MĂTCAȘ, Ioan MILICĂ (Iași), Cristinel MUNTEANU (Brăila), Eugen MUNTEANU (Iași), Sergiu MUSTEAȚĂ, Adrian Dinu RACHIERU (Timișoara), Mina-Maria RUSU (București), Marius SALA (București), Constantin ȘCHIOPU, Ion UNGUREANU, Diana VRABIE (Bălți)

Orice articol publicat în revista „Limba Română” reflectă punctul de vedere al autorului și nu coincide neapărat cu cel al redacției.

Textele nepublicate nu se recenzează și nu se restituie.

Pentru corespondență:

**Căsuța poștală nr. 83, bd. Ștefan cel Mare nr. 134,
Chișinău, 2012, Republica Moldova. Tel.: 23 84 58, 23 87 03
e-mail: limbaromanachisinau@gmail.com
pagina web: www.limbaromana.md**

*Ediție specială
dedicată
savantului Solomon MARCUS
și
memoriei poetului Grigore VIERU*

SUMAR**ARGUMENT**

Grigore VIERU	
Limba Română	9
Solomon MARCUS	
Limba este sufletul unui popor	10
Alexandru BANTOȘ	
Solomon Marcus. Traiectul modern al limbii române	11
Academicianul Solomon Marcus omagiat de colegi și discipoli	18

SOLOMON MARCUS PRIN EL ÎNSUȘI

Solomon MARCUS	
Raport pentru ultimii cinci ani și proiect pentru următorii	19
A locui azi în limba română	24
Umorul, dincolo de divertisment	31
Zece nevoi umane de care educația ar trebui să țină seama	37

LIMBA ROMÂNĂ – MATRICEA SPIRITULUI ROMÂNESC

Mina-Maria RUSU	
Solomon Marcus. <i>Limba română – între infern și paradis</i>	46
Camelia GAVRILĂ	
Solomon Marcus sau despre poetica și fascinația paradoxurilor	53
Cristinel MUNTEANU	
Câteva metafore privind valoarea descoperirilor și puterea tradiției în știință	62
Sanda GOLOPENȚIA	
Poetica și semiotica lui Solomon Marcus	71

MATEMATICA – MODELUL EXISTENȚEI DEFINITE

Liliana PREOTEASA	
Domnului Profesor, cu dragoste	75
Radu GOLOGAN	
Aproape jumătate de secol de amintiri cu Profesorul Marcus	77
Boris SINGER	
La mulți ani, Domnule Profesor Solomon Marcus!	80
Mihai DINU	
Matematicianul și extraterestrii	83
Dan POPOIU	
Matematica altfel	88
Smaranda LALESCU	
La mulți ani, Domnule Profesor!	91

LINGVISTICA – LOGIC ȘI ANALOGIC ÎN COMUNICARE

Gabriela PANĂ DINDELEGAN	
Începuturile lingvisticii matematice în România	93
Adina DRAGOMIRESCU	
Solomon Marcus și Olimpiada de lingvistică	99
Ioana BOUROȘ	
Aniversarea unui Om mare	103
Iulia MARINESCU	
Drumul spre excepțional	106
Vlad Andrei NEACȘU	
A privi înspre visele tale	110
Alberta Gabriela MILICU	
Poezie și ecuație	112

ÎNDRUMÂND TINERII CERCETĂTORI

Sorina-Georgiana RUSU	
Purtând aura științei autentice	114
Alexandru NICOLAE	
Admirând de la distanță	116
Alexandru NEGRESCU	
Un erudit în pomul matematicii	117
Sorin-Marian RUSU	
Sportul între artă, știință și joc	120

NEVOIA DE MODELE

Daniel DĂIANU	
Academicianul Solomon Marcus: un Om pentru Eternitate	122
Irinel POPESCU	
Solomon Marcus – modelul academic	125
Alex. ȘTEFĂNESCU	
Solomon Marcus, nu Marcus Solomon	129
Vasile BURLUI	
Gândirea marcusiană	131
Sergiu RUDEANU	
Solomon Marcus, un profesor permanent	136
Gheorghe PĂUN, Grzegorz ROZENBERG	
Solomon Marcus – Omul care nu s-a plictisit niciodată	139
Georgel RUSU	
Model de viață	144

6 **Limba** ROMÂNIA

Virgil NEMOIANU	
Un diamant cu multiple fațete	146
Silvia-Ofelia CHELARIU	
Un Socrate contemporan	149
Cristian S. CALUDE	
Profesorului Solomon Marcus, cu iubire	151

CĂRȚILE LUI SOLOMON MARCUS

Călin VLASIE	
Cum am editat <i>Paradigme universale</i>	155

GRIGORE VIERU, CETĂȚEAN AL POEZIEI

Ana BANTOȘ	
Redefinirea peisajului literar basarabean	157
Vladimir BEȘLEAGĂ	
Fenomenul Grigore Vieru	163
Nicolae MĂTCAȘ	
Învățător al neamului	166
Adrian Dinu RACHIERU	
Grigore Vieru și „crinii latinei”	171
Theodor CODREANU	
Un mare patriot	177
Ion ANTON	
Un romantic modernist	180
Ilie ȘANDRU	
Cea mai limpede conștiință	183
Ion ȚURCANU	
O emblemă a creșterii noastre culturale	187
Catinca AGACHE	
Scriitor și om de cultură român	189
Constantin ȘCHIOPU	
Grigore Vieru a făcut istorie	195
Ion CIOCANU	
O a doua viață	197
Vlad ZBÂRCIOG	
Suflet din sufletul neamului	200
Andrei BURAC	
Un fericit om al scrisului	203
Andrei STRÂMBEANU	
La nesfârșit, despre poetul Grigore Vieru	205

EMINESCIANA

Theodor DAMIAN

Ideea morții și revelația prototipului în poezia lui Eminescu 207

Vlad MISCHEVCA

Eminescu vs drama Basarabiei 219

CRITICĂ, ESEU

Cristinel MUNTEANU

Ilie Moromete – filozoful. Un argument 234

Theodor CODREANU

Călătoria liturgică a lui Theodor Damian (I) 242

Lina CODREANU

Textele de escortă pentru *Istoria ieroglifică și Țiganiada* (I) 251

ITINERAR LEXICAL

Anatol LENȚA, Nicolae CHIRICENCO

Despre funcționarea unor eurisemante lexicale într-un text literar 262

Anatol EREMIA

Fauna carpatină în onomastica și tradițiile populare românești (I) 268

LIMBA ROMÂNĂ AZI

Mihail ORZEAȚĂ

Globalizarea și limba română 277

VOCABULAR

Ion ȚURCANU

Reflecții asupra tâlcului unor cuvinte 284

POESIS

Iurie BOJONCĂ

Atunci când mergi la fântână...; Din moment ce-au dispărut anotimpurile...; Despre cum am murit...; Figuri de stil; Disociere; Am băut înainte de somn 291

SCRISUL ÎNTEMNIȚAT

Viorica-Ela CARAMAN

Devenirea eului interior în spațiul detenției. Soljenițin, Steinhardt, Müller (I) 299

DIALOGUL ARTELOR

- Anatol Danișișin. **Libertatea și magia culorii** (Constantin I. Ciobanu, Andrei Vartic, Valeriu Babansky, Giri Trif) 312
 Emilian GALAICU-PĂUN
Figură în repaos 315
Balanța dintre timp și spațiu (*pagini color*) I-XVI

GRAMATICĂ

- Oliviu FELECAN, Nicolae FELECAN
Structura semantico-sintactică a lexemelor *pe* și *la* 318
 Carolina POPUȘOI
Calcuri de dialectă verbală nerecomandate în limba română din Basarabia 325

CĂRȚI ȘI ATITUDINI

- Cristinel MUNTEANU
Un eveniment literar: *Serata crăițelor* de Valentin Popa 330

EX CIVITAS

- Ion I. IONESCU
Decalogul participării locuitorilor la dezvoltarea durabilă a comunităților 334

LECȚIILE ISTORIEI

- Ion MISCHEVCA
Elita intelectuală românească din Basarabia despre implicarea României în Primul Război Mondial. Cazul lui Constantin Stere 345
 Ion NEGREI
O pagină de zidire națională și bisericească: înființarea Mitropoliei Basarabiei 355

BIBLIOTECA ȘI TRANZIȚIA

- Vera OSOIANU
Cartea și lectura – temelia dezvoltării 371

JURNAL

- Andrei BURAC
Mergi până se termină drumul – 5 (I) 378

Limba Română

Din cauza durerii
Firescul dor al limbii
Îl preamăresc și-l cânt.
Din aceeași pricină
Puterii Tale, Doamne,
Mă-nchin.
În fiecare zi,
În chiar lumina dimineții
Se-arată steaua
Suferinței mele
Pe care numai
Ochii mamei o zăresc
Încoronați cu aur.
Da,
Mi-aș iubi țara
La fel de mult
Chiar dacă
Singurul om bun din ea
Ar fi numai mama,
Chiar dacă
Singurul lucru bun din ea
Ar fi numai Limba Română.

Grigore VIERU

* Din volumul Grigore Vieru, *Strigat-am către tine*, Editura Litera Internațional, București – Chișinău, 2002, p. 211.

Limba este sufletul unui popor

Ultima mea întâlnire cu Grigore Vieru: la Academia Română, era în primele rânduri, i-am întins mâna, iar el m-a îmbrățișat. La scurt timp după această întâlnire, a murit.

Pentru mine, cuvântul-cheie al poeziei sale, al vieții sale, este MAMA. Mitul mamei revine obsedant în poezia sa: „Ea se șterge cu mâna / De sudoare și mit, / Coperind cu țărână / Chipul său ostenit”; „Ușoară, maică, ușoară, / C-ai putea să mergi călcând / Pe semințele ce zboară / Între ceruri și pământ! / În priviri c-un fel de teamă, / Fericită totuși ești – / Iarba știe cum te cheamă, / Steaua știe ce gândești.”; și chiar a sa *Ars poetica* tot la mama trimite: „Merg eu dimineața în frunte, / Cu spicele albe în brațe / Ale părului mamei. / Buzele mamei, făptura mamei, chipul mamei...”

Mi-au revenit toate acestea în minte recent, când revista „Esquire” m-a invitat să vorbesc despre mentorii mei. Mai răspusesem de multe ori la întrebări de acest fel. Răspunsul meu se referea la cei care mă formaseră profesional, la profesorii mei și la profesorii profesorilor mei. Ulterior începusem să-i adaug, pe lista mentorilor mei, și pe unii dintre foștii mei discipoli, care deveniseră pentru mine un izvor de înțelepciune. Dar acum îmi dau seama că principalul și primul meu mentor a fost și este mama mea, al cărei al optulea și ultimul copil i-am fost. Dacă prin „mentor” înțeleg o ființă umană care m-a marcat puternic, atunci realizez că forța și capacitatea de a mă dărui unei acțiuni educaționale, despre care au mărturisit cei care au contribuit la cărțile *Întâlniri cu Solomon Marcus*, le-am preluat de la mama mea, care s-a dăruit creșterii celor opt copii ai ei, trebăluind de dimineața devreme până seara târziu, fără a pretinde vreo recompensă.

Da, are dreptate Vieru: „limba unui popor este istoria lui”. Mai mult decât atât, limba este principalul depozitar al culturii unui popor și în cazul limbii române am încercat să arăt modul în care limba include în germene felul cum percepem spațiul și timpul, mișcarea și energia, modul în care gândim logic, modul în care simțim, modul în care facem socoteli și așa mai departe. Limba unui popor este sufletul său.

Solomon MARCUS

20.12.2014, București

Alexandru BANTOȘ

Solomon Marcus.

Traiectul modern al limbii române

A.B. – editor și publicist,
redactor-șef al revistei
„Limba Română”, directorul
Casei Limbii Române
„Nichita Stănescu” din
Chișinău.

Într-un recent articol, intitulat oarecum atipic, *A locui azi în limba română* (o completare și nuanțare la prelegerea „Limba română, între infern și paradis”, susținută pe 1 septembrie 2013, la Chișinău*), academicianul Solomon Marcus trece în revistă unele aspecte actuale ale românei vorbite și scrise, reflecțiile fiind, de fapt, un nou indiciu al preocupărilor pe care le are magistrul pentru această veche și niciodată trădată iubire, limba română.

Atent observator al limbii române – la radio sau în fața televizorului, la bibliotecă sau în tren, la o plimbare pe stradă sau la magazin, oricând –, academicianul Solomon Marcus urmărește cu interes invariabil acest spectacol al ființei umane. Spiritul de observație mereu în stare de veghe, contemplarea faptelor de limbă, depistarea și examinarea greșelilor, inexactităților, a inadvertențelor sunt pentru Domnia Sa un *modus vivendi*, adevăr probat și de caracterul limpede, concis și exact al scrierilor sale. Stilul elevat, cunoștințele vaste ce acoperă mai multe domenii, experiența, talentul, marcate de exigență, îl situează pe Solomon Marcus în rândul celor mai competenți și mai avizați cercetători ai traiectului modern

* Textul prelegerii a fost publicat în revista „Limba Română”, nr. 7-8, 2013, p. 9-29.

al limbii române. „Nevoia de a mă exprima, – mărturisește profesorul, mă implică într-o continuă luptă pentru cuvântul potrivit, pentru evitarea cuvintelor parazite, revin, înlocuiesc, mereu, ca până la urmă să constat că nu am evitat pe deplin stereotipia. Mai totdeauna, când recitesc un text al meu, anterior, simt că l-aș rescrie. Exigențele limbii române mă privesc ușor ironic, chiar dacă binevoitor.”

Indiferent de domeniul abordat – matematică, lingvistică, filozofie, istorie, critică literară, artă etc. –, Solomon Marcus reușește să fie explicit, convingător, conținutul rămânând atractiv, argumentat și antrenant. Apelează la neologisme și împrumuturi din alte idiomuri doar în caz de strictă necesitate. Deși vorbește și scrie în engleză și franceză, reputatul om de știință se află în elementul său doar în limba română, pe care o consideră un miracol, o împletire spectaculoasă de trăiri, impresii, evenimente, o punte de legătură între eul personal și tot ce există în afara noastră. Or, numai în limba în care ai crescut te poți exprima deplin. „Limba română, mărturisește Solomon Marcus, este casa mea. Limba română există în atâtea variante câți vorbitori ai ei există. Numitorul comun al acestor variante este suficient de puternic pentru a asigura posibilitatea comunicării măcar parțiale, dacă nu integrale. Posibile diferențe mari de nivel cultural pot uneori diminua sensibil înțelegerea reciprocă a doi vorbitori cu aceeași limbă maternă”.

În ce măsură conștientizăm existența acestui decalaj și ce urmează să întreprindem pentru a-l anihila – iată provocarea de cursă lungă pentru specialiștii în domeniu.

Tot mai subtilă pentru mulți dintre vorbitorii ei, având tendințe „elitare”, „de adevărată aristocrație a spiritului”, limba română, cuprinsă în vârtejul galopantelor procese transdisciplinare, își redefinește rolul „în stimularea comunicării cu lumea, comunicare ce include integrarea europeană și globalizarea în toate domeniile”. Aflată la răscruce, de altminteri ca și alte idiomuri, pentru a supraviețui în plan regional, limba română e obligată să participe nemijlocit la dialogul culturilor și să dea dovadă de susceptibilitate la rigorile zilei. „Identitatea nu se mai capătă prin închistare în forme fixe, precizează Solomon Marcus. Tocmai deschiderea către lume oferă proba de foc a unui idiom de a ține ritmul cu viața”. E contraproductiv și, în același timp, anacronic să rămânem „cantonați” într-un mediu cu granițe prestabilite. Dar propulsarea pe

un traseu internațional și interdisciplinar reclamă abandonarea inerției noastre proverbiale. Or, tradițional, cultura românească este timidă în comunicarea cu lumea, inclusiv în propriul spațiu de existență și dăinuire, care nu coincide neapărat cu frontierele statale, circumstanță ce avantajează ideea unei strategii lingvistice capabile să contureze parametrii traseului modern al limbii române în ansamblu. Cine vor fi actorii decidenți în elaborarea și implementarea unui atare program național? Politicienii, comunitatea academică, oamenii de creație, cadrele didactice? Sau toți împreună?

Complexitatea și eficiența derulării unui proiect național de anvergură, favorabil creării premiselor de omogenizare a limbii române, vor fi determinate, bineînțeles, de capriciile politice ale timpului, centrul și marginea unui idiom având istoricește itinerare diferite de afirmare și supraviețuire, dar care, acum, în epoca globalizării, au șanse reale de a converge spre aceeași țintă – unitatea lingvistică. Mijloacele moderne de comunicare, radioul, televiziunea, mass-media scrisă, internetul și telefonia mobilă, consideră Solomon Marcus, pot dura o punte de legătură eficientă între vorbitorii aceleiași limbi, indiferent de locul lor de amplasare. Este, așadar, necesară reexaminarea politicilor socioumane, inclusiv lingvistice, care urmează a fi întemeiate și implementate în funcție de realitățile concrete, accentul punându-se pe coerență, calitate și efect scontat previzibil. Or, deși cultura română de peste fruntariile statale se află pe un teren arid, supus intemperiilor, exploziv și incendiar, după 1989, în regiunile locuite de români s-a acționat aleatoriu, fără o concepție bine definită, managementul instituțional, inclusiv cel privind presa științifică și culturală a fost compromis, pentru că, de regulă, se afla la cheremul neprofesioniștilor. Desigur, nu vom spune nimic nou afirmând că și din aceste considerente Prutul mai continuă să fie o graniță (adevărat, acum fără sârmă ghimpată) pe harta limbii române. Și cu toate că s-au făcut progrese vizibile în reanimarea conștiinței naționale, Basarabia mai plătește tribut ideologiei inoculate de regimul țarist și cel sovietic. Bătălia pentru o nouă mentalitate și o percepție corectă a realităților continuă, fără însă a evita lamentabilele eșecuri, cele de ordin politic, tot mai vizibile în ultimul timp, generând o adevărată degringoladă în plan spiritual. Din această perspectivă este greu de înțeles de ce, deocamdată, nu există organisme permanente comune de specialiști (din România, Republica Moldova și din alte

țări), care să aibă drept obiect de cercetare probleme stringente ale culturii, ale limbii române literare, în toate formele și zonele ei de manifestare. Investigații complexe (sociologice, psihologice, lingvistice etc.) se impun cu precădere în ținuturile unde limba română a fost și mai este supusă unui proces continuu de erodare și de claustrare față de matricea ei naturală, cauzat nu doar de perpetuarea bilingvismului unilateral. În această ordine de idei, de exemplu, ar trebui cercetat și explicat un fenomen doar aparent paradoxal: deși numărul tinerilor filologi cu acte în regulă sporește (implicit din rândul bursierilor statului român), în Republica Moldova este tot mai acută lipsa unor tineri cu vocație și aplecare pentru studiul limbii române practice, fapt de-a dreptul îngrijorător. Cine dar va elabora o strategie lingvistică aptă să asigure însușirea și promovarea limbii române standard, în condițiile extinderii fenomenelor globalizării, când limba română (din țară și din afara hotarelor ei) trăiește o dramă, care vine din două direcții, precum menționează Solomon Marcus, internetul și limba engleză, la Chișinău adăugându-se limba rusă, la Cernăuți – ucraineana și rusa etc.? În ce măsură și cu ce rezultate palpabile se implică în abordarea chestiunilor de acest gen societatea, școala, sistemul educațional, familia? Ce rol li se atribuie în acest caz manualelor de română și nu numai? Ce pași concreți se fac pentru ca manualele școlare, aceste cărți indispensabile pentru formarea profilului intelectual al viitorilor cetățeni, să fie elaborate de către cei mai competenți autori?

Iată doar câteva dintre problemele ce descind din tematica lingvistică marcusiană și asupra cărora suntem invitați să medităm după lectura incitantelor sale articole, studii, prelegeri, interviuri din presa scrisă și cea electronică.

Enciclopedist desăvârșit, figură proeminentă în domeniul științei, „om-instituții, cu o activitate din care puteau ieși, după cum afirmă acad. Gheorghe Păun, măcar vreo cinci cariere obișnuite”, Solomon Marcus nu se izolează în turnul de fildeş al cercetării, așa cum procedează unii din comodate, teamă sau din incapacitatea de a plonja în complexitatea problemelor vieții cotidiene.

Domnia Sa este inițiatorul unor febrile și controversate discuții în cele mai diverse domenii. Făcându-și cunoscută opinia și solicitând punctul de vedere al numeroșilor săi discipoli, admiratori sau simpli cititori,

caută, împreună, calea de limpezire a subiectelor. Una dintre dezbaterile din 2013 a vizat situația fără precedent a revistei de știință și cultură filologică „Limba Română”, când, pentru a asigura continuitatea apariției și pentru a salva onoarea publicației, echipa redacțională, deoarece obținuse suport financiar doar pentru cheltuieli tipografice, a lucrat fără salarii pe parcursul unui an întreg.

Aici e nevoie de o scurtă precizare bibliografică: fondată în primăvara anului 1991, până la implozia Uniunii Sovietice, de către Ion Dumeniuk, Nicolae Mătcaș, Alexandru Bantoș și un grup de oameni de știință, profesori universitari, scriitori și publiciști de pe ambele maluri ale Prutului, „Limba Română”, cu un tiraj inițial de 18 mii de exemplare, a promovat valorile autentice ale patrimoniul lingvistic, literar și cultural național, a răspândit neabătut, în satele și orașele Basarabiei, adevărul științific și istoric despre unitatea și identitatea etnolingvistică a românilor, fiind considerată cea mai dreaptă și mai accesibilă carte de învățătură pentru masele largi de cititori ai bibliotecilor școlare și publice. Cu un tiraj mai modest acum, revista, grație internetului, își amplifică din nou aria de răspândire. După plasarea în toamna anului trecut, pe site-ul publicației (www.limbaromana.md), a 228 de numere, câte au fost tipărite de la fondare până în prezent, precum și a celor mai importante volume, apărute în colecția „Biblioteca revistei «Limba Română»”, semnate de renumiți filologi (*Limba română este patria mea. Antologie de studii și texte publicate în revista „Limba Română”*; Silviu Berejan, *Itinerar sociolingvistic*; Anatol Ciobanu, *Reflecții lingvistice*; Nicolae Corlăteanu, *Testament. Cred în izbânda limbii române*; Ana Bantoș, *Deschidere spre universalism. Literatura română din Basarabia postbelică*; Nicolae Mătcaș, *Calvarul limbii române din Basarabia. Studii. Articole. Comunicări ș.a.*), site-ul nostru este frecventat, lunar, de circa 50.000 de vizitatori unici, ceea ce pentru o publicație de știință și cultură filologică nu e puțin. Și încă un detaliu: întrucât echipa nu a acceptat imixtiunea politicului în programul editorial și pentru că a detestat spiritul de gașcă, din 1994, când la Chișinău au revenit la guvernare neocomuniștii, revista s-a pomenit marginalizată. Fără fonduri din bugetul republican, a fost pusă în situația de a căuta sprijin la București, cea mai luminoasă perioadă fiind legată de colaborarea cu ICR, București, (2007-2012), după care au survenit incertitudinea, așteptările, indiferența. În acest deloc optimist con-

4 martie 2015, Aula Academiei Române. Ana Bantoș, Solomon Marcus și Alexandru Bantoș

text, surprinzătoare și încurajatoare pentru noi a fost reacția manifestă, promptă și dezinteresată a Domnului Profesor Solomon Marcus exprimată în legătură cu destinul precar al revistei. Articolul *Un semnal de alarmă: Limba Română*, publicat în mass-media de la București și Chișinău (<http://www.contributors.ro/advocacy-public-affairs/un-semnal-de-alarma-limba-romana/>; <http://www.hotnews.ro/stiri-opinii-16213220-semnal-alarma-limba-romana.htm>; <http://www.jc.md/un-semnal-de-alarma-limba-romana/>; <http://www.timpul.md/articol/%28opinie%29-un-semnal-de-alarma-limba-romana-52807.html?action=print>), a generat o discuție extinsă, putem afirma, pe întreg spațiul limbii române, constituind pentru echipa redacțională o sursă stimulatorie de energie și încredere, un mobilizator îndemn de a rezista în vremi „de o cruzime existențială atroce”.

Astfel, prin gestul său salutar, academicianul Solomon Marcus a acționat tranșant, la fel ca și odinioară Ion Dumeniuk, Nicolae Mătecaș, Eugeniu Coșeriu, Grigore Vieru, Gheorghe Chivu, Constantin Ciopraga, Dumitru Irimia, Valeriu Rusu și alți reprezentanți iluștri ai

culturii române, care în momente de răscruce au luat apărarea „Limbii Române”, ferind din calea dispariției publicația.

Modest, amabil, sobru, convingător, având la îndemână argumentul și dorința de schimbare în bine a lumii, actor și spectator de excepție al realității în multitudinea manifestărilor ei, academicianul Solomon Marcus poartă nedezmățit mantia de cavalier al adevărului, de apărător și promotor al dreptății, scrierile sale formând o adevărată zestre testamentară pentru cei care vin. Cunoscându-l pe omul Marcus, cel din cărți și cel din viața de toate zilele, ai satisfacția descoperirii unui vechi și devotat prieten, care te cheamă să trăiești bucuria irepetabilă a clipei.

Cu ocazia împlinirii venerabilei vârste de 90 de ani, exprimăm domnului academician Solomon Marcus cele mai sincere sentimente de grațitudine, urându-i sănătate și belșug de noi roade în grădina culturii române, pe care a slujit-o întreaga viață cu inspirație și nobil devotament.

În semn de aleasă prețuire a monumentalei sale Opere, publicăm unele texte purtând semnătura lui Solomon Marcus, implicit excelentul discurs („Raport pentru ultimii cinci ani și proiect pentru următorii”), rostit la finalul sesiunii științifice din 4 martie 2015 de la Academia Română, precum și un grupaj de texte despre viața și activitatea de creație a magistrului, omagiu adus de colegi, prieteni și discipoli de azi și de mâine.

Academicianul Solomon Marcus omagiat de colegi și discipoli

Miercuri, 4 martie 2015, în Aula Academiei Române, București, Calea Victoriei nr. 125, în prezența membrilor Academiei și a numeroșilor invitați din țară și de peste hotare, s-a desfășurat Sesiunea omagială dedicată academicianului Solomon Marcus cu ocazia împlinirii a 90 de ani.

La acest remarcabil eveniment, au prezentat comunicări Acad. Ionel-Valentin Vlad, Președintele Academiei Române, Acad. Viorel Barbu, Președintele Secției de Științe Matematice, Acad. Alexandru Balaban, Acad. Marius Sala, Prof. Alexandra Bellow, Acad. Marius Iosifescu, Prof. Basarab Nicolescu, membru de onoare al Academiei Române, Acad. Ioan-Aurel Pop, Acad. Daniel Dăianu, Acad. Gheorghe Păun, Prof. Alexandru Bantoiș, Prof. Constantin Ionescu-Târgoviște, membru corespondent al Academiei Române, Prof. Gabriela Pană Dindelegan, membru corespondent al Academiei Române, Prof. Sanda Golopenția, Prof. Gheorghe Benga, membru corespondent al Academiei Române, Prof. Irinel Popescu, membru corespondent al Academiei Române, Prof. Mircea Martin, membru corespondent al Academiei Române, Prof. Mircea Dumitru, membru corespondent al Academiei Române, Prof. Sergiu Rudeanu, Prof. Virgil Nemoianu, Prof. Cristian Calude, Prof. Victor Țigoiu și Prof. Lucian Beznea.

La sfârșitul sesiunii, Acad. Solomon Marcus a prezentat „Raport pentru ultimii cinci ani și proiect pentru următorii”.

Solomon MARCUS

Raport pentru ultimii cinci ani și proiect pentru următorii

Mulțumesc Academiei Române pentru a fi prilejuit acest eveniment, inițiat de Președintele Secției de Științe Matematice a Academiei Române, dar care a devenit un eveniment al întregii noastre Academii, prin adeviziunea entuziastă a Președintelui Academiei Române și prin participarea activă a unor reprezentanți de seamă ai celorlalte Secții ale Academiei Române. Mulțumesc atât celor care au luat cuvântul, cât și celor care au venit să-i asculte. Îi cer iertare Profesorului Cristian Calude, care de la celălalt capăt al lumii, de la Universitatea din Auckland, Noua Zeelandă, a trimis o înregistrare video a vibrantului său mesaj încărcat de semnificații, dar chipul său nu a putut fi văzut și vocea sa nu a putut fi auzită, mesajul său fiind citit de o altă persoană.

În anul 2010, când am fost sărbătorit aici, la împlinirea a 85 de ani, am spus: cuvântul-cheie este *proiect*. În momentul în care nu mai ai proiecte, nu mai dai sens unui *mâine*, e ca și cum nu mai trăiești și, de aceea, mă simt acum obligat să dau raportul pentru perioada din 2010 încoace și să prezint proiectul pentru următorii ani.

S.M. – savant român, ilustru matematician, membru titular al Academiei Române (din 2001). După studiile liceale, încheiate cu un bacalaureat strălucit în orașul de baștină Bacău, urmează Facultatea de Matematică a Universității din București (1944-1949). Începută la Institutul Politehnic (1950-1953), cariera universitară e continuată la Facultatea de Matematică a Universității din București, unde obține consecutiv titlurile de lector (1955), conferențiar (1961), profesor (1966). Din 1956 este doctor în matematică, iar în 1968 devine doctor docent în științe. Este invitat în calitate de profesor la numeroase universități de peste hotare. Cele peste 400 de lucrări sunt traduse în limbi de circulație universală și au fost publicate de către cele mai prestigioase edituri și reviste de pe mapamond. Este membru în colectivul de redacție al peste 30 de publicații științifice internaționale din Europa și de pe alte continente. Peste 1000 de cercetători din întreaga lume i-au citat studiile și ideile. Este recunoscut la nivel mondial ca fondator al lingvisticii matematice, numele fiindu-i înscris în *Brockhaus*, *Encyclopedia Universalis*, *Enciclopedia Italiana*, *Great Soviet Encyclopedia* etc.

Aș împărți activitatea mea, după împlinirea vârstei de 85 de ani, în trei părți. Prima parte, toată lumea o poate vedea pe *Google scholar*. Acolo scrie, la *Solomon Marcus – Google Scholar Citations* că, din anul 2010 încoace, am primit 317 citări, numărul meu total de citări devenind astfel egal cu 2.032, cu un indice Hirsch egal cu 20. Tot din *Google scholar* se poate afla că din anul 2011 încoace am înregistrat 185 de rezultate, unele referindu-se la lucrări pe care le-am publicat în anii respectivi, altele la citări primite în aceeași perioadă. Se constată că am publicat în ultimii cinci ani peste 40 de articole de cercetare, în reviste științifice internaționale sau românești, și se mai poate vedea, evident, și impactul. Vă mărturisesc că o satisfacție deosebită o încerc constatând că încă își exercită impactul unele lucrări ale mele de analiză matematică, de lingvistică sau de poetică publicate în urmă cu 50 sau 60 de ani. Mai mult, acest impact este uneori de o natură surprinzătoare: un articol de analiză matematică pură aplicat în biologie, unul privind strategia personajelor teatrale valorificat în analiza socială.

Dar contabilitatea de pe *Google* include și autocitări precum și date relative la alți autori, cu nume asemănătoare. În ceea ce mă privește, fenomenul respectiv nu a alterat sensibil datele personale. Grav este însă faptul că *Google* se dovedește deocamdată incapabil de a înregistra satisfăcător situația din anii mai vechi. Față de datele pe care le am consemnat în evidența mea, prin consultarea directă a publicațiilor, pentru ceea ce am publicat în deceniile 6, 7, 8 și 9 ale secolului trecut, doar o mică parte a citărilor, de ordinul miilor, se regăsește în contabilitatea de pe *Google*.

În ultimii cinci ani, am călătorit mult în lume și am participat la multe întâlniri internaționale; în toate am căutat să fac ceea ce fac și în interiorul Academiei Române – să sfidez granițele dintre discipline, să fac față globalizării culturale actuale și să interacționez cu cât mai multă lume, cu preocupări dintre cele mai diverse. Și, în parte, mă bucur că acest fenomen s-a observat și în sesiunea de astăzi. Da, mi se pare că lumea este simplă, numai că simplitatea aceasta se ascunde și este foarte greu s-o identifiți. Cred mai mult în numitorul comun al diverselor discipline din Academie, decât în ceea ce le desparte. Îmi pare rău că deocamdată nu reușesc să conving și să atrag mai mulți membri ai Academiei la acest mod de a vedea.

Și a doua parte a activității mele se vede pe *Google*. Am străbătut țara în lung și-n lat, sunt mereu prezent în școli, universități și instituții de cultură, ca urmare a invitațiilor pe care le primesc din partea acestora. Am încercat să fac față la toate și am pornit de la ideea că pot descoperi o problematică interesantă în orice preocupare umană. Constat cu plăcere că multe persoane aparent din domenii departe de mine manifestă interes pentru demersul meu. Trebuie să scot în evidență un eveniment special, care m-a pus în fața unei provocări fără precedent. L-ați ascultat aici pe dl Alexandru Bantoș, redactorul-șef al revistei „Limba Română” de la Chișinău. Alexandru Bantoș mi-a lansat o provocare acum câțiva ani, care nu m-a putut lăsa indiferent; mi-a vorbit despre situația dramatică a revistei „Limba Română” de la Chișinău, care nu mai primea finanțare suficientă nici de la Chișinău, nici de la București. Am dat un semnal de alarmă pe hotnews, care a avut un oarecare efect, și de atunci ne aflăm într-o solidaritate puternică – am fost la Sărbătoarea Limbii Române la Chișinău anul trecut, rezultatul fiind publicarea unei broșuri: *Limba română, între infern și paradis*, care a avut un ecou puternic. În ultimii cinci ani, am publicat la Editura Paralela 45 o carte de mari dimensiuni, *Paradigme universale*, care include cinci volume anterioare cu titlu similar. Paradigme ca timpul, jocul, informația, comunicarea, calculatorul, globalizarea, ordinea și haosul, știința și religia, centrul și marginea, echilibrul, labirintul, complexitatea, energia și entropia, stânga și dreapta și atâtea altele străbat întreaga cunoaștere umană și își demonstrează astfel universalitatea. Am mai publicat, la Editura Spandugino, seria de 4 volume *Răni deschise*, primul volum din *Nevoia de oameni* și am beneficiat de primele două volume din *Întâlniri cu Solomon Marcus*. Dar poate că cel mai important este faptul că, la Editura Academiei Române, am coordonat și îngrijit, în colaborare cu Smaranda Lalescu, publicarea *Operele* marelui matematician și om de cultură Traian Lalescu. Acest eveniment a fost celebrat nu doar la Academie și la Universitate, ci și la Banca Națională a României.

Cea de a treia categorie de activități, care nu se vede nici pe *Google* și nici pe *Google scholar*, este aceea a relațiilor personale, în mare măsură concretizate în întâlniri directe și în corespondența electronică pe care o am cu un număr foarte mare de persoane, de la foștii mei studenți și cititorii scrierilor mele până la numeroși copii, părinți, elevi, studenți, profesori și tot felul de alte categorii dintre cele mai

diverse. Chiar acum am primit un mesaj de la o fostă studentă care a ajuns o personalitate în Statele Unite în domeniul aplicării matematicii în psihologie. Din anumite puncte de vedere, această activitate este pentru mine cea mai importantă. Când am avut azi pauză de cinci minute, o elevă de clasa a opta cu care mă întâlnisem la un concurs școlar a venit la mine să-mi ofere flori. Dintre toate persoanele cu care mă întâlnesc, elevii de gimnaziu și cei de liceu se detașează pentru că li se calcă în picioare nevoile și drepturile și ei nu au încă știința și capacitatea de a le revendica. Vocea lor nu o ascultă nimeni: nici mass-media, nici factorii de putere, nici profesorii lor și în cele mai multe cazuri nici părinții lor, iar ei își strigă suferința și nemulțumirile în surdina. Aș fi vrut să aduc la microfonul acesta pe câțiva dintre ei, dar mă tem că aș fi încălcat protocolul Academiei. Sau măcar să vă citesc fragmente din mesajele lor – dar nu ar fi fost timp pentru așa ceva – și să vedeți cum ne batem joc de elevi de nota zece, care, în aparență, ar trebui să se bucure că au zece pe linie; în fapt, ei sunt conștienți că sunt îndopați cu multe cunoștințe prea puțin semnificative și, în schimb, nu învață o seamă de lucruri importante. Această suferință și-o exprimă insistent în mesajele pe care mi le trimit și nu sunt înțeleși, astfel de mesaje vin din toate colțurile țării și ei simt că nimeni nu are răbdare, timp și uneori poate că nici pregătirea intelectuală pentru a le da atenție și a-i înțelege. În creierile acestor generații ale globalizării și internetului lucrurile se petrec altfel decât se petreceau ele în creierul nostru, atunci când eram de vârsta lor. Dar nu se ține seama de această situație și unul din rezultate este că printre elevii de liceu și gimnaziu bântuie stările de depresie și de stres, fenomen care, într-un fel sau altul, va exploda, nu mai poate continua multă vreme.

Am fost invitat la Guvern, ca urmare a faptului că sunt autorul prefeței unei cărți extraordinare, care a apărut de curând, *România nouului val*, în care vreo 70 de tineri, cu vârste între 16 și 35 de ani, prezintă proiecte pentru România următorului deceniu. Simt că am mandat din partea celor fără de cuvânt de a fi un purtător de cuvânt al lor. Îmi dau seama din mesajele pe care le primesc că trebuie să îndeplinesc această funcție. La Guvern, profitând de prezența prim-ministrului, i-am spus deschis și clar că situația din învățământ și din educație este disperată.

4 martie 2015, Aula Academiei Române

Pentru anii care vin, în mod special pentru anul acesta, agenda mea este foarte încărcată; voi participa la întâlniri internaționale la Istanbul, Viena, Turku (Finlanda), Bonn (Germania). Nu-mi mai pot permite să merg prea departe, de aceea am evitat unele destinații. Am, de asemenea, o agendă foarte încărcată pentru întâlniri cu tinerii. Vă voi da un exemplu, am fost invitat, ca și anul trecut, la Cluj-Napoca în luna iulie, timp de o săptămână, de o grupare de tineri cu sloganul *Vrem să fim creatori de viitor*; sunt inițiative extraordinare. Voi fi mereu pe teren, chiar în zilele următoare mă voi întâlni cu elevii care s-au calificat pentru faza națională a Olimpiadei de lingvistică.

Îmi pare rău că acest eveniment aniversar se petrece într-un moment de mare derută și tensiune pentru societatea românească.

Solomon MARCUS

A locui azi în limba română

E bine acasă, dar e nevoie să mai și plecăm de-acasă

Te simți bine acasă, dar dacă nu mai ieși deloc din casă, ceva nu este în regulă. Sănătatea ta va fi în primejdie. Așa este și cu limba, azi mai mult decât ieri. E important să găsim o plăcere în exercițiul limbii române, să nu rămânem numai la aspectul ei strict utilitar, ci să-i sesizăm comorile de cultură și de istorie pe care le ascunde. Dar în același timp, ca oameni de cultură, ca intelectuali, ca profesioniști ai unui domeniu care se dezvoltă într-un ritm necunoscut anterior și care practică un metabolism tot mai accentuat cu întreaga cunoaștere, este necesar să alternăm această locuință cu aceea oferită de alte idiomuri, și în primul rând de limba engleză. Trăim într-o lume globalizată, trebuie să învățăm s-o înțelegem, să ne facem înțeleși de ea, să conviețuim cu ea, să interacționăm cu ea. În această privință, internetul poate avea un rol esențial, pe care trebuie să învățăm a ni-l asuma. Din adversar, cum este el acum pentru unii, trebuie să-l transformăm în aliat.

Chișinău, ca loc al limbii române în sărbătoare

La sfârșitul lunii august mă aflam invitat la Chișinău. Ce loc mai potrivit îmi puteam imagina pentru a marca Sărbătoarea Limbii Române? Acolo unde limba română a trebuit mereu să facă față unor forțe adverse. De la Ilya Prigogine (laureat Nobel în chimie) am învățat că un sistem are o șansă în plus de a dobândi o stare superioară atunci când întâmpină o rezistență. „Tot răul spre bine”, cum aflăm și din înțelepciunea populară. După o vizită în piața centrală din Chișinău, te vezi copleșit de dulceața moldovenească a limbii române. Românii din stânga Prutului au simțit tot timpul că limba română este marca identității lor, deci mult mai mult decât un simplu mijloc de comunicare, ei au putut înțelege, privind și întreaga lor istorie, că limba română con-

tează nu doar și nu în primul rând prin funcția ei utilitară, instrumentală, ci prin valoarea ei istorică, națională, culturală.

Dar în dreapta Prutului ce s-a întâmplat?

Aici, în absența forțelor adverse din stânga Prutului, atenția este reținută de un fenomen care, într-o măsură mai mică sau mai mare, afectează probabil orice limbă. Avem în vedere incapacitatea masei vorbitorilor de a avea acces la complexitatea crescândă a limbii lor, la bogăția ei de subtilități și nuanțe fonetice, fonologice, morfologice, sintactice, semantice, prozodice, etimologice, la metabolismul ei cu alte idiomuri, cu alte compartimente ale diferitelor competențe umane, de la cele logice și psihologice la cele sociale și artistice. În particular, noi, cei care ne-am născut și am crescut în și cu limba română, pentru care această limbă ne oferă modul optim de a ne exprima, de a ne identifica, noi, cei pentru care nevoia de limba română este la fel de fundamentală ca nevoia de supraviețuire, simțim că această limbă a atins un nivel de complexitate, de subtilitate inaccesibil masei vorbitorilor ei. Mai mult, capcanele, surprizele, spectacolele culturale și intelectuale pe care le oferă ea par a fi fără sfârșit. Numai o elită intelectuală are acces la aceste bogății, dar nici această elită nu se bucură de întreaga comoară pe care limba română o ascunde. Da, acesta este cuvântul: bijuteriile lingvistice se ascund, pretind un efort intelectual pentru a ajunge la ele, un nivel cultural pe care puțini îl ating.

Un decalaj inevitabil, dar prea mare

Admițând că decalajul la care ne-am referit, dintre aspectul elitar și cel popular al limbii române, este inevitabil, trebuie să observăm totuși că amploarea acestui decalaj ar fi putut fi considerabil redusă dacă nu se comiteau greșeli grave în educație. Cu ce fel de limbă română se întâlnește un copil la el acasă? Dar la școală? Standardizarea excesivă a vocabularului, sărăcia sa, stereotipia exprimărilor, folosirea exagerată a abrevierilor, evitarea în educație a stărilor, atitudinilor interrogative, de căutare, de îndoială, de mirare, de nedumerire, de contemplare, de extaz, de disponibilitate la glumă, humor și ironie, inclusiv autoironie, de transgresare a unei viziuni binare, în termeni de da sau nu, de stimulare a imaginației și visului se reflectă nemijlocit în sărăcia practicii vorbirii și scrierii.

Limba, dincolo de gramatică

Modul în care vorbim și scriem în limba română trădează în bună măsură relația noastră cu logica, gradul de ordine care există în mintea noastră, relația noastră cu morala, cu adevărul, cu frumosul. Toate aceste implicații ale însușirii limbii române ar trebui să fie în atenția educatorilor. Orice educator, indiferent de nivel și de specialitate, are și un grad de răspundere la însușirea limbii române; deci ea nu este numai a profesorului de limba și literatura română, ci a tuturor învățătorilor și profesorilor, de la grădiniță până la universitate.

O dramă a limbii române

Am în vedere faptul că tocmai manifestările ei cele mai grandioase nu pot fi arătate lumii. Iată trei exemple: M. Eminescu, T. Arghezi, I. Barbu. Creația și comunicarea, două deziderate naturale atunci când sunt considerate separat, se dovedesc uneori incompatibile. Trei creatori care au îmbogățit în mod substanțial limba română au contribuit chiar prin aceasta la imposibilitatea de a-i scoate din limba română, pentru a-i arăta lumii. Mereu trebuie să ne amintim ce se pierde când ceva se câștigă. Tensiunea dintre cercetare și creație, pe de o parte, și comunicare cu lumea, pe de altă parte, se manifestă puternic și la alte două provocări majore la adresa limbii române. Acestea vin din două direcții aparent foarte diferite, dar care, de fapt, sunt strâns legate: internetul și limba engleză.

Realitatea zilei de azi: globalizarea

Internetul și engleza sunt organic asociate cu procesele de globalizare, deci ating nu numai limba română, ci toate limbile care nu sunt de circulație internațională, iar în momentul de față singura limbă care s-a impus la nivel internațional, deci în toate întâlnirile științifice internaționale, este engleza (cu excepțiile de rigoare, pe care nu le discutăm aici). Pentru a se înțelege amploarea și gravitatea problemei, trebuie să ținem seama de un fapt deseori neglijat: globalizarea nu se referă numai la economie, finanțe, politică, informație și comunicare; ea include în mod esențial și cunoașterea, cercetarea, creația de orice fel, întreaga cultură. În unele domenii într-o măsură mai mare, în altele într-o mă-

sură mai mică, dar chiar în acestea, deloc neglijabilă, globalizarea se manifestă în toate etapele muncii intelectuale.

Engleza: mai mult decât am crezut

Am crezut că engleza e numai pentru comunicare cu lumea, rămânând ca elaborarea creatoare să se desfășoare exclusiv sub umbrela limbii noastre materne. Dar după o practică mai îndelungată a englezei vorbite și scrise, pentru a ne documenta, pentru a ține pasul cu progresele domeniului nostru de interes, pentru a interacționa cu lumea și pentru a ne afirma în lume, simțim cum treptat engleza devine o parte a modului nostru de a gândi și ne trezim întrebându-ne: oare cum s-ar spune în românește cutare lucru din engleză (după ce mai tot timpul preocuparea noastră era opusă: cum să exprimăm în engleză cutare expresie românească)? Comunicările științifice în limba română, în domenii ca matematica, informatica, fizica, chimia, biologia, economia și atâtea altele, dar și didactica acestor domenii, par uneori elaborate într-un idiom hibrid, un fel de *romgleză*, care „strică” și româna, și engleza și despre care este greu de spus unde va duce. Tot felul de cuvinte englezești devin peste noapte românești. Cine poate contesta cuvântul românesc *laptop*? Dar *facebook*? Dar *blog*? Dar *fractal*? Acum și *iPad*, *twitter*. Cu *internet* și cu *feedback* ne-am obișnuit demult. Și nu e vorba numai de vocabular. Un singur exemplu: tendința tot mai accentuată de a face verbe din substantive (*a dializa* pentru „a face dializă”) este și ea stimulată de limba engleză, unde cumulara funcțiilor nominale și verbale este la ea acasă.

Probleme de strategie lingvistică

Pe de o parte, trebuie să ieșim din limba română, pentru ca să fim în legătură cu lumea; pe de altă parte, după fiecare aventură globală, trebuie să ne întoarcem în limba română, s-o îmbogățim cu experiența ultimei ieșiri din ea. O navetă permanentă în și din limba română devine inevitabilă. Să înveți să trăiești plăcerea locuirii în ea, dar și plăcerea de a ieși din ea, pentru a trăi în lume și pentru a duce acolo creativitatea de la locul tău, apoi, cu această experiență câștigată, să te întorci îmbogățit, trăind plăcerea revenirii. N-ați observat cum limba română vi se dezvăluie mai proaspătă după o absență din ea? Cultura, știința nu pot renunța la limba

română, aici e locul lor organic de viață, facem educația noilor generații în limba română, fie că este vorba de matematică, fizică sau chimie, fie că ne referim la economie, psihologie sau filozofie. Dar procedând în acest fel, nu putem ignora realitatea zilelor noastre, care ne obligă să practicăm o limbă română deschisă la schimbările pe care viața le impune.

La bani mărunți, asta înseamnă o dinamică permanentă, un metabolism fără precedent al limbii române cu celelalte idiomuri și, în mod special, cu engleza; dar și un metabolism cu întreaga cultură, în cadrul căruia frontierele dintre discipline aproape că dispar. Să nu ne temem de schimbare, identitatea nu se apără prin închistare în forme fixe. Tocmai deschiderea către lume oferă proba de foc a unui idiom de a ține ritmul cu viața.

Consecințele lingvistice ale amestecului de populații

Dacă mai luăm în considerare și procesul tot mai intens de amestec de populații, având drept urmare faptul că tot mai mulți români se află într-un context lingvistic în care altă limbă este dominantă (din cele aproximativ 30 de milioane de vorbitori de limba română existenți în lume, cam o treime se află în afara României) și tot mai mulți străini vin în România pentru perioade lungi, în care deprind o limbă română care merită și ea atenție, ne dăm seama de complexitatea problemei. Sanda Golopenția, profesor la Brown University (SUA), a publicat în urmă cu vreo zece ani cartea *Româna globală* (Fundăția Secolul 21, București) în care analizează limba română vorbită de românii din afara României, iar acum continuă această cercetare într-un studiu aflat sub tipar în revista de la Iași *Philologica Jassyensia*.

Româna învățată ca limbă străină

Iată un fenomen foarte interesant și trebuie să mărturisesc interesul unor observații venite din partea unor universitari care, având altă limbă maternă, s-au apropiat de limba română cu un ochi proaspăt. Nu pot uita întrebarea profesorului Barron Brainerd, de la Universitatea din Toronto (Canada), care a studiat sistemul numelor de numere în limba română: „De ce acordați în limba română un statut special numărului 19?”. Văzând perplexitatea mea, mi-a explicat la ce anume se

referă: de la 1 până la 19 nu se folosește prepoziția de: un măr, două mere, ... 19 mere, dar 20 de mere, 21 de mere etc.

Dar întrebările surprinzătoare ale cehului J. Felix, care mi-a tradus unele lucrări în limba cehă? Dar cele ale traducătoarei mele în franceză, Helene Combes?

Aflându-mă în interiorul limbii române, unele fapte interesante îmi trecuseră neobservate, lucru constatat și la alți vorbitori nativi ai românei. Înțelegem astfel mai bine de ce unii mari romaniști au fost germani.

Internetul și telefonul mobil

Nu cumva acestea au devenit sau sunt pe cale să devină unul din modurile cele mai frecvente de folosire a limbii române? Am pornit a le considera simple instrumente, proteze ca oricare altele: ochelarii, bastonul etc. Treptat însă ne-am dat seama că aceste proteze devin un adevărat cui al lui Pelelea, ele se insinuează în identitatea noastră și devin parte a mentalului nostru, a comportamentului nostru, nu ne mai putem despărți de ele nici pentru perioade scurte de timp. Problema este: o facem mai degrabă în scopuri anodine sau, în primul rând, pentru a ne manifesta ca ființe inteligente și, tot mai frecvent, ca cetățeni ai societății globale? Nu dispunem încă de o informație cât de cât semnificativă despre limba română practică pe internet și în convorbirile telefonice. L-am întrebat pe Liviu P. Dinu, specialist în structura limbii române sub aspect computațional și statistic, în ce relație se află limba română de pe internet cu limba română din DEX. Am aflat astfel că o proporție însemnată de cuvinte care apar în Wikipedia sunt absente din DEX. Iată numai câteva exemple: *trend, mimetici, muha, tabrizi, ras-cal, centromerul, hajongard, talo-fibular, caragialeolog, seismologicul*.

Globalizarea nu este o opțiune

Atâta propagandă s-a făcut împotriva globalizării, încât mă simt nevoit să-i invit pe cititori să facă efortul necesar pentru a înțelege că globalizarea de toate felurile nu este o opțiune, ci o condiție inevitabilă a lumii în care trăim. Nu i-am acordat atenție în educație, pregătirea noilor generații pentru a trăi în mod normal într-o lume globalizată nu

beneficiază de atenția cuvenită. Pentru foarte mulți oameni internetul a apărut prea devreme, deoarece nu li s-a format nevoia de comunicare cu lumea, nevoia de a intra în legătură cu potențialele ființe umane cu care au interese comune. Identitatea culturală, națională include, pe lângă componenta ei istorică, și o componentă în plină desfășurare, constând în interacțiunea cu lumea, tot așa cum identitatea corpului uman nu se reduce la alcătuirea sa internă, ci include esențial și metabolismul cu exteriorul. Neînțelegerea acestui dublu aspect al identității are efecte vizibile în primul rând în educație, unde s-a acordat o atenție insuficientă înțelegerii alterității, nevoii de a comunica, de a conviețui cu alteritatea. De aici până la conflicte de tot felul nu-i decât un pas.

De la o întrebare de ieri la una de azi

Rândurile de mai sus constituie dezvoltarea intervenției mele la dezbaterea care a avut loc la Chișinău, în ziua de 1 septembrie 2013, pe tema *Limba română, limbă a integrării europene*. Dar am simțit și nevoia unor continuări, completări și accente față de cele prezentate la Chișinău, la 3 septembrie 2013, sub titlul *Limba română, între infern și paradis*. Cât de important este să înțelegem că limba română nu se dezvoltă într-o seră în care controlăm totul, ea se schimbă sub acțiunea unor influențe atât de variate, încât este imposibil să-i anticipăm evoluția. Dar putem, printr-o inteligentă și realistă acțiune culturală, cu accent pe latura educațională, să reducem, dacă nu să anihilăm, efectul nociv al numeroaselor agresiuni care au loc sub ochii noștri la adresa limbii române.

În urmă cu două sute de ani, exista îndoiala în ceea ce privește capacitatea limbii române de a depăși comunicarea între ciobani, pentru a da expresie unor idei, concepte și raționamente din știință. Gheorghe Lazăr, în Țara Românească, și Gheorghe Asachi, în Moldova, au înălțurat aceasta îndoială, înlocuind-o cu un puternic răspuns afirmativ. Acum apare o altă întrebare: va fi limba română capabilă să facă față interacțiunii crescânde cu alte idiomuri, nu dizolvându-se în acestea, ci descoperindu-și și manifestându-și mereu și mereu o nouă identitate? Dar așa cum întrebarea de acum 200 de ani se punea pentru orice idiom uman și numai unele idiomuri au trecut cu succes proba respectivă, întrebarea de azi nu este numai pentru limba română, ci pentru toate limbile lumii civilizate.

Solomon MARCUS

Umorul, dincolo de divertisment (fragmente)

Umorul: doar în divertisment?

Este foarte răspândită părerea că locul principal al umorului ar fi în cadrul divertismentului. Fiecare domeniu, fiecare profesie beneficiază de o anexă-divertisment de genul „matematică distractivă”, „chimie distractivă”, există un umor medical, un umor juridic. Puzderie de anecdote pe seama oamenilor de știință distrați, de întâmplări hazlii avându-i ca victime pe militari sau pe polițiști, de ironii la adresa oamenilor politici și așa mai departe. La fel cu relațiile profesor – elev, părinți – copii, soacre – nurori etc. Umorul, ca rubrică în publicațiile mondene, în presă, în almanahuri, în emisiunile de radio și televiziune, în special în weekend, este tradițional o modalitate de a-i scoate pe oameni din plictiseală pe o cale care să nu le pretindă eforturi intelectuale deosebite, nici să nu presupună prea multă cultură; totul să se petreacă agreabil, cât mai plăcut. Dar chiar și rămânând pe teritoriul divertismentului, de ce oare televiziunile nu sunt capabile să prezinte un umor al zilelor noastre și recurg cu precădere la reluări din urmă cu zeci de ani, cu aceiași Dem Rădulescu, Toma Caragiu și Puiu Călinescu? De ce oare revistele specializate în satiră și umor rareori nimeresc lucrul de calitate? Să fie oare realitatea zilelor noastre mai săracă în substanță comică?

Ne mai arde de glumă?

Disponibilitatea la glumă, la ironie a populației este, în momentul de față, într-un grav deficit. Repet și aici gluma pe care am încercat-o la mai multe bănci, dar am eșuat: „Am de plătit patru facturi; faceți o reducere?”. Oamenilor nu prea le mai arde de glumă. Ma mult, în unele locuri (de exemplu, la aeroport, la controlul de securitate), gluma riscă să devină infracțiune și intră chiar în sfera penalului. Se cultivă o idee

falsă a seriozității, confundată cu gravitatea, cu solemnitatea atitudinii. Să mergem pe urmele acestui fenomen. Să nu faceți imprudența de a vă aventura în definiții. Luați umorul la modul cel mai empiric posibil, în toate variantele sale: comic, zeflema, glumă, anecdotă, vorbă de duh, ironie, păcăleală, farsă, satiră, șarjă, caricatură, amuzament.

Umorele e în natura lucrurilor

Umorele se află organic implicat în natura lucrurilor. Se află în natură, în viața socială și dacă îl ignorăm e în paguba noastră. Umorele produce o stare de bună dispoziție. Nu doar ne amuză; ne poate încânta.

Toată lumea este de acord că râsul și zâmbetul fac bine la sănătate. În ceea ce mă privește, eu nu cred că aș fi rezistat psihic în lunga noapte a dictaturilor pe care le-am parcurs din 1938 până în 1989, dacă nu aș fi fost capabil să sesizez umorul involuntar pe care dictaturile îl au și îl generează.

Umorele involuntar al unei lumi traumatice

Dar acum trăim într-o lume traumatică, o lume violentă, o lume tot mai semianalfabetă. Aflăm, pe de o parte, că suntem în coada Europei, cu cei mai mulți analfabeți, cu cei mai mulți copii săraci, dar în același timp suntem tigrul Europei, cu cea mai mare creștere economică. Se poate imagina o situație mai ironică? O zăpăceală generală se instalează. Avem cel mai mic salariu minim pe economie, sub 200 de euro, pe de o parte, dar pe de altă parte avem și cele mai mari venituri lunare din Europa, măsurate în zeci de mii de euro. Tot mai mulți infractori se recrutează dintre cei care ar trebui să ne apere de infractori, dintre polițiști, dintre judecători, miniștri, parlamentari, profesori. Nu e o imensă ironie amară în acest fapt?

Încordare și stres la școală și în profesie

O politică diabolică dictează activitatea presei orale sau scrise, conform căreia fac *rating* în primul rând știrile rele, știrile negative. Drept rezultat, buletinele de știri încep cu crime, dezastre de tot felul, accidente, explozii. Tot ce este mai josnic în om este adus în prim-plan și

livrat ca porție zilnică a patologiei umane. Abandonul școlar, dezorientarea, disperarea unui număr crescând de adolescenți ne avertizează că ceva fundamental greșit se întâmplă în educație. Una dintre cauzele principale ale situațiilor pe care tocmai le-am prezentat este starea de încordare, de gravitate, impusă de stres, care-i stăpânește pe tot mai mulți copii, adolescenți, tineri, adulți, la școală, la universitate, în profesie. Depresia este tot mai frecventă în școli, ca urmare a conflictelor psihice pe care le generează anomaliile sistemului educațional. Ceva similar se întâmplă în lumea adulților, la locul lor de muncă. Dar starea de bună dispoziție, de relaxare, de bucurie de viață este o condiție de reușită în educație, în profesie, în viață, în general; cum să ai acces la această stare pozitivă fără disponibilitatea la umor?

Un plus de surpriză, de imaginație, de spectacol

Știința a avut întotdeauna puterea de a înșela așteptările noastre empirice, intuitive. Copernic și Galilei au șocat lumea prin descoperiri care contrastau cu percepția noastră senzorială. Dar, până în secolul al XIX-lea, cele mai multe rezultate ale științei erau în concordanță cu această percepție. Situația se modifică radical în secolul trecut: tot mai multe rezultate, idei, creații în știință, tehnologie, filozofie, artă și literatură înșeală așteptările noastre, intră în conflict cu percepția comună, pun la încercare imaginația și transformă întreaga întreprindere umană într-un spectacol fără precedent.

Ironia istoriei

Ne referim la discrepanța dintre percepția evenimentelor atunci când ele se produc și percepția lor ulterioară. În anii imediat următori Primului Război Mondial, predomina părerea că războiul, în general, a murit, că războiul mondial dintre 1914 și 1918 era ultimul pe care îl cunoaște omenirea. Celebrul Herbert George Wells era un militant al acestei idei. Și ce a urmat se știe. Excelența lui Wells în materie de lumi imaginare (*Războiul lumilor*, *Mașina timpului*) nu s-a confirmat și în capacitatea de a desluși viitorul real. Apoi, destrămarea, de fapt, autodestrămarea Uniunii Sovietice, iarăși o surpriză de zile mari, o păcăleală căreia i-au căzut victime toți specialiștii în așa-numitele științe

politice. Dar percepția Revoluției Franceze de la 1789, care a determinat și alegerea datei ei ca sărbătoare națională a Franței, în ce decalaj se află acum față de interpretările ei anterioare!

Să fie acestea cazuri izolate? Nu cumva întreaga istorie este predominant ironică? Chiar dacă, în același timp, ea este dramatică, uneori tragică. Dar, de fapt, în istorie se întâmplă la fel ca în viața personală: evenimentele nu sunt înțelese în mod profund atunci când le trăim, ci ulterior, când ne amintim de ele. Numai că deciziile pe care le luăm nu pot să aștepte.

Ironia vieții personale

Traian Lalescu, marele nostru matematician, s-a înscris și la studii ingineresti, la Politehnică. Nu i-a plăcut. Nici nu a luat note prea grozave. Le-a părăsit. La fel Moisiil, mai târziu. Dar ce ironie că acești doi matematicieni români au devenit figuri de primă mărime exact în domeniul în care au eșuat ca studenți. Lalescu a schimbat modul de înțelegere a învățământului ingineriei bazate pe energie, iar Moisiil este cel care a schimbat modul de înțelegere a ingineriei bazate pe informație. Și nu vă mai dau exemple din viața mea personală; am multe.

Ironia istoriei științei

Istoria științei dispune de un potențial ironic imens. De exemplu: prin modul în care multe greșeli și eșecuri au devenit tocmai ele sursa unor mari invenții sau descoperiri. Știința haosului, o culme a inteligenței umane în a doua jumătate a secolului trecut, a fost inițiată de Henri Poincaré în încercarea de a corecta o greșală dintr-un studiu al său privind problema celor trei corpuri din mecanica cerească. Noțiunea de ideal din algebră, devenită clasică, a fost introdusă de matematicianul Kummer în cadrul unei încercări eșuate de demonstrare a faimoasei teoreme a celor 4 culori. Teoria mulțimilor analitice și proiective s-a născut din nevoia de a corecta o greșală într-un memoriu al lui Henri Lebesgue. Noțiunea clasică (de analiză matematică) de convergență uniformă s-a născut dintr-o greșală comisă de Cauchy, care a crezut că demonstrează faptul că orice șir convergent de funcții continue are ca limită o funcție continuă. Morala

acestor întâmplări ar fi următoarea: locul unde se comite o greșeală este de obicei unul mai delicat, mai riscant, mai susceptibil de a fi obiectul unei neînțelegeri, al unei confuzii, este sediul unor posibile capcane, reclamă deci o atenție mărită. Este ceea ce în trafic se semnalizează drept *cotitură periculoasă* și nu întâmplător tratatul celebru a lui Nicolas Bourbaki adoptă pentru aceste situații chiar respectivul semn folosit în traficul rutier.

Serendipitate

Descoperirea accidentală a primului antibiotic, penicilina, a devenit exemplul preferat pentru ilustrarea *serendipității*, termen prin care se înțelege, într-o primă aproximație, o întâmplare norocoasă, o surpriză plăcută. Într-o scrisoare trimisă unui prieten, la 1754, Horace Walpole relatează o descoperire neașteptată pe care a făcut-o în legătură cu un basm fantastic persan, *Cei trei prinți din Serendip*. Acești prinți descoperă mereu, prin accident și prin sagacitate, lucruri pe care nu le căutau. Numai că accidentul despre care este vorba aici are o explicație. Să ne imaginăm că n persoane sunt, fiecare, în căutarea câte unui lucru ascuns. Este natural să ne așteptăm mereu ca oricare dintre cele n persoane să nimerească unul dintre cele $n-1$ lucruri altele decât cel căutat de el. Mai este și faptul că diferitele trasee care duc la ceva căutat să treacă prin alte lucruri / situații căutate. Dar poate mai important este faptul că, în ultimă instanță, lumea este simplă, dar această simplitate este foarte ascunsă. O solidaritate puternică există probabil între diferite secrete ale naturii, ale lumii. Din când în când, avem șansa de a primi semne ale acestei solidarități. Ne mirăm, ne minunăm, profunzimea spectacolului care ni se înfățișează ne surprinde, ne farmecă, ne amuză.

Limba română în registrul umorului

Am mereu de făcut corecturi la diverse texte pe care le public. Una dintre cursele pe care le întinde limba română este faptul că există o abundență de cuvinte care fonetic și grafic diferă foarte puțin, dar cea mică diferență este asociată cu o mare diferență semantică. De pildă, uneori când scriu *funcții reale*, mi se culege *funcții rele*, *monogene* este cules *omogene*, *fonem* devine *fenomen*, *topologie* devine *tipologie*, *ipo-*

teză devine *ipotenuză*, *istorie* devine *isterie*, *convexe* devine *complexe*, *parvenit* devine *potrivit*, *laureat* devine *lăudat*, *lemă* devine *temă*. Îmi aduc aminte de gafa unui ziar, prin anii târzii '30, care, în relatarea unei vizite regale la Londra, pusese un titlu pe toată pagina „Jalnică primire a Majestății Sale”; o singură literă, J în loc de F, transforma elogiul în insultă.

Dar iată un aspect semnificativ de subtilitate: există cuvinte în limba română care, prin schimbare de context, își răstoarnă sensul, trecând din pozitiv în negativ; voi ilustra fenomenul cu o glumă a lui Moisi. Întrebat dacă este specialist în materie de vin, a răspuns: „Nu sunt deloc specialist. Sunt un simplu amator, dar foaaarte amator”. Același cuvânt *amator* trece din registrul banalității („simplu amator”) în cel al superlativului („foaaarte amator”). O altă situație amuzantă: două cuvinte care sunt opuse semantic în cele mai multe contexte pot deveni echivalente în altele: „bine l-a mai bătut” și „rău l-a mai bătut” spun cam același lucru. Limba română abundă în tot felul de subtilități; contemplarea și savurarea lor oferă un spectacol extraordinar. Dar, din păcate, acest spectacol le este multora refuzat, deoarece nu trec dincolo de uzul ordinar al limbii.

Mă amuză încrâncenarea, intoleranța manifestate în ceea ce privește alternativele sunt / sînt, gîndire / gîndire. Nici lingviștii nu au demonstrat o unanimitate în atitudinea față de această problemă. Explicația e simplă: chestiunea în discuție poate fi considerată din multe puncte de vedere, unele dintre ele favorizând o variantă, celelalte favorizând cealaltă variantă. Academia Română a ales prima variantă, care mă atrage și din considerente care țin de domeniul meu, matematica, unde ortografia academică favorizează înțelegerea unui text românesc de matematică de către un vorbitor nativ al unei limbi romanice.

Locul principal al umorului ar trebui să fie nu în zona divertismentului, ci în aceea a culturii. Face casă bună cu ludicul și cu artisticul și are o funcție cognitivă majoră. Fără umor, cunoașterea, înțelegerea lumii, a propriei noastre persoane, rămân infirme. Umorul contribuie esențial la starea noastră de sănătate psihosomatică. Gradul de bogăție, de profunzime, de capacitate explicativă pe care îl are umorul depinde esențial de nivelul nostru de cultură.

Solomon MARCUS

Zece nevoi umane de care educația ar trebui să țină seama

Avem cele zece porunci. În complementaritate cu ele, propun zece nevoi umane. Ele își au rădăcinile în copilărie. Ar fi trebuit să facă obiectul educației și învățării, la toate vârstele. Dar nu prea se întâmplă acest lucru. Poate ne aude cineva; acum, la acest moment al unui nou început.

1. Nevoia de a da un sens vieții, la nivel elementar

Măcar o dată pe zi savurează faptul că respiri; că privești cerul și pământul; că te miști; trăiește-le ca mari evenimente. Bucură-te că ai schimbat un zâmbet cu un copil care a trecut pe lângă tine. Toate acestea să-ți fie suficiente pentru a simți că viața are un sens, că merită să fie trăită, că este un dar pentru care cei care te-au adus pe lume și te-au crescut au dreptul la iubirea și recunoștința ta.

2. Nevoia de înprospătare

Dar respirația și mișcarea sunt cu noi tot timpul. Există riscul, tentația ca ele să devină rutină, să nu le acordăm nicio atenție, cum, de fapt, se și întâmplă în general. Rutina nu poate și nu trebuie eliminată total, o mare parte a comportamentului nostru urmează reguli precise, de civilizație. Problema este de a reduce rutina la minimum necesar, de a nu deveni sclavul ei, cum se întâmplă, din păcate, frecvent. Așa cum avem grijă zilnic să ne înprospătam corpul prin odihnă, prin mișcare și prin folosirea apei și săpunului, avem nevoie și de o înprospătare a minții, a simțurilor, a sufletului nostru. Să ne trezim în fiecare dimineață capabili de a arunca o privire proaspătă asupra lumii, cu dispoziția unui nou început, cu o limpezire a simțurilor și a gândurilor; într-un anume sens, să recăpătăm, să recuperăm candoarea copilăriei.

3. Nevoia de întrebare și de mirare

Eram în copilărie într-o permanentă stare interogativă, de curiozitate, de mirare, de extaz în fața spectacolului naturii și al lumii, al propriei mele

ființe. Pentru a da un singur exemplu, sunt de-a dreptul fermecat de năzdrăvăniile creierului meu, în materie de memorie și de imaginație. În fiecare seară, când mă las pradă somnului, mă întreb ce călătorii neașteptate îmi vor oferi visele din noaptea respectivă. Starea de mirare, de extaz mi-a alimentat totdeauna pofta de viață, a fost mereu o sursă de energie. Atunci când sunt întrebare: de ce trăiești? îi răspund: pentru a mă mira. De prea multe ori, școala, în loc să întrețină și să dezvolte această nevoie, o anihilează. Dar dacă nu ne menținem starea de curiozitate, de mirare, de dorință de a înțelege lumea, nu doar de a o înregistra, atunci nu ne putem forma capacitatea de problematizare, de identificare a aspectelor neelucidate, nu putem sesiza amploarea și natura ignoranței noastre.

4. Nevoia de îndoială și de suspiciune

Ce poate fi mai uman decât ezitarea, nehotărârea, nedumerirea? Pentru René Descartes, starea de îndoială este semnul clar al naturii gânditoare a ființei umane. Un același lucru poate fi considerat din mai multe puncte de vedere și, în aceste condiții, spiritul critic ne obligă la o analiză comparativă, care uneori nu conduc la un rezultat ferm, ci la o pluralitate de posibilități, fiecare fiind descrisă în termeni de grad de plauzibilitate. În justiție se lucrează cu prezumția de nevinovăție. În educație și în învățare este recomandabil să adoptăm prezumția de suspiciune. Ne naștem criticând; plânsul nou-născutului este reacția sa critică față de o nemulțumire. Să privim cu interes, dar cu suspiciune orice ni se livrează de la catedră, de la o tribună, de pe internet, din cărți, din orice fel de publicații, așa cum un polițist care caută pe autorul unei crime suspectează totul. Educatorii, profesorii ar trebui să fie primii care să recomande, să stimuleze această atitudine la elevi, la studenți, să le spună acestora: „Cel mai clar semn de respect pe care mi-l puteți arăta este să-mi acordați atenție, dar să nu acceptați nimic din ceea ce vă spun înainte ca spiritul vostru critic să vă asigure de adevărul și de interesul spuselor mele; dacă nu mă înțelegeți, să nu mă lăsați să trec mai departe, să-mi cereți să fiu mai clar; dacă vi se pare că nu am dreptate, să vă manifestați argumentat dezacordul”. O atitudine similară se cuvine a fi adoptată față de litera tipărită, din manuale sau din orice alt loc. Omul de la catedră nu trebuie să pozeze într-un atoateștiutor, este normal ca uneori să le spună celor pe care-i instruieste: „nu știu”, „nu înțeleg nici eu”; iar atunci când cineva din bancă îi corectează o scăpare, o greșală, să-i mulțumească pentru atenția acordată.

Uneori introduceam deliberat o greșeală în prestația mea, pentru a testa vigilența studenților. Nevoia de îndoială și de suspiciune funcționează concomitent cu o alta, opusă: nevoia de complicitate la o convenție. De exemplu, mergem la un spectacol de teatru. Ne supunem prezumției de complicitate la convenția de ficțiune propusă de spectacol, o acceptăm, îi acordăm credit. Dar spiritul nostru critic nu încetează să funcționeze și avem dreptul, ulterior, să ne exprimăm eventuala insatisfacție, să pretindem că autorii spectacolului au înșelat așteptările noastre, creditul pe care l-am acordat. La fel, în cazul unei poezii, al unui roman etc.

5. Nevoia de greșeală și de eșec

De câte ori am eșuat până să deprindem să folosim furculița, cuțitul și lingura! De câte ori am căzut, ne-am julit genunchii până să învățăm să ne ținem pe picioare și să mergem! Este clar că învățarea, drumul spre dobândirea unui nou comportament, trece prin greșeli și eșecuri; ele sunt prețul pe care-l plătim pentru a ne îmbogăți înțelegerea și pentru a acumula noi capacități. Trebuie deci să distingem între greșelile de acest fel, care au un rol pozitiv, benefic, și greșelile ordinare, făcute din neatenție sau ca urmare a altor imperfecțiuni senzoriale sau psihice. A plasa greșeala și eșecul, la modul general, în sfera infracțiunii sau / și păcatului denotă o confuzie gravă, pe care totuși o comite mereu practica educațională. Auzim mereu: „cine a greșit, să plătească”. Dar exemplul copilului care cade înainte de a învăța să se țină pe picioare, și niciun părinte normal nu se gândește să-l pedepsească pentru acest eșec, trebuie să ne stea mereu în față.

O veche vorbă latinească de înțelepciune ne amintește că *a greși este omenesc*. Dar reflecția respectivă continuă prin a condamna perseverența în greșeală. Aici este nevoie de o precizare. De exemplu, să repeți mereu traversarea străzii pe culoarea roșie a semaforului este într-adevăr de condamnat și de sancționat; în general, nerespectarea deliberată a unor reguli ale comportamentului uman, social este de sancționat și aici intră în funcție justiția și morală; dar să comiți mereu greșeli, *alte greșeli*, în încercările în care te aventurezi pentru a străpunge necunoscutul – este un lucru normal, inevitabil.

Istoria abundă în exemple de greșeli și eșecuri ale unor oameni de seamă, în tentativa de a spori cunoașterea umană. S-ar putea scrie o istorie

a omenirii centrată pe greșeli și pe eșecuri. O mare parte, poate cea mai mare, a acțiunilor de pionierat, a lucrărilor care au deschis drumuri noi în cunoaștere și în acțiunea socială, au inclus greșeli, ca un produs secundar al noutății ideilor lansate. Mai mult, mergând pe urmele unor greșeli comise în lucrări sau acțiuni temerare, s-a ajuns la apariția unor noi idei, noi domenii de cercetare. „Greșeala matematică, sursă de creativitate” a fost de mai multe ori titlul unora dintre expunerile mele. Pentru a da un singur exemplu: noua știință a haosului a fost inițiată de Henri Poincaré în tentativa sa de a înlătura o greșeală dintr-un memoriu al său de mecanică cerească. Am putut verifica personal și bănuii că e adevărat în general faptul că drumul spre multe (poate cele mai multe) idei și teoreme matematice a urmat o cale sinuoasă, de tatonări, rătăcirii, confuzii, greșeli de tot felul, până s-a cristalizat varianta sub care ele sunt acreditate. A cunoaște, măcar în unele cazuri, această istorie zbuciumată mi se pare esențial, dacă vrem să înțelegem natura profundă a creației umane. Personal, am făcut această experiență pe unele situații din matematică, din informatică, din lingvistică, din domeniul literar-artistic, dar cred că este valabil în general.

Ținând seama de inevitabilitatea eșecurilor, este esențial să educăm rezistența la eșec, înțelegerea faptului că eșecul este normal; mai mult: dintr-un eșec este totdeauna ceva de învățat.

6. Nevoia de joc

Apreciez jocurile bazate pe reguli prestabilite, de la fotbal și tenis la șah și golf. Ele au un rol important și merită atenția tinerilor. Dar nu în primul rând la ele mă gândesc acum. Am în vedere jocurile care valorifică nevoia de libertate, curiozitatea de a înțelege cele percepute prin simțuri și prin observație directă, nevoia și dreptul la greșeală și eșec, fără a fi pedepsite. Am considerat astfel de exemple la punctul anterior: cum învățăm să ne ținem pe picioare și să mergem. Este clar că orice copil de pe suprafața Pământului trece prin această experiență. Acum mă voi referi la un alt joc, și el practicat, pe cât mi-am putut da seama, de toți copiii lumii: *de-a v-ași ascuns*. Eu mă ascund, iar tu mă cauți și dacă mă găsești, ai câștigat. Acest joc nu face decât să imite un altul, pe care natura, lumea îl practică față de noi, la orice vârstă și de la începuturile omenirii. În tentativa noastră firească de a înțelege lumea, totul se întâmplă ca și cum lumea ne spune: „cauți să mă înțelegi, dar eu mă

ascund; și cu cât lucrul pe care-l cauți este mai interesant, mai semnificativ, cu atât îl ascund mai bine și îl fac mai greu de găsit. Dar merită să-l cauți. Chiar fără rezultatul așteptat, căutarea îți va da satisfacții, care însă ar putea fi altele decât cele la care te-ai gândit inițial. Cauți ceva, nu-l găsești, dar găsești altceva; uneori mai interesant decât ceea ce căutai inițial”. Învăță să savurezi acest spectacol al omenescului, să te îmbeți de el – și din nou să simți că viața merită să fie trăită. Căutarea se dovedește de multe ori mai importantă decât găsirea. Plăcerea de a urca un munte stă în primul rând în a savura fiecare moment al parcursului, chiar dacă nu ajungi în vârf. Mai e și un alt aspect, observat de Blaise Pascal: de multe ori cauți ceea ce deja ai găsit. Găsești ceva ca o bănuială, o intuiție, o extrapolare a unor observații empirice. Dar ai nevoie de o confirmare mai convingătoare. Așa se întâmplă, de exemplu, că în matematică multe teoreme sunt „găsite” mult înainte de a fi demonstrate; cazul teoremei lui Pitagora, găsită empiric cu mult înainte de Pitagora.

Dar toată căutarea la care ne referim ce este altceva decât învățarea, descoperirea, invenția? Nevoia noastră de a înțelege lumea, de a ne înțelege pe noi. O căutare care trebuie să valorifice toate nevoile umane discutate anterior, dar și pe cele care urmează.

7. Nevoia de identitate

Aici se află o provocare majoră, dramatică, și o șansă de a da vieții noastre o motivație superioară. Direct implicate sunt toate celelalte noi nevoi pe care le discutăm. Biologic, avem o identitate individuală, prin faptul că fiecare ființă viețuitoare de pe această planetă are un ADN specific. Acizii dezoxiribonucleici sunt „cuvinte” pe alfabetul celor patru tipuri de baze nucleotidice. Acest alfabet este același pentru toate ființele trăitoare pe planeta Terra. Dar ordinea în care sunt așezate elementele alfabetului în alcătuirea ADN-urilor este alta la fiecare dintre noi, deci fiecare ființă umană are o identitate biologică specifică. Ne naștem preluând o întreagă moștenire genetică de la părinți și, prin intermediul lor, de la bunici, străbunici etc. Preluăm o seamă de trăsături, deprinderi, reprezentări, judecăți și prejudecăți determinate de contextul geografic și istoric în care ne dezvoltăm. Toate acestea ne conferă o identitate genetică, de familie, de loc geografic și de moment istoric, deci o identitate locală, una regională, una

națională, de limbă, de credință. Această identitate pe care natura și istoria ne-o imprimă, de multe ori fără a ne da seama, rămâne pentru prea mulți oameni singura lor identitate. Prea mulți oameni nu simt nevoia unei identități mai bogate decât aceea primită fără vreun efort personal. În perioada trecerii de la copilărie la adolescență ar trebui să înceapă conștientizarea nevoii de construire a unei identități mai bogate decât aceea cu care ne-a înzestrat natura. Cum să facem să educăm la cât mai mulți tineri această nevoie (valorificând critic, selectiv, identitatea primită de la natură)? Cum să-i facem pe tineri să conștientizeze faptul că în condițiile actuale ale globalizării de toate felurile, asupra noastră acționează, direct sau indirect, toate nivelurile sociale, de la cele locale la cele regionale, naționale, europene, occidentale și planetare? Să le explicăm tipologia identităților culturale: balcanică, dunăreană, a Mării Negre, sud-est europeană, central europeană, mediteraneeană, europeană, occidentală, planetară, dar și tipologia care rezultă din diversitatea lingvistică, de credințe, de civilizații. Se întâmplă un lucru fără precedent în istoria omenirii: numeroasele identități ale ființei umane, aflate într-o dinamică permanentă și o interacțiune continuă, nu mai pot fi înțelese decât concomitent, formând un sistem. Sau le înțelegem pe toate, sau pe niciuna. Globalizarea și internetul au o contribuție esențială la această nouă configurație a identităților. Educația nu reușește să facă față acestor probleme, nici nu prea le are în atenție. Dar tensiunile existente între diferite identități ale fiecărei persoane și între identitățile unor persoane diferite sunt, în ultimă instanță, la rădăcina multor conflicte și războaie; aici își află rădăcinile și terorismul existent la scara mondială. Posibilitatea unei dezvoltări armonioase a identităților rămâne, deocamdată, doar un proiect.

8. Nevoia de omenesc și de omenie

Identitatea este primul termen al unui cuplu esențial, în care al doilea termen este: *alteritatea*. Niciunul dintre ei nu se clarifică în absența celuilalt. La orice nivel, ne definim identitatea prin raportare la ceea ce este diferit. Diferența se poate referi la vârstă, la sex, la naționalitate, la limbă, la culoarea pielii, la religie, la nivel de cultură, la poziție socială, la apartenență politică, la filozofie a vieții, la preferințe literare sau de orice altă natură etc. Să fim pregătiți să

înțelegem omenescul în diversele sale ipostaze, să admitem că tocmai infinita sa diversitate îi dă farmec. Nu există două fețe umane identice, nu există două voci umane identice, nu există două priviri umane identice. Dar dincolo de această diversitate, toți copiii lumii au o prospețime cuceritoare, toți alternează râsul cu plânsul, toți râd la soare, toți îndrăgesc mișcarea și jocul, toți ard de curiozitate. Omenescul este o sursă nesfârșită de delectare, de minunare. Iată, pentru a alege numai una dintre fermecătoarele manifestări umane: vorbirea, limba. Câtă subtilitate, câtă finețe, cât joc al nuanțelor îți oferă cuvintele, frazele, discursul! Muzica lor, semnificația lor. Cât de plăcut e să constați că reușești să spui ceea ce ai gândit, dar cât de ușor, pe nesimțite, frazele derapează și nu mai exprimă ceea ce ai dorit! O continuă alternare a găsirilor și a ascunderilor, a confirmărilor și a frustrărilor. Sau jocurile memoriei umane, ale amintirilor și uitărilor; sau trecerile inesizabile de la zâmbet la lacrimă, de la gravitate la duioșie. Iată un pariu major al educației: să-i antrenăm pe copii să savureze omenescul în întreaga sa diversitate. Omenescul nu este ca jocul de tenis, unde câștigi în dauna altora, care pierd; omenescul poate fi universal câștigător. La animale, o pornire instinctivă vede în diferență o adversitate. Pentru ca oamenii să nu reproducă și ei acest comportament, este nevoie de o educație corespunzătoare, altfel se întâmplă ceea ce vedem mereu: băieții de clasa a treia primară care se iau la bătaie pentru că „eu am spus într-un fel, iar el a spus altfel”.

De la omenesc nu e decât un pas până la omenie. Nevoia de a fi bun, generos, de a dărui, de a-i contamina pe alții de bucuria vieții. De a adopta în comportamentul tău prezumția de *solidaritate* cu ceilalți oameni. Copiii care se formează în acest fel (iar internetul ar putea avea aici un rol esențial) vor putea fi mai greu antrenați în războaie de tot felul.

9. Nevoia de cultură

Omenirea a acumulat un imens tezaur de cultură științifică, literar-artistică, tehnologică, religioasă, filozofică etc. Culmi ale spiritualității umane, în matematică, astronomie, fizică, chimie, biologie, filozofie, literatură, muzică, arte vizuale, teatru, științe juridice, economice, istorice, arheologice, geografice, geologice și, mai recent, în film și în disciplinele informației și ale comunicării stau mărturie pentru splendoarea omenescului, pentru puterea sa de pătrundere, de imaginație,

de descoperire și de invenție. Dar cine beneficiază de ele, câți sunt cei care au acces la aceste piscuri, le înțeleg, își pot umple sufletul și mintea de înțelepciunea și frumusețea lor, se pot astfel înălța spiritual mult peste starea de animalitate? Câți sunt cei care ajung să trăiască fiorul unui vers, al unei povești, al unei muzici, al unui tablou, al unui monument de arhitectură, al unei sculpturi, al unei ecuații, al unei formule chimice, al tabelii lui Mendeleev, al unui program de calculator, al geometriilor neeuclidiene, al relativității einsteiniene, al lumii cuantice, al dualității Watson – Crick a acizilor nucleici? Oare pe la urechile câtor copii, adolescenți trece adierea unor acorduri din Beethoven, Bach, Mozart sau Chopin? Câte priviri aflate în dimineața vieții ajung să se desfete în prezența unui tablou de Rembrandt, a unei sculpturi de Brâncuși? Va fi în stare educația publică să preia acest mesaj? Mai avem timp de așa ceva? Un timp de contemplare, de supremă emoție. Nu cumva eliberăm pe bandă rulantă diplome de diverse grade, fără acoperire culturală? Și dacă nu au acoperire culturală, ce sunt posesorii acestor diplome altceva decât, în cel mai bun caz, furnizori de servicii? Și dacă nu prea au nevoi culturale, ce motivație mai profundă pot da vieții lor? Cohorte de oameni, unii cu o stare de prosperitate materială, au totuși un statut de sclavi culturali. Să nu-ți fie milă de ei? Să nu-i compătimentești? Nu cumva se află aici sursa principală a derapajelor de ordin civic, moral, juridic, a violenței verbale, psihice, fizice? Care este nivelul de cultură al celor ce ne conduc, ce repere umane au ei? Ce anume dă un sens vieții lor?

10. Nevoia de transcendență

Ne aflăm aici la modul superior, de cea mai înaltă complexitate, pe care o poate căpăta nevoia de a da un sens vieții. Etimologic, *trans* înseamnă dincolo, iar verbul latinesc *ce* i se alătură s-ar traduce prin *a te cățăra*. Obiceiul copiilor de a se cățăra în copaci, pe garduri, pe stâlpi exprimă nevoia, tentația de a se înălța, de a se depărta de sol. Așa începe *transcendența*. Să treci dincolo de limitele, de cadrul ce ți-au fost impuse prin naștere, să nu rămâi sclavul percepției senzoriale și empirice, să încerci să le depășești. Așa au apărut geometria neeuclidiană, care sfidează percepția senzorială a spațiului; fizica relativistă, care transgresează percepția empirică a timpului, energiei și mișcării; conștientizarea limitelor limbajului uman, inadecvat situațiilor în care

nu mai există o diferență clară între subiect și obiect și dincolo de care urmează tăcerea sau compromisul de toate felurile; logicile neclasice, care încalcă una sau mai multe din cele trei principii ale logicii aristotelice: identitate, necontradicție, terț exclus; imaginarea unui calcul care depășește frontiera Turing dată de ideea obișnuită, elementară de calcul etc. Transcendența este atât *la destinație*, cât și *la origini*. Distincția kantiană dintre *transcendent* (dincolo de posibilitățile cunoașterii umane) și *transcendental* (relativ la achiziții ale cognitivului uman care preced orice experiență; cunoașterea *apriorică*). Transcendența matematică se referă, în acord cu Euler, la operații care nu se pot realiza prin repetarea de un număr finit de ori a unor operații elementare, aplicate numerelor întregi și unei variabile x . De aici, nu-i decât un pas până la distincțiile *profan – sacru, immanent – transcendent*. În aceeași ordine de idei, se poate discuta despre transcendența în muzică, în viziunea fenomenologiei sunetului, preconizate de Sergiu Celibidache.

Desigur, nu sunt acestea singurele nevoi umane. Dar sunt dintre cele mai importante și dintre cele mai neglijate. Trăim acum un moment al unui nou început. Voi, oameni ai școlii și ai universității, voi, elevi și studenți, voi, părinți ai elevilor și studenților, voi, oameni de cultură, intelectuali, ce ar fi să valorificăm a doua nevoie evocată mai sus și să ne împropătăm?

Mina-Maria RUSU

Solomon Marcus.*Limba română – între infern și paradis*

M.-M.R. – conf. univ. dr. Inspector general de limba și literatura română, limbi clasice și neogreacă în cadrul Ministerului Educației și Cercetării Științifice din România. Autoare de lucrări de critică literară (*Poetica sacralului*, 2005, *Octavian Goga – texte comentate*, 2000), lingvistică (*Limba română*, 2000, *Competență și performanță în comunicare*, 2010), studii culturale (*Limba, cultură și civilizație românească*, 2008). Diploma Gheorghe Lazăr, clasa I. Expert internațional al Consiliului Europei, Divizia de Politici lingvistice. Expert național în educație.

Scriu aceste rânduri în preajma unui eveniment aniversar de excepție pentru știința și cultura românească și a lumii. Pe 1 martie 2015, domnul academician Solomon Marcus va împlini 90 de ani. Plini de rod, strălucind în spațiul cercetării, copleșiți de împliniri.

Copilăria academicianului Solomon Marcus s-a inserat, simbolic, pe strada Iernii din Bacăul anilor '30 din secolul trecut, într-un șir de întâmplări construite în spațiul normalității. În volumul I din seria *Întâlniri cu Solomon Marcus*¹, amintirile de odinioară sunt raportate, de un prieten din gimnaziu, la un toponim imaginar, evocator al absolutului: *Raiul de pe Lume*, într-o echivalență simbolică prin care copilăria transcende timpul și spațiile finite, convertind realitatea într-o ficțiune existențială salvatoare, dezamăginită. Tot el susține că, atunci când profesorul era elev în gimnaziu, a fost impresionat de câteva versuri ale poetului Dimitrie Stelaru: „Noi, Dimitrie Stelaru, n-am cunoscut niciodată Fericirea, / Noi n-am avut alt soare decât Umilița; / Dar până când, înger vagabond, până când / Trupul acesta gol și flămând?”. Acum, la o viață de om distanță de

Mulțumim și pe această cale doamnei profesoare Mina-Maria Rusu pentru sprijinul acordat la elaborarea compartimentului dedicat domnului academician Solomon Marcus.

acel moment, încercăm o simetrie cu ultima strofă din aceeași poezie: „Odată-poate cu înfrigatele zori vom sângera / Și spânzuratorile ne vor ridica la cer. / Dar lasă, Dimitrie Stelaru, mai lasă! / Într-o zi vom avea și noi sărbătoare – / Vom avea pâine, pâine / Și-un kilogram de izmă pe masă.” Între două versuri-cheie din cele două strofe („Noi n-am avut alt soare decât Umiliința” și „Într-o zi vom avea și noi sărbătoare”) i se poate poziționa, metaforic, existența biologică și spirituală. *Umiliința* ar putea fi uvertura la marea simfonie a destinului intelectual pe care și l-a asumat și pe care l-a înnobilit prin suferință și izbânzi, de la vârsta gimnaziului, până la aceea a înțelepciunii academice în care, strălucit, se află astăzi. Am în vedere sensul dat de Lazăr Șăineanu, în *Dicționarul universal al limbii române* ediția a VI-a din 1929, termenului *umiliință*: „virtute care ne dă sentimentul slăbiciunii noastre, care reprimă în noi orice pornire de mândrie (s.n.)”.

Am ales să fac apel la o evocare biografică pentru a înțelege de ce, la vârsta deplinei străluciri intelectuale, Solomon Marcus ne-a oferit o carte unică între cele pe care le-a scris de-a lungul timpului. Virtutea trăirii împreună cu semenii săi a bucuriei fiecărei clipe, conștientizându-și misiunea de a înnobila lucrurile simple, naște modestia intelectualului unic prin cultura sa vastă și prin larga recunoaștere internațională.

Lucrarea aceasta nu e o carte de analiză matematică, nici de semiotică, ci una de argumentare a unui destin exemplar, susținut, înainte de toate, de iubirea limbii române, pe care autorul o poziționează între două spații aflate în opoziție. Cartea se numește *Limba română, între infern și paradis*² și cuprinde două articole ample publicate inițial în revista „Academica”, la care se adaugă o importantă luare de atitudine față de situația-limită în care s-a aflat revista „Limba Română” de la Chișinău, în anul 2013.

O carte în care densitatea ideilor s-a concentrat în cele 80 de pagini. O nouă carte românească de învățătură, de pilde, în care te regăsești, fie în momentele de *biruință* intelectuală, fie în *biruirea* spiritului de către agresivitățile cotidiene. O carte care pune, aforistic, problema identității ființei umane prin limba maternă.

Cu atât mai mult, luarea de poziție față de situația revistei „Limba Română” de la Chișinău își are nu doar rostul în această carte, ci și meni-

rea de a poziționa simbolic destinul celor de peste Prut între paradisul limbii materne libere și infernul interdicțiilor de a o vorbi, într-un spațiu geografic ce tânjește după matcă.

În spațiile metaforice existente în orice ființare – *infernul și paradisul* – autorul pune indicii care personalizează noblețea graiului românesc neprihănit, justificându-și opțiunea printr-o declarație evocatoare: „relația mea cu limba română poartă o amprență foarte personală, la fel de personală ca relația cu părinții mei, cu frații și cu sora mea”³. Al doilea titlu al cărții adâncește personalizarea printr-o deducție logică a relației pe care fiecare o are cu limba română; concluzia („limba română este casa mea”⁴) intră în spațiul poeziei, amintind de un celebru vers al lui Nichita Stănescu. Ideea originală pe care o lansează Solomon Marcus vizează identitatea limbii prin fiecare vorbitor: „Limba română există în atâtea variante câți vorbitori ai ei există”⁵. Savantul vede limba ca un organism viu, marcat de o dominantă afectivă evidentă și, amplificând argumentarea, conchide: „Vorbirea mea exprimă trăirile mele”⁶.

Marea dezamăgire a lui Solomon Marcus este că *limba română paradisiacă*, cea care încântă și înobilează ființa umană, intră în balanță cu *tăcerea, ca semn al copilului cuminte*⁷. Și de la cumințenia cuvântului nerostit până la dezlănțuirea *spectacolului fioros al înjurăturilor* limba română își derulează zbaterile istorice între lumina sacră și nobilă a paradisului și abisul întunecat al infernului.

„Eminescu este un coautor de primă mărime al limbii române”⁸, declară autorul, cu temeiul argumentelor clare care încoronează princiar dimensiunea paradisiacă a limbii noastre naționale. Continuă marea creație Creangă, Argezi, Nichita. Dar Ion Barbu, matematicianul poet, prin „inventivitatea lingvistică, generează jerbe metaforice”⁹.

La antipod, limba română din spațiul școlii, din punctul de vedere al autorului, nu asigură o comunicare productivă între profesori și elevii lor, nu produce sporirea calitativă, ci deprecierea. Și totuși, Solomon Marcus mărturisește, cu bucuria senină a celui pe care mirarea și inocența îl urmează pretutindeni: „Am privilegiul de a mă întâlni cu copii pentru care limba română este o sărbătoare. (...) ei trăiesc în ea și au nevoie de ea pentru a se manifesta și exprima ca ființe umane autentice”¹⁰. În acest context, sunt citate secvențe din lucrări ale elevilor,

minunate exerciții de libertate a cuvântului, adevărate exemple de a da virtuți sensurilor, neprihănind limba română și ridicând-o spre zona de *cultură elitară*, unde „să devină o adevărată aristocrație a spiritului”¹¹.

Din păcate, la schilodirea limbii române lucrează cu mult spor și presa, adăugând la acest demers distructiv și mutilarea logicii. De fapt, academicianul Solomon Marcus face o radiografie sintetică a presei de astăzi: „Mass-media oferă zilnic spectacolul unor greșeli de logică în perfectă solidaritate cu greșeli de limba română”¹². În finalul primei părți a cărții, Solomon Marcus atrage atenția că „oricât ne-am încadra în regula de azi a comunicării, internaționale (...), limba română ne rămâne pentru momentele de sărbătoare”¹³.

Partea a doua a cărții se desfășoară sub un generic sentimental: *A locui azi în limba română*¹⁴, pe care, aproape involuntar, l-am legat de *Raiul de pe Lume* situat pe strada *Iernii* din Bacău și pe care l-am evocat mai înainte.

Nevoia de un spațiu propriu, la care românul să se conecteze anteic, este evidentă oriunde, dar mai ales dincolo de Prut, unde „limba este marca identității”¹⁵ și are o structură organic determinată de cea a oamenilor care o vorbesc. Prin urmare, nevoia de limba română este una vitală, căci, dincolo de virtuțile ei comunicative, are și o „valoare istorică, națională, culturală”¹⁶. Într-un mod sentimental și respectând întocmai trăirile tuturor românilor de peste Prut în comparație cu ale celor din țara-mamă, Solomon Marcus face o observație magistrală privind sporirea dimensiunii nobile a limbii prin suferință: „Să înveți să trăiești plăcerea locuirii în ea, dar și plăcerea de a ieși din ea, pentru a trăi în lume și pentru a duce acolo creativitatea de la locul tău, apoi, cu această experiență câștigată, să te întorci îmbogățit, trăind plăcerea revenirii”¹⁷. Istoria Moldovei este timpul în care conștiința locuirii în limba română a devenit stare de destin pentru cei de dincolo de Prut.

Un amănunt biografic al autorului, despre care nu am pomenit încă, lămurește profunzimea reflecțiilor culturale și lingvistice. La vârsta liceului, îi plăcea literatura și actoria. Ar fi vrut chiar să devină actor. Matematica nu a fost o disciplină îndrăgită, până în primul an de facultate, când a descoperit-o. Poate pentru că această pasiune a venit la momentul unei maturități intelectuale, matematica, despre care savantul afir-

mă că i-a asigurat „pașaportul pentru universalitate”, este locul în care se ancorează solid toate cercetările de lingvistică, poetică, semiotică, filozofie pe care Solomon Marcus le-a întreprins în timp.

Magistral, el definește cuvântul mai profund decât poate chiar știința limbii să o facă: „acesta este cuvântul: bijuteriile lingvistice se ascund, pretind un efort intelectual pentru a ajunge la ele, un nivel cultural pe care puțini îl ating”¹⁸, sugerând aura elitară a limbii în raport cu toate celelalte domenii ale cunoașterii. Îndrăznesc să afirm că această definiție este cea mai frumoasă metaforă dedicată componentei nobile, academice a limbii, ca vehicul cultural și marcă identitară fundamentală a unui popor.

Un fenomen definitoriu pentru dinamica limbii vizează deschiderea spre alte idiomuri, nu pentru hibridare, ci pentru ajustare, în vederea asigurării modernității și a dinamicii necesare supraviețuirii în timp. O limbă conservatoare, izolată de celelalte, nedispusă la interacțiuni și actualizări riscă să devină anacronică. Pornind de la lucrarea Sandei Golopenția, *Româna globală*¹⁹, autorul consideră că dinamica limbii trebuie raportată la contactele cu celelalte idiomuri, ca certitudine a redefinirii continue a identității acesteia: „Tocmai deschiderea către lume oferă proba de foc a unui idiom de a ține ritmul cu viața”²⁰.

Reflecții privind globalizarea și percepția sensurilor acestui fenomen continuă pledoaria pentru limba română. Solomon Marcus propune privirea globalizării ca pe o „condiție inevitabilă a lumii în care trăim”²¹, departe de atitudinea de respingere sau de teamă în fața fenomenului. Acesta este unul firesc în lumea contemporană, e un reflex al civilizației și este produsul unui „metabolism cu exteriorul, care presupune un exercițiu de conviețuire cu alteritatea”²².

A treia parte a cărții este semnalul de alarmă pentru salvarea limbii române care, din 1991, rodește în paginile revistei cu același nume, prin jertfelnică trudă a trei mari români de dincolo de Prut: Ion Dumeniuk, Nicolae Mățaș și Alexandru Bantoș. Mesajul are conotații aforistice care i-au marcat pe toți cititorii. La luarea de poziție a lui Solomon Marcus, aceștia au reacționat și au reușit, prin atitudine, să salveze revista „Limba Română” de la dispariție. De fapt, dincolo, în țara unde *românește* a fost un mod de comunicare înăbușit de agresiuni istorice

amenințătoare, „cultura în limba română este miza principală a colaborării dintre România și Republica Moldova, garanția unei solidarități de durată, deoarece vine din istorie și ține de straturile cele mai profunde ale numitorului comun al celor din stânga și din dreapta Prutului”²³.

Finalul interogativ al apelului făcut de Solomon Marcus a produs efecte și revista a continuat să apară, chiar dacă banii necesari nu au fost pe măsura nevoilor. Pe bună dreptate, savantul se întreabă unde este implicarea celor două țări în susținerea unei reviste fără de care, dincolo de Prut, limba română ar fi murit lent, pierzându-și identitatea în aberații pătimase ale istoriei. Mai ales că evenimentul acesta dureros s-ar fi petrecut în timp de mare sărbătoare: legiferarea limbii române ca limbă oficială a românilor de peste Prut.

Dintre contribuțiile citate, reținem ceea ce a scris în data de 25/12/2013, Sanda Golopenția: „Semnalul de alarmă al Acad. Solomon Marcus ne privește pe toți. (...) Instituțiile de stat sunt chemate să vegheze la ceea ce e cu adevărat important pentru cetățenii unei țări. Suntem datori să le-o reamintim, cu mâhnire, dar ferm. (...) Ne doresc să fim inspirați și să acționăm esențial”²⁴.

O carte manifest, o argumentare elegantă și persuasivă a descendenței latine a limbii noastre comune, pe care istoria a învălmașit-o, aruncând-o peste Prut. Cernită, încătușată de constrângeri istorice, limba română s-a furișat, scăpând de sub tutela limbii ruse, și a rezistat, înobilându-se prin suferință. Și asta pentru că revista a păstrat cu demnitate spiritul românesc, ignorând granița nefirească dintre cele două țări surori.

În același spirit aforistic, Solomon Marcus mi-a trimis de ceva vreme un decalog al nevoilor umane, scris ca o replică la decalogul biblic, din care am reținut nevoia de transcendență. Lumea modernă se raportează la piramida nevoilor propusă de Maslow. În vreme ce decalogul oferă o scară a virtuților omenești, având ca referențial modelul divin, intangibil, piramida nevoilor eșalonează, în cel mai omenesc mod posibil, aspirații ale omului care, odată împlinite, asigură acestuia starea de confort sociocultural. Este adevărat că nevoia de autoactualizare – cea mai înaltă – favorizează conștientizarea potențialului individual

conectat la potențialul speciei umane și, așa cum susține Maslow, trăirea stării de transcendență.

Mă gândesc la faptul că, în cei 90 de ani de viață strălucită, savantul a avut șansa de a trăi evenimente unice, care i-au permis atingerea stării de transcendență. De aici derivă autoritatea în a construi structuri de maximă generalitate, a căror parcurgere de către cititori să poată genera întoarcerea la *pattern*, într-un gest de conștientizare a spiritului identitar, atât de necesar mai ales în acest mileniu, în care descumpănirea definește cotidianul!

- Note** ■
- ¹ *Întâlniri cu Solomon Marcus*, Editura Spandugino, București, 2014, p. 918.
 - ² Solomon Marcus, *Limba română – între infern și paradis*, Editura Spandugino, București, 2014.
 - ³ *Idem*, p. 5.
 - ⁴ *Idem*, p. 6.
 - ⁵ *Idem*, p. 6.
 - ⁶ *Idem*, p. 7.
 - ⁷ *Idem*, p. 8.
 - ⁸ *Idem*, p. 11.
 - ⁹ *Ibidem*.
 - ¹⁰ *Idem*, p. 18.
 - ¹¹ *Idem*, p. 21.
 - ¹² *Idem*, p. 20.
 - ¹³ *Idem*, p. 34.
 - ¹⁴ *Idem*, p. 35.
 - ¹⁵ *Idem*, p. 36.
 - ¹⁶ *Ibidem*.
 - ¹⁷ *Idem*, p. 40.
 - ¹⁸ *Idem*, p. 37.
 - ¹⁹ Cf. Sanda Golopenția, *Româna globală*, Fundația Secolul 21, București.
 - ²⁰ Solomon Marcus, *op. cit.*, p. 41.
 - ²¹ *Idem*, p. 43.
 - ²² *Idem*, p. 44.
 - ²³ *Idem*, p. 47.
 - ²⁴ *Idem*, p. 59.

Camelia GAVRILĂ

Solomon Marcus sau despre poetica și fascinația paradoxurilor

C.G. – dr., profesor de limba și literatura română, inspector general ISJ Iași, autoare a mai multor cărți de specialitate, expert în educație.

Matematician de factură modernă, personalitate complexă, de vibrație renașcentistă, Solomon Marcus transcende granițele matematicii, ale științelor în general, spre un demers epistemologic mult mai amplu, riscant și seducător în aceeași măsură. A investiga profund și creator universul polyvalent al lingvisticii din perspectiva matematică, a deschide chiar un nou teritoriu științific și cultural, cel al poeticii matematice, înseamnă viziune, erudiție, creativitate autentică, spirit speculativ, căutarea unei unități culturale și spirituale, aflate dincolo de fragmentările și limitele domeniilor cunoașterii umane.

În această multitudine de cărți, idei, opinii, teorii și polemici care ar putea alcătui, la nivel metaforic, un sistem filozofico-științific fascinant, filologul observă recurența unor concepte, teme, nuclee ce se resemantizează sub ochiul critic și verbul alert, sub luciditatea și puterea asociativă a matematicianului – *timpul, creația, limbajul și poeticitatea acestuia, discurs științific sau discurs artistic, metafore cognitive, figuri poetice și anomalii semantice*, dar în mod special *paradoxul și antinomia* ca surse de poeticitate, cu o aură semantică inedită, în contrast cu definițiile, ambiguitățile și dificultățile identificate în zona logică sau filozofică în care operează aceste noțiuni.

Discursul lui Solomon Marcus este preponderent centrat pe concepțiile de *antinomie*, *contrast*, *paradox*, în toate formele de explorare hermeneutică în spații ale culturii – literatură, lingvistică, filozofie, artă, educație. O existență sub semnul opozițiilor, al tensiunilor intelectuale, al contrariilor interioare ține de ambivalența naturii umane – materie și spirit, rațiune și sensibilitate, real și ideal, bine și rău, idee și afect, o polarizare constantă a expresiei, a opțiunilor, a conținuturilor și a formelor de manifestare. Aceste dualități și contrarii se împletesc totuși în structuri coerente, cu o logică interioară, o configurare a unei unități ce închide în sine inevitabile dualități sau pluralități semantice, pentru că, citându-l pe Hegel, „o privire mai adâncă în natura antinomică sau, mai just, dialectică a rațiunii arată în general că orice concept e unitate de momente opuse, cărora în consecință li s-ar putea da forma unei afirmații antinomice. Devenire, ființă concretă etc., și orice alt concept ar putea astfel să ofere antinomia lui particulară și deci ar putea fi stabilite atâtea antinomii câte concepte există” (G. W. F. Hegel, *Știința logicii*, Editura Academiei R.S.R. București, 1966, p. 177-178).

Premisele celebrei cărți *Poetica matematică* pornesc de la disocierile dintre limbajul științific și cel poetic, de la forme ale ipotezei raționale în contrast cu cea emoțională, limbaje definite în raport cu forme contrarii de expresie, după cum trăsături ale acestora se integrează în paradigma altor concepte ce operează diferit, fără a se exclude însă. Astfel, *sinonimia* și *omonimia* se instituie în discurs ca sinonimia infinită a discursului științific și paradoxala sinonimie absentă în zona poeticității, în sensul în care expresia poetică „se sustrage oricărei substituiri” (*Poetica matematică*, Editura Academiei R.S.R., București, 1970, p. 33), pentru că într-o creație de mare valoare nu mai poți adăuga sau suprima, iar textul se caracterizează prin deschidere, prin devenire semantică. Definițiile restrictive ale opozițiilor dintre cele două registre sunt explicate de Solomon Marcus în altă cheie și cu alte valențe unificatoare chiar: „deschiderea limbajului poetic este văzută ca ambiguitate, ca omonimie infinită, în timp ce închiderea limbajului științific este redusă la absența totală a omonimiei” (Solomon Marcus, *op. cit.*, p. 34). Autorul explorează cu precizie matematică universuri artistice diferite pentru a ilustra o teză, pentru a defini tipuri de sensibilități de limbaj – fie că vorbim de sinteza poeziei cu matematica în limbajul poetic barbian, generând ambiguități de natură sintactică sau filologică, fie că

analizăm o ambiguitate la nivel global, macrotextual, de discurs poetic și cultural, de încifrare simbolică la Blaga sau Mallarmé. Paradoxul devine astfel parte a recuzitei imaginarului artistic prin care se deschid noi tensiuni poetice, noi alunecări semantice, proiectând sensuri și valori prin înseși relațiile lexicale tensionate sau prin jocurile de sens / nonsens, coerență / contradicție, în spațiul mereu ludic al artei.

Pornind de la accepțiunea în sens larg a termenului *paradox*, aceea de „păreră (absurdă) contrară adevărului unanim recunoscut”, dar și de la contradicțiile logice ale unui fapt despre care se poate demonstra atât că este adevărat, cât și fals, de la punerea în discuție a fundamentelor logicii și matematicii datorată apariției paradoxurilor, vom observa că paradoxul a fost privit multă vreme ca un fenomen conotat negativ. Prezența lui în numeroase domenii, cum ar fi logica, matematica, fizica, lingvistica, psihologia, filozofia, sociologia, arta etc., a condus însă la o reconsiderare a paradoxului: „El nu mai este un fenomen marginal și accidental, ci se situează în inima acțiunii și gândirii umane... Paradoxul face parte din realitate; să încercăm să-l controlăm, pentru a nu fi manipulați noi de el” (Solomon Marcus, *Paradoxul*, 1986).

În general, încălcarea principiilor logice (identitatea, necontradicția și terțul exclus) conduce la paradox. Clasificate de-a lungul timpului de numeroși exegeți, paradoxurile au fost definite drept *formale* (ducerea la limită a anumitor concepte și absolutizarea acestor limite) sau *semantice* (identificarea ilicită a sensului a două enunțuri diferite – paradoxul mincinosului); *aparente* (ca rezultat al unor erori ascunse) și *reale* (cele care țin de natura lucrurilor); *clasice* (paradoxul mincinosului, paradoxurile lui Richard, Zermelo König, Skolem, Gödel etc.) și cele construite ulterior (de tipul paradoxul lui Russell în logicile polivalente), dar și *logice* (sintactice), *semantice* și *pragmatice* (vizează relațiile sociale și comportamentul uman).

În continuitatea acestor clasificări, *antinomia* pare să fie doar un caz particular de paradox; dacă *paradoxul* constă din două enunțuri, astfel încât fiecare din ele este adevărat exact când celălalt este fals, antinomia este un tip de paradox în care fiecare dintre enunțuri decurge logic din celălalt. Dacă o propoziție este în același timp adevărată și falsă, suntem în prezența unui paradox; dacă, în plus, din faptul că ea este adevărată rezultă că ea este falsă și reciproc, atunci putem vorbi de o antinomie.

Solomon Marcus demonstrează cu temei și metodă cum paradoxul a pătruns în toate disciplinele spiritului, în afara lui nu mai putem înțelege lumea, iar arta pare să fie domeniul predilect de manifestare a paradoxului, propunând în spațiul ei de expresie alte forme de paradoxuri cu valențe estetice, forme prin care jocul gândirii se susține prin jocul expresiei, iar artistul încearcă o cale de „tratate a insolitului din sânul faptului normal” prin formele și expresiile artei.

Autorul evidențiază alături de paradoxul logic pe cel semiotic. „Un *paradox semiotic* constă în faptul că diferite părți al unei situații semiotice dezvoltă semnificații incompatibile” (Solomon Marcus, *Paradoxul*, Editura Albatros, București, 1984, p. 29). Funcționarea comunicării și a semnificării, relațiile deseori tensionate dintre cod și mesaj, semn și discurs, semnat și semnificant, inerente unui traseu semiotic, se complică în spațiul literar, acolo unde *semnul* are mai mult decât oriunde încărcătură culturală profundă, capcane și ambiguități în relațiile lui complexe cu mesajul artistic, cu sensurile dezvoltate explicit sau implicit.

Reluând perspectiva semiotică propusă de Ch. Morris, se deschid trei direcții de diferențiere a paradoxurilor și antinomiilor pe nivele sintactice, semantice și pragmatice. Denivelările merg și mai departe în abordările marcusiene: alături de antinomii și paradoxuri sunt explicitate de către autor semiantinomiile și semiparadoxurile (*idem*, p. 30). Antinomiile nu se limitează numai la planul gândirii umane, context în care sunt sesizate imediat de intelect, având deseori rezonanțe gnoseologice. Antinomice sunt ideile, dar și alte secvențe ontologice, receptate astfel de rațiune și integrate în zona pragmaticii. Antinomia și paradoxul par a fi atribute structurale ale gândirii dialectice, ale sistemelor sociale sau naturale și, inevitabil, ale discursului artistic. Literatura, arta în general, implică nivelul rațional, ideatic, gândire, dar mai ales sentiment, emoție, toate translate și spre atitudine, acțiune sau comportament, astfel că formele artistice devin treptat spații favorabile unor paradoxuri. Asta cu atât mai mult dacă avem în vedere faptul că arta însăși constituie domeniul de ființare al unei anume dialectici speciale.

„Arta, apreciază Stephane Lupasco, se deschide asupra luptei și a dramei, le vrea, le investighează, le pregătește, le organizează, pentru a se menține și extinde pe tărâmul lor, fără a ști însă de ce; ea ațâță dorin-

țele și tensionează dinamismele, dar nu pentru a le secătui, ci pentru a le împinge către antagonismul lor cel mai complex și mai puternic” (Stephane Lupasco, *Logica dinamicii și a contradictoriului*, Editura Politică, București, 1982, p. 397). De aceea considerăm că frecvența te-meii, care conturează o anumite viziune a exegetului, este justificată și demonstrată prin teorii, delimitări conceptuale, analize convingătoare în spațiul artistic, literar. Solomon Marcus preia conceptul, îl definește în perspectivă științifică, îl nuanțează și îl integrează în spațiile logicii, pentru a-l livra apoi ca reper fundamental în orizontul artei, acolo unde materia și spiritul, emoția și gândul, afirmația și negația, eros și thanatos, logic și illogic pot coexista mereu în paradoxale contraste și armonii, în tensionări antinomice prin care sensurile se multiplică.

Fie că apare cu sensul de contradictoriu, neverosimil, fie că implică o afirmație neașteptată, aparent contradictorie, paradoxul este legitimat ca modalitate fundamentală a realității, chiar dacă încalcă principiul aristotelian al necontradicției, al logicii clasice, al terțului exclus sau al identității.

Fascinanta poveste din cartea *Alice în țara minunilor* a lui Lewis Carroll deschide o serie de structuri paradoxale cu semnificații filozofice și artistice în care alternează jocul de sens și nonsens, haosul și cosmosul, valențe diferite ale limbajului, umorul și ironia, dualități ale ființei umane. Nu lipsesc paradoxuri ale efectelor de suprafață, ale devenirii, ale structurii, ale cuvintelor ezoterice, toate se amestecă derutant, într-un puzzle care generează uimire, straniețe, dar și sensuri la interferența dintre posibil și imposibil, logic și illogic, ludic și grotesc. În proză, în teatru, în registrul liric, paradoxul devine sursă de semnificație poetică multiplă, prin chiar tensionările sale semantice intrinseci.

De altfel, orice investigare a imaginarului artistic identifică ipostaze derivate din paradox, antinomiile pătrund în substanța microsecvențelor limbajului artistic ca modalitate de sporire a expresivității. Pierre Fontainer încadrează paradoxul în clasa tropilor ca figuri de expresie prin reflecție. În viziunea criticului, paradoxul este „un artificiu de limbaj prin care ideile și cuvintele care sunt, în mod obișnuit, opuse și în contradicție unele față de altele, sunt reunite și combinate în așa fel încât, deși par a se respinge și a se exclude reciproc, ele uimesc prin cel mai surprinzător acord, generând cel mai adecvat, cel mai profund, cel mai

intens înțeles” (Pierre Fontainer, *Figurile limbajului*, Editura Univers, București, 1977, p. 115). Exemplificările din Voltaire, Racine, Boileau ilustrează ideea, iar această deplasare conștientă a sensurilor vizează mai ales accentuarea valențelor ludice, ironice sau comice în operele literare.

Solomon Marcus distinge mai multe tipuri de astfel de „alunecări semiotice” – procedeul trecerii neașteptate de la sensul metaforic al cuvintelor la sensul lor propriu, alunecarea din planul solemn în cel prozaic, trecerea derutantă din contextul posibilului în cel al absurdului sau tipul de paradox ce constă în faptul că un raport de echivalență este modificat surprinzător într-unul de opoziție. Toate aceste forme amintesc de paradoxurile clasice menționate anterior, de jocurile operate în spațiul lingvistic al textului literar modern sau postmodern între limbaj – obiect – metalimbaj. Astfel „numitorul comun al tuturor acestor fenomene este confuzia, amestecarea, suprapunerea unor niveluri distincte ale limbajului uman, iar efectul estetic al acestor deplasări paradoxale „nu provine numai din caracterul lor neașteptat, ci și din autenticitatea situațiilor pe care ele le reflectă” (Solomon Marcus, *op. cit.*, p. 37).

Nodurile și semnele lui Nichita Stănescu, din volumul apărut la Cartea Românească în 1982, oferă o zonă poetică fertilă de investigare a conceptelor menționate, versurile sunt în mod inevitabil puse în legătură cu un proces semiotic (procesul prin care poezia se auto-semnifică) și, în acest sens, sunt citați Cantor și Russell, teorema lui Godel, teoriile lui Pius Servien, Jakobson, Tudor Vianu; nu lipsesc trimiteri la poetul însuși, ca teoretician al metalimbajului în *Respirări*, într-o firească demonstrație de autoreferențialitate specifică discursului modern.

Tematica volumului, înrudită cu cea a *Elegiilor*, aduce o viziune a existenței ca ruptură, experimentarea morții în sens inițiativ și a cunoașterii de sine, *nodul* fiind definit de poet drept „forma plină de înțeles și de lumină, temeinicie a sensului”. Poezia este acum „ochiul care plânge. / Ea este umărul care plânge, / ochiul umărului care plânge”. Și mai departe, în linia paradoxurilor semiotice, al aparentelor contradicții logice „poezia nu este lacrimă / ea este însuși plânsul, / plânsul unui ochi neinventat”.

Drama cuvântului, criza semiotică traversată de poezia modernă de la Valéry, Mallarmé și Rimbaud până la Nichita Stănescu sunt surprinse și în tentativa sinelui „care se înnoadă în jurul golului prin care altceva decât el însuși ar trebui să se rostească prin glasul semnelor” (Ioana Em. Petrescu). De aici contrastele și absurdul enunțurilor de tipul: „Noi știm că unu ori unu fac unu, / dar un inorog ori o pară / nu știm cât face. / Știm că cinci fără patru fac unu, / dar un nor fără o corabie / nu știm cât face. (...) Știm că unu plus unu fac doi, / dar eu și cu tine, / nu știm, vai, nu știm cât facem” (*Altă matematică*). Nichita Stănescu se dovedește a fi în avangarda gândirii paradoxale, instaurând, în spațiul liricii moderne, paradoxul cu latențele lui poetice.

„Matematicianul nu-și pune problema să descopere semnele din noduri, ci tocmai nodurile (aporiile) gândirii poetice ascunse în înșelătoarele semne. E căutată, cu alte cuvinte, logica nelogică a poeziei, asupra căreia atrăgea atenția, cu o sută de ani în urmă, Al. Macedonski. Revenind la paradoxurile artei, trebuie să dam dreptate lui Solomon Marcus: „Arta este, prin natura ei, paradoxală pentru că ea provoacă neîncetat spiritul comun și folosește o ficțiune (o minciună) ca să spună adevărul. Orice metaforă este un paradox concentrat, deoarece încearcă să frângă și să pacifice universurile ostile”, apreciază Eugen Simion (*Sfidarea retoricii*, Editura Cartea Românească, București, 1985, p. 266-269). Criticul conchide faptul că poezia, implicit arta au descoperit de mult valorile paradoxurilor, legea terțului acceptat, enigmele logicii care pot deveni sursă a creației, valorizarea insolubilelor spiritului, a eșecurilor gândirii convertite în expresivitate, de aici concluzia metaforică „logica este știința care descoperă nodurile gândirii. Poezia descoperă (inventează) semnele din noduri, oferindu-le astfel o ieșire din paradox.”

Textele lui Solomon Marcus se constituie într-o veritabilă enciclopedie de probleme și asocieri, ilustrând cuprinderi ale spiritului aparent divergente – literatura și matematica, arta și știința, metafore și ecuații, timp și spațiu, acestea probează prin demonstrațiile savantului legături temeinice, de profunzime, care se integrează în posibile „paradigme universale” ce nu se anulează, chiar dacă se confruntă tensionat și neliniștitor.

Autorul propune o serie de termeni și categorii prin care poate fi relevată structura modernă a poeziei, actul ei revoluționar. Acestea sunt:

antinomia, situația autoreferențială, regresia, extensional și intensional cu mai mare aplicabilitate în proză, în *Patul lui Procust*, ori în teatrul lui Pirandello, paradoxul, recurența etc.

Autoreferința ca procedeu artistic, în spațiul liric sau epic, paradoxala prezență și absență a personajului rezolvă contradicția, în opinia lui Solomon Marcus, prin însăși ființa scriitorului care, prin actul scrierii, devine personaj. Confuzia naratorului cu eroul, succesul literaturii epistolare și autobiografice, identificarea autorului Sterne cu personajul Tristram Shandy prin amestecarea trăsăturilor de limbaj, a acțiunii cu digresiunea, amestecul de umor, divagații, contraste între proza convențională și liniară a secolului al XVIII-lea, dislocări temporale ce îl anticipează pe M. Proust ilustrează moduri de translare a ipostazelor paradoxale în scriitura modernă și nu numai. S-ar putea spune că o vocație a antinomiei, a rupturilor de nivele și coerența de logică formală se regăsesc în spațiul artistic de oricând și oriunde, dovadă fiind și romanul lui Laurence Sterne.

Revenim, astfel, la teza inițială a naturii duale, a fragmentariului, a pluralității contrastante imanente omenescului. În proză revedem în forme și întrupări diferite ideea unor antinomii tulburătoare: personaj / narator, cuvânt / obiect / imagine, real / imaginar ficțional care iese din rama tabloului, a scriiturii pentru a ocupa spațiul realului, în termenii autorului – uneori „avem a face cu un enunț care se referă la el însuși, la însăși apariția sa pe foaia de hârtie (Solomon Marcus, *op. cit.*, p. 16), în corelație cu regresia infinită, cu așezarea existențelor într-o repetabilitate ce curge spre infinit.

Ignorarea paradoxului sau suprimarea acestuia pare imposibilă, el face parte din substanța lumii în care trăim, iar desfacerea lui are consecințe nebănuite, de altfel și Blaga afirmă metaforic despre paradoxuri: „E în ele un joc de ochiuri și noduri care se desfac de la sine, dacă apuci și tragi bine firul adus și întors după degetele logicii. Câteodată paradoxurile sunt indisolubile, cu noduri pe care nu le pot tăia decât îngerii cu săbii de foc” (Lucian Blaga, *Opere*, vol. 8, Editura Minerva, București, 1983, p. 229).

Uneori paradoxul devine delectare intelectuală, după cum am văzut că poate provoca delectarea estetică. „Este paradoxal că paradoxurile

încântă rațiunea” (Petre Botezatu, *Note de trecător*, Editura Junimea, Iași, 1979, p. 213), ele sunt fascinante prin forța gândului, a dilemei, prin șirul de interogații deschis în fața spiritului, prin valoarea analitică, problematizantă pe care o prezintă apariția unei antinomii ce „împiedică” curgerea lină a gândirii umane. Antinomia este un mod de generare a întrebărilor, iar dimensiunea creativă a ființei trebuie așezată în relație cu forța interogativă a acesteia. „În cazul artei, antinomia nu numai că nu se caută a se elimina, ci din contra este căutată, controlată și dirijată de artist. Manipularea adecvată a antinomiilor este esențială pentru emițător. Ele pot deveni – cum e cazul artei moderne mai ales – paradigme expresive pentru instituirea unui discurs artistic original. În receptare, ele constituie un catalizator pentru contemplarea și descifrarea nelimitată, «deschisă» a operelor de artă” (C. Cucoș, *Paradoxuri și antinomii în artă*).

În continuitatea paradoxurilor stănesciene, s-ar putea spune că „Prima literă a oricărui cuvânt se află-n trecut, – / ultima literă – de asemeni, / Numai trupul cuvântului e în prezent”. Deci aventura cuvântului poetic, jocul trecut / prezent, spusul / nespusul, materie / sens, surpările de spații și legături între planurile poetice, inaderența sensului la trupul cuvântului, polivalența paradoxului în felurite ipostaze din artă, toate definesc una din cele mai tulburătoare experiențe ale ființei – întâlnirea cu limbajul poetic, cu imaginarul artistic, acolo unde „cuvintele – tristețe / jumătate Timp – jumătate lucruri” se împlinesc prin armonia sau tensiunile dintre gând, idee, spirit, emoție, afect. Armonii și confruntări magistral explorate, decodificate sau definite ca probleme „cu rest” de către Solomon Marcus, matematicianul poeticilor, al logicii semnelor, al dialogului reflexiv și interogativ dintre artă și știință.

Cristinel MUNTEANU

Câteva metafore privind valoarea descoperirilor și puterea tradiției în știință

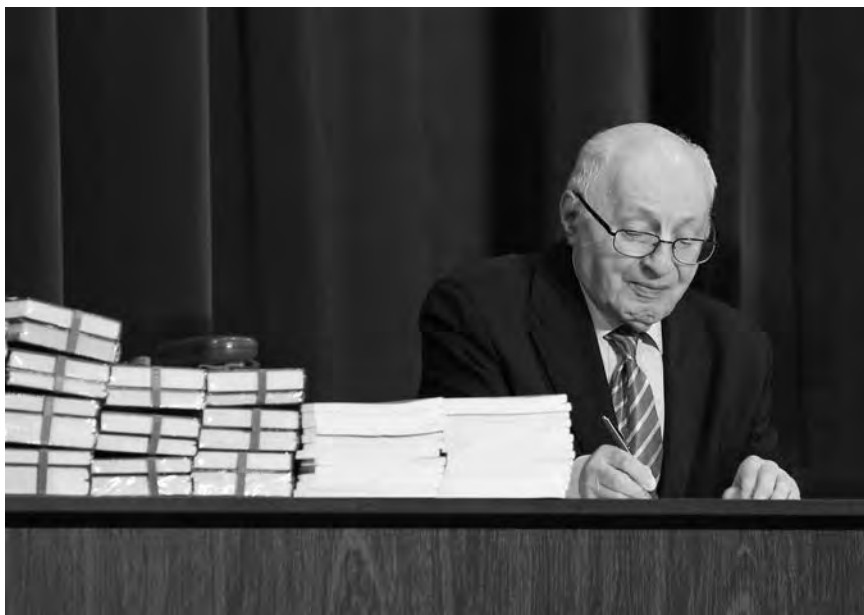

Cr.M. – dr. în filologie (*magna cum laude*) și drd. în filozofie al Universității „Al. I. Cuza” din Iași; predă, ca lector, la Universitatea „C. Brâncoveanu” din Pitești. A publicat, printre altele, *Sinonimia frazeologică în limba română* (2007), *Lingvistica integrală coșeriană* (2012), *Frazeologie românească. Formare și funcționare* (2013), *Discursul repetat între alteritate și creativitate* (2008, ca editor), Tobias Peucer, *Despre relatările jurnalistice* (2008, ca editor) și B. P. Hasdeu, *Studii de știința limbii* (2013, ca editor); este, de asemenea, autorul a peste 130 de articole și comunicări. Domenii de interes: filozofia limbajului, teoria limbii, semantică, frazeologie, lingvistica textului.

1. Este bine cunoscută fascinația lui Solomon Marcus față de metaforă, în general, și față de metafora științifică, în special. Cine va avea curiozitatea să parcurgă lista sutelor de lucrări sau de articole pe care le-a publicat acest savant de-a lungul timpului, va întâlni (îndeosebi după anul 1970) mai multe titluri referitoare la o atare problematică, metafora din limbajul matematic beneficiind, cum era de așteptat, de o atenție aparte. Aceeași pasiune (ori preocupare) se vedește și în conferințele pe care academicianul le-a ținut și le ține periodic. Într-una dintre cele mai recente, intitulată *Metafora: lux sau necesitate?*, Solomon Marcus pune în evidență, printre altele, nu doar valoarea cognitivă a metaforei (în sensul că ea poate spori cunoașterea științifică), ci și limitele acesteia (în sensul că analogia pe care se bazează este valabilă numai până la un punct)¹. Din chiar modul acesta de a purta discuția întrezărim o însușire fundamentală: echilibrul intelectual. Savantul se ferește de excese. Deși pretinde că privește lumea prin „ochelarii matematicii”, lucrurile nu stau în totalitate așa. Mai are la îndemână și alte perechi de ochelari, cu lentile colorate în diverse nuanțe, nemaivorbind

de faptul că este posesorul unei curiozități nemărginite. Fără aceasta din urmă, n-ar avea cum să ajungă la trăirea predilectă: *m i r a r e a*. În Academia lui Platon (pe al cărei fronton scria „Nimeni să nu intre aici, dacă nu este geometru!”), Solomon Marcus ar fi pătruns fără probleme (sau cu probleme... de ordin matematic). În Republica aceluiași filozof însă nu ar fi zăbovit prea mult. Principiul pe care se clădea utopia lui Platon era cel al *o i k e i o p r a g i e i*, conform căruia toți locuitorii Cetății erau obligați să practice o singură meserie, în funcție de înclinația naturală a fiecăruia. Or, savantului nostru nu cred că i-ar fi venit la socoteală o astfel de regulă (cum nu cred că i-ar fi convenit nici lui Ion Barbu – poetul matematician pe care îl evocă adesea cu admirație). Natura l-a înzestrat cu mai multe daruri, cu posibilitatea de a face, la fel de bine, mai multe lucruri.

2. Încerc, în cele ce urmează – în onoarea celui sărbătorit astăzi în paginile revistei „Limba Română” din Chișinău –, să prezint și să comentez câteva metafore care au legătură fie cu domeniile de care s-a ocupat Solomon Marcus (matematica și lingvistica, mai cu seamă), fie cu atitudinea D-sale față de știință și cultură în genere ori cu privire la rostul

Mai 2014. Solomon Marcus în sala de spectacole a Teatrului Gheorghe Pastia din Focșani, dând autografe elevilor participanți la etapa națională a olimpiadei de lingvistică

și locul omului de știință creator în istoria / devenirea umanității. Se cuvine să fac, mai întâi, două precizări: (1) mă interesează, mai ales, în ce măsură metaforele pe care le voi reproduce în continuare sunt potrivite sau nepotrivite (adică până unde merge „valabilitatea” lor); (2) iau «metafora» în accepție aristotelică, și nu quintiliană, ceea ce înseamnă că accept concepția după care metafora este o comparație prescurtată (cum credea Quintilian), ci, dimpotrivă, comparația este o metaforă dezvoltată (cum bine afirma Stagiritul).

2.1. Pasiunea pentru lumea abstractă a matematicii nu l-a făcut pe Solomon Marcus să uite ori să părăsească vreodată lumea concretă în care a trăit și nici nu l-a determinat să se izoleze, ca specialist, în turnul de fildeș al disciplinei preferate. Sunt sigur că domnul academician este pe deplin de acord cu critica pe care Immanuel Kant (în introducerea la opera sa capitală) o formulează la adresa idealismului lui Platon. Faimoasa metaforă (sau comparație) kantiană a porumbelului este prea frumoasă ca să nu o cităm aici (cu atât mai mult cu cât I. Kant apelează foarte rar la asemenea imagini): „Matematica ne dă un strălucit exemplu cât de departe putem ajunge în cunoașterea a priori independent de experiență. [...] Încurajat de o astfel de dovadă despre puterea rațiunii, impulsul de a extinde cunoștințele noastre nu mai vede limite. Porumbelul ușor, lovind în zbor liber aerul a cărui rezistență o simte, și-ar putea imagina că el ar reuși și mai bine în spațiul vid. Tot astfel Platon a părăsit lumea sensibilă, fiindcă ea pune intelectului limite prea înguste, și s-a aventurat dincolo de ea pe aripile Ideilor în spațiul vid al intelectului pur. El nu a observat că prin eforturile sale nu câștigă drum, căci nu avea niciun suport așa-zicând ca bază, pe care să se fixeze și la care să poată aplica forțele sale, pentru a urni intelectul din loc.”².

2.1.1. Deosebit de interesantă mi se pare maniera în care analogia de mai sus a fost întrebuințată, în perioada interbelică, de către I. Petrovici „pentru a combate reducerile bugetare la capitolul culturii” (Șt. Bârsănescu): „Nevoia de a pompa lumina culturii este tot așa de adâncă cum este nevoia de a pompa aerul în plămâni. Și este o neiertată greșeală a nu ne da socoteală de aceasta. Îmi vine în minte o imagine din opera lui Kant, pe care el o folosește de altfel în altă ordine de idei. Dar imaginea-i

minunată și pentru problema noastră: «O pasăre care zboară, spune Kant, simțind rezistența aerului din calea ei, ar putea să-și închipuie că, dacă n-ar fi deloc aer, ar zbura mai bine și mai ușor, fără să-și dea seama că aerul este conducerea zborului însuși». Tot așa se întâmplă și la noi: apăsarea cheltuielilor bugetare a făcut pe unii sau poate face pe alții să creadă că, dacă am da povara culturii la o parte, poate calea noastră ar fi mai ușoară, iar zborul nostru mai lin, fără să cugete că, înlăturând cultura, cum era dincolo înlăturarea aerului la zborul păsării, nu numai că nu vom avea o cale mai bună, dar ne vom prăbuși ca țară la pământ».³

2.1.2. Este aceasta, fără îndoială, o adaptare românească reușită a metaforei kantiene. Am reprodus-o aici, deoarece cred că punctul de vedere al lui I. Petrovici este împărțit în totalitate și de Solomon Marcus. Deși dificultatea intrinsecă a matematicii (și – din același motiv – felul în care tratează cei mai mulți oameni o atare disciplină) îl supune la momente de singurătate / însingurare (cum o mărturisește în discursul de recepție de la Academie, din 2008), savantul nostru se întoarce cu dragoste către semenii săi, gata să dialogheze sincer cu ei și să-i ajute după puterile sale. Implicarea omului de știință în viața cetății reprezintă o obligație pe care Coșeriu a denumit-o „principiul responsabilității sociale sau al binelui public”. Solomon Marcus a dovedit că știe prea bine acest lucru. Bunăoară, apelul pe care l-a lansat D-sa (în „Revista 22”, nr. din 16.12. 2013) în articolul *Un semnal de alarmă: Limba română*, a stârnit ecou, a îndemnat la solidaritate, a sensibilizat pe cine trebuia, ajutând astfel publicația „Limba Română” din Chișinău să iasă (măcar pentru o vreme) din impasul financiar în care se găsea.

2.2. Am promis că voi analiza câteva metafore utilizate în discursul științific. Evident că îmi lipsește priceperea necesară pentru a discuta metaforele din limbajul matematic⁴. Aș putea discuta, probabil, într-o oarecare măsură, unele comparații din lingvistică sau din științele limbajului în care sunt atrase noțiuni matematice. De exemplu, a făcut carieră formula saussuriană după care *limba* ar fi un fel de algebră formată numai din termeni complecși... Dimpună cu o altă opinie a lui Saussure, după care *limba* este formă, și nu substanță, formula de mai sus l-a condus pe L. Hjelmslev la construirea unei veritabile algebre a limbajului (teoria glosematicii), în care limba ajunge să fie considerată un fel de idee asemănătoare

celor din lumea lui Platon. Exagerările (formaliste) ale unei astfel de viziuni au fost denunțate de E. Coșeriu în studiul său de referință, *Forma y sustancia en los sonidos del lenguaje* (1954). Tot acolo, teoreticianul român combătea și tendința contrară, a lui L. Bloomfield, de a trata limba doar în calitatea ei de substanță (perceptibilă)⁵.

2.2.1. Se uită frecvent că metaforele (numeroase) din *Cursul de lingvistică generală* predat de Saussure au și un rol didactic și că nu ar trebui luate *ad litteram* în toate privințele și cu toate consecințele ce derivă din ele. Să dăm un alt exemplu „matematic”, aparținându-i, de data aceasta, unui cunoscut lingvist român. Expunând funcțiile principale ale limbii, Al. Graur alege următoarea modalitate de prezentare: „Prin *denu-mire* înțelegem faptul că fiecare obiect sau acțiune la care ne gândim trebuie să aibă o marcă, exteriorizată printr-un cuvânt, ca să le putem diferenția unele de altele. După cum un matematician, discutând despre un triunghi, notează fiecare latură sau unghi cu o literă, pentru ca să se înțeleagă la care dintre ele se referă în fiecare moment, tot așa vorbitorul, dacă vrea, de exemplu, să comunice că în pădure a întâlnit un lup, trebuie să aibă un mijloc de a denumi pădurea, lupul și întâlnirea; acest mijloc îi este pus la dispoziție de cuvinte...”⁶. Scopul *d i d a c t i c* a fost atins (întrucât avem de-a face cu o carte de popularizare a lingvisticii), însă, la rigoare, operația prin care vorbitorul denumește „lucrurile” din natură, delimitându-le ființa cu ajutorul limbajului, se deosebește destul de mult de operația prin care matematicianul notează laturile sau unghiurile unei figuri geometrice⁷.

2.2.2. Nefiind matematica la îndemâna tuturor (dar și fiindcă un obiect cultural, cum este limbajul, se distinge în mod esențial de un obiect exclusiv formal), nu ne miră faptul că prin scrierile de lingvistică (generală) metaforele „matematice” apar destul de rar, în comparație cu analogiile provenind din alte domenii ale cunoașterii. Iată una în care se deplânge tocmai lipsa anumitor competențe: „Un filolog comparatist fără cunoștințe de sanscrită este ca un astronom fără cunoștințe de matematică [trad. mea, *Cr.M.*]” (Max Müller)⁸. Nu este acesta singurul caz în care Max Müller, prin imaginile proiectate pe pânza lingvisticii, îi face să zâmbească pe specialiștii de azi. Este limpede că astronomia (știință matematică!) nu poate exista fără matematică. Dar se poate face filologie comparativă fără sanscrită? Bineînțeles că se poate

face! Și de când este sanscrita o... știință?! Metafora produsă de Müller ar trebui să fie una de tip analogic (conform clasificării lui Aristotel): după cum este A față de B, la fel este și C față de D. În fine, să fim, totuși, ceva mai indulgenți. Pesemne că Müller se gândea, mai degrabă, la gramatica sanscritei... Dacă ne vom aminti că gramatica lui Pānini (sec. IV î.Hr.) conținea 3996 de reguli foarte concentrate (*sutra*) similare unor formule algebrice, atunci poate că analogia lingvistului din secolul al XIX-lea nu o să ne mai pară atât de deplasată.

2.2.3. Nu intenționez să dezvolt aici o tipologie a metaforei științifice (o voi face în altă parte). Dar, judecând după sutele de exemple pe care le-am tot adunat de vreo zece ani, citind operele fundamentale ale marilor maeștri, pot spune că lingviștii (nu toți, ci doar cei care au apetență pentru așa ceva; bunăoară, Bloomfield, Hjelmslev, Chomsky au, dimpotrivă, o veritabilă tropofobie!) utilizează în textele lor analogii lămuritoare care privesc atât aspecte ale obiectului de care se ocupă (limbajul), cât și aspecte (de metodă, de pildă) ale disciplinei pe care o profesază. Pentru a nu ieși din linia celor spuse până acum, voi da un exemplu în care un eveniment istoric din evoluția unei discipline filologice este asemănat cu un alt moment la fel de semnificativ (se pare) din punctul de vedere al relevanței „întemeietoare”. Analogia îi aparține lingvistului danez Otto Jespersen, care reia și amplifică în mod iscusit metafora lui A. Meillet, cu scopul de a sublinia întâietatea și valoarea conaționalului său, Rasmus Rask, în ceea ce privește cercetările comparatiste: „Bopp a purces la descoperirea originii ultime a elementelor flexionare, dar, în loc de asta, el a descoperit gramatica comparativă – «cam în felul în care Cristofor Columb, căutând drumul spre Indii, a descoperit America», după cum o zice A. Meillet. Unui compatriot al lui Rask îi poate fi iertat faptul de a împinge mai departe comparația strălucită a savantului francez: la fel cum scandinavii din Islanda descoperiseră America înaintea lui Columb, fără să-și imagineze că descopereau astfel calea către Indii, la fel și Rasmus Rask, prin studiile sale islandeze, descoperise gramatica comparativă înaintea lui Bopp, fără să fie nevoit să urmeze drumul ocolitor prin sanscrită [trad. mea, Cr.M.]”⁹.

Cât de potrivită este o atare analogie? Într-adevăr, se spune că vikinigii au descoperit America înaintea lui Columb. Dar – se întreabă John Dewey – care dintre cele două „descoperiri” este cu adevărat o d e s -

c o p e r i e ? Cea a vikingilor sau cea a lui Columb? Vikingii au debarcat, pesemne în urma unei furtuni, pe țărmul noului continent și... cam la atât se rezumă contribuția lor¹⁰. În schimb, descoperirea lui Columb a modificat „sensurile” lumii de până atunci, relațiile comerciale existente, migrația populației ș.a.m.d. Noul ținut a fost plasat pe hartă, iar această „inserție” nu a constituit o simplă adăugire, ci, de fapt, o reală transformare a imaginii anterioare a lumii, ducând la o rearanjare a suprafețelor acesteia¹¹.

O descoperire culturală nu este, totuși, similară uneia de tip geografic. Chiar uitată fiind, ea poate fi redescoperită, (re)pusă în circulație și fructificată. Există istorii ale lingvisticii (sau ale ideilor lingvistice) care ignoră acele teorii izolate (dar scripitoare) ce nu au avut vreo influență asupra dezvoltării ulterioare a științei în cauză. De asemenea, există și cercetători care-și închipuie că disciplina lor începe odată cu ei și nu se preocupă de contribuțiile înaintașilor (măcar pentru a le menționa, chiar dacă rezultatele cu pricina nu li se par complet satisfăcătoare). Există, totodată, idei sau intuiții excelente ale unor oameni de știință geniali¹² care apar prea devreme, în sensul că nu pot fi (încă) pricepute de contemporani, având nevoie de venirea unor timpuri mai prielnice. Și, tot așa, există și teorii bine întemeiate care, din păcate, au avut neșansa să se ivească în contextul în care tocmai se schimbau „módele” (și nu neapărat „paradigmele”) în știință, fiind considerate, în consecință, „depășite”. De ce nu este o descoperire culturală similară (pe de-a-ntregul) uneia geografice, chiar și atunci când trece (o vreme) neobservată? Fiindcă, spre deosebire de cea geografică, ea conține deja unele sensuri, propriile sensuri. Acestea pot fi reluate, verificate și multiplicare.

3. Îmbogățirea „sensurilor” ce vin din urmă este sarcina fiecărui om de știință care își înțelege rostul său de verigă în lanțul omenesc. John Dewey, într-o cărticică despre fenomenul religios, își încheie eseu astfel: „Noi, cei care trăim acum, suntem crâmpoie ale unei umanități care se prelungește în trecutul îndepărtat, o umanitate care a interacționat cu natura. Dintre lucrurile civilizației, cele pe care le prețuim cel mai mult nu ne aparțin. Ele există grație celor făcute și suferite de neîntrerupta comunitate umană din care noi nu reprezentăm decât o verigă. A noastră este însă responsabilitatea de a păstra, de a transmite, de a

corecta și de a dezvolta zestrea valorilor pe care le-am primit, astfel încât cei care vin după noi să le poată primi mai trainice și mai sigure, mai larg accesibile și mai generos împărtășite decât le-am primit noi. Aici se găsesc toate elementele pentru o credință religioasă care nu se limitează la sectă, clasă ori rasă. O atare credință a fost dintotdeauna credința comună a omenirii. Mai rămâne să fie făcută explicită și militantă [trad. mea, *Cr.M.*]¹³.

Constat încă o dată (dacă mai era nevoie) că marile spirite se întâlnesc în convingeri. Solomon Marcus spune același lucru, dar într-o manieră și mai... metaforică. Să-i dăm cuvântul ca să închidă așa cum se cuvine acest articol: „Ca individ, omul moare, dar se poate salva prin acest ansamblu al Omenescului, care este esențial altceva și mai mult decât fiecare ființă umană în parte. Este ca o orchestră care execută o partitură ce se scrie chiar în timp ce se execută, iar orchestra în cauză este propriul ei dirijor. În splendoarea acestei unități a cunoașterii și creației umane și a acestei solidarități între generații succesive, care rezistă peste milenii, îmi găsesc sprijinul la care vă referiți; dacă vreți, această orchestră este pentru mine metafora Divinității.”¹⁴.

Note

¹ Conferința intitulată *Metafora: lux sau necesitate* a fost rostită de Solomon Marcus la 29 noiembrie 2012, în aula Universității „Apollonia” din Iași.

² Immanuel Kant, *Critica rațiunii pure*, traducere de Nicolae Bagdasar și Elena Moiscu, Editura Științifică, București, 1969, p. 47.

³ I. Petrovici, *Deasupra zbuciumului* [Tipografia Ion C. Văcărescu], București, 1932, p. 219-220, *apud* Ștefan Bărsănescu, *Politica culturii în România contemporană. Studiu de pedagogie* [1937], ediția a II-a, Prefață de Carmen Crețu, Cuvânt-înainte de George Văideanu, Editura Polirom, Iași, 2003, p. 120-121.

⁴ Cf., de pildă, H. Vaihinger, *The Philosophy of 'As if'. A System of the Theoretical, Practical and Religious Fictions of Mankind*, Translated by C.K. Ogden, Harcourt, Brace and Company, New York, 1925, p. 50-53 *et passim*.

⁵ Se cuvine să precizez că prin *substanță* trebuie să înțelegem aici „materia” formată lingvistic. Nu este vorba aici (ca, de altfel, și în celelalte locuri ale acestui articol unde mai apare termenul de *substanță*) de acea „substanță” pe care vechii filozofi greci o denuneau *ousia*, înțelegând prin ea conceptul de „ființă”.

⁶ Al. Graur, *Lingvistica pe înțelesul tuturor*, Editura Enciclopedică Română, București, 1972, p. 11.

⁷ Chestiunea ține de filozofia limbajului. După Aristotel (vezi *Fizica*, II, 2), *o b i e c t e l e* se împart (în funcție de raportul dintre *f o r m ă* și *s u b s t a n ț ă*) în *m a t e m a t i c e*, *n a t u r a l e* și *c u l t u r a l e*. Limbajul este un obiect cultural prin intermediul căruia se

poate vorbi despre toate cele trei tipuri de obiecte (având, prin urmare, inclusiv însușirea unică de a fi autoreferențial). Triunghiul (ca orice altă figură geometrică) este un obiect exclusiv formal / matematic, adică o formă (mentală) lipsită de substanță. Ca să-l arăt și altora, pentru a-l face intersubiectiv, trebuie să-i dau substanță, adică să-l fac perceptibil cu ajutorul cretei (pe tablă) sau al creionului (pe hârtie) ș.a.m.d.; îl transform, așadar, în obiect cultural, deși, în esență, el rămâne un obiect formal. Atunci când denumesc (în momentul originar) «pădurea» *pădure* și «lupul» *lup*, intuiesc esența acestor „obiecte”, creând astfel semnificațiile aferente (care sunt universale). Abia când numesc «triunghiul» *triunghi* am de-a face cu o operație similară, fiindcă intuiesc ‘triunghiularitatea’ (modul-de-a-fi-triunghi). În schimb, atunci când vorbesc, din rațiuni practice, într-un anumit discurs, de *triunghiul ABC*, este ca și cum aș vorbi de Pădurea Letea sau de lupul Colț Alb, adică mă refer la „indivizi” și am în vedere desemnarea (și nu semnificația) lor. În consecință, operația matematicianului (pe care o invocă Al. Graur) este doar una de atribuire a numelui propriu (care, după cum ne învață Coșeriu, este o nominalizare de ordin secund, posterioară celei mijlocite de „universalii”). Fondul problemei nu se schimbă nici dacă mă refer numai la unghiurile sau laturile aceluiași triunghi, „botezate” A, B, C sau AB, AC, BC. Lucrurile se complică inutil dacă ne închipuim că pădurea, lupul și întâlnirea în sine sunt elementele care dau naștere unei „situații”, după cum cele trei laturi amintite formează un triunghi (fiindcă am vorbi atunci de „spunere”, și nu de „numire”). La fel și dacă se afirmă că desenul respectiv împreună cu notația în cauză reprezintă un semn pentru un tip de triunghi, pentru o abstracțiune ș.a.m.d. În mod cert, nu la asta s-a gândit Al. Graur.

⁸ *Apud* Otto Jespersen, *Language. Its Nature, Development and Origin* [1922], George Allen & Unwin Ltd, London, 1964, p. 67.

⁹ Otto Jespersen, *op. cit.*, p. 55.

¹⁰ Se prea poate însă ca și vikingii, intrând în contact cu unii dintre amerindieni, să fi lăsat „semne” în memoria colectivă a acestora din urmă. Altminteri, cum se explică mitul „omului alb” și funcția de erou civilizator a acestuia în cultura popoarelor care au locuit America înaintea sosirii lui Columb? La venirea lor, conchistadorii au întâmpinat o slabă rezistență din partea indigenilor (se zice) și din cauza respectului pe care localnicii îl aveau pentru oamenii albi (despre care tradițiile lor afirmă că vor reveni).

¹¹ Vezi John Dewey, *Experience and Nature*, Dover Publications, New York, 1958, p. 156.

¹² Cum ar fi, de pildă, cazul n o e m a t o l o g i e i, o știință propusă și teoretizată de B. P. Hasdeu (vezi Cristinel Munteanu, *Din nou despre noematologie: contribuția lui Nicolae I. Apostolescu*, în „Limba română”, Chișinău, anul XXIV, nr. 5, 2014, p. 78-93).

¹³ John Dewey, *A Common Faith* [1934], Second Edition, Introduction by Thomas M. Alexander, Yale University Press, New Haven & London, 2013, p. 80.

¹⁴ Din interviul *De vorbă cu un mare savant – Solomon Marcus: „Pașaportul meu spre universalitate a fost matematica”*, publicat în „Formula AS”, 2012, nr. 1029.

Sanda GOLOPENȚIA

Poetica și semiotica lui Solomon Marcus

S.G. – prof. dr., activitate didactică de peste 40 de ani la Universitatea București, Universitatea Cornell (NY), Universitatea Brown (RI). Autoare a 17 cărți, cărora li se adaugă un număr egal de volume editate, peste 100 de capitole apărute în volume și enciclopedii, și cca 180 de articole apărute în periodice de specialitate. Dintre publicații, menționăm: *Intermemoria – Studii de pragmatică și antropologie* (2001), *Limba descântecelor românești* (2007), *Româna globală. Româna și vorbitorii ei în afara României* (2009).

Sunt unul dintre martorii demarării cercetărilor de lingvistică matematică, poetică matematică și semiotică formală ale lui Solomon Marcus. Între 1963 și 1967, apăreau, în avalanșă, după ani de reflecție, *Gramatici și automate finite*, *Lingvistica matematică*, *Algebraic Linguistics: Analytical Models* și, în colaborare cu Edmond Nicolau și Sorin Stati, *Introduction mathématique à la linguistique structurale*. De la explorarea structurilor algebrice ale limbajului, Marcus avea să treacă, în deceniul dintre 1967 și 1977, la formularea unor modele matematice de natură să adâncească analiza poeziei, a limbajului științific și a teatrului, întemeind și dezvoltând disciplina poeziei matematice în lucrări cum sunt *Poetica matematică*, sau volumele colective *Poetics and Mathematics* și *The formal Approach to Drama*. Muncii solitare din prima etapă îi lua locul lucrul în echipă, întemeiat pe dialogul dinamic dintre Marcus și studenții săi, deveniți între timp cercetători. Etapa de „expansiune semiotică” desfășurată avea să pornească în anul 1975, când Marcus extinde exuberant abordarea lingvistico-matematică la folclor, medicină, genetică, arhitectură, relații internaționale, traducere, procesele de învățare, punând bazele semioticii formale.

Ideea de bază a poeticii matematice pornea de la Pius Servien. Potrivit acestuia, poezia nu poate fi descrisă prin comparație cu limbajul obișnuit, care depășește în complexitate limbajul poetic și e mult mai greu de formalizat. Ea poate fi însă opusă în mod revelator științei. Prin definirea opoziției ireductibile între un limbaj poetic idealizat și un limbaj științific idealizat, specialistul în poetică poate ajunge la o înțelegere mai clară a unicității poeziei și la

Focșani, mai 2014. Solomon Marcus vorbind elevilor despre virtuțile comunicării. Alături, lingvистa Adina Dragomirescu

o formalizare mai simplă a studiului ei. De la cele în jur de zece opoziții dintre limbajul liric și cel științific formulate de Servien, Marcus trece la nu mai puțin de 52 dichotomii. Unele opoziții sunt de *natură sintactică* (de ex., tendința spre contexte lirice lungi față de contexte științifice scurte; prezența unor structuri muzicale în limbajul liric față de absența lor în limbajul științific; structuri lirice dominant sintagmatice față de structuri științifice dominant paradigmatic). Alte dichotomii, poate cele mai interesante, sunt de *natură semantică* (de ex., continuitatea semnificației lirice față de caracterul discret al semnificației matematice; solidaritatea organică dintre semnificația și expresia poetică față de relativa independență de expresie a semnificației matematice; caracterul esențial conotativ al limbajului poetic față de cel esențial denotativ al limbajului științific). În sfârșit, un număr de opoziții sunt de *natură pragmatică* (de ex., caracterul reflexiv al activității poetice față de cel tranzitiv al activității științifice; opacitatea semnului poetic

față de transparența semnului matematic; caracterul intraductibil al limbajului poetic față de cel indefinit traductibil al limbajului științific).

Pe baza unor dichotomii de tipul celor enumerate, Marcus construiește un model matematic al opoziției dintre limbajul poetic și limbajul științific. Modelul constă din 25 de propoziții în formularea cărora sunt introduse calificări de tipul *indice de sinonimie sau omonimie* al unui limbaj, *lungime ritmică* a unei fraze, *limbaj cu structură ritmică*, *diametru ritmic* al unei fraze sau al unui limbaj, *structură de valorizare* asociată cu un limbaj liric, *accesibilitate finită sau infinită* a unui limbaj, *indice de receptivitate* al unei persoane etc. De exemplu, propoziția 15 – „Mulțimea semnificațiilor exprimate într-un limbaj liric este de puterea continuumului” – dă socoteală de faptul că, dacă o persoană n-a înțeles la momentul t fraza x cu semnificația s , atunci această frază va fi inserată în biografia lui n , suferind în mod continuu modificări și urmărindu-l până la sfârșitul vieții. Propoziția abordează ceea ce Marcus numește „miracolul înțelegerii unei fraze lirice”. Am subliniat cu altă ocazie caracterul aproape inițiativ al interpretării pe care o dă Marcus în cadrul acestui model lecturii poeziei și analogiile care pot fi întrevăzute cu hermeneutica creatoare a lui Mircea Eliade, în care semnele apar ca supraviețuiri reificate ale unor momente de tensiune existențială.

Dacă în viziunea inițială, conexiunea dintre poezie și ființa noastră lăuntrică era mai adâncă, poezia pătrunzând direct în viețile noastre, în timp ce știința, ținută la distanță, părea că ne ajută mai degrabă să ne eludăm biografia pe un răstimp, în studiile și conferințele ulterioare, Marcus abordează cu aceeași neobosită capacitate de analiză lectura existențială a textului matematic sau științific și subliniază, după solide incursiuni în descrierea adâncită a limbajelor științei și literaturii, trăsăturile pe care acestea le au în comun.

În semiotica folclorului, Marcus și echipa sa marchează avansuri importante în formalizarea, pe baza cercetărilor tipologice ale unor folcloriști precum Adrian Fochi, Alexandru Amzulescu, Ovidiu Bârlea sau Sabina Stroescu, a narativității populare, a structurilor repetitive și a procesului de variație. Pentru Marcus, variantele folclorice reprezintă manifestarea unui proces de prelungire paradigmatică rămas de

obicei implicit în literatura cultă. Spre deosebire de variantele culte, în aprecierea cărora intervin criterii substanțiale, variantele populare se definesc relațional. O variantă folclorică reprezentativă este cea care prezintă maximum de similitudini cu celelalte variante. Modelul circulației textului folcloric oferit de Marcus devine astfel unul în care, odată creat, un text folcloric t compus de x este citit ca $t1, t2, t3$ de către $x1, x2, x3$ care, la rândul lor, își transmit lecturile lui $x1', x2'...x_n'$ într-un uriaș mecanism de transmisie și deviere în care nimeni nu se mai întoarce vreodată la „textul original”, iar recitirea este practic necunoscută.

Ar fi multe de evocat acum când ne gândim cu bucurie, de aproape sau de departe, la Solomon Marcus. Drumul devenit vizibil în anii '60 se deschide larg și în zilele noastre. Cum se spunea, în vara trecută la televizor, „călătoria continuă”. Echipei de studenți și cercetători ai a lui Solomon Marcus i-a luat locul un ansamblu de echipe, conduse de foștii coechipieri, în România și în afara ei. Definierea formală a distincțiilor între limbajul poetic, științific sau matematic s-a întregit între timp cu examinarea a ceea ce le unește. Văzute ca fiice ale mitului, poezia și matematica împărtășesc funcția de simbolizare, apelează deopotrivă la universuri de ficțiune, optimizează în modalități specifice dar echivalente raportul dintre conținut și expresie. Gândind inter- și trans-disciplinar, „în diagonală”, cum spunea Caillois, Solomon Marcus se bucură acum de unitatea simplă și gravă a științei și a culturii, de frumusețea gândirii matematice și de întâlnirea cu cea mai tânără generație care a învățat să-l îndrăgească: cea a școlărilor de la clasele mici pe care Marcus îi vizitează neobosit și atent, în București și în orașele țării. Îi urăm drumetului ani tot atât de plini de proiecte, care să ne atragă viu spre cercetare și spre învățare.

LA MULȚI ANI, DRAGĂ DOMNULE MARCUS!

Providence, 7 februarie 2015

Liliana PREOTEASA

Domnului Profesor, cu dragoste

L.P. – profesor de matematică, Subsecretar de Stat la Ministerul Educației și Cercetării Științifice din România, fostă studentă.

Profesorul Solomon Marcus împlinește 90 de ani!

Imaginea Domniei Sale este legată de o perioadă magică a vieții mele – studenția. În primul an de facultate am avut onoarea să îmi fie profesor la cursul de logică. Facultatea de matematică a Universității București a fost pentru mine un loc minunat, o lume a raționamentului perfect, a demonstrației fără cusur, o lume în care erai ajutat să găsești adevărul matematic și să te bucuri de faptul că l-ai găsit. Și mai ales, era o lume în care, deși student începător, erai tratat cu deferență de către profesori, erai ascultat și încurajat să progresezi. Profesorii noștri ne sprijineau, așteptând ca din fiecare cocon să iasă un fluture!

Profesorul Marcus mă intimidă. Cursurile sale erau extrem de interesante din punct de vedere matematic, dar spuneau întotdeauna mai mult, treceau dincolo de definiții și teoreme, ne cereau să ne uităm dincolo de forme și structuri. Zvonurile, confirmate de altfel, spuneau că este extrem de exigent la examen și că este foarte greu, aproape imposibil, să te ridici la înălțimea așteptărilor sale. Ulterior am înțeles că ceea ce pretindea de la noi era extrem de simplu și natural: să înțelegem ceea ce spunem și să spunem ceea ce am înțeles într-un mod logic și coerent. Dragostea pentru matematică, respectul pentru logică erau întregite la profesorul Marcus de o dragoste la fel de mare pentru cuvinte: cum ar fi putut să accepte să le folosim

într-un mod incorect? Cred însă că ceea ce mă intimidă nu era teama de rezultatul examenului, ci faptul că aștepta, i se părea extrem de normal ca fiecare dintre noi să se străduie să fie cât se poate de bun. Știam că ar fi fost extrem de dezamăgit dacă nu am fi răspuns acestei așteptări.

După ani, l-am reîntâlnit în paginile „Tribunei învățământului”, și nu numai, cu articole despre școala românească, lucru rar pentru un profesor universitar. După ce am început să lucrez la Ministerul Educației, am avut bucuria de a discuta de multe ori. De fiecare dată, m-a interpellat în legătură cu chestiuni arzătoare, dificile ale școlii românești și ale educației, în general. Întrebările erau, ca și la curs, extrem de pertinente, iar soluțiile sugerate la obiect și, uneori, dezarmant de simple.

La finalul anului 2014, domnul profesor mi-a trimis un material pe care l-a scris la solicitarea unor tineri care l-au rugat să le spună ceva esențial. Articolul se numește *Zece nevoi umane de care educația ar trebui să țină seama*. Este o reflecție profundă, care ar trebui cunoscută și dezbătută, despre nevoile umane esențiale și despre nevoia de a reconstrui educația astfel încât să poată răspunde acestora.

Dincolo de satisfacția intelectuală provocată de această lectură, am avut revelația faptului că tinerețea spirituală a profesorului Marcus se datorează faptului că a manifestat din plin aceste nevoi și a făcut din ele combustibilul propriei vieți: nevoia de întrebare și mirare, transformată în capacitatea de a se uimi în fiecare zi, de a se lăsa fermecat de lume, nevoia de a arunca o privire proaspătă asupra a tot ceea ce ne înconjoară sunt un *modus vivendi* și te impresionează și acum la profesorul Marcus. În aceeași măsură te uimește capacitatea de analiză, de a pune sub semnul îndoielii orice idee.

Domnul profesor ne amintește că școala ar trebui să pornească de la nevoia de joc, văzută ca o cale fundamentală de cunoaștere și înțelegere a lumii, un drum pe care este nevoie de greșală și eșec, ca preț plătit pentru învățare, dar și ca sursă de dezvoltare personală și progres.

Școala trebuie să răspundă nevoii de a construi identitatea, dar și de a o raporta la alteritate, la minunata diversitate, conducând la omenie și solidaritate. Mai presus de toate, ne spune acest decalog, școala ar trebui să se întemeieze pe nevoia de a da un sens vieții, atât la nivel elementar, cât și la nivelul superior, transcendent.

E oare nevoie de alt program de reformă a educației?

Vă mulțumim, domnule profesor! La mulți ani!

Radu GOLOGAN

Aproape jumătate de secol de amintiri cu Profesorul Marcus

R.G. – prof. univ. dr. la Universitatea Politehnică București, cercetător la Institutul de matematică „Simion Stoilow” al Academiei Române. Autor a numeroase studii și cărți din domeniul matematicii. Președinte al Societății de Științe Matematice din România.

Cred că era în 1969. Ca elev la Brașov, pasiunea mea pentru matematică începuse să devină absolută. Prin urmare, când mama mi-a spus că un important profesor de la Universitatea București, pe care îl avusese asistent, va conferenția în fața profesorilor de matematică și, în același timp, profesorul meu, Horea Banea, fost student al maestrului, ne-a povestit despre profesorul Marcus, am participat la acea întâlnire. Deși multe dintre temele discutate nu îmi erau abordabile, discursul profesorului m-a impresionat prin aria de cuprindere și ideile ce pentru mine erau noi. A fost prima dată când am aflat că rezolvările de exerciții și tehnici de matematică elementară, pe care încercam să le învăț atunci, sunt departe de ceea ce înseamnă matematica adevărată.

Ca student apoi, în primul an îl vedeam adesea pe culoarele facultății. Evident că nu mă cunoștea. Dar s-a ivit ocazia: un cerc de probleme de analiză matematică inițiat împreună cu colegii mei Hari Bercovici, Andrei Halașay și Dan Timotin, cu sprijinul profesorului Ottescu, cel care l-a convins pe profesorul Ciprian Foaiaș să ne îndrume, mi-a adus o altă întâlnire cu academicianul Marcus. Se discuta în seminar o problemă pusă de Foaiaș, legată de proprietăți topologice ale clasei funcțiilor integrabile Riemann, la sediul catedrei de

analiză. Domnul Marcus intră în camera catedrei, probabil pentru a-și lua ceva din birou, iar Foiaș îl roagă să îi fime prezența și să ne spună câte ceva despre rezultatele dânsului în această problemă în care publicase în tinerețe câteva rezultate remarcabile. A urmat o scurtă expunere impresionantă.

În anii următori am asistat adesea la intervențiile profesorului Marcus legate de învățământul matematic, întotdeauna extrem de curajoase pentru acea perioadă.

În anul al patrulea, împreună cu colega Irina Gorun, am ales să pregătim o lucrare pentru sesiunea științifică a studenților, legată de conexiunile dintre limbaje și shifturile Bernoulli din teoria ergodică. Domnul Marcus ne-a fost îndrumător cu observații importante legate de aceste conexiuni, noi în acea perioadă.

Ca reprezentant al studenților în Consiliul Profesorat, îmi aduc aminte de o ședință extrem de animată din iunie 1976, în care se decideau recomandările pentru cercetare și învățământ superior ce se acordau studenților merituoși, recomandări ce se alăturau atunci diplomei de licență și care permitea ca după stagiul de trei ani în producție să poți accesa o carieră de cercetare sau universitară. Îmi aduc aminte cum academicianul de azi, cu voce delicată, dar fermă, a susținut trei dintre studenții cărora le fusese îndrumător. Cum doi dintre aceștia nu excelasera la toate obiectele în primii ani, s-a pornit o discuție acidă legată de notele modeste de la acele materii și recomandarea finală. Domnul Marcus și-a susținut minunat punctul de vedere, argumentând cu lucrări publicate de acești studenți și în final votul i-a fost favorabil. La sfârșitul ședinței, am asistat, fără a fi implicat, la discuția dânsului cu unul dintre profesorii cu care s-a contrazis. Acesta l-a întrebat: De ce ați insistat atât, nici pe mine nu m-au convins acești studenți! Răspunsul a venit prompt: Oriunde în lume, în universitățile mari, profesorul își susține studenții pe care îi consideră valoroși până în pânzele albe. Dacă greșește, viitorul acestora îi pălește valoarea!

Sunt multe alte întâlniri ce nu pot fi uitate. Acestea au fost fie surse de istorie a matematicii românești, fie surse de matematică pură sau aplicată.

Am mai spus-o adesea: nu l-am avut profesor la catedră, dar câteva zeci de ore l-am avut profesor pe scaunul din dreapta al mașinii mele, unde, de câteva ori, l-am însoțit la manifestări matematice în țară. De fiecare dată cursurile au fost minunate.

Tot în acești ultimi ani, am descoperit o calitate mai puțin știută a academicianului Marcus: dragostea imensă pentru copii și tineri. Are o bucurie extraordinară de a comunica cu ei, de a-i înțelege, de a-i îndruma. Iată un exemplu personal. M-a invitat acum câțiva ani, împreună cu cei doi nepoți ai mei, atunci de 8, respectiv 4 ani, la masă la restaurantul Academiei. A fost o întâlnire de amiază ce merita înregistrată ca document didactic. I-a interogat cu răbdare, le-a propus legături între obiecte prezente sau imaginare, cu substrat matematic sau nu, le-a analizat raționamentele. Culmea a fost că Mihnea și Daniel nu s-au plictisit, ci, dimpotrivă, au fost entuziasmați. Își reamintesc cu admirație momentul și azi, și, cine știe, poate au fost marcați pentru o eventuală carieră didactică sau științifică peste ani.

La mulți ani, dragă Domnule Profesor!

Mai 2013. Cu elevii premiați la etapa națională a olimpiadei de lingvistică de la Focșani

Boris SINGER

La mulți ani, Domnule Profesor Solomon Marcus!

B.S. – matematician, editor,
director al Editurii Sigma,
coordonator al concursurilor
școlare *Cangurul*.

Cine suntem, de unde venim, ce drum este bine să alegem?

Nu știi dacă și nu cred că putem răspunde la aceste întrebări. Și, atunci când trebuie să luăm destul de repede decizii importante, unde să aflăm răspunsuri la întrebările care ne frământă: ce cărți să citim, ce să studiem, cu cine să ne sfătuim, pe cine să întrebăm?

Ca să aflăm un răspuns la aceste întrebări tulburătoare există domnul profesor Solomon Marcus. De la dumnealui putem primi răspunsul dezinteresat, profund, complex, interesant, provocator, vizionar, prevenitor de care avem nevoie. Această soluție izvorăște din cei 90 de ani pe care domnul profesor Solomon Marcus îi sărbătorește în aceste zile. Cred că este momentul să îi urăm cu dragoste și din toată inima „La mulți ani, domnule profesor!”. Și nu este, după cum s-ar putea crede, numai o urare tradițională, este o urare ce ne privește personal, încărcată de egocentrism, pentru că profesorul Solomon Marcus ne este ghid și model, argument și speranță că și noi vom putea trăi mai bine, mai curat, mai mult, mai drept, mai cu rost.

L-am întâlnit pe domnul profesor Marcus de foarte multe ori. De cele mai multe ori asistând anonim la conferințele sau lecțiile

pe care le prezenta. Dar am avut și privilegiul de a fi lângă dumnealui chiar și săptămâni întregi cu ocazia taberelor internaționale *Cangurul* pe care noi le organizăm și la care dumnealui participă de foarte mulți ani. Cu aceste ocazii, cred că am înțeles că sursa preaplinului său de înțelepciune provine nu numai dintr-o experiență seculară, dintr-o viață frământată, din faptul că a traversat epoci istorice, dar și pentru că domnul Solomon Marcus este deschis la toate persoanele pe care le întâlnește, pe care le caută, pe care le înțelege: profesori, copii, tineri sau pensionari, oameni cu tot felul de preocupări, din țară și din străinătate, celebri sau obișnuiți. Domnul profesor Marcus este deschis, este curios să afle, să interpreteze tot ce se întâmplă în lume, să caute soluții pentru problemele grave cu care ne confruntăm pentru lumea care va să vina, o lume altfel, uneori de neînțeles.

Îmi amintesc cu câtă curiozitate și plăcere asista și se implica în debaterile profesorilor cu care *Cangurul* organiza cursuri de formare, în debaterile elevilor.

Îmi amintesc cu cât interes participa la elaborarea subiectelor de teste *Cangurul*, despre care discutam. Domnul profesor Solomon Marcus identifică problemele, formulează soluții, provoacă debateri, pentru ca scopul oricărui tezaur de înțelepciune să fie cât mai mult expus oamenilor, nu ascuns. Trebuie să remarc și faptul că domnul profesor pledează cu diplomatie pentru cauzele și ideile sale, nu jighește, nu lovește. Dumnealui caută să vindece societatea de bolile sale istorice mai noi sau mai vechi, fără să provoace alte răni.

Bineînțeles, există riscul ca interlocutorii Domniei Sale să nu se ridice întotdeauna la nivelul discursului, să nu înțeleagă căile de urmat, să nu fie în stare să aprecieze profunzimea mesajului, să nu se poată desprinde de practici greșite, anacronice vremurilor pe care le trăim. Știm cu toții că, de cele mai multe ori, sfaturile sunt, din nefericire, apreciate mai mult de cei care le dau decât de cei care le primesc și au nevoie de ele. Mă simt obligat să îmi reproșez și să reproșez contemporanilor mei că nu fac eforturile necesare în găsirea soluțiilor pentru a pune în aplicare sfaturile și filozofia domnului Solomon Marcus. Simt că este important să înregistrăm, să filmăm fiecare discurs, chiar fiecare discuție pe care o avem cu domnul profesor.

Trebuie să reflectăm încă și încă o dată la soluțiile domnului profesor, ca să găsim modalitățile potrivite pentru a le pune în practică. Aș menționa numai două idei esențiale care se regăsesc insistent în discursul domnului profesor.

1. Disciplinele sunt integrale și integrate cu viața pe care o trăim. Între matematică, fizică sau poezie distanța este mult mai mică decât ne-am închipuit. Este adevărat că mulți profesori „specialiști” ne introduc de obicei în disciplinele lor, în limbajul specific disciplinei lor fără să fie în stare să facă legătura cu alte domenii. Domnul profesor a excelat prin a construi poduri între discipline. De exemplu: între matematică și poezie (a inventat poematica).

2. Activitățile în care oamenii se implică pot fi conexe. Este foarte important să legăm educația, jocul, curiozitatea pentru a construi cunoașterea.

Încă o dată la mulți ani, domnule profesor Solomon Marcus!

Vă mulțumim că sunteți cu noi, că ne călăuziți, că ne onorați cu prezența, cu ideile, cu aprecierile dumneavoastră.

Mihai DINU

Matematicianul și extraterestrii

M.D. – inginer, licențiat în litere, doctor în matematică, profesor la Facultatea de Litere a Universității din București, membru al Uniunii Scriitorilor din România. A publicat cărți cu tematici variate, printre care *Personalitatea limbii române – fizionomia vocabularului* (1996), *Comunicarea – repere fundamentale* (1997), *Chronosophia – chipuri ale timpului* (2002, 2012), „*E ușor a scrie versuri...*” – mic tratat de prozodie românească (2004), *Fundamentele comunicării interpersonale* (2004), „*Bătrânul poet dintâi*” – incursiune în poezia și poetica dosofteiană (2007), *Un alt Bolintineanu – gânduri despre natura poeziei* (2010), *Dincolo de cuvinte – polifonia inaudibilă a „Scrisorii pierdute”* (2012), *Mică metodă de liră pentru începători (cu tabulatura digitației prozodice și 80 de exerciții rezolvate)* (2014).

The mathematician and the aliens. Philosopher and mathematician like Pythagoras or Thales, Solomon Marcus endeavored all along his fruitful life to understand the nature and principles of both scientific and artistic creation. Even from his tender age, he was fond of literature and after studying positive sciences he went methodically in quest of the hidden connections between mathematics and poetry. Little by little, the field of his scientific interests increased and it covers now the most important aspects of human thinking. If an eventual extraterrestrial civilization looks for an interlocutor on our planet, we propose in jest Professor Solomon Marcus to play such a part!

În urmă cu câțiva ani, fiind invitat să iau cuvântul la lansarea impunătorului volum *Paradigme universale* (1102 pagini, format *in quarto!*) semnat de profesorul Solomon Marcus, răspundeam la o întrebare referitoare la potențialii cititori ai cărții cum că această lucrare i-ar interesa, probabil, în primul rând, pe reprezentanții unor... civilizații extraterestre.

Era și nu era o glumă. Conținutul volumului respectiv ar fi putut răspunde într-adevăr nevoii de informare a unor eventuali vizitatori inteligenți veniți din spațiu, ajutându-i să se familiarizeze cu principalele coordonate ale gândirii pământenilor. Căci nimic din ceea ce este definitoriu pentru creativitatea umană nu lipsește din panorama pe care o trasa autorul în această lucrare fascinantă.

„Mathematicus sum, mundani nihil a me alienum puto” ar putea spune profesorul, parafrazând o zicere faimoasă a lui Terențiu. Aproape toate ideile-forță care au patronat evoluția științei și a artei în decursul istoriei lor multimilenare își află locul în analiza magistrală din cartea mai sus-amintită. Aici, mai mult decât oriunde altundeva în vasta sa operă, Solomon Marcus ne apare în postura arhitectului care așterne punți între domenii dintre cele mai diverse, în intenția de a demonstra unitatea de profunzime a creațiilor minții omenești și, cu precădere, corespondențele ascunse dintre disciplinele pozitive și cele umaniste.

Dacă Pitagora avusese intuiția paralelismelor structurale dintre muzică și astronomie, îmbinând într-o sinteză neașteptată cea mai sublimă dintre arte cu știința „exactă” a mecanicii cerești, Marcus pășește mai departe, punând în lumină substratul comun al creativității umane, indiferent de forma sa concretă de manifestare. El ne arată că barierele dintre științe și arte pot fi înlăturate dacă se face apel, în acord cu intuiția străveche a înțeleptului din Samos, la o instanță ce ține deopotrivă de artă și de știință: gândirea matematică. Pe bună dreptate, profesorul afirma într-un interviu că „matematica are un potențial științific, are și unul artistic, are și unul filozofic; dar ea rămâne, în concertul culturii, o voce separată, inconfundabilă”.

Solomon Marcus ne atrage atenția asupra adevărului esențial că, în ciuda îndelung demonstratei sale utilități practice, matematica nu este o unealtă pusă în slujba vreunei activități (alta decât ea însăși), ci „un mod de gândire cu valoare universală” și că ea „prilejuiește bucurii spirituale la care orice ființă umană ar trebui să aibă acces”. De aceea, „Matematica trebuia să rămână ca muzica, să fie cultivată pentru propria ei plăcere”. Am putea adăuga „și ca poezia”, amintindu-ne că, până la încheierea studiilor liceale, paradoxalul viitor savant fusese, conform propriilor sale mărturisiri, cu mult mai atras de puterea de seducție a poeziei decât de caracterul rutinier al matematicii școlare. Abia cu mult mai târziu avea să înțeleagă faptul că, la nivelul lor de excelență, cele două activități creatoare se întâlnesc și se completează fericit, așa cum i-a dezvăluit-o opera profesorului său din Facultatea de Matematică a Universității bucureștene Dan Barbilian, alias Ion Barbu.

Mai apoi, un „accident” biografic providențial, căsătoria cu reputata lingvistă Paula Diaconescu, l-a condus către zona științei limbii, unde,

cu rigoarea îndelung exersată la școala matematicii, avea să dăruiască științei românești și universale lucrări de pionierat în lingvistica și poetica matematică (acest ultim domeniu constituind chiar „marcă înregistrată Marcus” pe plan mondial!).

Analizând relația matematicii cu literatura (un veritabil scandal pentru mulți literați puri și duri!), Solomon Marcus a formulat o remarcă esențială: „Lumea matematicii este, ca și lumea literaturii, dominată de ficțiune. Este tot atâta ficțiune în geometria lui Euclid ca și în tragediile lui Eschil”.

Niciuna dintre aceste două lumi fictive nu reprezintă însă o plăsmuire arbitrară. Neîndoielnic, universul diegetic al unui roman ori al unei piese de teatru se hrănește din experiența de viață și de lectură a autorului său, dar creația literară nu se rezumă la simpla punere în scenă a unor situații trăite sau imaginate. Perenitatea operei depinde în mod esențial de capacitatea creatorului ei de a conferi unei reflectări parțiale a lumii un înțeles mai general, o valoare, de dorit, universală. *Exact ca în matematică!*

Atunci când își făurește conceptele cu care operează, și matematicianul pornește tot de la observarea unor realități ale lumii, dar, recurgând la logica specifică disciplinei sale, le desprinde de cadrul lor concret pentru a formula propoziții cu caracter general, aplicabile adesea chiar și în domenii pe care acesta nu le avusese, poate, inițial în vedere. Imaginația matematicianului este sau poate fi stimulată de factori exteriori, însă matematica se naște și crește din ea însăși printr-un proces de autogenerare ce nu cunoaște echivalent în științele naturii. Universul studiat de acestea din urmă *este cel care este* și nimic mai mult: un teritoriu, adesea foarte vast, dar limitat prin natura sa, precum cosmosul circumscris de sfera stelelor fixe al astronomiei ptolemeice, în vreme ce tărâmul matematicii seamănă, mai degrabă, cu universul „inflaționist” al cosmologiei contemporane. E o lume aflată în permanentă expansiune pe care însă, din fericire, nu o amenință niciun fel de „Big Crush”¹. *Exact ca în literatură!*

Aidoma lumii scriitorului, obiectul matematicii se naște în mintea creatorului său și se extinde pe măsură ce nesfârșita ștafetă a autorilor străbate istoria. Evocând această ștafetă, Solomon Marcus se simte cuprins

de o veritabilă emoție, similară celei pe care i-o produce întâlnirea cu marea poezie: „În matematică fiecare predare și preluare a ștafetei este atât de explicită, de clară, încât poți contempla în toată grandoarea sa acest spectacol în care eforturile unor oameni care au trăit în perioade dintre cele mai diferite ale istoriei se conjugă într-un singur elan, pentru a conduce la rafinamentul de gândire al matematicii contemporane. Am trăit pentru prima oară acest sentiment amețitor pe vremea când eram student, contemplând istoria analizei matematice, de la Arhimede până în secolul al XX-lea. O dulce amețeală, la vârsta adultă, în prelungirea stării similare trăite în copilărie, la vârsta scrânciobului și a toboganului”.

Științele pozitive studiază fenomene naturale pe care cercetătorii le descoperă, nu le inventează. În schimb, matematicienii își făuresc ei înșiși, aidoma artiștilor, universul pe care își propun să îl investigheze. Acest univers nu preexistă decât în felul în care, așa cum spunea Michelangelo, statuile sale se aflau deja, *in potentia*, în blocurile de marmură din care avea să le extragă el sau așa cum toate versurile scrise de Eminescu ar putea fi regăsite în șirul aleatoriu de litere produs de un cimpanzeu care ar bate la mașină un timp indefinit. Dacă însă artistul florentin sau poetul din Ipotești nu ar fi eliberat aceste frumuseți din captivitatea virtualității lor, nimeni altcineva nu ar fi putut-o face. În schimb, în știință lucrurile stau altminteri: presupunând că Newton nu ar fi descoperit legile mecanicii, cu siguranță că, la un moment dat, ele aveau să fie puse în evidență de vreun alt cercetător, întrucât erau deja prezente în realitatea obiectivă a naturii.

Solomon Marcus, cu simțul său aparte pentru nuanțe, observă însă că distincția dintre invenție și descoperire este departe de a fi atât de tranșantă. Ba dimpotrivă, odată cu trecerea timpului, frontierele se estompează, în primul rând datorită progreselor modelării, metodologie de cercetare aflată astăzi în plină ofensivă. El nu ezită să afirme că „prin deplasarea atenției spre modele și metafore cognitive, se observă că *invenția câștigă tot mai mult teren în fața descoperirii (pentru că modelele cognitive sunt invenții, nu sunt descoperiri)*. Cu această ocazie pătrunde tot mai mult în știință *criteriul estetic*. Tot mai mulți oameni de știință accentuează criteriul estetic, în felul în care se orientează sau în felul în care caută o soluție”.

Privit în lumina aceasta, Profesorul Marcus, creator inepuizabil de modele și, într-o altă accepțiune, el însuși un model pentru câteva generații de cercetători, se dovedește a fi, în măsură aproape egală, un descoperitor și un inventator. Ce interlocutor mai potrivit ar putea avea aici prezumtivii vizitatori extraterestri ai planetei noastre? Și parcă pentru a anticipa o viitoare întâlnire „de gradul trei” savantul-artist Marcus este și primul autor român care a prezentat publicului nostru cititor principiile limbajului interplanetar LINCOS, propus în anul 1960 de matematicianul Hans Freudenthal (1905-1990).

Precum se știe, există în prezent obiceiul ca personalități științifice sau artistice reprezentative să fie desemnate ambasadori ai culturii naționale peste hotare. De ce atunci ar părea nepotrivită numirea acestui *homo universalis* care este Solomon Marcus drept ambasador al culturii terestre în spațiul interplanetar?

Note ■ ¹ „Structurile, formele, tiparele, formațiunile matematice de orice fel se îmbogățesc mereu și sunt apte, prin generalitatea și varietatea lor, de a găzdui idei dintre cele mai diverse”, spunea Profesorul în discursul său de recepție în Academia Română din anul 2008.

Dan POPOIU

Matematica altfel

D.P. – profesor de matematică, Colegiul Național „Unirea”, Focșani. Organizator al olimpiadei naționale de lingvistică, fost student.

A te pretinde matematician este o cutezanță pe care puține persoane în cunoștință de cauză și-o pot permite.

Solomon Marcus

Dacă într-un anumit interval al vieții ai șansa să cunoști persoane deosebite de la care poți să înveți lucruri speciale, te poți considera un om norocos. Pornind de la această „axiomă” (mă raportez doar la anii studenției), pot afirma că sunt alesul norocului. De la domnul profesor Eugen Soos – erudit prin excelență – am învățat să predau scriind cât mai explicit, cât mai sintetic, cât mai ordonat; de la domnul profesor George Dincă am preluat eleganța expunerii, a dialogului și a ținutei; de la domnul profesor Nicolae Șandru am împrumutat calmul și modul uman în care poți explica lucruri complicate; în fine, de la doamna profesor Galina Camenschi am reținut că timpul necesar unui elev pentru a rezolva subiectele unei lucrări trebuie să fie de 10 ori mai mare decât timpul necesar profesorului pentru aceeași rezolvare. Ce oameni deosebiți am putut cunoaște în studenția mea „matematică”!

Ceea ce a lăsat însă urme adânci și a marcat într-un mod definitiv cariera mea didactică a fost întâlnirea cu domnul profesor Solomon Marcus. Cursul de analiză matematică pe care

Domnia Sa ni l-a ținut pe tot parcursul anului întâi a fost atipic și, poate tocmai de aceea, a rămas ca un reper la care mă întorc an de an spre a lua porția de metodică necesară pentru a-i învăța pe elevi cum să învețe matematică.

Era toamna anului 1978. Începeam studenția pentru care mă pregătisem încă de când îi promisesem tatălui meu, profesor de matematică și el, că îi voi urma cariera didactică. Mergeam conștiincios la cursuri și eram tare mândru de ceea ce făceam. Toate păreau a fi pe făgașul normal, mai puțin cursul de analiză matematică la care ascultam fascinat ceea ce domnul profesor Solomon Marcus explica, fără să pot nota ceva. Pe tablă erau diagrame care se intersectau și fiecare porțiune reprezenta o anumită clasă de funcții. Profesorul, cu o vervă deosebită, le caracteriza, dădea exemple și contraexemple, comenta, concluziona... Era polul opus a ceea ce mentorul meu din liceu, profesorul Ionel Atanasiu, făcuse timp de patru ani la orele de matematică. Evident că nu am rezistat și, făcându-mi curaj, l-am abordat pe domnul profesor Solomon Marcus pentru a-i cere ajutorul, fiindcă, deși înțelegeam tot ceea ce dumnealui explica, nu puteam nota nimic pe foile mele care să mă ajute să fixez cele expuse anterior. Spre surprinderea mea, profesorul a zâmbit îngăduitor și m-a sfătuit să consult la bibliotecă *Tratatul*

Solomon Marcus vorbind despre educație, la Focșani (de la stânga la dreapta: Silvia Chelaru, Mina-Maria Rusu, Solomon Marcus, Daniela Sârghie, Emil Dănuț Popoiu)

de analiză matematică a lui Miron Nicolescu, ba chiar să citesc înaintea predării, astfel încât fixarea să se producă din timpul expunerii. Ce lucru extraordinar! Descoperisem roata!

Pentru că orice lucru fabulos trebuie să se termine undeva sus, așa încât să ai în față toată splendoarea urcușului, a venit și examenul. Surpriza a fost totală atunci când am fost anunțați că putem veni în sala de examen cu „valiza cu cărți” și că putem să ne documentăm din ele pentru a rezolva subiectele de pe bilet. Deruta noastră era totală! Îmi amintesc faptul că examenul a durat ore întregi. Am scris pe tablă toate demonstrațiile cerute. Profesorul a trecut cu atenție peste tot ce înșirasem, după care a început interogatoriul: dacă în ipoteza teoremei schimbăm asta cu asta, mai rămâne concluzia adevărată? Dar dacă am cere asta, ce lucru ai pune în plus în ipoteză? Atunci am înțeles neînțelesul: Profesorul voia să vadă cum gândim, cum legăm fiecare verigă a raționamentului, cum încadrăm rezultatul într-un anumit context, cum cercetăm, cum inovăm, nicidecum modul în care reproducem niște demonstrații pe care, în lipsa Google-ului – inexistent atunci – le găseam în „valiza minune”.

Așa l-am cunoscut pe domnul Profesor și de atunci îl port în minte și în suflet. Privilegiul de a-l reîntâlni, de câțiva ani, la concursul +/- Poezia, la el acasă, aici, la Focșani, îl consider un dar divin.

Smaranda LALESCU

La mulți ani, Domnule Profesor!

S.L. – ing., nepoata matematicianului Traian Lalescu, inițiatoarea Fundației „Traian Lalescu”, al cărei președinte de onoare este Solomon Marcus.

În 2007 m-am adresat profesorului Solomon Marcus cu rugămintea de a scrie un studiu despre Traian Lalescu în cartea care urma să apară la Editura Curtea Veche. Fusesem încurajată în acest demers de o fermecătoare declarație făcută de dânsul într-o emisiune dedicată matematicienilor români și care suna astfel: „Eu de Lalescu sunt îndrăgostit!”.

Am constatat apoi, pe măsură ce l-am cunoscut, că dragostea fusese un fir călăuzitor în toată existența sa. După ce în adolescență „căzuse bolnav de Eminescu”, cum el însuși ne povestește, nu a încetat să iubească oame-nii, în ciuda persecuțiilor la care a fost supus înainte și după 1944. Gustul amar, traumele și momentele dramatice trăite au fost depășite însă printr-o înțelepciune înnăscută, dublată de o mare bucurie a cunoașterii și a muncii.

De la studenți, profesori și alți intelectuali din toate domeniile și de pe multe meridiane până la copii, elevi de gimnaziu sau de liceu, cu toții pot da mărturie despre această dragoste și înțelegere. Pe câți i-a ajutat, îndrumat și susținut! De aici și afecțiunea cu care domnul profesor este primit și celebrat pretutindeni.

Întorcându-mă în timp atunci când pregăteam volumul *Traian Lalescu, un nume peste ani*, trebuie să știți că, în ciuda unei serioase intervenții chirurgicale, domnul profesor ne-a trimis un amplu studiu despre latura mai

puțin cunoscută a operei lui Lalescu, incluzând cercetări de istoria și filozofia științei, lucrări de cultură generală, studiul *Le problème ethnographique du Banat*, Raportul General asupra proiectului de buget al statului pe anul 1925. Am putut fi gata la timp cu volumul menit să puncteze împlinirea a 125 de ani de la nașterea bunicului meu.

Împreună cu Profesorul am adunat din biblioteci și am parcurs apoi cele 250 de lucrări ce reprezintă opera lui Lalescu. Aceasta a apărut, cu sprijinul energetic al profesorului Marcus, la Editura Academiei, în două ediții.

Dar nu numai pentru Traian Lalescu a realizat domnul profesor Solomon Marcus acest act de cultură. Tot lui i se datorează apariția volumelor cuprinzând opera altor matematicieni români: Dimitrie Pompeiu, Miron Nicolescu, Grigore Moisil și Alexandru Froda. Dragostea și admirația lui pentru acești matematicieni s-a concretizat în ceva palpabil, statornic și valoros. Și, credeți-mă, știu din experiență că nu este deloc ușor.

Am participat împreună și la alte proiecte legate de Traian Lalescu:

Conferința „Traian Lalescu, culme a culturii românești” de la Teatrul Național din București, realizarea unui film documentar intitulat „Traian Lalescu, dreptul la memorie”, difuzat la TVR Cultural, film care s-a bucurat de talentul și creativitatea doamnei regizor Sabina Pop.

Am mai beneficiat de prezența dânsului la diferite ediții ale Concurșului Studentesc „Traian Lalescu”, a cărui fază națională ne-a adunat în fiecare an în alt centru universitar.

De fiecare dată le-a vorbit studenților energic și la obiect, criticând ceea ce în opinia dânsului se îndepărta de calitatea și nivelul impus de numele lui Traian Lalescu. Cu toate acestea, deloc surprinzător, studenții l-au apreciat și l-au aplaudat, căci au simțit interesul sincer al Domniei Sale și preocuparea activă față de actul de învățământ la care luau nemijlocit parte.

Mă consider privilegiată și mă bucur de prietenia domnului profesor Solomon Marcus și pot spune, cu mâna pe inimă, că el reprezintă pentru mine un reper și o certitudine în aceste timpuri atât de speciale pe care le trăim (dar când nu a avut poporul acesta parte de „timpuri speciale”?).

Vă doresc, iubite Domnule Profesor, să vă păstrați sănătatea, spiritul viu și puterea de muncă, și să ne fiți alături încă mulți ani de acum înainte!

Gabriela PANĂ DINDELEGAN

Începuturile lingvisticii matematice în România

În onoarea profesorului Solomon Marcus – la aniversare

G.P.D. – lingvist renumit. Profesor doctor la Facultatea de Litere din cadrul Universității din București.

Cercetător principal la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”. Prin lucrarea *Sintaxa transformațională a grupului verbal în limba română* pune bazele gramaticii românești moderne de orientare generativă. Membru corespondent al Academiei Române.

Dedic acest articol profesorului Solomon Marcus, evocând o perioadă de glorie a lingvisticii românești, când, grație, pe de o parte, școlii de lingvistică structurală bucureșteană, patronată de profesorul Alexandru Rosetti, iar, pe de alta, studiilor de lingvistică matematică ale profesorului Solomon Marcus, lingvistica românească a traversat una dintre perioadele ei de glorie, ajungând printre primele școli de lingvistică din Europa. O întreagă generație de lingviști, printre care mă număr și eu, aflați în anii '60-'70 în plină formație științifică, este recunoscătoare magiștrilor de atunci.

1. Într-o epocă apăsătoare și constrângătoare (erau discutate, în lingvistica românească, tezele lui I. V. Stalin din *Marxismul și problemele lingvisticii* și lucrarea lui O. S. Ahmanova, *Glossematica lui Louis Hjelmslev, ca manifestare a decadenței lingvisticii burgheze contemporane*, 1953), Solomon Marcus este una dintre figurile luminoase ale acelei perioade și a celei care va urma.

Grație unei întregi generații de lingviști, cei mai mulți foarte tineri (Emanuel Vasiliu, Valeria Guțu Romalo, Sorin Stati, Marcela Manoliu, Andrei Avram, Matilda Caragiu Marioțeanu, Ion Coteanu; nu trebuie uitată remarcabila figură a regretatei Paula Diaconescu, care va deveni în curând tovarășa de

viață a profesorului Marcus), în anii '60-'70, lingvistica românească traversează o perioadă de deschidere teoretică și metodologică spre tot ceea ce lingvistica ultimului secol produsese mai bun: curentele de orientare structuralistă. În ambianța științifică de la Catedra de limba română, sub direcția protectoare a profesorului Al. Rosetti, școala românească de lingvistică se orientează spre investigarea concepției și a metodologiei structuraliste și spre aplicarea structuralismului la descrierea sistematică a limbii române. O carte colectivă (*Elemente de lingvistică structurală*, EȘ, 1967), dar și teze de doctorat (devenite cărți) ale acelei perioade (Valeria Guțu Romalo, *Morfologia structurală a limbii române*, EARSR, 1968; Maria Manoliu, *Sistematica substitutorilor din româna contemporană*, EARSR, 1968; Sorin Stati, *Teorie și metodă în sintaxă*, EARSR, 1967; Paula Diaconescu, *Structură și evoluție în morfologia substantivului românesc*, EARSR, 1970) vădesc o atmosferă de efervescență fără egal în lingvistica românească.

Paralel și susținându-se reciproc, școala de structuralism a lingviștilor români se îngemănează cu direcția lingvisticii matematice, ultima introdusă în România și slujită cu performanțe științifice remarcabile de profesorul Solomon Marcus. Cercul de lingvistică matematică de la Facultatea de Filologie a Universității din București (din anul 1960-1961) și Cursul de Lingvistică matematică pentru studenții Facultății de Filologie din București (din anul 1961-1962), al căror mentor a fost profesorul Marcus, strângea săptămânal elita lingviștilor și a studenților din Facultatea de Litere. Ca tânără participantă la cele două evenimente (eram în anii II-III de studenție), îmi amintesc starea de euforie intelectuală a celor prezenți; fiecare venea cu lecturi fundamentale structuraliste / de lingvistică matematică, cu proprii întrebări și incertitudini, iar maestrul, cu precizia și claritatea bine cunoscute și cu forța de a însufleți pe tinerii învățăcei, dădea celor prezenți încredere și, în plus, construia suportul matematic pentru înțelegerea profundă a noii orientări lingvistice. Școala de Lingvistică Matematică și cea de Lingvistică Structurală, care se creau în acea perioadă, au ajuns, în scurt timp, unele dintre cele mai bune din Europa, cu realizări apreciate cu mult în afara granițelor României. Pentru a da un singur exemplu dintre multe altele, ne vom referi la lucrarea în 2 volume, totalizând aproape 1300 de pagini, a lui W. Andries van Helden *Case and Gender. Concept Formation between Morphology and Syntax*. Amsterdam /

Atlanta, Georgia, 1993, în care, pe numeroase pagini, sunt valorificate zeci de articole ale lui Solomon Marcus și ale discipolilor săi în domeniul lingvisticii matematice.

„Îngemănarea” celor două direcții se materializează în cărți fundamentale precum S. Marcus, *Introduction mathématique à la linguistique structurale*, Dunod, Paris, 1967, și prin lucrări colective, rod al colaborării dintre profesorul S. Marcus și câte un reprezentant al lingvisticii (vezi Solomon Marcus și Sorin Stati, *Informație și redundanță în limbă*, în „Elemente de lingvistică structurală”, EȘ, 1967; S. Marcus și Em. Vasiliu, *Matematică și fonologie. Teoria grafelor și consonantismul limbii române*, în „Fonetica și dialectologie”, III, 1961), sau prin studii de graniță, între lingvistică și matematică, studii creatoare de disciplină în epoca respectivă (vezi Solomon Marcus, *Lingvistica, știință pilot*, în SCL, XX, 1969/3, sau Solomon Marcus, *Aspecte matematice în studiul limbajului*, în „Limbaj, logică, filozofie”, 1968).

2. Ca întemeietor al școlii de lingvistică matematică din România, profesorul Marcus a adus contribuții remarcabile în următoarele trei direcții, dependente una de cealaltă:

(a) *direcția modelării în general și a modelării matematice în special* (tipologia modelelor, cu distincții semnificative precum: modele analitice vs. modele generative; modele sintagmatice vs. modele paradigmatic; modele formalizate matematic vs. formalizate logic etc.). Datorăm profesorului Marcus dezbateri asupra însemnătății modelării lingvistice, cu sublinierea, pe de o parte, a rolului teoretic pentru înțelegerea direcțiilor moderne de cercetare – structuraliste și generative –, iar, pe de altă parte, a rolului aplicativ al modelării. În ce privește rolul aplicativ, s-a mers în două direcții: (i) investigarea anumitor fapte de limbă (vezi articole precum *Un criteriu contextual de clasificare a cuvintelor (cu aplicație la adjectivele din limba română*, în SCL, XIII, 1962/2; *Le genre grammatical et son modèle logique*, în CLTA, I, 1962); (ii) impulsul dat creării de limbi artificiale.

Articolul *Modelarea matematică a limbii* (LR, 1963/5) și cărțile *Lingvistică matematică*, 1963, ed. a II-a 1966 (autor Solomon Marcus), *Introducere în lingvistica matematică*, EȘ, 1966 (autori S. Marcus, Editura Nicolau, S. Stati) au pus bazele lingvisticii matematice în România,

fiind accesibile conceptual și terminologic nu numai matematicienilor, ci și lingviștilor. Sunt cărți în care se introduc concepte care au și relevanță lingvistică (precum: teoria mulțimilor, opoziții și tipuri de opoziții, relații de echivalență și clase de echivalență, dominare, congruență, distribuție și clase de distribuție etc.). Noile concepte vor servi la investigarea structurii lingvistice, având aplicabilitate imediată în fonologie și în analiza morfematică, în teoria categoriilor gramaticale, în modelarea matematică a „părții de vorbire”, în modelarea matematică a grupurilor sintactice etc.

(b) *direcția poeziciei matematice; extinderea modelării matematicii și la alte domenii*, la studiul literaturii (al poeziei și al operei dramatice), la studiul folclorului, al artelor vizuale etc. Domenii considerate până la acea dată ca imposibil de modelat matematic (vezi domeniul poeziciei) devin, grație contribuției profesorului Marcus, „deschise” noii direcții. Este semnificativă celebra carte *Poetica matematică*, București, EARSR, 1970, dar și studii de tipul *Metode matematice în studiul dramei* (în culegerea „Revista de istorie și teorie literară”, 1969/4), în care noile domenii sunt investigate din perspectiva lingvisticii matematice, probându-se posibilitatea aplicării metodei, dar și avantajele aplicării ei.

În aceste lucrări, apare distincția dintre limbajul științific, ca manifestare a gradului stilistic „zero”, din care orice conotație este exclusă, și limbajul poetic, ca manifestare a „écart”-ului, a limbajului „deviant” (cu grade diferite de deviere) față de cel științific. Găsim aici și studiul figurilor poetice ca devieri de la limbajul pur denotativ.

Creată într-o epocă de mare avânt al studiilor de stilistică și poetică (vezi cărți fundamentale de felul *Studii de poetică și lingvistică*, EPL, 1966), poetica matematică este una dintre direcțiile care vor fi repede îmbrățișate, prin posibilitatea ei de a formaliza convingător distincția „poetic” vs. „științific”. Deși contradicțiile dintre limbajul poetic și cel matematic sunt numeroase, iar, pentru mulți cercetători, ireconciliabile, în cartea profesorului Marcus găsim acest subtitlu incitant „Și, totuși, studiul matematic al poeziei este posibil!” (p. 17). Profesorul demonstrează pas cu pas că un asemenea demers este nu numai posibil, dar și, științific, profitabil.

(c) *direcția semioticii*

Cărțile profesorului S. Marcus (red.) *Semiotica folclorului*, 1975, *Semne despre semne*, EȘE, 1979 și *Semiotica matematică a artelor vizuale*, EȘE, 1982, sunt creatoare de școală pentru noua direcție a semioticii.

3. Din studiile și cărțile profesorului, generația mea a învățat lucrurile fundamentale despre modelarea lingvistică: de la definiție (ca metodă constând în folosirea, pe baza analogiei de structură, a unei construcții teoretice B ca model al obiectului de studiat A), la recunoașterea teoretică a infinității de modele, cu posibilitatea evaluării și a ierarhiei lor, și, implicit, la perspectiva perfecționării continue a modelelor, chiar și în cadrul aceluiși tip de model; a înțeles, de asemenea, ideea evaluării modelelor și a alegerii modelului celui mai adecvat, în funcție de capacitatea lui descriptivă și explicativă. Grație profesorului S. Marcus, a devenit un fapt banal acceptarea ideii de evoluție a modelelor generative, de la modelul gramaticii cu un număr finit de stări la modelul transformațional, de la modelul generativ standard la cel standard extins, de la modelul transformațional la teoria legării și guvernării și, apoi, la programul minimalist, cu diversele lui reprezentări succesive (vezi studiul lui S. Marcus *Deux types nouveaux de grammaire générative*, în CLTA, VI, 1969).

Nimeni din generația mea n-a mai fost surprins de recunoașterea ideii de *gramatici simultan posibile* pentru aceeași limbă, fiecare ca rezultând din modelări de tip diferit și oferind explicații pentru domenii mai restrânse sau mai extinse din structura și funcționarea unei limbi. Nimeni din generația mea nu a mai fost surprins când, la scurt interval de timp, s-au propus modele alternative pentru aceeași realitate lingvistică (vezi, de exemplu, pentru clasificarea adjectivelor, modelul lui S. Marcus (*Un criteriu contextual de clasificare a cuvintelor. Cu aplicație la adjectivele din limba română*, în SCL, 1962, 2), modelul Mariei Manoliu (*Schiță de clasificare structurală a adjectivelor din limba română*, în *Elemente de lingvistică structurală*, 1967) sau modelul Valeriei Guțu Romalo din *Morfologia structurală a limbii române*, EARSR, 1967).

4. Dincolo de noutățile teoretice (terminologie, tipologie, concepte, valabile și pentru structuralism, și pentru lingvistica matematică) pe care studiile și cărțile profesorului le introduc, datorăm profesorului

S. Marcus și rezultate noi de descriere, obținute prin aplicarea metodei matematice.

E suficient să amintesc aplicarea lingvisticii matematice pentru clasificarea flexionară a adjectivelor (vezi *supra*, §3). Pe de o parte, noua metodă, a comportamentului contextual, se dovedește a fi compatibilă, în mare parte, cu rezultatele ulterioare ale metodologiei structuraliste, oferind, în plus, și suportul teoretic pentru susținerea tipologiei, iar, pe de alta, îmbogățește și detaliază clasele și subclasele flexionare de adjective. Astfel, șapte dintre clasele stabilite de M. Manoliu și V. Guțu Romalo, prin procedee structuraliste, apar și în clasificarea profesorului Marcus. Dar, în plus, la S. Marcus apar două subclase necuprinse în clasificările lingviștilor: (i) subclasa caracterizată prin $M_p = F_s = F_p \neq M_s$ și (ii) subclasa caracterizată prin $M_p = F_s \neq F_p \neq M_s$; prima este reprezentată printr-un adjectiv ca *nou*, în realizările lui flexionar-arhaice (*nouă = nouă = nouă ≠ nou*); iar a doua printr-un unic adjectiv *june*, cuvânt cu utilizări duble, adjectivale și substantivale (*june = june ≠ juni ≠ june*).

5. Am urmărit numai una dintre multiplele fațete ale omului de știință, creator de disciplină și de școală, Solomon Marcus, direcția care m-a marcat pe mine în formația ca lingvist. Dar sunt nenumărate altele pentru care trebuie să fim recunoscători profesorului aici omagiat.

În numele generației de lingviști formați în anii '60-'70, urez profesorului Solomon Marcus, la această zi omagială, sănătate, viață lungă și păstrarea spiritului tânăr, veșnic căutător și descoperitor, pe care i-l cunoaștem dintotdeauna. La mulți ani, domnule profesor!

Adina DRAGOMIRESCU

Solomon Marcus și Olimpiada de lingvistică

A.D. – cercetător la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București, Departamentul de gramatică; asist. univ. la Facultatea de Litere a Universității din București, Departamentul de Lingvistică. Doctor în filologie din 2009. Cărți: *Ergativitatea. Tipologie, sintaxă, semantică* (2010), *Morfosintaxa limbii române* (2010, în colab.), *Gramatica de bază a limbii române* (în colab.), *Ești COOL și dacă vorbești corect* (2010, în colab.), *101 greșeli de lexic și de semantică. Cuvinte și sensuri în mișcare* (2011, cu Alexandru Nicolae).

Titlul acestei scurte intervenții prilejuite de aniversarea profesorului și academicianului Solomon Marcus ar fi putut fi „Despre magnetism”. Am ales însă un titlu transparent, urmând să explic mai departe cum se manifestă magnetismul dintre profesorul Marcus și elevii participanți la Olimpiada de lingvistică.

Înainte de asta, voi explica ce este Olimpiada de lingvistică și cui datorăm existența ei în România. Olimpiada internațională de lingvistică (IOL) se organizează începând cu anul 2003 și este una dintre cele 12 olimpiade de științe rezervate elevilor de liceu din întreaga lume; anul acesta (2015), olimpiada internațională a ajuns la a 13-a ediție. În România, există o olimpiadă națională de lingvistică (ONL) din 2013; în Republica Moldova nu există (încă) un astfel de concurs. Ideea organizării acestei olimpiade a plecat de la câțiva elevi de la Colegiul Național „Sf. Sava” din București (în special Cosmina Tănase, care acum este studentă la Medicină), care au participat la IOL în 2012 pe cont propriu și care au semnalat importanța existenței unei selecții naționale (care oferă participanților dintr-o țară statutul de echipă reprezentativă și presupune o taxă de participare mai mică decât în cazul concurenților care participă individual). Astfel, am creat un mic grup de

inițiativă în cadrul Facultății de Litere din București, împreună cu Roxana Dincă și apoi cu Valentina Cojocar; organizarea olimpiadei a primit susținerea conducerii Facultății de Litere (a doamnei decan Oana Chelaru-Murăruș) și a mers mai departe, la Ministerul Educației Naționale, unde a primit undă verde grație entuziasmului doamnei Mina Rusu (care, cu timpul, i-a convins și pe alții de importanța și frumusețea acestui concurs). Din 2013, ONL a intrat în calendarul olimpiadelor școlare și se bucură de un interes foarte mare din partea elevilor. Plăcerea mare a elevilor (și poate ceva mai mică a profesorilor) pentru această disciplină care nu se studiază la școală se explică prin faptul că subiectele testează „inteligența pură”, de tip matematic, adică abilitatea elevilor de a face analogii, uneori chiar calcule, de a descoperi corespondențe (uneori neașteptate), de a descifra sisteme de scriere și sisteme de numărare, de a compara date lingvistice din limbi pe care nu le vorbesc și, nu în ultimul rând, de a redacta corect, logic, schematic explicații pentru ceea ce descoperă. Faza națională se organizează în fiecare an la București, la Facultatea de Litere (dar cu sprijinul extrem de important al Inspectoratului Școlar al Municipiului București, care se ocupă de toată partea administrativă). În afara „grupului de inițiativă” menționat mai sus, comisia care evaluează lucrările este formată din cadre didactice ale Facultății de Litere și cercetători de la Institutul de Lingvistică al Academiei Române, care lucrează voluntar, dar cu multă atenție și mult entuziasm: Raluca Brăescu, Enida Cincora, Ramona Corbeanu, Carmen Fiebințeanu, Ionuț Geană, Carmen Mirzea Vasile, Isabela Nedelcu, Alexandru Nicolae, Irina Nicula, Oana Niculescu, Liliana Radu, Emanuela Timotin. Primii patru elevi de liceu merg la faza internațională, lotul fiind pregătit și însoțit de Roxana Dincă și Valentina Cojocar. În 2013, la Manchester, lotul României (Maria Ionescu, Marius Todea, Remus Iosifescu, Cătălina Stelea) a obținut medalia de bronz pe echipe și o mențiune individuală (Maria Ionescu), iar în 2014, la Beijing, o medalie de aur (Dan Mirea) și două mențiuni (Iulia Marinescu și Vlad Neacșu) la proba individuală. Aceste rezultate remarcabile dovedesc, încă o dată, că elevii români, dacă sunt pasionați de ceea ce fac, se pot ridica la cele mai înalte standarde internaționale; în plus, sunt o dovadă că selecția națională este corectă.

Relația profesorului Marcus cu această olimpiadă a fost foarte strânsă încă de la început și are la origine preocupări vechi ale Domniei Sale

legate de relația dintre lingvistică și matematică. Dintre personalitățile academice ale României, este poate singurul care a îmbinat în mod fericit lingvistica și matematica, fiind cunoscut în mediul filologic românesc mai ales pentru cărțile *Lingvistica matematică. Modele matematice în lingvistică*, 1963, 1966 și *Poetica matematică*, 1970 și în mediul științific internațional pentru numeroasele traduceri ale primeia, dar și pentru alte lucrări publicate la edituri de prestigiu din Paris, New York, Bologna. Cu prestigiul său de matematician lingvist, Solomon Marcus este președintele de onoare al ONL, dar nu este „de onoare” în sens formal, adică neimplicat, dimpotrivă, este o personalitate care oferă „greutate” acestui concurs încă tânăr și care participă activ la fiecare ediție. Încă de la început, profesorul Marcus și-a exprimat curiozitatea față de ONL, a cerut subiectele și le-a rezolvat, s-a pus la curent cu toate rezultatele elevilor și le-a urmărit evoluția. Dar cel mai important lucru – și motivul pentru care am ales să scriu această mică intervenție aniversară – este faptul că între profesorul Marcus și elevii participanți la olimpiadă s-a creat un adevărat magnetism. Există deja o tradiție ca profesorul Marcus să țină un discurs (aș zice mai natural o lecție despre matematică, numere, lingvistică, limbi și relația lor cu creierul și gândirea umană) la deschiderea fazei naționale, nu numai la olimpiada „mare” (pentru clasele a VII-a – a XII-a), ci și la faza „plus–minus poezie” (pentru clasele a V-a și a VI-a), desfășurată în fiecare an la Focșani. În timpul lecțiilor, se creează acest magnetism special între profesorul Marcus și elevii participanți. Sursa acestei atracții este, în primul rând, personalitatea caldă și implicarea profesorului Marcus, al cărui discurs este totdeauna adecvat la vârsta publicului și, fără îndoială, cuceritor prin densitatea informațiilor, modul simplu de a le transmite, sfaturile introduse subtil, dar foarte convingător, organizarea impecabilă și analogiile neașteptate. Momentul acestei lecții rămâne cu siguranță în mintea tuturor elevilor, așa cum ei înșiși mărturisesc.

Dar magnetismul este și de cealaltă parte: nimic nu poate egala bucuria pe care o afișează profesorul Marcus atunci când se întâlnește cu elevi de toate vârstele. Nu pozează niciodată în atotștiutor, dimpotrivă, este dornic să absoarbă cât mai mult din curiozitățile, știința, inteligența și entuziasmul acestor elevi extrem de inteligenți. De aceea, primul lucru pe care îl face de fiecare dată este să le dea adresa de e-mail și să îi invite să îi scrie mesaje cu întrebări, curiozități, observații etc. Și ei îi scriu de

fiecare dată, uneori ca unui profesor, adresându-i întrebări despre matematică sau despre lingvistică, alteori ca unui prieten cu multă experiență, rugându-l să le dea sfaturi sau să le citească (cu ochi critic) producțiile literare. Sunt mulți elevi care au auzit pentru prima dată de la profesorul Marcus despre Noam Chomsky, gramatica generativă și alte tipuri de gramatici, despre caracterul înnăscut al competenței lingvistice, despre relația dintre lingvistică și programarea informatică, dintre informatică și neuroștiințe, dintre lingvistică și psihologia cognitivă, despre evoluția concomitentă a științelor și importanța interdisciplinarității, despre teoria matematică a învățării și multe alte probleme extrem de interesante și adesea nestudiate în școală.

Cu siguranță, magnetismul acesta va continua și în anii ce vin: și mai mulți elevi vor fi cu siguranță cuprinși de magnetismul pe care îl degajă profesorul Solomon Marcus, care, cu fiecare intervenție, dovedește că entuziasmul, pasiunea și curiozitatea nu au vârstă; iar profesorul își va extrage, fără îndoială, în continuare „sevă” din contactul cu acești elevi foarte inteligenți.

Ioana BOUROȘ

Aniversarea unui Om mare

I.B. – cl. a XI-a, Colegiul Național „Costache Negri”, Galați. Componentă a lotului României la Olimpiada Internațională de Lingvistică, Beijing 2014.

Am avut onoarea să-l întâlnesc pentru prima dată pe marele matematician și academician Solomon Marcus în anul 2010, la festivitatea de deschidere a Olimpiadei Naționale de Matematică de la Călărași, unde Domnia Sa a ținut discursul inaugural. Dat fiind faptul că la acea vreme eram doar un copil, eram în clasa a VI-a, atunci am auzit pentru prima dată motto-ul: „ai câștigat continuă, ai pierdut continuă”, cât și: „olimpiadele școlare sunt diferite de cele sportive prin faptul că toți putem fi câștigători”. Am fost impresionată și mărturisesc că aceste cuvinte m-au călăuzit în tot acest timp.

De atunci l-am mai întâlnit și la alte festivități ale concursurilor și olimpiadelor naționale de matematică, unde de fiecare dată m-au impresionat mesajele transmise nouă prin discursul său unic. În clasa a X-a, când am aflat de Olimpiada de Lingvistică, eu fiind pasionată de științele exacte (matematică, fizică, chimie), am căutat pe internet și am găsit că această disciplină este strâns legată de numele marelui matematician și academician Solomon Marcus.

Am aflat că această legătură mai puțin obișnuită a început și s-a concretizat, după cum Domnia Sa declara în interviul din revista „România literară” din 2006: „Pe vremea

La Focșani, în mai 2014, împreună cu laureații concursului *Solomon Marcus*

studentției, în perioada 1944-1949, [când] nici nu știam că s-ar putea ajunge la Matematică prin culoarul din dreptul Amfiteatrului Odobescu și nici nu sunt sigur că acest lucru era posibil. După 1950, când devenisem asistent, am constatat, la un moment dat, că poarta care ne separa de Litere se deblocase. De-a lungul anilor, blocarea și deblocarea alternau.

La sfârșitul anilor '50 și începutul anilor '60, sfatul unor înțelepți (Al. Rosetti, Tudor Vianu, Gr. C. Moisil și Emil Petrovici) a făcut posibilă organizarea unei colaborări între matematicieni și lingviști. Drept urmare, s-a introdus un curs de lingvistică matematică, în cadrul căruia colaboram cu lingvistul Emanuel Vasiliu, care era atunci pasionat de lingvistica structurală a lui Hjelmslev și de lingvistica descriptivă a lui Z. S. Harris, amândouă constituind un foarte bun antrenament pentru abordarea matematică a limbajului.”

Profesorul Solomon Marcus a cunoscut poezia cam pe la cincisprezece ani, descoperind profunzimea spiritului eminescian în *Sara pe deal*. Lectura acestei poezii i-a indus, așa cum mărturisea peste ani, „o stare de vertij”, regăsit mai târziu și în momentul când a făcut cunoștință cu termeni matematici precum „aritmetică transfinită”, „calcul infinitesimal”: „Ca elev, eram pasionat de literatură, în special de poezie și de teatru. Dar această pasiune ascundea, în bună măsură, un interes

pentru problemele limbajului, de exemplu eram mult mai atras de Argezi decât de Blaga. Dar mi-a fost clar de la început că mă apropiu de matematică venind dinspre poezie, că o citesc pe cea dintâi cu ochelarii celei de-a doua”.

Începând cu anii '60, Solomon Marcus a publicat la București *Lingvistica matematică* și *Gramatici și automate finite*, urmate de monografii de lingvistică matematică, la cererea unor prestigioase edituri, cum ar fi: Academic Press (New York), Dunod (Paris), Nauka (Moscova) și Akademia (Praga). Datorită acestor cărți, el este recunoscut drept unul dintre inițiatorii unei noi discipline, numită „lingvistica computațională”. De asemenea, mari enciclopedii precum *Encyclopedia Universalis*, *Larousse*, *Enciclopedia Italiana*, *Soviet Encyclopedia* și *Brockhaus*, la bibliografia pe care o indică la sfârșitul articolului despre lingvistică matematică, menționează cel puțin una dintre monografiile sale.

Mircea Malița spunea la un moment dat despre Domnia Sa: „a te ocupa de lingvistică într-o facultate de matematică în 1958, ca profesorul Solomon Marcus, presupune inițiativă și curaj”.

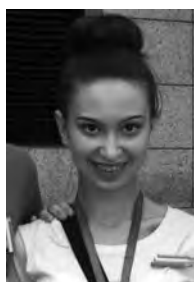
În 1970, Grigore Moisil scria: „Lingvistica matematică e una dintre disciplinele cu care ne mândrim. Dovada? Lucrările românești traduse în străinătate, toate de același autor, Solomon Marcus”.

La festivitatea de deschidere a Olimpiadei Naționale de Lingvistică, București, 2014, am avut din nou ocazia să-l ascult pe marele academician, unde a vorbit despre aplicațiile lingvisticii în multe domenii actuale: biologie, chimie, informatică, muzică, matematică etc.

Îi doresc un călduros „La mulți ani!” cu ocazia împlinirii celor 90 de ani și îi mulțumesc pentru deosebita onoare de a omagia un OM MARE.

Iulia MARINESCU

Drumul spre excepțional

I.M. – cl. a XII-a, Colegiul Național „Unirea”, Turnu-Măgurele. Componentă a lotului României la Olimpiada Internațională de Lingvistică, Beijing 2014.

Realitatea nu are granițe sau elemente despărțitoare, nu urmărește un singur fir, un domeniu unic, o singură cale de evoluție. Viața conține un amalgam de experiențe, revelații, întrebări, răspunsuri a căror profunzime trebuie descoperită în urma unui lung proces de cunoaștere, pentru că misterul lumii este infinit. Astfel, o diviziune foarte riguroasă nu ar însemna altceva decât o vulgarizare a tot ceea ce presupune lumea înconjurătoare. Particularizând, consider că nu există concepte de sine stătătoare. *Unificare* ar putea fi cuvântul „ce exprimă adevărul”, descriind viața (și cultura) în multitudinea ei de varietăți convergente. Acolo unde matematica întâlnește arta nu ne putem desprinde de un mare nume: Solomon Marcus.

Am avut deosebita șansă de a-l asculta în cadrul a trei evenimente importante: la Olimpiada Națională de Lingvistică (atât cea desfășurată în 2013, cât și cea din 2014) și la deschiderea Concursului Interdisciplinar „Ion Barbu – Dan Barbilian”, 2013. Toate au asigurat mediul perfect atât pentru exprimarea, cât și pentru receptarea ideilor ilustre ale academicianului. La cel din urmă, a fost chiar autorul unuia dintre subiecte („Consideri că afirmația lui Ion Barbu *Desenul corupe raționamentul* este adevărată sau falsă? Motivează”), prin intermediul căruia a dorit

să spargă tiparele obișnuitului, ale cotidianului și să provoace elevii la meditație, la gândire proprie, la a-și pune întrebări. Nu a urmărit asimilarea și repetarea lucrurilor care vin din altă parte și care au început să îmbrace, din păcate, forma învățatului mecanic, fiind de părere că secretul cunoașterii constă în acumularea a cât mai multă informație, dar care se impune a fi transfigurată prin viziunea personală. La cei 90 de ani, demonstrează faptul că pasiunea, cultura, educația nu au vârstă, orientând mentalitatea elevilor din întreaga țară. Ține discursuri, prezentări, participă la congrese științifice, depășind de cele mai multe ori timpul alocat inițial, dar fără a plictisi audiența, ba din contra, o desprinde din cotidian și o proiectează într-o altă lume, a paradoxurilor de tot felul, într-un univers de ficțiune. Un spirit, un suflet și o minte etern tinere.

Am considerat că o persoană de 90 de ani, care și-a dus viața în lumea educației, a cărților și a culturii ar putea să manifeste atitudini conservatoare, de salvare a unor practici și valori consacrate. Dar, dimpotrivă, academicianul Solomon Marcus nu consideră suficient de întemeiată direcția în care s-a dezvoltat și se dezvoltă învățământul românesc, cu toate practicile sale educaționale. Domnia Sa susține că, în vremea când era elev, mult mai puternică s-a dovedit a fi atracția pentru literatură și filozofie, și nici acestea nu îl pasionau în felul în care erau predate, ci așa cum erau prezentate în lecturile sale individuale, în intimitatea casei. A descoperit adevărata esență a matematicii de-abia la vârsta bacalaureatului, când a citit despre geometriile neeuclidiene. A urmat cursurile Facultății de Matematică, Universitatea București, conștient de riscul pe care și-l asumă, alegându-și această disciplină dintr-un motiv mai puțin obișnuit: l-a fascinat denumirea disciplinelor afișate la avizier. Nu a fost nevoie însă să-și schimbe specializarea. Domnia Sa considera că se produce un decalaj între matematica de la școală („falsa matematică”) și ceea ce reprezintă ea în profunzime, căci prima, deși utilă până la un anumit punct, dezvoltând simțul ordinii, nu este orientată spre idei și viziune și degenerază de multe ori într-o serie de stereotipuri, într-o colecție de calcule și formule, fiind confiscată de procedee mecanice care îi fac pe elevi să fie sceptici și să nutrească o anumită repulsie față de aceasta.

Adesea, matematica este asociată cel mai mult cu fizica, prin anumite conexiuni. Însă domnul Solomon Marcus este unul dintre cei care

au încercat să stabilească puncte de contact între matematică și (poate surprinzător pentru unii) arte, în general, poezie, în particular. Văzută și gândită astfel, matematica se integrează într-o vastă țesătură care include elemente tot mai diverse:

„Dacă elevii ar afla, din manualele după care învață, despre bazele pitagoreice ale muzicii, despre rolul geometriei în descoperirea perspectivei în pictură și despre regularitățile aritmetice care guvernează deopotrivă ritmurile naturii și pe cele ale existenței umane, atunci legătura nu ar mai părea singulară, ci în firea lucrurilor. Arta de calculator, rolul geometriei fractale în știință și în artă deopotrivă, legăturile cu știința haosului nu ar mai părea bizarerii la modă, ci fenomene care se așază în mod firesc într-o istorie milenară”. „Am analizat câteva zeci de opoziții între poezie și matematică. Este însă de la sine înțeles că opozițiile sunt interesante numai atunci când se exercită între entități care au un puternic numitor comun: pe nimeni nu interesează opoziția dintre un scaun și o piersică. Oare acest numitor comun nu merită și el să fie explicitat?”

„Este de neimaginat traducerea în limbajul comun a unui text poetic sau a unei formule matematice. Atunci când se încearcă așa ceva, constatăm imediat că toată vraja poetică se destramă. Dacă unele formule mai simple, cum ar fi pătratul unui binom, pot fi totuși enunțate în cuvinte (așa s-a și întâmplat într-o perioadă timpurie de dezvoltare a matematicii), acest lucru se face cu prețul unei diluări care reduce, dacă nu cumva compromite total, forța de sugestie a formulei”.

Prin acest citat final, ni se relevă și un alt exemplu de analogie între cele două tipuri de limbaj (poetic și matematic): tendința lor comună de a realiza o anumită concentrare și densitate a expresiei, superioară limbajului cotidian. Cum menționam și mai sus, ceea ce mi-a rămas cel mai bine impregnat în minte din ideile marelui academician este faptul că nu trebuie să ne permitem cantonarea într-un singur domeniu de cunoaștere, ci să coroborăm idei, să privim un lucru din mai multe unghiuri până să afirmăm că i-am cunoscut „miezul”. Să ne cultivăm o gândire transdisciplinară, pentru ca din fiecare element să se ramifice firele asociative în două sau mai multe direcții și fiecare situație să fie legată de două sau mai multe impresii.

E de la sine înțeles că cel mai mult m-au atras teoriile sale privind relația indisolubilă dintre lingvistică și alte domenii. De altfel, ne-a împărtășit constatarea conform căreia, pentru mulți, reprezentarea lingvisticii era derizorie, „nu-și imaginau că această știință are și altceva de făcut decât stabilirea normelor de vorbire și scriere corectă”. Ne-a vorbit despre „Lingvistica matematică” (inclusiv variantele ei: computațională, cantitativă, inginerească), ca rezultat al evoluției mai multor discipline: lingvistica, matematica, logica, biologia și tehnica de calcul. A legat această disciplină de mari nume precum Leibniz și Newton, afirmând că aceștia au studiat, de asemenea, limbajul. Astfel, deși s-a accentuat cu precădere doar o față a limbajului și a lingvisticii, cea asociată cu științele umaniste, nu putem face abstracție de componenta lor matematică.

Îmi amintesc cu plăcere de tot ceea ce am citit sau am auzit de la domnul Solomon Marcus: teatralitatea și componentele limbajului matematic, interesul pentru funcțiile și mulțimile urâte, legătura dintre limbajul natural și cel artificial, formele creativității umane, poeticitatea matematicii.

Dar cine este omul Solomon Marcus? O persoană deschisă, caldă, riguroasă, în același timp, care nu refuză a face o poză cu cei care îl admiră, lăsându-le, pe această cale, o amintire prețioasă. Comunică, prin e-mail, cu studenți și elevi aflați la început de drum, le călăuzește pașii în marea aventură a vieții, îi sfătuiește, îi critică, îi apreciază. Este omul care a refuzat un contract de doi ani la o Universitate din Olanda pentru că era „așteptat la București” de soția sa, de Miron Nicolescu, de „o lume întregă de studenți”. Excepțional ar fi puțin spus.

Vlad Andrei NEACȘU

A privi înspre visele tale

V.A.N. – Liceul Teoretic Internațional de Informatică, București. Component al lotului României la Olimpiada Internațională de Lingvistică, Beijing 2014.

În ciuda faptului că am cunoscut numele lui Solomon Marcus încă din clasele mici din școala generală, mi-a fost dat să-l întâlnesc personal abia în penultimul an de liceu, în cadrul Olimpiadei Naționale de Lingvistică. Sunt la început de drum, dar nu cred că am suficient de mult timp înainte pentru a aprofunda filozofia din spatele cuvintelor Maestrului.

Profesia îl recomandă drept un om al științelor exacte, al șabloanelor și algoritmilor, însă adevărul este că Domnia Sa reprezintă mai mult decât știința numită matematică. Este un summum de științe, un izvor de cunoștințe și de învățături din variate domenii, nu numai cel al disciplinelor exacte, ci și al celor umaniste. Pledează pentru cunoaștere și pentru încurajarea tinerilor – și nu numai – către evoluția spirituală și intelectuală prin depășirea sinelui, și nu a semenilor. Dezaprobă cu vehemență maniera în care funcționează sistemul de învățământ românesc actual, din cauza faptului că „accentul nu mai cade pe scopul suprem al educației, ci pe latura competițională”, care alterează dorința de aprofundare pentru sine și inhibă setea de cunoaștere în scopuri artistice, pragmatizând întreg procesul didactic. Solomon Marcus susține că „evaluarea nu trebuie să fie un scop în sine. Accentul trebuie să-l punem pe satisfacția personală pe care o

capătă un tânăr atunci când obține răspunsul la o curiozitate personală. Ceea ce este esențial în educație este să reușești să înțelegi. Asimilarea trebuie dublată de înțelegere”. Însă societatea în care trăim nu permite concretizarea unei astfel de filozofii utopice.

Majoritatea adulților blamează perioada comunistă pentru degradarea în care ne scaldăm la momentul actual. Solomon Marcus nu se nemăară printre aceștia și nu promovează nici ideea că în acele timpuri învățământul ar fi fost superior din punct de vedere calitativ: „După '89, cu libertățile care au apărut, cu libertatea de deplasare, de comunicare, aceste valori pe care le scotea în evidență școala se răspândesc în lume. Efectul nu mai este ușor vizibil. Dar ele există și acum, dar fiind răspândite în lume, intrând într-un metabolism global, evaluarea situației este mult mai dificilă și de o complexitate mult mai mare”.

„Resping categoric că școala era mai bună în comunism”, zice Domnia Sa într-una dintre prelegerile sale.

Fiind întrebat cărui fapt i se datorează stagnarea / stabilirea dumnealui în țară, răspunsul a fost același de fiecare dată: „Mi s-a pus mereu această întrebare, dar voi mărturisi că această întrebare a venit mereu de la alții, niciodată n-am simțit nevoia să mi-o pun eu și să caut un răspuns”. Recunosc că eram la fel de curios ca toți cei ce au întrebat însă primind acest răspuns, nu pot decât să mă bucur și să îi fiu recunoscător pentru faptul că nu a considerat o opțiune părăsirea țării și a rămas aici să profeseze și să contribuie la educarea atâtor și atâtor generații.

Îmi permit, în încheiere, să împărtășesc cu dumneavoastră, cititorii revistei „Limba Română”, o povăț a marelui academician:

„Dacă nu ești atent la visele tale, ratezi o posibilitate foarte importantă de a te înțelege”.

Doresc, în același timp, să îi urez din inimă „La mulți ani!” și să îi mulțumesc pentru comorile pe care le dăruiește tinerilor și țării întregi!

Alberta Gabriela MILICU

Poezie și ecuație

A.G.M. – elevă în clasa a VII-a, Colegiul Național „I. L. Caragiale” din Ploiești, laureată a concursului *Solomon Marcus*.

Tot ce simți să se restrângă într-o clipă, într-un singur moment, de care stă prinsă, într-un fir de ață, întreaga alegorie a bucuriei, a mulțumirii, a mândriei și chiar a temerii de a dezamăgi. Aveam sentimentul că mâinile îmi sunt făcute din fum, din abur... Ușoare și nefolositoare, tremurânde. Așezându-le pe genunchi, puteam simți cum vor trece prin ei, imateriale, cu doar conceptul existenței lor care să ducă la contradicția unui corp solid trecând prin altul. Aplauze – mâinile mele condensează, apoi îngheață și se împing în brațele scaunului, ajutându-mă să mă ridic. Iar eu mă zbat între vis și realitate, între râset și lacrimi, între a crede sau nu, înecată de un val prea mare și prea puternic al primei clipe de viață de după un somn adânc.

Lucrarea mea, simpla mea părere scrisă pe hârtie, la început nesigură și, mai apoi, transformată involuntar într-o fâșie fluturândă de speranță, unduindu-se după adierea unui cuvânt de încurajare, era citită de profesorul Solomon Marcus, în sala Ateneului din Focșani. Am văzut cu ochi lăuntrici cum priviri, una câte una, se întorc spre mine și cum zâmbete, unul câte unul, îmi dau curaj. Am avut, astfel, ocazia și onoarea de a-mi fi împărtășită părerea unei minți complexe, a celui ce a curbat spațiul, aparent imens, dintre limba română și matematică, apropiindu-le la o distanță de la

care să poată comunica, demonstrând, atât uman, cât și tehnic, cum cele două pot trăi în armonie, talere ale unei balanțe echilibrate.

Atunci, am auzit clar și răspicat un „Eureka!” răsunător, risipitor al propriei dileme: am predilecție pentru matematică și limba română, și am înțeles că nu trebuie să aleg între ele, că nu trebuie să dau curs continuu elor manevre de luptă din războiul de poziție în care le-a împins abordarea actuală a celor două, ci trebuie să le unesc într-o relație naturală, firească, de simbioză, în care ele se hrănesc reciproc și merg mână în mână spre punctul de referință al cunoașterii: polivalența.

Astfel, profesorul Solomon Marcus a reușit, după cum el însuși a spus, „să citească matematica prin ochelarii poeziei”, dând viață convingerii că, după două mii de ani de la moartea lui Aristotel, a lui Socrate sau a lui Pitagora, filozofia Greciei antice poate reveni, puternică, înmprospătată, pregătită să devină un curent al descoperirii, o sursă deșteptătoare de lumină, un izvor al ambiției de a nu renunța, de a nu da uitării stânca din care ambele au izvorât, ca surori gemene.

În această nouă eră a unei noi Renașteri, privesc ideea primară a conceptului de relaționare dintre poezie și ecuație ca pe cea dintâi operă de artă. Marea sursă a inspirației mele și a dorinței mele de a lupta pentru ca acești doi poli antagonizați să se poată apropia, sfidând legile fizicii, o voi privi deci ca pornită din vocea academicianului Solomon Marcus, profesorul de matematică pasionat de poezie.

Sorina-Georgiana RUSU

Purtând aura științei autentice

S.-G.R. – dr. în urbanism, drd. în științe militare, asist. univ. la Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu” din București.

1 septembrie 2014 va rămâne, pentru mine, o dată memorabilă a parcursului meu intelectual. L-am avut oaspete pe domnul academician Solomon Marcus la susținerea publică a tezei mele de doctorat, la Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu” din București. Personalitatea maestrului m-a fascinat citindu-i opera capitală *Paradigme universale*, în contextul consultării surselor bibliografice pentru redactarea tezei de doctorat. Am găsit în lucrarea de 1102 pagini, format academic, o densitate uluitoare de idei, atât de clar exprimate, încât lectura de documentare a devenit grabnic, pentru mine, una de plăcere și delectare culturală.

Gândul meu rebel către distinsul profesor este mirarea și încântarea că o singură minte poate să găzduiască atâtea cunoștințe din domenii atât de diferite. Domnul academician întreprinde o abordare complexă, transdisciplinară, a cunoașterii, susținută de ascuțimea uluitoare a spiritului său pentru realizarea conexiunilor originale dintre lucruri. Am adoptat primele repere privind specificul științei complexității încă din studenție, când participam la prelegerile domnului prof. univ. dr. fizician Florin Munteanu. În cărțile domnului academician Marcus, metodele cunoașterii complexe sunt rafinate până la limpezimea cristalului. Citindu-i opera de sinteză *Para-*

digme universale, am asistat, imaginar, la prelegerile eminentului profesor. În cuvântul rostit la 1 septembrie, domnul Marcus a mărturisit că domeniul arhitecturii îl fascinează și că amintiri frumoase îl leagă de Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu”, din vremea când a susținut, ca profesor, câteva cursuri în fața studenților.

L-am cunoscut pe domnul academician așa cum l-au cunoscut mii de tineri din această țară: blând, optimist și cu o mirare permanentă în ochii vii și adânci. Am remarcat o modestie pe care am întâlnit-o cu ani în urmă, când eram doar un copil, și la un alt academician celebru și la fel de longeviv, Constantin Ciopraga, conducătorul științific al tezei de doctorat a mamei mele. Analizând particularitățile destinelor intelectuale ale celor doi savanți, realizez că ambii au dovedit o longevitate intelectuală și biologică remarcabilă, o modestie susținută de un univers cultural imens și o activitate zilnică în care lectura, scrisul și participările la manifestări științifice se succed pentru a broda programul zilnic al unui intelectual autentic.

Cunoscându-l pe domnul Solomon Marcus în verva și energia inepuizabile, și se pare incredibilă vârsta nonagenară pe care o marchează la 1 martie 2015. E atât de activ, de scriitor, atât de tânăr în spirit și veșnic mirat de tot ce îl înconjoară, comunicativ, fără a selecta partenerii de dialog, ci găsind pentru oricine îi este în preajmă ceva de întrebat, de lămurit. Mă simt cu adevărat privilegiată că am avut onoarea ca trecerea mea în lumea tinerilor cercetători atestați să se producă sub ochii domnului academician Solomon Marcus. Îi voi simți toată viața în preajmă privirea vie și spiritul juvenil, având siguranța că aura științei autentice pe care o identific în modelul Solomon Marcus îmi va fi reper în desăvârșirea mea intelectuală.

Alexandru NICOLAE

Admirând de la distanță

A.N. – asistent univ., filolog.
 Autor a mai multor lucrări
 de lingvistică.

În mod paradoxal, l-am admirat pe profesorul Solomon Marcus înainte de a fi avut ocazia de a-l fi văzut și ascultat.

Admirația de la distanță s-a născut printr-un fenomen de „osmoză”: profesoara mea de matematică din liceu, doamna Viorica Mușetescu de la Colegiul Național „Mihai Eminescu” din Buzău, avea și continuă să aibă un adevărat cult pentru Profesorul Marcus, sentiment pe care l-a cultivat și l-a transmis elevilor dumneaei mai apropiați. Ascultam cu fascinație, ore în șir, povestirile doamnei profesoare despre magistrarele cursuri de analiză matematică, lingvistică și poetică matematică. La sfârșitul fiecărei asemenea incursiuni îmi spunea: „Trebuie să-l vezi pe profesorul Marcus! Trebuie să vezi cum arată un geniu!”

După ce am fost admis la Facultatea de Litere, doamna profesoară – încântată că am ales cealaltă mare pasiune a dumneaei, lingvistica, insuflată de profesorul Marcus – mi-a făcut un dar semnificativ, și anume patru cărți ale profesorului Marcus din biblioteca dumneaei personale: *Lingvistica matematică* (Editura Didactică și Pedagogică, ed. II, 1966), *Poetica matematică* (Editura Academiei, 1970), *Paradoxul* (Albatros, 1984) și *Timpul* (Albatros, 1985). Ulterior, mi-am îmbogățit colecția „Solomon Marcus” cu cărți pe care mi le-am procurat singur, din librării și anticariate. În biblio-

grafia atelierului de „Scriere academică” pe care îl țin studenților din anul I ai Facultății de Litere bucureștene, figurează, între lecturile obligatorii, *Paradigmele universale* (Paralela 45, 2005) ale Profesorului Marcus, una dintre cărțile care nu este doar un ghid pentru corecta înțelegere a statutului, a obligațiilor și a conduitei intelectualului contemporan, văzute din perspectiva unei vieți dedicate învățământului românesc (p. 12-36) – ceea ce face ca textul să fie cald și apropiat de cititor –, ci și un veritabil model de argumentare și gândire critică. Discursul de recepție în Academia Română al Profesorului Marcus, *Singurătatea matematicianului* (Editura Academiei Române, 2008) este un alt text chintesențial, care m-a făcut să înțeleg potențialul de unificare a științelor la un nivel de abstractizare, matematic, mai înalt – idee recurentă, de altfel, în scrierile Domniei Sale.

Am avut privilegiul și plăcerea să-l ascult pe Profesorul Marcus încă din primul an de facultate: prezenta o prelegere plenară intitulată „Limba română sub aspect computațional” (împreună cu doamna Ana-Maria Barbu) la cel de-al șaselea colocviu al Catedrei de limba română (*Limba română. Stadiul actual al cercetării*, 2006). Nu pot să omit un episod, ușor anecdotic, chiar de la această primă întâlnire: fiind atenționat de către organizatori prin subtile clinchete de clopoțel că timpul alocat comunicării Domniei Sale a expirat, profesorul Marcus și-a dus la bun sfârșit ideea pe care o urmărea în prelegere, după care, așezându-se calm pe scaun, a rostit zâmbind „Am auzit clopoțelul din prima”. În timp, am putut să îl ascult la ocazii dintre cele mai diverse: la teze de doctorat, în calitate de coordonator (la Facultatea de Matematică) sau de membru al comisiei doctorale (la Facultatea de Litere), la Academie, având intervenții scurte și echilibrate, la Olimpiada națională de lingvistică, unde îi fascinează pe elevii merituoși vorbindu-le despre structura ascunsă a limbii naturale.

Dintre toate ocaziile în care l-am văzut și continui să îl văd pe profesorul Marcus, prelegerile prezentate elevilor de gimnaziu și liceu la Olimpiada națională de lingvistică nu încetează să mă uimească. Nu neapărat prin impresionantele informații, înlănțuite în moduri semnificative, pe care le transmite elevilor. Nici prin elocința cu care le prezintă. Ci prin modul în care reușeste să își apropie și să captiveze un public de care îl despart mai bine de 70 de ani, pentru ca mai apoi să interacționeze într-un mod cât se poate de real cu acest public. Este o formă de tinerețe a spiritului rar întâlnită...

Alexandru NEGRESCU

Un erudit în pomul matematicii

A.N. – asist. univ., Universitatea Politehnică din București. Autor al unor studii și cărți din domeniul matematicii.

Personalitatea domnului profesor Marcus este mult prea complexă pentru a putea fi surprinsă în aceste rânduri de un imberb ca mine. Îmi voi centra cuvintele pe plăcerea de a-l asculta. La fiecare eveniment, în cadrul căruia este anunțat, aștept intervenția Domniei Sale cu nerăbdare. Știu că discursurile dumnealui sunt pline de substanță și te provoacă să gândești. Pe lângă faptul că mă îmbogățesc din punct de vedere intelectual (matematic), rămân plăcut surprins să aflu câte conexiuni pot „lua viață” între subiecte ce nu au, aparent, nicio legătură. Pe toate acestea, doar dumnealui le poate trezi în auditoriu.

Am avut de nenumărate ori bucuria să urmăresc conferințele domnului profesor Solomon Marcus. Însă, dintre toate, două expuneri au un loc aparte în sufletul meu, cele de la Botoșani, orașul originii mele. Prima expunere a fost cu prilejul unei conferințe dedicate lui Octav Onicescu, iar a doua a fost în cadrul Conferinței Naționale a Societății de Științe Matematice, consacrată lui Dimitrie Pompeiu. L-am ascultat vorbind cu multă ardoare despre două dintre modelele dumnealui, fii ai Botoșaniului și profesori ai Universității din București. Tot atunci, ca urmare a dragostei pe care membrii comunității matematice (și nu numai) din această zonă o au pentru Domnia Sa,

domnului profesor i-a fost oferit titlul de Cetățean de Onoare al Municipiului Botoșani.

De ani de zile Domnia Sa surprinde (cu precizia unui chirurg) problemele învățământului românesc și își exprimă punctul de vedere, pertinent și demn de luat în seamă. Îmi aduc aminte de un articol, *Zece nevoi umane de care educația ar trebui să țină seama*, iar printre acestea, pe lângă nevoile de joc, îmborsărire, mirare etc., era nevoia de greșeală și de eșec. M-a surprins, însă i-am dat imediat dreptate. Este normal ca drumul în care te aventurezi să *străpungi necunoscutul*, să fie presărat și cu insuccese. Iar acest lucru trebuie îngăduit și în școală. (Atunci mi-am amintit de Bertrand Russell, care, în cartea *În căutarea fericirii*, argumenta importanța plictisului în viața noastră, fără ea nu am putea aprecia momentele plăcute ale vieții, de intensitate.)

Alături de cele de mai sus, motivaționale sau necesare sufletului, trebuie să amintesc de cărțile de analiză matematică, pe care Domnia Sa le-a scris împreună cu Miron Nicolescu și Nicolae Dinculeanu, volume ce sunt și acum de referință printre cei care intenționează să pătrundă tainele acestei discipline. Ele sunt utile atât studenților, cât și tinerilor profesori ce vor să își consolideze cunoștințele sau să își pregătească expunerea din fața studenților.

Îi doresc domnului profesor Solomon Marcus ani sănătoși în continuare și închei mărturisind că Domnia Sa reprezintă pentru noi, cei care suntem la început de drum, un exemplu demn de urmat, în toată complexitatea sa: atât ca matematician, cât și ca om de cultură! Și nu trebuie să uităm de dragostea lui pentru însănătoșirea educației românești.

Sorin-Marian RUSU

Sportul între artă, știință și joc

S.-M.R. – drd. la
Universitatea din Pitești,
jurnalist sportiv la DiGi
Sport România.

Prima întâlnire a mea cu domnul Solomon Marcus mi-a produs o mare surpriză. Mă așteptam să fie izolat în teoriile academice ale transdisciplinarității, departe de lumea concretă în care ne mișcăm în fiecare zi. Și totuși, domnul academician m-a abordat cu o întrebare din domeniul meu – jurnalismul sportiv. Era o întrebare despre fotbal... Paradoxal! Inițial am rămas surprins, apoi m-am repliat și am început un dialog, ca între profesioniști, cu domnul academician Solomon Marcus. Avea informațiile... la zi, detalii despre lumea sportului, care, de regulă, nu sunt știute de specialiști.

După această primă întâlnire cu domnul Marcus, m-am refugiat în *Paradigmele universale*, carte în care am găsit lămuriri pentru marea mea nedumerire: cum de știe un savant – matematician, lingvist, specialist în semiotică, în informatică, în filozofie etc. – atâtea lucruri despre sport. În cartea domnului academician, am găsit chiar capitole întregi dedicate sportului: șahului, fotbalului, tenisului etc. Ceea ce m-a frapat a fost modul de abordare a jocului, cu aplicare în toate domeniile vieții noastre cotidiene, deci și în sport, și mai ales filozofia care stă la baza tuturor argumentărilor pe care, cu profunzimea matematicianului, domnul Solomon Marcus le face pentru a lămuri cititorul că jocul este o paradigmă

universală de importanță majoră în asumarea de către orice om a unei vieți marcate de normalitate.

La următoarele întâlniri cu domnul academician am avut ocazia să studiez cu atenție modul de a fi al unui om genial, pentru care vârsta este o virtute, în adevăratul sens al cuvântului, probând înțelepciune, pe fondul unei culturi enciclopedice uimitoare. Se mișcă atât de natural dintr-un domeniu în altul, știe atâtea informații, încât ai senzația că este o bibliotecă arhivată logic, într-o minte pentru care cunoașterea complexă este modul de a fi. De regulă, lumea academică pune sportul la colț, diminuându-i, pe nedrept, valoarea extraordinară în formarea omului armonios, echilibrat și sănătos. Maxima latină *mens sana in corpore sano* confirmă că sportul este o știință extrem de complexă, a cărei înțelegere poate contribui favorabil la dezvoltarea omului ca ființă împlinită.

Ascultându-l pe domnul academician Solomon Marcus și citind câte ceva din opera sa, am învățat, pe viu, că sportul este un joc inteligent al ființei cu propria întâmplare de a se naște și biologic, și spiritual. Și m-am bucurat că am ales să-mi fac doctoratul în acest domeniu, cu un nume de marcă al cercetării și excelenței în sport, prof. univ. dr. Ioan Lador. Cu siguranță că *Paradigmele universale* îmi vor modela cercetarea și mi-o vor dirija în locurile deloc comune, în care ființa umană trebuie să conștientizeze complexitatea cunoașterii, care începe cu acea cunoaștere de sine, singura producătoare certă a identității.

La cei 90 de ani, academicianul Solomon Marcus confirmă nu doar valoarea unică a cercetătorului cu har, ci și faptul că, iubind sportul, și-a asumat și efectele benefice ale acestuia asupra corpului care, deși împlănit de timpul care a trecut, are vigoarea sănătății și armoniei. Sunt unul dintre cei privilegiați că l-am cunoscut și că am avut ocazia să învăț ce înseamnă înțelegerea lumii prin cunoaștere complexă.

Daniel DĂIANU

Academicianul Solomon Marcus: un Om pentru Eternitate

D.D. – economist român, ministru al finanțelor (1997-1998), profesor universitar la Departamentul de Relații Internaționale și Integritate Europeană din cadrul Școlii Naționale de Studii Politice și Administrative (SNSPA) din București. Membru corespondent al Academiei Române (din 2001) și membru titular (din 2013). Președinte al Societății Române de Economie (SOREC). Membru în Consiliul de Administrație al Băncii Naționale a României (din 2014). Membru al Consiliului European pentru Relații Externe (ECFR) din 2011. Membru al HLGOR (High Level Group on Own Resources) al UE. În 2014 a fost invitat să facă parte din Board of Trustees al organizației Friends of Europe (Bruxelles).

Mi-am îngăduit libertatea de a împrumuta numele piesei lui Robert Bolt și al ecranizării celebre din 1967 ca omagiu adus academicianului Solomon Marcus. Motivul este simplu: Domnia Sa întruchipează stăruința, nețărnută dedicatie și onestitate intelectuală puse în slujba credinței care stă la temelia Academiei Române. Profesor între profesori, academicianul Solomon Marcus servește ca personalitate de referință pentru cei mai împliniți intelectuali din România, pentru legătura între știință, cunoaștere, educație și preceptele umaniste. El este o punte solidă de racordare la comunitatea științifică internațională. Cu o minte prodigioasă, enciclopedică prin întindere și adâncime, iscodind permanent ce mișcă lucrurile în viață, inclusiv domenii ce ai spune că nu îi sunt la îndemână, este o pildă pentru confrății de toate vârstele.

Eram student când am întâlnit numele academicianului Solomon Marcus și am rămas de atunci cu imaginea unui matematician fecund, polivalent, care face pârție în câmpul analizei lingvistice, care este organic legat de lumea culturală și de procesul educațional. Viața publică autohtonă a tras sevă din munca savantului Solomon Marcus. Fiecare interviu cu Domnia Sa în media este un reper

în dezbateră publică și centrele academice concură pentru a prilejui studenților și profesorilor o întâlnire pe viu cu distinsul academician. În 2001 am fost ales membru corespondent al Academiei și, participând la sesiuni interne, am înțeles mai bine locul special al profesorului Solomon Marcus. Lucrul care frapează atunci când îl ascuți este atașamentul profund față de ceea ce trebuie să definească un demers de investigație științifică: relevanța universală, transgresarea frontierelor ca impact profesional, ieșirea din parohialism. Poate că greșesc, dar acest atașament am simțit că însoțește fiecare intervenție în aula Academiei, toate mesajele pe care le transmite de fiecare dată când se adresează colegilor, opiniei publice.

Două momente m-au apropiat de academicianul Solomon Marcus mai mult în ultimii ani. Primul, când a fost omagiată memoria matematicianului Traian Lalescu la Banca Națională a României în 2009. Acel eveniment m-a ajutat să aflu aspecte inedite din activitatea lui Traian Lalescu ca om politic în perioada interbelică, atunci când a examinat cu atenție, între altele, finanțele publice ale țării. La sugestia academicianului Solomon Marcus am încercat să analizez raportul privind bugetul public din 1925, elaborat de Traian Lalescu și prezentat în Parlament în acel an. Faptul că a avut loc un astfel de eveniment la Banca Națională poate fi judecat din mai multe perspective: matematica este o disciplină ce structurează mintea oamenilor și îi pregătește pentru îndeletniciri dintre cele mai diverse, în care pot excela; implicarea unor savanți ai țării în viața publică și cea politică în mod meritoriu; perenitatea unor idei și a unor pilde de serviciu public; obligația morală pe care urmașii o au pentru a reliefa cum s-au așezat cărămidă peste cărămidă, în timp, la construcții materiale și intelectuale de durată etc. Nu uit cum academicianul Solomon Marcus, la simpozionul de la BNR, a ținut să amintească aportul lui George Barițiu la constituirea primei bănci din Transilvania a românilor (în 1871), Banca Albina, care a avut ca model băncile sașilor – Barițiu fiind un lider al intelectualității române din Transilvania și membru în Dieta (Parlamentul transilvănean). Ce vreau să spun este că am observat și cu acea ocazie polivalența și mintea iscoditoare a academicianului Solomon Marcus, sensibilitatea sa față de tot ce merită să fie evocat din istoria României.

Un alt eveniment memorabil pentru mine este vizita laureatului premiului Nobel pentru economie, Kenneth Arrow, la Iași în 2013. Arrow are legături prin bunicii săi cu România și a vrut să cunoască meleaguri de la noi de care este legat sufletește. Artizan principal al simpozionului de la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași a fost academicianul Solomon Marcus. Am făcut parte dintr-un design intelectual ce a încercat să ilustreze influența unor constructe analitice de mare forță ale lui Arrow asupra unor varii domenii de cercetare (mă refer, de exemplu, la *teorema imposibilității* și rolul valorilor morale privite ca bunuri publice). Academicienii Mugur Isărescu și Lucian Albu, distinsul profesor Moise Altar au fost printre cei care au reprezentat breasla economiștilor români la acel eveniment. A fost o întâlnire de excepție în viața mea, fiindcă am avut șansa să fiu, la o universitate din țară, alături de un colos al științei economice mondiale, de profesorul Solomon Marcus și vârfuri ale vieții academice autohtone.

Academicianul Solomon Marcus ocupă un loc singular în sufletul meu și pentru că mi-a fost alături în câteva momente dificile. Cu generozitate mi-a acordat din timpul său prețios și, cu sfaturi înțelepte, m-a ajutat să trec prin acele dificultăți. Oricât de tare ai fi ca om, un cuvânt înțelept contează enorm în anumite circumstanțe, făcând diferența între omenie, prietenie și altceva. Pentru mine, academicianul Solomon Marcus este un Om pentru Eternitate.

Irinel POPESCU

Solomon Marcus – modelul academic

I.P. – prof. dr., membru
correspondent al Academiei
Române, Secția de
Științe Medicale. Autor
a numeroase lucrări de
specialitate.

Cea de-a nouăzecea aniversare a academici-anului Solomon Marcus ne oferă prilejul să omagiem una dintre personalitățile emblematice ale Academiei Române.

Dincolo de specialitatea sa, matematica, s-a remarcat ca gânditor, ca filozof, dezvoltând idei de o notabilă profunzime. A făcut-o de pe poziția savantului angajat, preocupat mereu de viața și de evoluția societății în care trăiește. Rămâne însă, înainte de orice, dascăl și cercetător. A educat generații de studenți, de-a lungul multor decenii, a condus zeci de doctoranzi, unii dintre ei ajungând, la rândul lor, matematicieni cu renume.

Ca cercetător a avut o predilecție pentru interdisciplinaritate; așa se explică abordarea unor domenii cum ar fi lingvistica matematică sau poetica matematică, în care a adus contribuții majore. Este omul care ne-a arătat că există o poezie a cifrelor și invers – o rigoare matematică a poeziei.

Opera sa a căpătat, treptat, valențe culturale mai generale. Matematicianul strălucit devine gânditorul profund, filozoful Solomon Marcus. Recentul eseu *Transcendența ca paradigmă universală* exprimă, în bună măsură, profunzimea și originalitatea gândirii sale. Prefixul „trans” (ceea ce trece dincolo) și sensurile sale filozofice constituie subiect de sub-

tilă și rafinată analiză. „Ce exprimă această nevoie de *dincolo?*”, se întreabă Solomon Marcus și răspunde: „Exprimă un neastâmpăr al ființei umane, o nemulțumire, un elan, o curiozitate. Omul nu e mulțumit cu ceea ce trăiește acolo unde se află, vrea mai mult, vrea mai departe, vrea mai sus”.

Și mai departe: „Mircea Eliade face o observație esențială: sacrul nu este doar o etapă a istoriei, ci și un ingredient esențial al spiritualității umane. Transcendența mizează pe o putere din afara noastră, care ne depășește, o componentă care trebuie echilibrată, care mizează pe noi înșine. Nevoia de transcendență ne definește ca oameni”.

Dintr-o asemenea perspectivă, cuvântul „transplant”, care pentru un chirurg înseamnă doar operația de înlocuire a unui organ bolnav cu un altul, sănătos, exprimă, de fapt, tocmai acest neastâmpăr al spiritului uman, care încearcă să treacă mereu „dincolo” de limitele cunoscute, asumându-și riscuri, trebuind uneori să facă față unor eșecuri, dar rămânând mereu încrezător în reușită! Îi mulțumim pentru această perspectivă pe care ne-a oferit-o!

Solomon Marcus refuză sentințele definitive, lăsând loc îndoielii și dezbaterii: „Reflecțiile mele sunt mai degrabă întrebări și ipoteze decât răspunsuri și certitudini”, afirmă distinsul academician.

Pentru publicul românesc rămâne un eveniment memorabil dialogul purtat de Solomon Marcus cu laureatul Premiului Nobel Luc Montagnier în septembrie 2012, pe scena Ateneului Român. O discuție între doi savanți din domenii diferite: un matematician și un biolog. Numitorul comun care a făcut posibilă acea fascinantă discuție a fost filozofia științei. Nonconformistul Luc Montagnier confruntându-se cu rigoarea matematică a lui Solomon Marcus! Ce regal de subtilitate a gândirii și ce prilej de meditație pentru toți cei care au avut fericita ocazie să fie de față! Au fost abordate probleme care țin de metodologia cercetării științifice, de schimbările necesare în educație, de legăturile dintre biologie și matematică, de sensul existenței umane, în general. O discuție în care Solomon Marcus s-a ridicat tot timpul la valoarea ilustrului său interlocutor.

Nu este de mirare deci că numele lui Solomon Marcus este citat în mari enciclopedii ale lumii (*Encyclopaedia Universalis, Brockhaus, Enci-*

clopedia Einaudi, Encyclopaedia of World Problems and Human Potential etc.).

Ajuns la un asemenea nivel al cunoașterii, Solomon Marcus nu s-a închis într-un turn de fildeș, ci s-a implicat și se implică în tot ceea ce numim „viața cetății”, începând cu Academia Română, unde s-a străduit să impună criterii obiective de evaluare și promovare. În aceste evaluări nu este loc pentru bombastica fără acoperire. Din această perspectivă, Solomon Marcus se constituie într-un adevărat mentor, pe care îl admirăm și îl iubim și pe urmele căruia ne străduim să pășim.

A promovat și promovează activ necesitatea unei profunde schimbări de paradigmă în învățământ, pornind de la ideea că, pentru o națiune, educația constituie elementul esențial. Distinsul academician constată cu îngrijorare că învățământul românesc actual a rămas orientat aproape exclusiv spre aspectele operaționale, formale, în defavoarea aspectelor semantice. De aceea, un nou model paideic, bazat pe înțelegere, judecată și capacitate de integrare, ar trebui adoptat cât mai repede. Un model care să stimuleze capacitățile elevilor, să le dezvolte și să le alinieze la cerințele lumii moderne. Iată cum definește Solomon Marcus, într-un manifest adresat tinerilor din Cluj, la 8 noiembrie 2014, zece nevoi umane de la care ar trebui să pornească educația și învățarea: nevoia de a da un sens vieții, la nivel elementar, de exemplu, să savurezi faptul că respiri, că privești cerul, că poți să mergi; nevoia de înprospătare; nevoia de întrebare și de mirare; nevoia de îndoială și de suspiciune în învățare; nevoia de greșeală și de eșec; nevoia de joc; nevoia de identitate; nevoia de omenesc și de omenie; nevoia de cultură; nevoia de transcendență.

Promotor consecvent și tenace al necesității schimbării sistemului de învățământ, Solomon Marcus a publicat numeroase articole, a ținut cuvântări în universități, a participat la emisiuni televizate și a folosit orice alt prilej pentru a atrage atenția asupra curențelor din educație și din cultură. Sensul demersului său este, cred, mai profund decât pare la prima vedere. Reprezintă, pe de o parte, dorința unui om cu o carieră academică exemplară de a împărtăși noilor generații tot ce are mai bun, tot ceea ce a acumulat și, mai ales, a analizat și a filtrat, de-a lungul timpului. Pe de altă parte, este și dorința, desigur nemărturisită, de a modela societatea românească după un astfel de tipar, al reușitei

bazate pe muncă și seriozitate, pe cinste și corectitudine, pe dorința de colaborare, pe interes față de ceilalți și pe implicare socială activă.

Dascăl și cercetător, savant și filozof, spirit activ și angajat – fidel până la capăt unor principii în care crede – Solomon Marcus reprezintă un model pe care l-am putea denumi, fără teama de a greși, „modelul academic”.

În dialogul cu Luc Montagnier, distinsul academician îi spune interlocutorului: „Ați împlinit, în urmă cu câteva săptămâni, vârsta de 80 de ani. Afirmăți la un moment dat: «Eu cred că sunt încă tânăr» și oferiți numai decît un argument pentru o viață lungă: «(...) există atît de multe lucruri care trebuie cunoscute». Vă dezvoltăți pledoaria pentru o viață mai lungă în *Bătăliile vieții*: «pentru a putea avea acces timp mai îndelungat la această sumă de cunoștințe care se mărește de la o zi la alta», pentru «a beneficia și a ne bucura de artele vii ale diferitor culturi», pentru «a asculta capodoperele celor trei secole de aur ale muzicii», pentru «a avea bucuria de a transmite cunoștințele generațiilor următoare»”.

Toate acestea ne fac astăzi ca, la rîndul nostru, să vă dorim, stimate domnule academician Solomon Marcus, să beneficiați în continuare de bucuriile pe care tocmai le-am evocat.

Alex. ȘTEFĂNESCU

Solomon Marcus, nu Marcus Solomon

A.Ș. – critic literar cu renume, autor a multor studii, dintre care se detașează *Istoria literaturii române contemporane (1941-2000)*. Membru al Uniunii Scriitorilor din România din 1977, realizator de emisiuni la TVR Cultural.

L-am invitat cândva pe Solomon Marcus la o emisiune de cultură pe care o făceam la Realitatea TV. Am vorbit atunci, în direct, cu marele matematician, despre câte-n lună și-n stele. Deși subiectele erau nepopulare – teoria probabilității, Fermat, transdisciplinaritate, stilistică matematică etc. –, am făcut un rating imens. Am primit numeroase mesaje din partea telespectatorilor chiar în timpul emisiunii. Unele – entuziast-exclamative, altele – interogative. Toată lumea voia să afle câte ceva de la un om cu o gândire atotcuprinzătoare, specialist nu numai în știința numerelor, ci și în literatură, muzică, pictură, sociologie, psihologie și arhitectură. Am hotărât pe loc să revenim cu o emisiune, care să-l aibă ca invitat pe Solomon Marcus, chiar în săptămâna următoare.

Invitatul meu a părăsit studioul mulțumit. Iată însă că noaptea târziu mi-a telefonat acasă și mi-a spus că s-a supărat foc. După cum a aflat de la cunoscuții săi, în partea de jos a ecranului televizorului numele său era scris Marcus Solomon în loc de Solomon Marcus. Ce dezastru! Eu mă amuzam în sinea mea, considerând că greșeala era derizorie. Cunoscând ignoranța și superficialitatea lucrătorilor din televiziune, nu m-aș fi mirat dacă în loc de Solomon Marcus s-ar fi scris pe ecran Soliman Pașa. Dar Solomon Marcus nu vedea nimic amuzant în această inadvertență. Cu un

patos pe care nu i-l cunoșteam mi-a vorbit mai mult de o oră despre importanța preciziei în orice activitate intelectuală. Dacă i-aș fi înregistrat discursul incendiar, l-aș mai fi ascultat de câteva ori, ca pe o prelegere și le-aș fi oferit și unor tineri posibilitatea să-l asculte.

În timpul celei de-a doua emisiuni am așteptat încordat să apară numele lui Solomon Marcus pe ecran ca să văd dacă era scris corect. Îi cerțasem zdravăn pe colaboratorii mei, le scrisesem prenumele și numele invitatului meu, cu litere mari, pe o hârtie A4, dar tot mi-era teamă că se putea greși. Ar fi fost culmea!

În sfârșit, toată această istorie a avut *happy end*. Numele cărturarului a apărut scris corect.

La cei 90 de ani ai săi, Solomon Marcus este o conștiință, un umanist al vremii noastre, un savant. „Uscățiv așa cum este, gârbovit și de nimic, / Universul fără margini e în degetul lui mic”. Prin acțiunea sa intelectuală face mai multă ordine în lume. Are o atitudine antientropică, precum viața însăși.

Îmi doresc să-l sărbătorim și la 100 de ani. Și să-l întrebăm cu acel prilej dacă există o metodă de calcul rapid pentru a afla pe câți tineri i-a format de-a lungul timpului și câtor maturi le-a deschis mintea.

Vasile BURLUI

Gândirea marcusiană

V.B. – renumit medic stomatolog din România, prof. univ. dr., membru al Academiei Oamenilor de Știință, fost rector al UMF Iași, președinte al Universității Apollonia din Iași. Poet, membru al Uniunii Scriitorilor din România, filiala Iași. Autorul multor cărți și lucrări din domeniul medicinei dentare, recunoscute la nivel european.

Fără îndoială, primul șoc pe care îl poți avea la o întâlnire cu Solomon Marcus este unul afectiv, psihoemoțional, datorat mai întâi faimei pe care o poartă personajul, susținută desigur de unele lecturi „pe lângă care ai trecut” (spun „pe lângă care ai trecut”, deoarece, dacă le recitești, insistând pe text, descoperi noi sensuri și subtilități) și care ți se par revelatoare. În al doilea rând, pe același palier emoțional, te uimește modestia și simplitatea marelui om, abordarea directă a conversației fără aluzii prefăcute, comunicând direct ce are de spus. Dar acestea nu sunt singurele însușiri care te pot uimi.

Într-o seară de toamnă, la sfârșitul unei conferințe susținute de împricinat, un grup de studenți m-au invitat la o plimbare în sus, pe dealul Copoului. Am plecat împreună, tăcuți, încă sub vraja prezentării la care asistasem. Pe Copou coborau la vale grupuri de studenți gălăgioși, tineri și veseli, fără de griji. În dreptul Universității, unul dintre companionii mei a rupt tăcerea: „Ne-a cam pus neuronii în alertă!”. Cu toții am izbucnit în râs, iar discuția a început aproape instantaneu. Întrebarea care se punea era: Ce anume v-a plăcut din conferința domnului academician și, mai cu seamă, care sunt calitățile cu care prezentatorul câștigă sala și în general publicul?

S-au înșiruit nenumărate calități cum ar fi modestia, bunul simț, franchețea, simplitatea, înțelepciunea, sensibilitatea etc., fiecare aducând argumentele potrivite. Nemulțumit de turnura pe care o luase discuția, unul dintre studenți a făcut observația precum că toate acestea sunt însușiri comune pe care le putem întâlni la mulți dintre oamenii cu care interacționăm, dar, în cazul în speță, trebuie să găsim ce anume îl face mai deosebit de ceilalți oameni? Și brusc mi-a cerut opinia. Am stabilit împreună că toate însușirile umane pot constitui criteriile de departajare prin nuanțe, asocieri și niveluri calitative. Însă criteriul principal după care trebuie apreciat un om de știință de talia lui Marcus este gândirea sa, care, prin profunzime, originalitate și rezultate, este cu totul particulară, mai mult decât atât, reprezintă tot atâtea fațete ale aceluiași personaj, proiectate către public ca printr-un miraculos cristal, astfel încât nu știi care latură să o consideri dominantă.

Ne aflăm într-un labirint cu nenumărate căi de acces și se impunea să operăm o selecție. Am hotărât să formulăm zece direcții ale gândirii marcusiene care profilează zece ipostaze, cele mai pregnante ale aceluiași personaj. Cele ce urmează reprezintă rezultatul acestui seminar *ad hoc* având drept obiect producția gânditorului Solomon Marcus. Ne-am oprit la zece dintr-un motiv inexplicabil: sunt cele zece porunci, zece degete la mână, numărul zece era preferatul lui Pitagora, vechii greci îl considerau sfânt etc. Ordinea lor nu este și una valorică.

1. *Gândirea omului de știință*. Plecând de la îndoieli (dar fără echivocuri), formulări clare, precizie, conciziune plină de îndrăzneală, explorând mereu dincolo de orizonturi, este curajoasă în ipoteze și ingenioasă în soluții. „Am fost de mic bolnav de mirare”, „...obsedat dar de lucruri care se aflau dincolo de locul în care mă aflam”, spune Solomon Marcus însuși.
2. *Gândirea omului de cultură*. Informația culturală este folosită ca pat germinativ al ideilor originale, conferă lejeritate în comunicare, în formularea și transmiterea mesajului, contribuind substanțial la „estetica” prezentărilor.
3. *Gândirea umanistului*. Are drept fundament o imensă dragoste față de oameni. Deși în biografia sa găsim evenimente care l-au nedreptățit până la oprinare. Prin educație, cultură și înțelepciune a știut să-și păstreze încrederea și optimismul în capacitatea cunoașterii umane, a știut să fie tolerant, a clamat „vremurile”, dar niciodată nu a implicat oamenii.

4. *Gândirea matematicianului.* „Pașaportul meu spre universalitate a fost matematica”. „Matematica trebuie învățată ca a doua limbă naturală”. „A te pretinde matematician este o cutezanță”. A excelat prin studii asupra limbajului matematic, a fundamentat poetica matematică, „funcțiile urâte”, matematica comunicării etc.

5. *Gândirea lingvistului.* Din câte am dedus, datorăm această aplecare a matematicianului către lingvistică unei etape defnitorii din biografia sa. Dar câți alții au trecut pe lângă domeniu fără să-l aprofundeze în măsura în care a făcut-o Solomon Marcus, căruia semiotica structuralistă i-a devenit instrument la îndemână pentru a explora teritoriile necunoscute, într-o multitudine de contribuții științifice de lingvistică matematică, poetică, metaforă etc.

6. *Gândirea interdisciplinară.* Apanajul minților cu adevărat profunde constă, în genere, în a reține și analiza apropieri și similitudini acolo unde alții constată doar elemente disjunctive. Solomon Marcus a apropiat domeniile considerate, deseori, adverse. Astfel s-a născut poetica matematică, dintr-un efort de a constata ce trăsături comune au limbajul poetic și limbajul științific. Alteori, mergând pe căi cunoscute, a adus contribuții prin abordări originale, așa cum s-a întâmplat în logica matematică.

7. *Gândirea transdisciplinară.* Solomon Marcus a avut intuiția de a crea practic domeniul poeziei matematice, dar a depășit acest stadiu aplicând conceptele sale în terțe domenii cum ar fi științele comunicării, artele vizuale, folclorul etc., afirmând foarte clar că matematica reprezintă „pașaportul pentru universalitate”.

8. *Gândirea unui filozof al științelor.* În *Singurătatea matematicianului*, Solomon Marcus propune resetarea cunoștințelor acumulate într-un domeniu atât de elitist cum este matematica și o reșezare a științei interpretată prin prisma filozofului, căutând resorturile care o coagulează, precum și contribuția acesteia pe paliere interdisciplinare sau transdisciplinare, dar totdeauna fundamentale beneficiarilor. Demersurile sale cum ar fi matematica, tragedia și comedia la vechii greci, narativitate și dramatism în demonstrația matematică, miturile, literatura și matematica, paradigmele universale, au trezit reacții contradictorii, dar au sfârșit prin a fi acceptate cu un entuziasm, am putea spune, general.

9. *Gândirea enciclopedică.* Deși unii consideră că timpul gândirii enciclopedice s-a încheiat prin imposibilitatea de a îngurgita noianul de cunoștințe care ne colmatează memoria, Solomon Marcus este dovedea vie că enciclopedismul nu numai că există, dar că este și necesar. Gândirea enciclopedică la Solomon Marcus pleacă de la o cultură enciclopedică, suplimentată de performanțele intelectuale individuale în a apropia, selecta elemente semnificative și a le intersecta original, generând noi clasificări, metodologii, concepte.

10. *Unicitatea gândirii.* Mi se pare că la Solomon Marcus unicitatea gândirii derivă tocmai din armonizarea alchimiei celorlalte nouă trăsături, în aceeași mirifică retortă, la care se adaugă factorii psihoemoționali și comportamentali de care am vorbit la începutul scurtei noastre pledoarii, în același personaj, împreună cu harul lui Dumnezeu. Motivele de mai sus ne-au determinat să-i dedicăm un poem, publicat, de altfel, în volumul de poeme *Rendez-vous sideral* și pe care, cu modestie, îl reluăm mai jos. Acesta nu întâmplător se intitulează *Unu*:

UNU

Domnului acad. Solomon Marcus

În Număr este totul, a spus-o filozoful
Și a-ncrustat în piatră un adevăr cumplit,
Căci Unu este Unic și Unu este totul,
Iar Unu și cu Unu se duc în infinit.

E cărămida lumii, monadă-n univers
Îl regăsim în astre, în flori și în atom,
Multipliat în toate, îl regăsim dispers
În piatra de sub munte, în spiralele din om.

Prin sumă face totul, când e la îndemână,
Din picătură-i marea, talazul când prăvale,
Adunând cu bobul aflăm recolta bună
Și măsurând cu pasul străbat întreaga cale.

Dar mai cu seamă Unu devine-a lumii roată
Când e cuplat cu zero, pitagoreii zic,

Și ne mirăm cu toții cum forța lumii, toată,
Rezidă-n Unitatea cuplată cu Nimic.

Decadă sau tetraktys în sumă descompus,
Triunghi de jurăminte și gamă muzicală,
Coborător din îngeri, cu forță de nespus,
E-n armonia lumii și-n muzica astrală.

Când sori în Hiperspații spre Asfințit coboară
Și oboșiți se culcă în Marele Amurg,
Din nou spre Unitate descompunând spre seară
Și sori și constelații, a câta oară curg?!

Atuncea e momentul când Unu se cuplează
Din nou cu Infinitul, cu Zero Absolut,
Și scânteind în Haos din nou el guvernează
Recompunând iar lumea din nou de la început.

Din goluri Universuri reduse iar la Unu
Se reclădesc în Cosmos ca de la Început
Ca și într-un miracol, când totul este într-unu
Se recompun galactic cum Numărul a vrut.

1 martie 2015, Iași. În prim-plan: Profesorul Solomon
în dialog cu Profesorul Vasile Burlui

Sergiu RUDEANU

Solomon Marcus, un profesor permanent

S.R. – profesor emerit de matematică la Univesitatea din București. Autor a multor cărți în domeniu.

Solomon Marcus, a permanent professor. According to Solomon Marcus, education should have an interactive character, based on the *presumption of curiosity*, extensively using the Internet and permanently updated to the current state of science.

Academicianul Solomon Marcus este o personalitate complexă și copleșitoare, despre care se poate spune ceea ce spunea academicianul Mircea Malița despre academicianul Grigore Moisil: într-un singur om sunt întruchipați mai mulți savanți aflați într-un dialog creator permanent. În cele ce urmează mă refer la ipostaza în care îl cunosc cel mai bine pe academicianul Solomon Marcus, aceea de profesor.

L-am întâlnit în primii doi ani de studenție ca asistent la cursul de analiză matematică ținut de academicianul profesor Miron Nicolescu. A fost cursul care a marcat diferența între matematica școlară și exigențele matematicii universitare. Iar seminarul asigurat de tânărul asistent Solomon Marcus a fost pe măsură. Departate de a se mulțumi să ne învețe să calculăm mai întâi derivate, iar apoi primitive, Solomon Marcus ne învăța să nu fim pasivi în receptarea cursurilor universitare, ci să vrem mereu mai mult, să punem întrebări. Era foarte convin-

gător, începând el însuși să dea exemple de întrebări care apar în mod natural, unele din ele fiind deschise. Cu alte cuvinte, propunea teme de cercetare unor studenți în anii I și II!

Anii au trecut, tânărul asistent a devenit academicianul Solomon Marcus, care, asemenea lui Grigore Moisil pe vremuri, este profesor nu doar la universitate și nu doar privind matematica. Folosind toate căile mass-mediei, el este profesor la scară socială și atacă problemele școlii în general, punând în evidență carențele ei în țara noastră.

În viziunea marcusiană, școala trebuie să aibă un caracter interactiv și ludic. Caracterul interactiv profesor – elev neagă viziunea tradițională *magister dixit* și acest fapt conferă procesului educativ un caracter atractiv, sau ludic, în terminologia lui Solomon Marcus. Din păcate, tocmai acest caracter lipsește în școala din țara noastră, iar profesorul Marcus dă un exemplu care i se pare emblematic: la întrebarea „ce înseamnă un elev cuminte?” se răspunde „să nu vorbească neîntrebat”. Dimpotrivă, spune profesorul Solomon Marcus, procesul de învățământ trebuie să se bazeze pe *prezumția curiozității*.

O altă caracteristică a concepției marcusiene este respingerea compartimentării pe discipline. Profesorul Marcus consideră că fenomenul relevant este interacțiunea disciplinelor tradiționale, dând ca exemplu câteva premii Nobel atribuite unor cercetări de frontieră.

Aducând fenomene de acest tip în atenția școlii, profesorul Solomon Marcus refuză să se supună unei alte obișnuințe, aceea de a separa școala de știință, în sensul de a refuza școlii dinamica evoluției științei. Dimpotrivă, academicianul Solomon Marcus crede cu tărie că principalele descoperiri științifice contemporane pot și trebuie să fie aduse la cunoștința elevilor.

Desigur, orice discuție privind școala contemporană nu poate ocoli internetul. Profesorul Marcus demonstrează că folosirea judicioasă a internetului este benefică și inevitabilă, simultan cu combaterea de către autoritățile statale a infrafracționalității practicate pe internet.

Scrierile și conferințele academicianului Solomon Marcus sunt și ele, de fapt, adevărate lecții, impresionante atât prin erudiția autorului, cât și prin punctele de vedere prezentate, totdeauna solid argumentate,

adesea surprinzătoare prin nonconformismul lor. De exemplu, o idee aparent paradoxală și susținută în mod repetat este rolul eșecului... ca factor de progres! Sigur, se știa că geometria neeuclidiană a apărut ca urmare a insuccesului încercărilor de a demonstra postulatul paralelelor al lui Euclid, dar câtă lume știe că noțiunea algebrică de ideal, cu ramificații importante și dincolo de algebră, a apărut ca urmare a încercărilor nereușite de a demonstra teorema „mare” a lui Fermat?

Academicianul Solomon Marcus este un profesor permanent prin aceea că totdeauna găsim ceva de învățat de la Domnia Sa, oricare ar fi vârsta noastră. În aceste zile, în preajma vârstei sale de 90 de ani, îi urăm din suflet ani mulți și rodnici, cu sănătate, așa cum ne-a obișnuit!

Gheorghe PĂUN,
Grzegorz ROZENBERG

Solomon Marcus – Omul care nu s-a plictisit niciodată

G.P. – este matematician-informatician, membru titular al Academiei Române și al Academiei Europenei (cel mai citat informatician român, inițiatorul calculului celular, ale cărui modele sunt numite, după numele său, „sisteme P”, mai multe monografii în română și engleză). Scriitor (peste 20 de volume de povestiri, romane, poezie, eseuri, memorii, epigrame) și animator cultural (fondator și redactor-șef al revistei de cultură „Curtea de la Argeș”).

G.R. – Universitatea Leiden, Olanda, și Universitatea Colorado, Boulder, SUA.

A Naturally Unique Scholar: Solomon Marcus – a Man Who Was Never Bored. Briefly recalling professor Marcus contributions to mathematics, mathematical linguistics, computer science, mathematical poetics, semiotics, natural computing, applications of mathematics and linguistics to various areas, his engagement in education, in the scientific and cultural life in Romania, and comparing all these with his natural modesty and approachability, we conclude that Professor Marcus is a naturally unique scholar.

Relațiile noastre cu Profesorul Solomon Marcus au o istorie foarte diferită: GP i-a fost student și se consideră în continuare studentul lui, în timp ce GR i-a rămas un fidel admirator încă de acum aproximativ 45 de ani, de la prima întâlnire. Pentru amândoi, Profesorul Marcus este un model de savant unic, un prototip al genului.

A scrie despre Profesorul Marcus este în același timp simplu și foarte dificil. Este simplu, deoarece se pot folosi nenumărate cuvinte entuziaste pentru a-l descrie, dar este, în același timp, dificil pentru că o simplă listă a unor asemenea epitete entuziaste poate bagate-

Notă: Textul de față este traducerea, de către autori, a articolului *A Naturally Unique Scholar: Solomon Marcus – a Man Who Was Never Bored*, publicat în „Annals of Bucharest University, Computer Science Series”, vol. LXII, 2015.)

liza descrierea. O cuprinzătoare trecere în revistă a operei sale poate fi găsită în cartea *Întâlniri cu / Meetings with Solomon Marcus*, Editura Spandugino, București, 2011 (două volume, totalizând peste 1800 de pagini), publicată cu ocazia aniversării a 85-a.

Se pare că acea curiozitate naturală, sădită dintru început în mintea copiilor, nu l-a părăsit niciodată. Continua *dorință de a învăța și creativitatea* sunt două trăsături în mod firesc întrepătrunse în cazul său, formând dubla elice a ADN-ului vieții sale intelectuale – de fapt, a vieții sale pur și simplu, deoarece viața sa intelectuală și viața sa personală s-au topit una în cealaltă, formând existența sa unică. Învăță și creează așa cum respiră. Nu se oprește niciodată din a pune întrebări și a analiza tot ce se întâmplă în jurul său. Acest mod de a fi nu se poate descrie mai bine decât prin propria expresie: „Eu nu m-am plictisit niciodată”.

Printre sursele sale de *învățare* se află revistele, cărțile, discuțiile cu colegii, dar și tot ce se întâmplă zi de zi în jur. Este totdeauna pregătit să afle ceva nou: poartă mereu în buzunar cel puțin un carnețel în care ia notițe, cu scris mărunț, pentru a putea consemna cât mai multă informație pe o suprafață cât mai redusă. Așa a învățat și așa a fost modelat de mari oameni de știință (matematicieni, cum ar fi Miron Nicolescu și Grigore C. Moisil, sau Simion Stoilow și Dan Barbilian, sau lingviști ca Alexandru Rosetti). De asemenea, a învățat de la discipolii săi – un lucru pe care de multe ori îl subliniază.

Creativitatea lui S. Marcus este uimitoare, atât ca volum al publicațiilor, cât și ca varietate a disciplinelor pe care le acoperă cercetările și scrierile sale. A publicat peste 400 de articole de specialitate și peste 60 de cărți îl au ca autor sau coautor, o mare parte a edițiilor fiind traduse în mai multe limbi. Are contribuții importante în analiza matematică, lingvistica matematică, poetica matematică, semiotică, informatică teoretică, aplicații în științele naturii și societății.

Contribuțiile sale în matematică sunt remarcabile din multe puncte de vedere. A publicat foarte multe articole în numeroase reviste de înaltă reputație, a rezolvat probleme deschise formulate de alți matematicieni, a pus în circulație subiecte de cercetare și probleme deschise de mare interes, de care s-au ocupat mulți matematicieni, are un număr imens de citări etc.

Profesorul Marcus este unul dintre fondatorii *lingvisticii matematice*. Celebra și influenta sa carte *Lingvistica matematică. Modele matematice în lingvistică*, publicată de Editura Didactică și Pedagogică, București, 1963, a fost în mod repetat extinsă, modificată și actualizată, publicată în limba engleză de Academic Press, New York, în 1967, și tradusă în limba franceză la Dunod, Paris, tot în 1967. Cartea a fost ulterior tradusă și în rusă, cehă, italiană și spaniolă.

O altă carte de pionierat a Profesorului Marcus a fost *Gramatici și automate finite*, publicată de Editura Academiei, București, în 1964, una dintre primele monografii de teoria automatelor și limbajelor formale din lume. Din nefericire, nu a fost niciodată tradusă și, astfel, nu a căpătat vizibilitatea internațională pe care ar fi meritat-o.

Cam în aceeași perioadă, Profesorul Marcus a publicat și două importante articole de pionierat. „Norocos” a fost articolul în care erau introduse *gramaticile contextuale*, numite acum *gramatici Marcus*, articol publicat în 1969 și prezentat la o conferință în 1968. Ulterior, câteva sute de lucrări, două monografii și peste zece teze de doctorat s-au scris despre gramaticile contextuale Marcus.

O altă lucrare de pionierat, scrisă în 1974, se ocupa de folosirea lingvisticii și teoriei limbajelor formale pentru a descrie și investiga biochimia ADN-ului. Acest articol nu a atras însă atenția atât cât ar fi meritat, comunitatea științifică nefiind încă pregătită pentru o asemenea legătură interdisciplinară. Situația este cu totul alta în zilele noastre, când această lucrare se încadrează perfect în *calculul natural*, o direcție de cercetare interdisciplinară majoră astăzi.

Contribuțiile științifice de mare întindere ale Profesorului Marcus trec mult dincolo de matematică și lingvistica matematică. De exemplu, el este fondatorul poeticii matematice – putem sintetiza aportul său în această direcție prin cuvintele poetei Ana Blandiana, care scria: „Visez o lume în care poeții să facă spre matematică tot atâția pași câți a făcut Solomon Marcus spre poezie.” Dânsul are contribuții majore și în semiotică – Marcel Danesi, o autoritate internațională în domeniu, îl consideră pe Profesorul Marcus „unul dintre giganții semioticii”. Trebuie menționat și interesul său constant și, de asemenea, contribuțiile semnificative la aplicarea matematicii, lingvisticii și limbajelor formale

în cele mai diverse domenii, de la studiul structurii basmelor populare la modelarea proceselor economice (subiectul tezei de doctorat a lui GP, din 1977, teză supervizată de Profesorul Marcus).

Este de semnalat și interesul, implicarea profundă a Profesorului Marcus în problematica educației. A scris numeroase articole și cărți cu acest subiect, a participat la emisiuni TV și radio, a vizitat școli și universități, a participat la tabere de matematică pentru liceeni – în toate cazurile, prezența sa a fost memorabilă.

În toate aceste domenii diferite de activitate și cercetare, adesea create de el, realizările Profesorului Marcus pot asigura o carieră de mare succes pentru un om de știință obișnuit. Dar el a frecventat atât de multe domenii, de parcă mai mulți savanți de vârf s-ar fi contopit într-unul singur. El poate fi considerat și un veritabil *inginer al științei*, în sensul unui maestru în construirea de punți între atâtea insule ale științei.

O mărturie a faptului că acest savant nu s-a plictisit niciodată este creația de opere intelectuale care nu au fost niciodată plictisitoare!

Această constatare se referă la publicațiile sale, dar și la conferințele pe care le-a ținut și care adesea au adus noi puncte de vedere și noi perspective, chiar și atunci când s-au ocupat de subiecte tradiționale deja. Ori de câte ori îl întâlnești, într-o sală de conferințe sau la masa de prânz, la piața de fructe sau într-un tramvai, el pornește totdeauna un discurs de interes, adesea sesizând detalii surprinzătoare sau aspecte amuzante ale subiectelor discutate.

Toate acestea, combinate cu entuziasmul său contagios, cu firea prietenoasă și cu energia inepuizabilă, explică de ce are atât de mulți discipoli, colaboratori și admiratori.

Deși, prin publicațiile și conferințele susținute peste tot în lume, Profesorul Marcus este un cetățean / savant al lumii întregi, el își are rădăcinile așezate ferm în știința și cultura românească. El este activ implicat în viața științifică și organizatorică a Academiei Române, prezent în programele TV și radio din România, ca și în numeroase reviste de cultură românești, are importante contribuții editoriale care valorifică realizările matematicienilor, informaticienilor și lingviștilor români. Fără îndoială, el este un simbol al științei și culturii românești.

Iată două argumente finale ale demonstrației că Profesorul Marcus este unic în modul cel mai natural posibil:

1. Modestia sa naturală și accesibilitatea sa nu au fost niciodată influențate de impresionantele sale realizări.
2. Chiar dacă are 90 de ani, el a rămas la fel de activ ca totdeauna – el este pur și simplu un tânăr de 90 de ani!

Aceste argumente completează oda noastră pentru profesorul Solomon Marcus – savantul cel unic în mod firesc, care nu s-a plictisit niciodată.

Georgel RUSU

Model de viață

G.R. – col. dr. ing., conf. univ. la Universitatea Apollonia din Iași. Autor a mai multor cărți și studii de management.

Într-o lume tot mai mărginită de globalizare și cu oameni tot mai avizi după cele materiale, puțini sunt aceia care se poziționează pe baricadele umanismului și ale valorilor perene. Unul dintre aceștia este, fără îndoială, Academicianul Solomon Marcus. Lucrul devine și mai remarcabil mai ales că, printr-o atare atitudine străbate trei orânduiri sociale, fiecare cu valorile și tentațiile ei.

Profesorul pare să fie deținătorul secretului care face ca, în mod curios, o viețuire care nu abundă în lucruri spectaculoase să dea o rezultată care, neîndoielnic, este așa, dacă privim muntele de cultură și de realizări științifice ale profesorului Marcus greu de egalat. Nu este locul să înșirăm numărul impresionant al creațiilor Domniei Sale, dar vom zăbovi o clipă asupra lucrării *Paradigme universale*. Bogăția de teme și diversitatea care fac să încapă în același loc fotbalul cu inteligența artificială e greu de închipuit. Și totuși, cele aproape 1500 de teme de reflecție ale cărții se constituie în tot atâtea trepte obligatorii pentru orice demers pe care cineva ar vrea să-l facă pe domeniile abordate. Distilatele sagesce oferite cu generozitate de magistru înseamnă, deopotrivă, întemeiere pe cunoaștere umană reconfirmată cale de secole și milenii, dar și originalitatea contribuției ori așezarea în formele contemporaneității.

1 martie 2015, Iași. Georgel Rusu, Solomon Marcus și Mina-Maria Rusu

Așa se face că pentru efectuarea unui demers asupra unui subiect cvasigeneral cultural este neapărat nevoie să ne oprim la cele cuprinse în generoasa tablă de materii a paradigmelor marcusiene.

Punând aceste lucruri alături de lungă listă a creațiilor profesorului, poate că nu ar fi exagerat dacă am vedea înălțarea ființei ca drum de la mirarea copilului cățărat în locuri de unde să înțeleagă cele din jur, la miracolul oferit de darnicul om de știință care ne spune ce a văzut dincolo, în locuri în care noi privim cu ochii lui.

Faptul că fenomenul Solomon Marcus se întinde pe nouă decenii dă și o dimensiune impresionantă, una care îl situează pe magistrul în locul marilor căutări: registrul modelelor de viață.

Virgil NEMOIANU

Un diamant cu multiple fațete

V.N. – eseist, critic literar, filozof al culturii. Prof. univ. dr. Autor a multor lucrări de referință în domeniu.

Academicianul Solomon Marcus descinde și face parte dintr-o generație ilustră de matematicieni, dintre care un diletant ca mine pomenește pe Octav Onicescu, Simion Stoilow, Miron Nicolescu, Grigore Moisil, Ciprian Foiaș și aproape o duzină de alții la fel de străluciți. Acest grup de la Universitatea din București egala sau întrecea orice altă grupare asemănătoare de la o universitate occidentală. Printre ei Solomon Marcus se distinge și iese în evidență prin *multilateralitatea* lui, prin curiozitatea, vitalitatea infinită parcă, capacitatea de a întreba și de a răspunde fără oprire. Proprietarul unor adevărate vistierii de erudiție.

În fond, ce este Solomon Marcus? Matematician? Desigur, de acolo pornește, acolo îi sunt rădăcinile. Dar, ca și în cazul unui adevărat „om al Renașterii” (așa cum, de altfel, pe drept cuvânt i s-a spus de nenumărate ori), afluența și fertilitatea sa intelectuală rămân greu de întrecut sau chiar de enumerat.

Putem spune la fel de bine însă că Solomon Marcus este un umanist, lucru rar printre matematicieni. S-a ocupat de stilistică și poetică, de structuralism și semiotică, de valorile și dimensiunile esteticului. De fapt, pe plan mondial este recunoscut ca un pionier (îmi vine să spun „inventator”) al poeziei și lingvisticii

matematice. S-a ocupat de istorie și de economie, naționale, dar și planetare. Și anume s-a ocupat de aceste lucruri nu în treacăt, ci în adâncime, cu penetrații de mare originalitate și ingeniozitate. Un exemplu din o sută. Oare câți istorici, mă întreb, l-au înțeles pe transilvăneanul George Barițiu ca teoretician al economiei politice? Vai! Prea puțini, aproape nimeni. A fost nevoie ca un „matematician” nonagenar să vină și să ne atragă atenția asupra unui aspect dintre cele mai substanțiale ale istoriei secolului al XIX-lea pe aceste meleaguri.

Poate că am putea spune că, în fond, Academicianul Solomon Marcus este un filozof. El însuși este prea discret, modest (sau poate numai indiferent) pentru o afirmație de acest fel. Nu are o lucrare astfel organizată. Și totuși, dacă ne dăm osteneala să conjugăm diverse articole sau cărți semnate de Solomon Marcus, ajungem să înțelegem că se poate desluși un adevărat sistem. O filozofie semiotică mai complexă și mai profundă, cred eu, decât cea a lui Umberto Eco, în măsura în care interpretează matematicile drept un autentic limbaj. Alături de aceasta, sau dincolo de ea, întrevăd o teorie a istoriei bazată pe treptata acumulare de date și unități informaționale: mod de lectură istorică puțin frecventat, deși, cred și sper eu, cu ample perspective. Și în această privință deci Solomon Marcus este un antemergător și un gânditor de substanță.

În fine, poate este încă și mai potrivit să subliniem altceva: harul pedagogic al marelui erudit. Nu mă refer aici numai la roadele și la meritele unei frumoase cariere didactice. Mă refer la ceva mai adânc, la un neastâmpăr lăuntric care îl împinge, care îl obligă pe Solomon Marcus să răspândească, asemeni unui misionar, spre cei mai tineri, spre cei mai puțin știutori, neîncetate explicații; să se angajeze într-un fel de catehizare a științificului, în explicația fenomenelor și evenimentelor, în discriminări subtile, tezaure informaționale, adevăruri și limpeziri. Îl vedem pe academicianul nonagenar în mișcare neostoită, în agerime dinamică, în deplasări interne și externe, sub zodia *mișcării și a acțiunii*.

Ce concluzii se pot trage după aceste scurte, mult prea scurte, observații și punctări? Poate că sunt prea numeroase contribuțiile dlu academician Solomon Marcus spre a fi rezumate și sintetizate. Multilateralitatea are avantajele și dezavantajele ei, să zicem. Și totuși: eu unul îndrăznesc să le combin și să le subordonez unui termen unificator

și inevitabil lămuritor. Academicianul pe care îl onorăm aici și acum este un *înțelept*. Numai un înțelept adună laolaltă toate aceste fețe ale realității și ale cunoașterii, numai un înțelept se aruncă atât de vitejește în universul (sau în pluriversul) multiplicității, numai un înțelept se auto-dăruiește cu atâta deschidere și generozitate semenilor, numai un înțelept folosește un limbaj atât de limpede.

Am avut nevoie, mulți dintre noi, poate toți, de Solomon Marcus, avem nevoie tot atât de mare și astăzi și mâine de el în întregimea sa. Iată de ce îl onorăm și îl omagiem, iată de ce îi urăm din plin: „La Mulți Ani!”, – iată de ce îi dorim și de acum înainte seninătate, belșugul erudiției, rodnicie creatoare, sănătate și vitalitate.

Silvia-Ofelia CHELARIU

Un Socrate contemporan

S.-O.C. – profesor de limba și literatura română, inspector de specialitate la ISJ Vrancea, organizator al Olimpiadei naționale de lingvistică.

În ultimii ani, la Focșani primăverile au devenit mai frumoase. Desfășurarea Olimpiadei de lingvistică (secțiunea pentru elevii claselor a V-a și a VI-a) a dat aici un alt sens relației provincie-centru.

Tot de atâta vreme, la Focșani trăim în metaforă, pentru că această competiție, dincolo de intenția nobile de a valorifica performanțelor înalte ale elevilor și profesorilor participanți, ajută la crearea unui sens nou al devenirii.

S-ar putea crede că toate acestea se datorează organizatorilor sau copiilor deștepți și dornici să-și măsoare puterea spiritului într-un concurs ce depășește canoanele programelor școlare, sau părinților care trăiesc alături de ei emoția primelor victorii. E și câte ceva din acestea, dar, dincolo de orice, totul devine posibil, în primul rând, datorită prezenței la Focșani, în fiecare dintre aceste primăveri, a domnului academician Solomon Marcus.

Coborât de la pupitrul catedrei universitare sau de la tribuna academică, zâmbind oricui nu din obligație profesională, ci cu sinceritatea omului căruia îi place să dăruiască, domnul Solomon Marcus oferă prin dialogurile și tăcerile sale lecții paradigmatică.

Înconjurat veșnic de copii, observi inevitabil cum comportamentul său public prezintă o

dimensiune ludică, despre care nu poți spune cu certitudine câtă inocență și câtă strategie ascunde. Despre ce vorbesc? De exemplu, despre fotbal. Pentru că fotbalul este o metaforă prin care își retrăiește propriile pasiuni sau pentru că în energia copiilor, când discută despre „regele sportului”, vede capacitatea acestora de a construi strategii. Mai vorbesc, de asemenea, despre joc, internet și școală, greu de separat în semnificația lor de adâncime, aceea care ar trebui să dea roade pe tărâmul educației. Mulți n-ar înțelege, poate, legătura dintre cele trei domenii. Dar domnul academician și copiii deja o știu. Jocul oferă libertatea de a crea; internetul este „metafora oceanului informațional și comunicațional” (pe care domnului academician îl „cucerește” sistematic, „val” cu „val”), este un spațiu care, explorat strategic, oferă noi dimensiuni devenirii; școala, educația în general, chiar dacă în prezent nu reușește să integreze aceste componente într-un mod profund, oricum nu va putea să le ignore multă vreme de aici încolo.

În relația cu „oamenii mari”, domnul academician păstrează aceeași dimensiune socratică a discursului. Se minunează cu acea prospețime cu care un copil vede prima dată soarele, se întristează când înțelege (pentru a câtă oară?) dificultatea de a depăși baremele axiomatice ale evaluării școlare, crede cu convingere în globalizarea cunoașterii și, fără să-și propună măcar, reușește să catalizeze energiile celor din jur, învățându-i să creadă într-o lume a performanțelor autentice. Spirit dinamic, realist și critic, maestrul poartă în sine ceva din substanța publicistului Eminescu, convingându-ne cât de stricătioase sunt notele, că acestea mai mult deformează imaginea asupra capacităților elevilor și că mai potrivit ar fi să se evalueze *ce și cât știi să faci* sau nu aceștia.

În ultimii ani, la Focșani s-a demonstrat că literatura și matematica sunt ținute artificial la distanță și că timpul este transfiniț. Tocmai de aceea, poate, fiecare întâlnire cu maestrul Solomon Marcus este sinonimă (sau congruentă!) bucuriei absolute de a descoperi noi teritorii ale spiritului. Și câtă vreme ne vom revedea aici, la Focșani, jocul nu se va sfârși, vom construi împreună noi metafore, vom cuteza să ne desprindem de contingent, cu încrederea că lumea pe care încercăm să ne-o descrie maestrul poate exista.

Cristian S. CALUDE

Profesorului Solomon Marcus, cu iubire

C.S.C. – matematician, informatician și specialist în fizica cuantică, membru al Academia Europaea (2008). Doctor din 1976 la Universitatea București, unde a fost cercetător și profesor în 1978-2000. Profesor la Universitatea din Auckland din 1992. Profesor invitat la 25 de universități și institute de cercetare, incluzând Universitatea Cambridge, École Normale Supérieure din Paris, Japan Advanced Institute of Science and Technology, Microsoft Research, Sandia National Laboratories. Autor / co-autor / editor a 250 de articole și 38 cărți.

To Professor Solomon Marcus, with Love. For 43 years my life was influenced in a myriad of ways by Professor Solomon Marcus. The paper presents a glimpse of this special relation. It ends with a question I posed to Professor Marcus about two decades ago: having so many invitations to join universities around the world, why did you remain in Romania? His main argument was linguistic: in spite of being able to actively use a couple of foreign languages – French, English, Russian, German – Professor Marcus feels that only in Romanian he has full control of the language. What stronger proof of love for the Romanian language can be imagined?

Am fost atras de matematică în anii de școală elementară, deși aparent paradoxal, matematica școlară nu m-a interesat în mod deosebit. Interesul meu a fost stârnit de cărți de popularizarea matematicii, o mare parte scrise de eminente matematicieni străini, cărți care în anii 1960-'70 au fost traduse în limba română din belșug. În aceste cărți am citit pentru prima oară despre infinit și am aflat fapte extraordinare, ca de exemplu: că există raționamente matematice fără calcule, că anumite fapte matematice pot fi descrise ca „frumoase”, că o teoremă poate reflecta un sentiment. Cea mai surprinzătoare „descoperire” a fost însă existența unor probleme matematice, numite „deschise”, care, la un anumit moment, nu sunt rezolvate (o situație diferită de cazul în care se demonstrează că o problemă nu are

soluție). Matematica devenea un domeniu viu, în continuă dezvoltare, cu succese și eșecuri, o viziune diametral opusă imaginii proiectate de matematica școlară (din acea vreme). Două cărți pentru popularizarea matematicii descoperite în liceu au avut o importanță mare pentru mine: cartea lui Gr. C. Moisil, *Elemente de logică matematică și teoria mulțimilor* (Editura Științifică, București, 1968) și cartea *Noțiuni de analiză matematică* (Editura Științifică, București, 1967), scrisă de S. Marcus. Multe lucruri importante din aceste cărți mi-au scăpat, dar prin ele am descoperit adevărata matematică, devenită pasiune pentru întreaga viață.

Am fost privilegiat să fiu îndrumat în matematică, mai întâi, de Gr. C. Moisil (aproape patru ani) și apoi, de **Profesorul Solomon Marcus**, pe scurt, **Profesorul** (timp de peste patruzeci de ani). În anul doi al Facultății de Matematică a Universității din București am fost unul dintre studenții cursului de *Funcții reale*, predat de Profesor. Acest curs părea să fie puțin relevant pentru studenții secției de Informatică din care făceam parte. Profesorul, care tocmai încheiase o vizită de un an în Canada, era neconvențional – în îmbrăcăminte, în modul de folosire a limbii române (evitând consistent expresiile „limbii de lemn”), în modul de angajare a clasei la dialog, precum și prin comentariile în cuvinte care-i însoțeau argumentele formale. Diversele categorii de studenți ai clasei erau îngrijorați; cei foarte buni, deoarece nu era clar dacă se puteau aștepta la notele cu care erau obișnuiți, cei de mijloc, pentru că pregătirea pentru acest curs era foarte diferită de aceea de la alte discipline matematice, iar restul, deoarece obținerea notei de trecere era mult mai problematică. Eu eram îngrijorat, deoarece de la primele lecții ale Profesorului am înțeles că, deși promovasem cu notă maximă cursul de *Analiză Matematică* din anul întâi (curs, care îl preceda direct pe cel al Profesorului), am rămas doar cu o înțelegere superficială a materiei: mai precis, cunoșteam bine copacii, dar nu „vedeam” pădurea.

De la cursul aparent „irelevant” al Profesorului am învățat multe fapte, care apar foarte rar în cărțile sau manualele de matematică: cum se nasc definițiile matematice, cât de importantă este motivarea în matematică, felul în care se prezintă un argument matematic informal la nivel de idei și apoi riguros, faptul că o demonstrație matematică „ideală” conține formule și text explicativ în proporții aproximativ egale.

C. Calude, S. Marcus, P. Diaconescu

În anul următor am făcut parte dintr-o echipă (condusă de Profesor și din care mai făcea parte Dr. I. Țevy, de la Institutul de Matematică) care, pe parcursul a trei ani, a cercetat și confirmat veridicitatea afirmației lui Moisil potrivit căreia matematicianul român Gabriel Sudan este autorul unui important rezultat din teoria calculabilității (C. Calude, S. Marcus, I. Țevy, *The first example of a recursive function which is not primitive recursive*, în *Historia Mathematica* 6 (1979), 330-384). Astăzi, matematicienii Wilhelm Ackermann și Gabriel Sudan – foști colegi, doctoranzi ai celebrului matematician german David Hilbert – sunt considerați primii autori ai acestui rezultat (a se vedea, de exemplu, articolul din Wikipedia despre G. Sudan). Participarea mea la această „aventură” (descrisă cu amănunte de Profesor în cartea *Din gândirea matematică românească*, Editura Științifică, București, 1975) mi-a deschis apetitul pentru studiul calculabilității, complexității și informației, subiectul tezei mele de doctorat, care mi-a devenit domeniul preferat de cercetare pentru următorii patruzeci de ani.

Influența benefică a Profesorului asupra familiei mele s-a manifestat pe multiple planuri (a se vedea A. S. Calude, C. S. Calude, E. Calude, *Professor Solomon Marcus and Calude's family*, în L. Spandonide, G. Păun (eds.), *Meetings with Solomon Marcus*, Ed. Spandugino, Bu-

charest, 2010, 384-390). Soția mea, Elena, a scris lucrarea de diplomă cu o temă de lingvistică matematică sub îndrumarea Profesorului. Împreună am scris mai multe articole privind demonstrația matematică, de exemplu, C. S. Calude, E. Calude, S. Marcus, *Passages of proof*, în *Bull. Eur. Assoc. Theor. Comput. Sci.* 84 (2004), 167-188; reprodus în S. Marcus, *Words and Languages Everywhere*, Polimetrica, Milano, 2007, 89-102. Fiica noastră, Andreea, a studiat la universitate matematica și lingvistica – influența Profesorului și a soției sale, distinsa lingvistă Paula Diaconescu, a avut un rol în aceste alegeri – și a obținut un doctorat în lingvistică. Împreună au scris un articol despre iconicitate sintactică: A. S. Calude, S. Marcus, *Syntactic iconicity: With and beyond its accepted principles*, în *Revue Roumaine de Linguistique* 4 (2010), 19-44¹.

Deși despărțiți fizic de 17.248 km, pentru mai bine de 22 de ani, cooperarea cu Profesorul a continuat fără întrerupere, cu aceeași intensitate și bucurie. La un moment dat l-am întrebat pe Profesor de ce a rămas în România, având atâtea posibilități (oferte) de a se stabili în Occident. Îmi aduc aminte că cel mai important argument a fost unul lingvistic: deși cunoaște și folosește activ mai multe limbi străine – franceza, engleza, rusa, germana – cu diverse competențe, Profesorul „simte” că numai în limba română are un control deplin pentru ceea ce vrea să exprime, într-o mare varietate de forme și nuanțe². *Ce dovadă de iubire pentru limba română poate fi mai puternică?*

Note

¹ Toate publicațiile Profesorului sunt semnate în ordine alfabetică, indiferent de diferențele de vârstă, calificări sau poziții academice dintre autori.

² L-am contactat pe Profesor pentru a confirma că amintirea mea este corectă (deformația profesională). E-mailul meu trimis la ora 2015-01-30:22.54 s-a reîntors zece minute mai târziu (2015-01-30:23.04) cu răspunsul: „Da, dragă Cristian, amintirea ta este exact ce am spus și am gândit. Cu mare drag, Marcus”.

Călin VLASIE

Cum am editat *Paradigme universale*

C.V. – poet din generația optzecistă, sociolog, editor, director al Editurii Paralela 45. Editorul celebrilor *Paradigme universale* de Solomon Marcus.

În 1970 aveam 17 ani, eram elev de liceu, scriam poezie pe care o publicam în revista „Junimea” a liceului „Brătianu” din Pitești, dar mai ales citeam foarte mult. Așa mi-a căzut în mână *Poetica matematică*, aveam să aflu, replică la poezia *Matematica poetică* din volumul *Măreția frigului* al lui Nichita Stănescu. Titlul m-a fascinat de cum l-am văzut pe raftul librăriei căreia îi treceam pragul aproape în fiecare zi. Auzisem de Nichita Stănescu, dar de acest Solomon Marcus, nu.

Nu mă gândeam atunci că peste 35 de ani voi deveni editorul celebrului profesor care-mi luminase mințile în adolescență. La propunerea lui Gheorghe Crăciun, din 2005 am început să public fragmentat, în volume mici, ceea ce în 2011 avea să apară cu titlul, simplu, dar profund și inconfundabil, *Paradigme universale*, opera monumentală de 1104 pagini, tipărită în același format în care în noiembrie 2008 scosesem *Istoria critică a literaturii române. Cinci secole de literatură* a celui mai influent critic literar contemporan. Din păcate, Crăciun nu a apucat să vadă niciuna din cele două impresionante ediții. Sunt sigur ca s-ar fi bucurat enorm.

La sfârșitul lui 2010 profesorul urma să-mi dea ultimul volum din seria *Paradigme universale*. Al cincilea. Avusesem dificultăți în

distribuția acestor volume în sensul că, dacă un volum se epuiza, nu-l puteam retipări în timp util. Cititorii erau tot timpul nemulțumiți. Aproape simțeam că îngrop opera profesorului. Atunci mi-a venit ideea de a republica toate cele 4 volume plus acesta ultim într-o singură carte. S-a făcut un calcul privind formatul, numărul de pagini și prețul de vânzare și i-am telefonat profesorului. Spre uimirea mea dumnealui a fost reticent, dar o reticență datorată protecției mele ca editor. Cine crezi că o să cumpere un cărțoi de 1100 de pagini cu prețul de un milion de lei vechi? Oamenii, și mai ales tinerii, nu au atâția bani. I-am răspuns că așa trebuie să apară cartea și că sunt sigur că acest eveniment editorial nu va trece neobservat. Mai mult, o așa de substanțială sinteză științifică nu s-a mai realizat de mult timp în cultura noastră.

În 2011 profesorul avea 86 de ani! N-ai fi zis, cum nici acum, când împlinește 90 de ani nu ai zice, când mă gândesc cu ce prospețime a ideilor dialoghează și scrie. La mulți ani, domnule profesor!

Ana BANTOȘ

Redefinirea peisajului literar basarabean

A.B. – conf. univ., doctor habilitat în filologie, Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți, Catedra de literatura română și universală. Direcții de cercetare: literatura română, literatura universală și comparată, estetică și teorie literară. Semnează mai multe volume de critică și istorie literară, între care: *Reabilitarea autenticului*, Chișinău, 2006; *Deschidere spre universalism. Literatura română din Basarabia postbelică*. Monografie, Chișinău, 2010; *Literatura basarabeană și modelele literare europene*, București, 2013.

Acum, când se împlinesc optzeci de ani de la naștere și șase ani de la trecerea în nemurire a poetului Grigore Vieru, se impune o perspectivă recontextualizată asupra creației sale. Cu atât mai mult cu cât răscrucea dintre tradiționalism și modernitate, unde a fost mereu plasată opera sa, este și ea interpretată dintr-un alt unghi de vedere. Menționăm în acest context că situația social-istorică în care ne aflăm astăzi este caracterizată, bunăoară, de către filozoful francez Gilles Lipovetsky, unul dintre interpreții marcanți ai modernității, drept inedită, deoarece modernitatea nu mai are dușmani ca odinioară, ea reconciliindu-se cu principiile și valorile de fond: „Combaterile, datorită cărora valorile moderne (laicitatea, libertatea, egalitatea, pluralismul democratic, de-tradiționalizarea) s-au impus, au pierdut din vechea lor intensitate instituantă” (Gilles Lipovetsky, Sebastian Charles, *Les temps hypermodernes*, Grasset, 2004, p. 104). Este unul dintre motivele pentru care autorul francez optează pentru modele interpretative mai puțin stereotipe și mai complexe. De altfel, colegul de generație al lui Grigore Vieru, Liviu Damian, vedea lucrurile într-un mod similar atunci când, în 1974, caracteriza poezia confratelui său în felul următor: „E o poezie care poartă însemnul sensibilității moderne, adică de azi, dar și

de totdeauna” (Liviu Damian, *Sub semnul teiului*, în vol. Grigore Vieru, *Aproape*, Editura Cartea moldovenească, Chișinău, 1974, p. 6), poezii basarabeni fiind puși în situația de a fi deschiși spre căutările moderne în literatură și de a găsi formele artistice cele mai adecvate de relaționare cu tradiția și cu literatura clasică, lucru deloc ușor de înfăptuit în condițiile deznaționalizării sovietice. Din acest motiv în peisajul literar basarabean a funcționat o relație specială dintre scriitor și cititor. Deși „unelte ale frontului ideologic”, scriitorilor le era rezervat un loc privilegiat în societate, având și un efect benefic *à la longue* asupra literaturii: unii scriitori încep să reflecteze asupra strategiilor de conservare și de perpetuare a influenței asupra maselor, dar dintr-o altă perspectivă decât cea oficială: cea a restabilirii echilibrului în peisajul literar basarabean conectat atât la noile forme literare, care se practicau dincolo de hotarele imperiului sovietic, cât și la valorile artistice ale poporului din care făceau parte. Anume așa procedează Ion Vatamanu și Liviu Damian în publicistica lor, precum și ceilalți colegi de generație, asumându-și rolul de îndrumători și de luptători contra falsificării istoriei și a identității basarabenilor. Un anumit spirit popular se întretese și modifică discursul orientat inițial spre ideea de artă modernă, prozaicul și liricul făcând casă comună în poezia șaizecistă. Grigore Vieru se evidențiază între confrății săi, „rămânând, de-a pururi, în întâmpinarea aproape liturgică a receptorului”, după observația fină a cercetătorului literar târgumureșean Valentin Marica (Valentin Marica, *Grigore Vieru, Cel care se apropie*, „Vatra veche”, Târgu Mureș, 2015, nr. 2 (74), februarie, p. 9). Așa își înțelegea Grigore Vieru, împreună cu întreaga generație șaizecistă, misiunea de a difuza cultura literară în mase și anume în felul acesta se explică oscilația între estetic și caracterul popular al literaturii pe care au creat-o. În accepție viereană „cuvântul trebuie să aibă forță de predicție, să fie apel solidarizant și freamăt stimulator” (Constantin Ciopraga, *Grigore Vieru – destin re-întemeietor*, „Limba Română”, 2009, nr. 1-4 (163-166), p. 16). După cum observa și Eugen Simion, prin cultivarea „în chip deliberat” a temelor tradiționale și prin recursul la formule lirice mai accesibile, Vieru, de rând cu alți poeți basarabeni, voia astfel „să ajungă la inima unor oameni ținuți, de regulă, departe de rafinamentele poeziei moderne” (Eugen Simion, *Scriitori români de azi*, vol. III, Editura Cartea Românească, București, 1999). De fapt, ce ar fi trebuit să scrie pentru cititorii abia ieșiți din război, foamete, deportări, care erau scoși forțat

din normalitatea mediului cultural românesc și care erau dezorientați din acest punct de vedere, școala, universitatea, academia constituindu-se după modele false, antinaționale? Scriitorii își căutau propria identitate sondând terenul pe care putea fi atras cititorul. Pe acest fundal, versurile lui Grigore Vieru, axate pe emoție, sinceritate și puritate, indică apariția unei literaturi ce se orientează spre altceva. O poezie precum *Hultanul* din volumul de debut *Alarma*, din 1957, este remarcată de către unul dintre confracții săi, Andrei Strâmbeanu, astfel: „Poezia în cauză, de fapt, a dat alarma despre apariția unui poet adevărat în Basarabia postbelică. Făcătorii de poezie de pe atunci, cei care «o făceau pe aeroplanul», dar, de fapt, aveau motoare alimentate cu paie colhoznice, înțelegând că veacul li se termină, au trecut imediat la atac. Un atac perfid, total nemotivat” (Andrei Strâmbeanu, *Poetul ca trandafirul*, în volumul Grigore Vieru, *Strigat-am către tine*, Editura Litera internațional, București – Chișinău, 2002, p. 19). Neangajat politic, Grigore Vieru, în cărțile sale apărute în perioada de până la 1989 (*Versuri*, 1967; *Numele tău*, 1968; *Aproape*, 1974; *Un verde ne vede*, 1978) cultivă o poezie care se remarcă prin universalitate. Motive lirice mama, copilul, dragostea de viață sunt transpuse memorabil, în versuri mereu actuale; expresia lirică, în pofida simplității sale, este

Chișinău, 2007. În prim-plan: Ana Bantoș, Raisa Vieru, Grigore Vieru și Andrei Eșanu

ridicată la înălțimi neîntrecute: „Ușoară, maică, ușoară / Ca-i putea să mergi călcând / Pe semințele ce zboară / Între ceruri și pământ...”.

Statutul scriitorului basarabean și cel al literaturii, grație prezenței culturii literare române la est de Prut în scurta perioadă a dezghețului hrușciovist, e pe cale de a deveni altul, de o vizibilitate proeminentă. Două feluri de a percepe literatura sunt la originea orientării spre un nou profil de creație al scriitorului și al literaturii, determinate de dorința de a consolida alianța între scriitor și public. Mai vârstnicul George Meniuc avea să caracterizeze momentul respectiv în felul următor: „...Astfel a pășit Grigore Vieru în lumea literelor năzdrăvane, și nu de-a gata, ci ca un harnic muncitor, ce-și pregătește singur uneltele înainte de a-și ocupa locul la masa de lucru. Intenția: făcătura să-i (Sic!) fie dragă oamenilor”. „Scrisul să le fie drag oamenilor”, înseamnă, de fapt, opțiunea pentru un anumit scris ce „nu sfidează vorbirea simplă”, pe care el, poetul, știe să-l „înzestreze cu o vigoare nouă” (George Meniuc, *Inscripție*, Prefață la volumul Grigore Vieru, *Versuri*, Editura Cartea Moldovenească, Chișinău, 1971, p. 3).

Cel de-al doilea fel de a percepe literatura, susținut și acesta de majoritatea colegilor de generație, ține de consolidarea alianței dintre scriitori, în prim-plan situându-se literatura mai rafinată pe care doar scriitorul și elita cititorilor o înțeleg și o apreciază. Din această categorie făceau parte scriitorii precum Aureliu Busuioc sau Serafim Saka, de exemplu. Dincolo de anumite discordii, iscate pe acest fundal, Grigore Vieru ilustrează raportul dintre o elită literară și masele largi într-o perioadă în care eforturile de ieșire de sub opresiunea ideologicului erau remarcabile. Renăștea cultura literară în Basarabia. Rădăcinile acestui fenomen se află în cultura populară, în literatura clasică, în literatura română neomodernă din perioada postbelică. Relațiile, de cele mai multe ori clandestine, dintre scriitorii basarabeni și confrății lor din România au avut, de asemenea, un impact deosebit. Eugen Simion va aprecia la justa ei valoare influența pe care au avut-o scriitorii precum Tudor Arghezi, Lucian Blaga și, în mod deosebit, Nichita Stănescu (cel care avea să spună despre confratele său basarabean: „Este un mare și adevărat poet; el transfigurează natura gândirii în natura naturii. Ne imprimăvărează cu o toamnă”), Marin Sorescu, Adrian Păunescu și alți poeți din ramura bucureșteană a generației care au „modificat ceva în lirismul tradiționalist al lui Grigore Vieru”, în al cărui scris accentele moderniste se suprapuneau peste eminescianismul la care nu a renunțat niciodată, prezența lui Eminescu consfințind legătura

indestructibilă dintre scriitor și cititorii săi. Drept exemplu poate servi celebra poezie *Legământ*.

Analiza destinului literar al lui Grigore Vieru ne face să înțelegem sursele vizibilității mult mai evidente a omului de litere în anii '70, de exemplu, în comparație cu situația de astăzi. Apariția pe scena literară a lui Grigore Vieru, Liviu Damian, Victor Teleucă, Ion Vatamanu, Dumitru Matcovschi, Gheorghe Vodă, Anatol Codru a însemnat redefinirea peisajului literar basarabean. Parcurgând itinerarul labirintic al acestei generații, a „copiilor de rouă” (Serafim Saka), spre literatură, vom observa că după o perioadă sufocantă de proletcultism, în anii imediat postbelici prestigiul scriitorului în societate creștea pe măsură ce relația dintre acesta și cititorii săi era mai strânsă. Scriitorii care optează pentru reabilitarea esteticului la un moment dat se vor întoarce tot mai hotărâți cu fața spre publicul larg pe care nu vor să-l piardă din două motive: ei își asumă un angajament față de comunitatea etnică pe care o reprezintă și, pe de altă parte, optează pentru promovarea culturii literare române în peisajul basarabean, care era tot mai mult împins spre deznaționalizare. În acest sens, în peisajul literar pruto-nistean am putea vorbi de o adevărată politică literară. Și trebuie accentuat că în cazul lui Grigore Vieru relația cu cititorul e una specială, scriitorul educându-și cititorul, a compus, chiar de la început, pentru copii. Ulterior a scris pentru maturi, dar legătura cu cei mici nu a neglijat-o până la sfârșitul vieții sale, obișnuind să spună că atunci „când obosește de cei maturi, merge la cei mici”.

Sunt dovezi convingătoare că Grigore Vieru s-a condus în permanență de un principiu, potrivit căruia nu există scriitor fără cititori (Edgar Poe). Argumentele au continuat să persiste și atunci când s-a orientat spre activitatea de textier. De altfel, a început să scrie versuri pentru cântece într-o perioadă în care muzica de estradă populariza texte minore din punct de vedere artistic. Colaborând cu interpreți de muzică ușoară sau populară, cu dirijorul Ștefan Andronic (la îndemnul căruia a scris versuri pentru a fi interpretate pe muzică clasică), Vieru se conducea de o regulă de aur: cu ajutorul cântecului reușești să te faci îndrăgit de un public mult mai larg decât cel care te citește. Aceste „detalii” țin și ele de felul cum înțelegea autorul *Steii de vineri* misiunea de a fi intelectual, la interferența dintre arte. Bineînțeles, există o sensibilitate a epocii, care, în anii când a scris Vieru, includea o anumită gamă de motive poetice, fluctuația gustului artistic însă e firească. Important

este că Grigore Vieru, înțelegând poezia ca mișcare, a înlesnit redescoperirea drumului pierdut către poezia autentică.

* * *

La șase ani de la trecerea în lumea celor drepți, Grigore Vieru, e firesc să fie așa, nu mai este atacat cu vehemență ca în ultimii săi ani de viață. Opiniile în ceea ce privește creația și personalitatea lui nu se mai împart atât de categoric între adulatori și detractori, deși se încearcă o revizuire a creației în termeni „toleranți” de felul: „Vieru a fost un om bun și atât”. Este și aceasta o opinie care vădește o abordare conjuncturistă, căci în momentul în care încep festivalurile dedicate poetului, tot ei apar la tribună vorbind emfatic, nu atât de dragul poetului sau al literaturii, cât pentru a se „lustrui pe sine”, vorba lui Eminescu. E un truc care, din păcate, la noi „merge” și „dă roade”. Dincolo de acestea însă, considerăm mult mai important gestul de a analiza lucrurile pentru a înțelege ce s-a întâmplat în peisajul literar de la est de Prut, în cea de a doua jumătate a secolului al XX-lea și la începutul secolului al XXI-lea. În acest sens, revenirea la creația și destinul literar al unui scriitor ca Grigore Vieru este, credem, unul dintre reperate oportune.

Iată de ce redacția revistei „Limba Română” a inițiat un chestionar cu genericul „Grigore Vieru – cetățean al poeziei”, invitându-i pe colegii de breaslă ai poetului și pe cititorii revistei să ne scrie, având ca puncte de reper întrebările:

1. Care sunt trăsăturile esențiale ale poeziei lui Grigore Vieru? În ce rezidă originalitatea liricii și spiritului poetic vierean?
2. Cum se conturează destinul postum al creației lui Grigore Vieru la împlinirea a 80 de ani de la naștere și la 6 ani de la trecerea poetului la cele veșnice?
3. „Limba unui popor este istoria lui”, afirmă Grigore Vieru. În ce mod acest raționament explică / oglindește realitățile basarabene?
4. Ce amprente / urme a lăsat în spațiul cultural (și politic?) din Republica Moldova omul de caracter Grigore Vieru, personalitatea și integritatea lui morală?

Publicăm în paginile ce urmează textele autorilor care au binevoit să răspundă solicitării noastre.

Vladimir BEȘLEAGĂ

Fenomenul Grigore Vieru

V.B. – prozator, poet, eseist.

Semnează volume de proză și publicistică, între care: *Zbor frânt* (1966), *Acasă* (1984), *Ignat și Ana* (1979), *Suflul vremii* (1981), *Sânge pe zăpadă* (1985), *Jurnal 1986-1988* (2002), *Cumplete vremii* (2003), *Cruci răsturnate de regim. Mănăstirea Răciula. 1959* (2006), *Dialoguri literare* (2006), *Hoșii din apartamente* (2006), *Conștiința națională sub regimul comunist totalitar (RSSM: 1956-1963)* (2008), *Dirimaga* (2009), *Destine transnistriene* (2010).

Laureat a numeroase premii, decorat cu Ordinul Republicii. Scriitor al poporului din Republica Moldova.

1. Pentru a pricepe, fie și sumar, expeditiv, fenomenul Grigore Vieru, se cuvine a încerca să-l vedem în toată complexitatea factorilor care l-au condiționat și a circumstanțelor în care s-a produs: politice, social-culturale, literare, cuprinzând aici, inevitabil, și unele date strict individuale, până la... biologic. Contextul politic: moartea tiranului Stalin, demararea a ceea ce s-a numit „dezghețul hrușciiovian” (după formula lingvistului Mândăcanu). Social-cultural: slăbirea presiunii din partea cenzurii și a controlului de partid. Literar: restabilirea și funcționarea timp de vreun deceniu a conceptului și viziunii de spațiu literar unic românesc și a liberei circulații a cărții și presei din Țară în spațiul basarabean (R.S.S.M.). În plan individual: Grigore venea în literatură ca unul trecut, împreună cu generația sa, prin ocupația sovietică, cruzimile războiului, foametei, deportărilor, care i l-au omorât pe tata, l-au hrănit cu urzici, i-au zdruncinat sănătatea, făcându-l să sufere de plămâni toată viața...

Am spus „fenomenul Grigore Vieru”. Dar ar fi inexact, dacă nu chiar fals, dacă nu am menționa aici cel puțin alte două personalități de mare anvergură și forță creatoare, care au marcat această epocă – Ion Druță și Petru Cărare. Primul în proza lirică, al doilea în poezia cu pronunțate accente de satiră social-politică...

Vieru a intrat în literatură pe poarta poeziei pentru copii (prin revista „Arici-pogonici”, zic eu). La fel ca alți tineri autori, care veneau de la țară și pentru care singurul paradis cunoscut și demn de a fi cântat era copilăria cu toate visele și pădurile ei. Când a bătut la ușă și a pășit pragul acestei mirifice lumi, aici dominau cărțile lui Bucov, Deleanu, Russu, Belistov, Roșca, poeți reciclați, pronunțat livrești și didactici, pe când poezia ce-o aducea Vieru era una insuportabil de sinceră, firească, ludică, neadaptată la canoanele oficiale ale realismului socialist... Ca unul care am participat la discutarea primei lui plachete la editura Școala Sovietică (*Alarma*, 1957), pot mărturisi că a fost cu... lacrimi din partea junelui poet. Mai vârstnicii colegi l-au făcut praf! I-au reproșat faptul că... ce fel de educație le face dânsul copiilor sovietici prin poezii de felul:

„Șade porcul jos în paie:
«Prea-s murdar. Murdar de tot,
Trebuie să-mi fac o baie!»
Și s-a dus s-o facă-n glod”.

Originalitatea poeziei lui Grigore Vieru provine din absoluta sinceritate a discursului poetic, din simplitatea expresiei, din rara ei muzicalitate, care – toate – izvorăsc din melosul popular, din mitologia milenară, din tradițiile naționale cele mai frumoase, pe scurt, din bunul gust, bunul simț și buna cuviință a neamului românesc...

2. Trăim într-o epocă în care lucrurile, evenimentele, chiar și valorile se produc sub semnul grabnicelor schimbări, până la deteriorare și dispariție totală. În ceea ce privește creația literară, dat fiind că ea se manifestă prin limbă, adică prin ceea ce are un popor mai stabil și constant, aici lucrurile stau diferit. Dacă e să ne referim la destinul postum al creației lui Grigore Vieru, vom spune scurt: poetul se situează între marile figuri emblematice ale poeziei române din a doua jumătate a secolului al XX-lea: Nichita Stănescu, Marin Sorescu, Ioan Alexandru și, de ce nu? Adrian Păunescu... Chiar dacă dânsul nu a fost, propriu-zis, un reformator al limbajului poetic, venind dintr-o zonă marginală, oropsită, cum era Basarabia rusificată și deznaționalizată... Aportul lui e de fond, de esență, și mai puțin de formă, de expresie, care e pronunțat populară...

Am zis „populară” și imediat am simțit că se cere evidențiată marea-i popularitate în vremea sa. Au crescut cu versurile lui câteva generații de cititori, de la grădiniță și școală, până târziu, când au ajuns bunicii... Îmi

sună și acum în auz cântecul „La noi la grădiniță”, din repertoriul puștilor de la prima grădiniță românească fondată la Chișinău în 1957:

„La noi la grădiniță
auzi când treci pe drum
un zumzet de albină,
un zumzet cald și bun.
Zum, zum, zum,
Zum, zum, zum,
la noi la grădiniță”.

3. Vocea poetului a răsunat ca un clopot de aur în anii luptei pentru readucerea acasă a limbii române în veșmântul ei firesc: „Vin din munții latinei, / deci și scrisul mi-i latin!”.

4. A fost, cu adevărat, un om de caracter. În pofida timpurilor vitrege, dar și a constituției fizice frave, și a firii sale mai mult feminine decât bărbătești, a dat dovadă de o puternică voință, manifestându-se nu doar ca poet proeminent, ci și ca om public, în Agora. A cunoscut dragostea mulțimilor, dar nici contestările nu l-au ocolit. Le-a răspuns direct, dur, fără menajamente... E destul să amintim Scrisoarea deschisă adresată clasicului literaturii sovietice moldovenești, Andrei Lupan, de altfel, un om de treabă, care a făcut și multe lucruri bune, susținând tinerele talente...

23 ianuarie 2015

P.S. De la colegii mei, poeți dragi, care ne-au părăsit prematur, cunosc pe dinafară mai multe versuri, amintindu-mi-le adesea și repetându-le cu multă pietate. Dintre cele ale lui Grigore le pun în capul mesei pe acestea, care exprimă magistral crezul și destinul său de poet:

„M-am amestecat cu viața
Ca noaptea cu dimineața.
M-am amestecat cu cântul
Ca mormântul cu pământul...
M-am amestecat cu dorul
Ca sângele cu izvorul.
M-am amestecat cu tine
Ca ce-așteaptă cu ce vine”.

V.B.

Nicolae MĂTCAȘ

Învățător al neamului

N.M. – filolog, lingvist, prof. univ., poet, publicist, traducător, om de stat.

Membru al Uniunii Scriitorilor din România și din Republica Moldova și al Uniunii Jurnaliștilor din Moldova. Autor și coautor, redactor și coredactor a peste 30 de manuale, elaborări metodice și alte ediții didactice și a peste 250 de articole și studii. Semnează în 2010 volumul *Calvarul limbii române din Basarabia*, 552 p., editat de Casa Limbii Române „Nichita Stănescu”. Ministru al Științei și Învățământului din Republica Moldova (1990-1994). Fondator al revistei „Limba Română”.

1. Anevoios, dacă nu chiar imposibil, a trece prin patul lui Procust al răspunsurilor laconice la un formular trăsăturile definitorii ale creației poetice a lui Grigore Vieru. Facil, în același timp, pentru că multe dintre trăsăturile poeziei sale se identifică aproape integral cu trăsăturile de caracter, firea și simțirea creatorului însuși.

Sunt mai multe. Mă voi limita la câteva, caracteristice versurilor eminentemente lirice (lipsite de alarma, gravitatea, solemnitatea, patetismul poeziei social-politice și patriotice a poetului din anii de luptă pentru eliberare națională), așa cum le simte un cititor împătimit al frumosului, fără a recurge la panoplia și sculele de rigoare cu care se mândrește un critic profesionist.

A. *Simplitatea* (profundă – oximoronul prin care unii exegeți ne-au atenționat asupra unei eventuale interpretări simpliste a numitei trăsături distinctive).

Trebuie să fii în stare a atinge o atare simplitate, pe care numai folclorul nostru și scriitorii de talia lui Coșbuc o mai au. Prin aceasta se și explică, cred, accesibilitatea și popularitatea versurilor lui Vieru, întipărirea lor lejeră în mentalul colectiv al diferitor generații de cititori aida unor veritabile creații folclorice.

B. *Suavitatea*. Lirica lui Vieru are ceva din limpezimea lacrimii, din murmurul izvorului, din sonul prelung al buciului. Versul lui Vieru te leagă pe val de mare, te poartă pe aripi de pasăre, te face să te simți ca rândunica în zbor. În sufocanta realitate postbelică (poezia de la noi nu proslăvea decât partidul și pe Lenin, prietenia de nezdruncinat(!) dintre popoarele sovietice, prezentul încărcat de elan creator și viitorul orbitor de luminos), poezia plină de candoare și prospețime a lui Vieru despre copii, mamă, limbă, neam a creat un adevărat șoc nu numai în rândul diriguiților culturii, ci și al unor simpli cititori îmbibați și îndoctrinați cu alte idealuri și mostre de poezie patriotică.

C. *Sinceritatea*. Deși bine camuflat în cuvinte, expresii și fraze patetice, caracterul declarativ, nesincer, fals al scrierilor poetice își arată arama în orice încercare a „consumatorilor” de poezie de a veni în contact mai intim, *tête-à-tête*, cu pretinsele creații artistice ale timpului. Generația lui Vieru, iar Vieru în cel mai înalt grad, a reușit, prin rostirea domoală, armonioasă, sinceră ca o mărturisire în fața preotului și evlavioasă ca o rugăciune, să-l facă pe cititorul dornic de frumos ca inima și simțurile acestuia să vibreze precum struna de vioară.

D. *Forța conotației*. Proprie oricărei creații poetice, indiferent de regim, această caracteristică a versului vierean a fost folosită cu măiestrie de către creator pentru a le insufla cititorilor dragoste, în primul rând (fără referiri directe, adesea imposibile la acea dată), față de Țară, neam, istorie, cultură, limbă, credință. Dragoste ridicată de la sfoșenie și înșeninare la religiozitate și sfințenie.

E. *Muzicalitatea* (armonia). Trăsătură intrinsecă a poeziei în genere, la Vieru s-a bucurat de o cultivare expresă. Nu degeaba o bună parte din poeziile lui Vieru sunt puse pe note (inclusiv cele pentru copii), autorul textelor apărând, nu rareori, și în calitate de compozitor. Cântecul de dragoste pe versurile lui Vieru (*Melancolie, Regina mea, Numai tu, Sărută-mă, Ultima oară* ș.a.) sunt interpretate pe scenele lumii. Iar „imnele” Basarabiei, scrise de Vieru în toiul luptei pentru independență (*Reaprindeți candela, Pentru ea, Eminescu, Răsai, Trei culori, Legământ* etc.), pe o tonalitate gravă, sobră, mobilizatoare, ne-au servit ca scut, spadă și flamură în anii marii mișcări de eliberare și apărare a ființei naționale.

2. Contrar criteriilor extrem de subiective și arbitrare la canonizarea și înmatricularea unor creatori în patrimoniul cultural general românesc, opera lui Vieru își face pârție din ce în ce mai largă, și după trecerea poetului la cele veșnice, prin troienele apreciatorilor profesioniști, căci la inima omului de rând a avut priză și percepție adecvată dintotdeauna. Opera lui Vieru nu numai că va străpunge zidul indiferenței, ea va dăinui.

3. În Basarabia, parte tranșată brutal din trunchiul Țării-mamă România, destinul limbii s-a contopit cu soarta purtătorilor ei. Izgonită din administrație, biserică, școală în timpul țarismului rus, strâmtorată până la strangulare în exercitarea funcțiilor ei publice în perioada sovietică, sărăcită, schilodită (în pronunțare, scriere, structura ei lexicală, sintactică și stilistică) de influență masivă din partea limbii ruse (promovată oficial ca a doua, însă, de fapt, prima limbă „maternă” a moldovenilor), limba română din Basarabia a reușit să supraviețuiască prin eforturile oamenilor de creație, ale profesorilor de limbă și literatură națională, ale puținelor mijloace de informare în masă în limba maternă, dar și, mai ales, la nivelul vorbit, cu toate arhaismele, rusticismele și macaronismele, prin utilizarea și perpetuarea lor de către purtătorii nativi. Contrar tuturor interdicțiilor, restricțiilor, limba română s-a vorbit la țară, precum și în mediul familial al intelectualilor și al unor familii de simpli muncitori de la oraș (cu excepția familiilor mixte, în care drept limbă de comunicare servea, de regulă, limba rusă). Limba română au vorbit-o pe ascuns în familiile lor deportații basarabeni în Siberia și Kazahstan. Iar când nu s-a putut vorbi, neamul nostru a tăcut tot în limba maternă, vorba poetului. Prin grai ne-am păstrat ființa națională și vom exista ca neam românesc tot atât, cât va dăinui limba română. Să nu ne mire de ce poetul Vieru a apărat cu toate fibrele ființei sale limba noastră cea română.

4. Încă proaspete. Profunde. Durute. Ca toți basarabeni conștienți de propria identitate, una cu cea a fraților de peste Prut, Vieru a trăit o bună parte din viața sa conștientă în condițiile extrem de vitrege pentru manifestarea identității, a suflului așchier de popor român din Basarabia, a durerilor, suferințelor și aspirațiilor acestuia. Nu a avut dreptul să studieze și să cunoască istoria milenară, plină de fapte de glorie a neamului său, să cunoască fondatorii culturii și civilizației românești,

clasicii literaturii naționale, să-și cunoască, în defintiv, propria Țară, bogățiile și valorile ei materiale și spirituale. Durerea, lacrima din poezia lui Vieru sunt durerea și lacrima înainte-mergătorului Mihai Eminescu, dar și lacrimile Basarabiei înrobite. Blând ca un miel de Paște, blajin ca o pâine caldă scoasă de mama de pe vatră, firav ca un fir de ghiocel printre urmele de zăpadă, călcând pe pământ ușure ca un Iisus Hrisos, eteric precum semințele ce zboară prin aer, evlavios, îngăduitor și iertător ca sfinții apostoli, Vieru devenea cremene și spadă când era vorba de vreun atentat la lucrurile sfinte ce țin de ființa neamului: mamă, limbă, istorie, neam, Țară. Discursul său de recepție la Academia de Științe a Moldovei nu în zadar și-l intitulasă atât de sugestiv: „Oastea Limbii Române”. Ostaș neînfricat din stirpea marelui Ștefan-Vodă, din bătălia de la Podul Înalt, gata să se jertfească pentru neam și credință precum Brâncoveanu. Vieru s-a aflat pe meterezele cetății, în toate bătăliile pentru apărarea ființei naționale. A fost unul dintre fondatorii și îndrumătorii Mișcării de Eliberare Națională. A luptat leonic pentru apărarea drepturilor limbii materne ca membru al Comisiei Interdepartamentale, care a elaborat legislația lingvistică. S-a pronunțat vehement contra renunțării la imnul național al tuturor românilor „Deșteaptă-te, române!”, a refuzat categoric și a aruncat anatema asupra celor care vor cuteza să scrie un nou imn al Basarabiei, „moldovenesc”. Nu s-a sfiit să-i califice după merit pe conaționali de alte etnii, care s-au împotrivit cu înverșunare drepturilor firești revendicate de românii din Basarabia, a scris strofe contra mancurților de o virulență a tăunului din romanul cu același nume de Ethel Lilian Voynich. A militat până la moarte pentru numele corect al limbii (să ne amintim de poezia *Limba noastră cea română*, rostită de poet pe 17 ianuarie 1990 la Congresul de constituire a Societății care a preluat numele poeziei). Imnul, limba și neamul nu pot fi negociate în niciun fel, susținea cu fermitate poetul. Nu numai că a visat, ca noi toți, ci și a crezut în reîntregirea neamului românesc, pe care o vedea foarte apropiată („Va avea loc în curând, frate Nicolae, crede-mă. Vom fi și noi martori”, mă încuraja cu încredere poetul). N-a mai avut parte, cu regret, să o vadă și să se bucure ca un copil de realizarea ei. Onestitatea, integritatea, românismul lui Grigore Vieru sunt, vorba dlui profesor Dan Dungaciu, o hârtie de turnesol, care scoate la iveală identitatea fiecărui basarabean. N-am știut să-i apărăm făptura firavă de atacurile furibunde din partea

denigratorilor și detractorilor lui. El însă nu a pregetat să ne apere de fiecare dată când împotriva noastră erau îndreptate săgețile otrăvite ale adversarilor ideologici.

Vieru a fost un învățător și educator al neamului, cu un spirit și un tact pedagogic înnăscut, promotor consecvent al principiilor didactice ale înaintașului său Ion Creangă. Prin creația poetică pentru copii, dar și prin cele două lucrări metodice, *Albinuța* și *Abecedarul*, recunoscute de lumea științifică pedagogică, prin versurile sale de dragoste pentru ființa iubită, plai și neam, Vieru ne-a educat, pentru prima oară pe arii atât de extinse, pe trepte, copiii în spiritul tradițiilor neamului. Vieru nu numai le-a declarat, ci le-a demonstrat copiilor și adolescenților, pe bază de exemple concrete din creația sa, că avem un grai dumnezeiesc de dulce, de frumos și armonios, că se poate cânta nu numai în alte limbi, ci și în maternă. Cu poezia lui Vieru au crescut copiii noștri, de la leagăn la creșă, de la creșă la grădiniță, de la grădiniță la școală, de la școală la facultate. Poezia lui Vieru o cunoșteau pe din afară nu numai copiii și tinerii îndrăgostiți, o învățam și noi, părinții copiilor, la timpul nostru văduviți, ca și poetul, de suflul și vibrația poeziei clasice. Cu versurile de dragoste ale lui Vieru s-au îndrăgostit și s-au iubit tinerii noștri. Poezia de dragoste pentru țară, neam, mamă, limbă a contribuit la trezirea conștiinței naționale. Cu poezia lui Vieru am înțeles că suntem români și vorbim românește, că avem un ideal, pe care trebuie să-l realizăm, am învățat să nu mai putem fi mințiți, am înțeles că trebuie să luptăm pentru identitate, istorie, limbă, reîntregirea neamului, pentru restaurarea adevărului tăinuit. A adevărului care nu mai poate umbla cu capul spart.

Opera poetului, dârzenia marelui cetățean și patriot, sinceritatea, nobilele calități de bun prieten și om de omenie Grigore Vieru, chipul lui de înger păzitor din ceruri ne va lumina de-a pururi în acțiunile și făptuirile noastre.

Adrian Dinu RACHIERU

Grigore Vieru și „crinii latiniei”

A.D.R. – prof. univ. dr., decan al Facultății de Jurnalistică, Universitatea „Tibiscus”, Timișoara. Dintre volumele publicate (peste 20): *Elitism și Postmodernism*, Editura Junimea, Iași, 1999; *Bătălia pentru Basarabia*, Editura Augusta, Timișoara, 2000; *Alternativa Marino*, Editura Junimea, Iași, 2002; *Legea conservării scaunului* (roman, vol. I, II), Editura Eubee, Timișoara, 2002, 2004; *Globalizare și cultură media*, Editura Institutul European, Iași, 2003; *Nichita Stănescu – un idol fals?*, Editura Princeps Edit, Iași, 2006; *Eminescu după Eminescu*, Editura Augusta, Timișoara, 2009; *Poeți din Basarabia* (antologie critică), Editura Academiei Române, București, și Editura Știința, Chișinău, 2010.

1. Cu Grigore Vieru coborâm în starea „din-tâi” a lumii: „Toate îmi par că sunt / Prima oară”. Spațiul vierean ingenuu, răscolit de o bunătate primordială, se sprijină pe arhetipul mamei, ca simbol matricial. În mitologia sa, încercând a îmbuna lumea, poetul cheamă în ajutor și spusa aforistică. Palpează elementaritatea, caută bucuriile simple, durează, într-un secol grăbit și asaltat de un real degradat, o bază paremiologică, pe temelia cărților, invocând texte sapiențiale. Poetul se împarte, se risipește în poemele sale, lapidare și memorabile, visând la o simplitate mereu proaspătă: „M-am amestecat cu cântul / Ca mormântul cu pământul”. Graiul matern („săpat până la lacrimi”), îndureratul plai natal, cinstirea limbii, venerația pentru înaintași (*Legământul* fiind un veritabil testament poetic) sunt obsesiile sale călătoare, nuclee tematico-motivice care îi definesc vitalitatea creației, de o cuceitoare sinceritate. Se poate încerca un tratament „pur tematologic” (cum sugera M. Dolgan), descoperind, sub titluri seducătoare, reeditări. Dar, prin acumularea detaliilor, textele lui Vieru aprind „dorul de viață”; de la mormântul strămoșilor urcă o dragoste „fără sfârșit” (*De la tine*), iar moartea pânditoare, curățenia morală prelungesc tonic ecoul minoritic, poetica viereană închipuind o „sfidare calmă a morții” (cf. Fănuș Băileșteanu). În

descendență eminesciană, Grigore Vieru aduce prinos de recunoștință celei care l-a dăruit limbii „prin ziua / Ce dulce datu-mi-s-a” (*Graiul*). Poemele sale circulând fără pașaport, publicistica înflorată de crezul unionist, cântecele îndrăgite fac din Vieru un simbol (adulat sau hulit) și o valoare certificată, nescutită de asalturi denigratorii.

La Vieru principiul matern umanizează, dobândește vibrații cosmice, devine chiar „substitut al eternității” (M. Cimpoi). Poetul, un evlavios, contemplă succesiunea anotimpurilor, culege „roua sufletului”, e bolnav de armonie și înțelege că veșnicia e „ca laptele mamei”. Iar mama, cu „fierbinteia ei respirație / rotește pe cer stelele, luna” (*Când sunt eu lângă mama*). Așadar, cosmosul – s-a observat – capătă un nimb matern, mama devine osia lumii. Nu trebuie subestimată „pedagogia” liricii lui Vieru. Romantic într-un secol deromantizat, poetul ne pregătește pentru întâlnirea cu poezia. El caută „umbra copilăriei” (de aici, poate, predilecția diminutivării), vârsta inocenței, acel „univers fericit” invadat de blândețe și blajinătate, alungând anxietățile. Cum poetul, spuneam, este un „duh al vieții”, reveria natală, devoțiunea, delicatețea (tânjind replierea) caută obsesiv chipul mamei. Cine ar putea veni în locul Ei? – se întrebă Vieru. O lume maternă, crescând sub acest simbol tutelar, stăpânește universul liric: „Nu poți să smulgi din aer / Al mierlei cântec spus / De vorba mamei gura-mi / S-o depărtezi nu poți. // Nu poți din ape smulge / Un soare oglindit / De mine chipul mamei / Să îl desparți nu poți” (*Versuri albe*). Poetul ascultă tăcerile din „casa mumei”, „plânsetul humei” (e un accent bacovian aici), iubirea ia chipul mamei; „Pierzând pe mama – citim în *Caut umbra* – mi-a rămas patria”. Deci, sfârșind antologic: „Mamă, / Tu ești patria mea!” (*Mamă, tu ești...*).

Ca poet-rapsod cultivă, de fapt, un crez clasicist, gnomic, coborând în ontologia arhaică, invitându-ne la obârșii pentru „a prinde” *rostitura esențială a Ființei* (copilăria, natura, maternitatea, religiozitatea). El toarnă într-o formulă cantabilă fondul creștin, mângâiat de fiorul cosmic. Ingenuitatea (recuperată) ne transportă într-un timp mitic, iar versul, gravid de afectivitate, bolnav de orfism, poartă o prospețime nealterată. Omul Vieru, fragil, blând, cocoșat totuși pe baricade, risipind bunătate, a devenit – ca poet mesianic – nu doar o respectată voce publică, ci un simbol basarabean, idolatrizat sau,

dimpotrivă, târât în războaie de mahala. În care nu ezita a intra, paradoxal, cu violență pamfletară. El rămâne însă un „izvorist” (cum bine s-a spus), decretând „retragerea amniotică” (M. Cimpoi), defilând liric, sub impuls virginal, în Paradisul arhetipurilor. Scriind cu lacrimi și sporind lumea (cum ar zice Berdiaev) printr-o „demiurgie” resacralizatoare, Vieru evocă nostalgia stării dintâi, redescoperind candoarea și inocența copilăriei, acea „sărăcie fericită” trăită în preajma măicuței Dochița de la Pererâta; iar aforismele

Grigore Vieru la 70 de ani

pot fi citite ca seducătoare poeme concentrate, aparținând unui ins înțelepțit, pătruns până la ultima fibră a ființei de *cultura sentimentului* (Stanislav Rassalin), invocând neuitarea casei părintești și deplângând „cărarea bătută a gâlcevii” pe care, vai, ne înghesuim. Cel „vândut” fraților, devenit – vorba lui Gh. Tomozei – „spionul lui Eminescu” la București, află în zicerea aforistică un prilej de a cugeta la rânduiala lumii, încercând să înlătore nedreptățile ei. Și ura care nu obosește. Invitându-ne, compensator, „prin iarba verde de-acasă / Cu lanțul de rouă la glezne”, fără a uita de bătăliile pe care le are de purtat, înfrângându-și, prin verbul polemic fulgerat, blândețea și fragilitatea. Aparent monocordă (judecată lățită de răuvoitori peste toată opera), lirica sa confirmă „frica de cuvânt” care îl încearcă pe Vieru, indiscutabil, un mare poet. Un poet care – spunea inspirat N. Dabija – este chiar **un destin**.

2. Într-un portret „în sepia”, încredințat revistei „Septentrion literar” (nr. 1/2013), Arcadie Suceveanu ne reamintește că Grigore Vieru „se

bucură de o posteritate vie, spectaculoasă”. Categorie, așa e. Mai mult, *legenda Vieru* se înfiripase în timpul vieții, oferindu-i, pe merit, o aură poetică și mesianică, înnobilită de „caratele suferinței”.

Fixat în matca marilor teme, în poeme calde, simple, de care avem mereu nevoie, trecând cuvintele prin „roua suferinței” și trecând el însuși, repetat, Prutul – „apa cu lacăt” – pentru a mai lua „o gură de aer” (cum mărturisea într-un interviu), Grigore Vieru și-a încheiat zbciumul terestru. A început destinul postum al celui care a fost „respirația Basarabiei” (cf. Eugen Simion) și care nu a ostenit să cânte, în seducătoare propuneri sinonimice, trăite la temperatura bucuriilor simple, cheltuite fără rest, PATRIA și MATRIA. Poezia lui, conchidea același Arcadie Suceveanu, „chiar poate face lumea mai bună”.

3. Ivit într-o „casă văduvă și tristă / De la margine de Prut”, cântând „crinii latiniei”, Grigore Vieru a devenit, se știe, figura tutelară a Basarabiei. Versurile sale, de un teribil impact, riscă chiar *anonimizarea*, intrând în circuitul folcloric. Ce și-ar putea dori mai mult un poet? Sunt stihuri antologice vădind o suferitoare dualitate, cum observa, într-o cronică îndurerată, Gh. Grigurcu: pe de o parte, o poezie cantabilă, duioasă, eliberând melosul reveriei, izvorând dintr-o moralitate arhaică, pe de altă parte, o poezie mesianică, luptătoare, purtând zgomotul luptelor pe care acest „herald al românismului basarabean”, un om fragil, bolnăvicios, cerând ocrotire le-a purtat cu bărbăție, în chip de „conducător de oști”. Incisivul Grig, altminteri un ins cald, „suferind” de cumsecădenie și modestie, „un om atât de frumos” (Alex Ștefănescu) a fost, așadar, firav și puternic, iubit și urât, stegar și „terrorist”. Dar mai presus de toate este și rămâne un uriaș poet, noi având obligația de a-l descoperi și prețui măcar *în timpul morții*. Expediat sub etichete infamante, de un cinism incredibil, schimbând mefiența în grosolanie, ignorat ori taxat pentru „opțiunile politice”, „fratele lui Eminescu” a intrat în eternitate (m. 18 ianuarie 2009). Dar vom afla mult mai târziu – avertiza N. Dabija – *ce-a însemnat Grigore Vieru pentru noi toți*. Românitatea îi rămâne datoare.

De la *Steaua de vineri* (Junimea, 1978), manuscris strecurat de M. R. Iacoban la „alte lucrări” în portofoliul editurii, și până la *Taina care mă apără* (Princeps Edit, 2008), un „volum-lespede” (scria același M. R. Iacoban), ivit prin osârdia lui Daniel Corbu tot în „dulcele târg”,

traectoria lirică a lui Grigore Vieru, adus astfel *acasă*, nu suportă prefaceri spectaculoase. Poetul se întorcea la izvoare, redescoperindu-și rădăcinile; crescut în „înstrăinare”, el absolvă școala din Lipcani fără a fi auzit de Eminescu. Încât revelația din 1957 și, mai apoi, în 1988, vizita la „baștina Măriei-Sale” a cetățeanului sovietic Grigore Vieru i-au îngăduit să se considere „o lacrimă de-a lui Eminescu”, încercând a dezlega taina limbii din care a răsărit. Cel alcătuit „din mai mulți oameni” a slujit cu har templul Limbii Române și a pătruns merituos prin verbul agitatoric și dragostea pentru Țară, în galeria marilor poeți naționaliști. Devenit o legendă vie, Vieru a îmbrățișat o carieră misionară, fiind – observa M. Ungheanu – „purtător de lacrimă colectivă”. A suportat, așadar, blamul, arbitrajul postmoderniștilor și insolența junilor, inclusiv reproșul că a rămas „tot la Eminescu”, inclus pe lista basarabenilor „defazați”. Venind dintr-o „copilărie desculță”, purtând amintirea grea a „anilor chirilici” (asuprind limba strămoșească), poetul – un suflet vulnerat – s-a încăpățânat să rămână *un slujitor cinstit* al poeziei românești.

4. Cel care, ca sol al Basarabiei victimizate, murea „în fiecare clipă”, hărțuit, istovit, deziluzionat de vicleniile Istoriei, vulnerat sufletește, poate fi numit, fără a greși, *un poet al neamului*, cel mai popular, foarte iubit, având numeroși cititori și aflând în limba română un adăpost al ființei. Oferind „bijuterii cantabile” (cf. Constantin Cubleșan), Grigore Vieru, cu figura-i plăpândă, iradiind bunătate și-a crescut cititorii. Fiindcă poezia sa pornește din propria-i copilărie (cinstind mama, graiul, numele, plaiul) și poartă, cu sinceritate, durerea înstrăinării, căutându-și matca (tabuizată), el rămâne, indiscutabil, stegarul celei „mai eminesciene generații” (M. Ungheanu), știind prea bine că „la Eminescu abia dacă se ajunge”.

Ca „apologet al vieții” (M. Cimpoi), poetul, ostenind în „ocna cuvintelor”, se vrea o „vioară ce vibrează”. Colocvial, plăpând și arțăgos, cu o înfățișare isusiacă, el scria pentru a fi liber (spunea într-un interviu). Universul vierean împacă suferința și bunătatea. Resacralizând lumea, respirând un aer mistic, invocând veșnicia „laptelui matern”, bardul de la Pererâta, Hotin a fost *fruntașul șaizecismului basarabean*, dezvoltând patetic linia oracular-mesianică (în filiația Mateevici – Goga), dar și cantabilitatea existențială, coborând smerit – „alb de duminică” – în timpul sacru ori ieșind în arenă, deseori animat de viguroase pusee

pamfletare. Trăită și împărtășită, suportând, sub presiunea circumstanțelor, replieri, poezia sa pornește din copilărie și se bucură de o imensă popularitate. Cultul mamei (ca nume „zuruit”), laitmotivul casei, pâinea, graiul și izvorul îi oferă un spațiu protector. Rostind cuvinte „pentru a lua aer”, poetul – ca „duh al vieții” – palpează esențialitatea scoțând „pui de lumină” pe temelia „clasicismului gnomic”. Scrisul îngăduie „căznitului suflet” o apropiere de dumnezeire, exorcizând răutățile lumii. Pricină pentru care lirica sa „dezgolită”, „înciudată”, dezvoltând suferința ca rană este, deopotrivă, rugă și blestem; cu un aer familial, așezată în intimitatea temelor majore și cucerind simplitatea adevărilor fundamentale, pe temei etic, ea este – nu mai puțin – imprecăție și iertare, vibrantă și radioasă, plină de frăgezimi, cu reverberații liliale și o puternică amprentă deceptivă. Poet al candorilor (Ana Bantoș), primenind limbajul liric basarabean, firavul Vieru este și bătaios. Verbul său, direct, tăios, a emoționat și mobilizat românii est-pruteni, înrolați, sub stindard eminescian, într-o miraculoasă cruciadă, vestind renașterea națională. Poate nu întâmplător volumul său de debut (1957), adresat celor mici, se chema *Alarma*. „Un capăt toate au sub cer”, spune ferm poetul, supărat că Prutul „de-o vecie izvorăște”, despărțind frații. Și acest titlu premonitoriu, urmat de alte numeroase cărți de succes, i-au asigurat o faimă durabilă, întreținând *magia Vieru* (Theodor Codreanu). Surprinzător, întâi a fost vorba totuși de o consacrare unională și abia apoi a fost recunoscut și acasă; cântând, inevitabil, și „steluța de octombrel”, deși contaminarea ideologică a fost superficială (cum demonstrează, temeinic, criticul de la Huși, într-o carte despre „omul duminicii”), în care Gr. Vieru e citit ca „un Baco-via de semn întors”, într-un ingenios și pertinent excurs contrastativ. De fapt, despre Vieru s-a scris enorm începând cu volumul din 1968 (*Mirajul copilăriei*), semnat de M. Cimpoi, urmat de monografiile lui Mihail Dolgan, Stelian Gruia, Fănuș Băileșteanu, Theodor Codreanu, Paul Gorban. Plus puzderia comentariilor glorificând vârsta paradisiacă, prospețimea senzorială, cascada bucuriilor simple, respirând blândețe, conjugând credința și eticismul.

Theodor CODREANU

Un mare patriot

Th.C. – prof. dr., critic și istoric literar, prozator și eseist, Huși. Autor a mai multor volume, dintre care *Dubla sacrificare a lui Eminescu* (a cunoscut trei ediții), *Complexul Bacovia*, (2003), *Basarabia sau drama sfâșierii* (2003), *Duminica mare a lui Grigore Vieru* (2004), *Transmodernismul* (2005), *A doua schimbare la față* (2008), *Istoria „canonică” a literaturii române* (2009), *Eminescu în captivitatea „neburniei”* (2011), *În oglinzile lui Victor Teleucă* (2012). Laureat a mai multor premii acordate de Uniunile Scriitorilor din România și din Republica Moldova.

1. Opera lui Grigore Vieru este, prin excelență, una transmodernă, în sensul că poetul nu s-a lăsat decât arareori călăuzit de „complexele de cultură” ale unei perioade literare (citește și *mode*), lăsându-se, în schimb, înstăpânit de „arhetipuri”, de *arhei*, în limbajul eminescian, de unde și fascinația pentru Cartea poetului. Altfel spus, Vieru l-a citit toată viața, în felul său inconfundabil, pe autorul care i-a dăruit ca moștenire adevărurile esențiale: „Nu noi suntem stăpânii limbii, ci limba e stăpâna noastră” și „Nu noi suntem stăpânii adevărului, ci adevărul e stăpânul nostru”. De aici simplitatea și profunzimea trăirii creștine la acest scriitor, încât existența lui luminează, în pofida păcatelor pe care le-a avut și el ca om, a fost într-o impresionantă armonie cu opera. Altfel spus, Grigore Vieru îndeplinea cu asupra de măsură exigența înaintașului său care spunea că talente se nasc pe toate drumurile, dar nu și caractere. Or, Vieru a fost și un excepțional *character*. Secretul cel mare al gândirii poetice vierene este acel *ca prima oară* care-i străbate opera. De aceea, i-au rămas străine „simulacrele” postmoderniste, ceea ce i-a „scandalizat” pe închinătorii la *mode* care, cu dispreț tâmp, l-au acuzat de „tradiționalism”, de „pașoptism” etc. Nici vorbă, modernitatea lui vine tocmai din acel *ca prima oară* ce lucrează și-n

Huși, 2005. Grigore Vieru cu un grup de prieteni la o aniversare a criticului literar Theodor Codreanu

surprinzătorul *Formular*, care l-a impresionat profund pe un poet precum Alain Bosquet.

2. Postumitatea lui Grigore Vieru arată bine, întrecând chiar și exigențele unui Harold Bloom, care spunea că intrarea în canonul literar se conturează abia după două decenii de la dispariția scriitorului. Iată, revista „Limba Română” de la Chișinău sărbătorește cei 80 de ani de la nașterea poetului și n-a încetat să publice articole despre Vieru din 2009 încoace, apoi i s-au ridicat poetului statui în Basarabia și în țară, de la Chișinău și Iași până la Râmnicu Sărat, iar zilele acestea, poetul Ionel Măcnea-Vetrișanu m-a anunțat că, în cinstea celor 80 de ani, se va dezveli o statuie în satul Vetrișoia din județul Vaslui, dovadă că Grigore Vieru nu e nici pe departe doar bogăția orășenilor. Să mai adăugăm Festivalul „Grigore Vieru”, sprijinit de primăriile Chișinău și Iași, dar și edițiile postume din opera poetului, monografiile recent publicate, datorate lui Paul Gorban (poet și eseist de talent din generația '90), părintelui Ioan Ciuntu. Și să menționez și o altă noutate aniversară: în aceste zile, a ieșit de sub tipar cartea tinerei profesoare din județul Galați Florentina Narcisa Boldeanu – *Viața și opera lui Grigore Vieru în exegeza românească de sinteză*, teză de doctorat susținută la Universitatea de Stat din Republica Moldova (Editura Zona literară, Iași, 2015).

3. Pariul limbii române, sintagmă dragă pe care Grigore Vieru o grafia cu inițiale majuscule, vine pe urmele lui Eminescu, deja invocate: „Nu noi suntem stăpânii limbii...”. Or, Vieru a respectat cu sfințenie această raportare a limbii române la Logosul divin, pentru el limba maternă fiind *lăcașul Ființei*, ca și la Hölderlin, Eminescu sau Heidegger. Nu e de mirare că, alături de Al. Mateevici, Victor Teleucă, Dumitru Matcovschi, Nicolae Dabija ș.a., Grigore Vieru a închinat Limbii Române versuri de rară adâncime și trăire sufletească, nemaivorbind de numeroasele lui reflecții despre limbă. Cu atât mai mult gândurile lui intră în destinul Basarabiei, în istoria acestei palme de pământ românesc. Fiindcă bătălia pentru Limba Română a însemnat supraviețuirea din îmbrățișarea „frățească” a gheturilor siberiene.

4. Într-adevăr, tot în sens eminescian, Grigore Vieru a fost un mare *character*, de unde consistența și persistența personalității sale în întreg arealul românesc. Cum să interpretezi altfel, de pildă, momentul tragic al morții sale din ianuarie 2009? Atunci s-a întâmplat un fenomen unic în tot spațiul românesc, comparabil doar cu moartea lui Ștefan cel Mare și Sfânt, despre care Grigore Ureche spune că „l-au îngropat țara”. Așa a fost: pe Grigore Vieru „l-au îngropat țara”, ca pe un adevărat *poet național*, spălând rușinea de a nu-l fi îngropat la fel pe Eminescu. Ba eu cred că, prin *Legământul* său cu Poetul, Grigore Vieru a adunat marea aceea de oameni îndurerați spre a ne aminti, prin tragica, nedreapta lui dispariție lumească, de celălalt martiragiu, al Basarabiei și al lui Eminescu, Basarabie despre care nimeni n-a scris mai profund, cum am demonstrat în cartea mea *Basarabia eminesciană* (Editura Junimea, Iași, 2013). Ce altă *urmă* mai adâncă putea lăsa Grigore Vieru în memoria neamului românesc?

Ion ANTON

Un romantic modernist

I.A. – poet, prozator, publicist. Membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova și al Uniunii Scriitorilor din România, precum și al Uniunii Jurnaliștilor din Moldova. Semnează numeroase volume de versuri și proză, între care: *Rondelurile călătorului* (1997), *Mâine va fi ieri* (2002), *Cuibul soarelui* (2004), *Necuprinsul punctului* (2005), *Cădere sentimentală pe gânduri* (scrieri alese, 2010) și alte cinci cărți pentru copii și adolescenți. Este redactorșef al revistei săptămânale „Florile dalbe”. Laureat al Concursului de poezie românească „Pana de Aur” (Dej, 1994), Premiul Uniunii Jurnaliștilor (2002), Premiul pentru mass-media și realizări de creație „Steaua Calității”, categoria Aur (Paris, 2008) ș.a. Decorat cu Medalia „Meritul civic” (2000) și „Ordinul de Onoare” (2010).

1. Mai întâi, sinceritatea. Apoi, simplitatea. În rândul al treilea, emotivitatea. În final, sugestivitatea. Aceste trăsături esențiale ale poeziei lui Grigore Vieru formează un original pătrat liric, în care cititorul se lasă captivat, totodată simțindu-se în larghețea lui sufletească și mintală. Poezia viereană urmează deci o bună tradiție românească: ea cucerește mai întâi sufletul cititorului, ca mai apoi să-l facă să simtă și o satisfacție rațională. Adică urcă la creier prin... inimă. Am sesizat această particularitate poetică încă în anul 1969, când am avut onoarea, elev fiind, să particip la lansarea cărții *Numele tău*, organizată de Biblioteca raională din Strășeni. Îmi amintesc că lui Grigore Vieru, un romantic modernist, i-a plăcut această remarcă a mea, căci am fost onorat de către profesorul de literatură să mă pronunț asupra primei plachete de versuri viereane pentru „cei mari”. Și tot Vieru a luat atunci două-trei poezii de-ale mele, publicându-le mai apoi în „Tinerimea Moldovei”, pentru care fapt i-am fost mereu recunoscător. Și astăzi consider că particularitatea „sufletistă”, constatată de mine atunci, demult, este trăsătura principală a liricii lui Grigore Vieru, lirică ce se deosebește de experimentele celor care doresc să coboare în adâncurile inimii de la înălțimea... creierului. Vieru a reușit ca nimeni altul, pornind de la sentimente, să ne trezească gânduri și idei

subtile. Pe când „raționaliștii”, dincolo de nebulozitățile ideatice, nu întotdeauna izbutesc să ne provoace și sentimente limpezi, curate și înălțătoare.

2. Aș îndrăzni să afirm că destinul în eternitate al creației lui Grigore Vieru este unul satisfăcător, spre deosebire de soartă postumă a altor creatori din generația sa, cum ar fi, de pildă, poetul-filozof Victor Teleucă. Creația lui Vieru este popularizată, comentată și studiată nu numai în grădinițe, școli, licee și colegii, ci și în universități. La șase ani de la strămutarea poetului pe o stea, creația lui rămâne constant în atenția opiniei publice culturale, a criticilor și istoricilor literari. Chipul lui Gr. Vieru a fost înveșnicit pe Aleea Clasicilor din Chișinău, dar și în multe alte localități de la noi și din România, unde au fost înălțate busturi și monumente. Numele lui îl poartă străzi, școli și licee. Nu putem vorbi același lucru despre destinul postum al unor asemenea scriitori notorii ca Victor Teleucă, Liviu Damian, Anatol Codru, Gheorghe Vodă ș.a., care, în același context de postumitate, ar merita mai multă atenție din partea autorităților și a societății civile.

3. Această afirmație aforistică viereană ne sugerează că întreaga experiență a unei națiuni se exprimă prin limbă. Cu regret, partea de istorie în care a trăit poetul Grigore Vieru și în care continuăm să trăim noi nu este tocmai cea mai strălucită pagină. Dincolo de trecutul glorios al neamului românesc, de lupta intelectualității pentru revenirea scrisului nostru la grafia latină și declararea limbii române ca limbă de stat în R. Moldova, dincolo de unele îmbunătățiri certe ale climatului lingvistic de la noi, realitatea cotidiană rămâne încă una complexă și pestriță. Avem deputați care nu posedă limba statului pe care îl reprezintă. Avem minorități naționale care mai curând renunță la limba lor maternă, învățând nu limba de stat, ci limba altei minorități naționale. Mă refer, firește, la găgăuzi și bulgari. Ei se încăpăținează să comunice cu românii basarabeni în limba rusă, substituind limba de stat și, culmea, ignorându-și materna. Așa că raționamentul lui Vieru oglindește în continuare realitatea noastră lingvistică.

4. Bine spus, „omul de caracter Grigore Vieru”! Grație verticalității și integrității sale morale, spațiul cultural și politic din Republica Moldova s-a umplut cu un conținut bogat. Cine nu-și amintește acțiunile Frontului Popular, când în fruntea lui se afla și Grigore Vieru? Cine n-a

reținut consecvența manifestă a deputatului Grigore Vieru, care alături de mai mulți colegi de breaslă promova în Parlament cauza națională? Mai mult ca atât, pe tot parcursul vieții sale, Grigore Vieru a tins mereu să-i apropie pe guvernanți de lumea creatorilor, să-i omenească pe premieri și președinți, indiferent de culoarea lor politică, să-i înalțe spiritual. Amprenta lăsată de Grigore Vieru în viața literară, politică, dar și în cea de toate zilele, va deveni, cu timpul, tot mai distinctă, mai luminoasă.

Chișinău, 2005. Grigore Vieru omagiat de către copii la Casa Limbii Române

Ilie ȘANDRU

Cea mai limpede conștiință

I.Ș. – publicist și istoric literar. Președintele Fundației Culturale „Miron Cristea”. Semnează: *Pe urmele lui Octavian C. Tăslăuanu* (1987, 2012), *Un nume pentru istorie: Patriarhul Miron Cristea* (1998, în colaborare), *Oameni și locuri în Călimani* (2000), *Binecuvântată a fost clipa...* (roman, 2002), *Basarabia iarăși și iarăși* (2003), *Patriarhul Miron Cristea* (2008), *Vremuri și destine* (2011) ș.a.

Mă leagă de Grigore Vieru multe și frumoase amintiri. Poate chiar cele mai frumoase. Ele încep cu momentul istoric din 6 mai 1990, de la Podul de Flori de pe Prut, când l-am luat în brațe, ajutându-l să urce pe „malul românesc”, din barca în care trecuse peste apa râului ce „curge printre țări române”, și se sfârșesc odată cu disparția sa atât de dureroasă și de neașteptată, în ianuarie 2009. Am petrecut în acest răstimp de două decenii momente de neuitat alături de el.

În 1995, la împlinirea a 60 de ani de viață, Consiliul Local, prin Hotărârea nr. 22 / 1995, i-a acordat înaltul titlu de Cetățean de Onoare al orașului Toplița. „Este pentru prima dată când un oraș din România îmi acordă acest înalt titlu, care mă onorează. Cred, sunt convins că, prin orașul Toplița, am devenit acum Cetățean de Onoare al țării mele, România”. Prezent la acest eveniment Î.P.Ioan al Covasenei și Harghitei a ținut să spună: „De când a început acest ceremonial am impresia că particip la taina Sfântului Botez. Fiindcă azi, la Toplița, Grigore Vieru s-a născut a doua oară!”

Încă de atunci, de la Podul de Flori din 1990, am devenit pentru el „fratele Ilie”, alături de mulți alți „frați” pe care i-a avut în România.

„Fratelui Ilie Șandru prin care am înțeles mai profund Transilvania, prin care m-am alipit mai

Grigore Vieru și Spiridon Vagheli la Academia Română

*strâns de ea. Cu dragoste și credință în izbânda Dreptății noastre” (dedicație pe cartea *Hristos nu are nici o vină*).*

Poate mai mult decât oricare dintre noi, Grigore Vieru era convins până în adâncul ființei lui că există un singur popor românesc și o singură limbă română; că Ștefan ce Mare este al nostru, al tuturor românilor, „de la Nistru pân’ la Tisa”; că au fost și vor fi „Trei culori și-o singură iubire / Românească, / Trei culori și-o singură vorbire / Românească, / Trei culori și-o singură credință / Românească, / Trei culori și-o singură ființă / Românească!”. Cineva l-a caracterizat ca fiind „cea mai limpede conștiință a Basarabiei”. Eu aș îndrăzni să spun că nu numai a Basarabiei, ci a întregii Români! Poate tocmai de aceea a avut și atâția dușmani. Dar l-au urât pigmeii, aceia pe care dascălul său și al nostru de Limbă română, Mihai Eminescu, i-a numit „mici de zile, mari de patimi, inimi bătrâne, urâte”!

Poezia lui Grigore Vieru este, pe cât ar părea de simplă, pe atât de adâncă în înțelesuri și în simboluri, fiindcă el a avut harul și darul cuvântului scris. Dar a fost și un truditor al acestuia. „Întâi să lucească în vârful peniței stropul cel roșu al sângelui meu, pe urmă roua de pe iarbă”! Poezia lui Grigore Vieru este tradițională fiindcă pleacă de la „izvor”, iar acesta „curge” din folclorul românesc, din marile mituri ale românilor,

din limba vechilor cronici și hrisoave. Este, în același timp, o poezie modernă, atât în privința versificației, cât, mai ales, în privința marilor teme și motive, cultivate mai ales de romantici: dragostea de patrie, viața și moartea, viziunea cosmică, natura, iubirea.

Poezia lui Grigore Vieru s-a născut, cum spuneam, din harul și darul cuvântului scris, dar s-a născut și din sufletul său de român. Este deci o poezie profund românească, pornită din miturile fundamentale ale poporului nostru, cum este, de exemplu, mitul jertfei sau al sacrificiului suprem în numele unui ideal înalt. Iar acesta nu poate fi altul decât cel închinat Patriei. Fiindcă numai acolo „Vine ziua aurindu-mi pâinea. / Vine seara aromându-mi vinul. / Vine mama îndulcindu-mi gândul!”. Numai acolo „Pe izvor cu val de bine / Doina crește, dor tot vine...”. Patriotismul poetului nu este unul de paradă, ci uneori capătă chiar accente de tristețe: „De ce, o, Doamne / dăruit-ai / ochilor mei întristați / o Țară atât de frumoasă / și-ndureratului meu auz / un cântec atât de ales...”. Chiar și „Casa vădುವă și tristă / De pe margine de Prut” poate deveni simbolul Basarabiei întregi, pentru că „Basarabia Română este ca un prunc cu inima în afara pietului și inima ei trebuie pusă la loc, în pieptul ei care este limba română”. Dragostea de patrie și de popor înseamnă, în același timp, și dragostea pentru limba română, fiindcă „Pentru ea la Putna clopot bate, / Pentru ea ni-i teamă de păcate, / Pentru ea e bolta mai albastră – / Pentru limba noastră”. Ea, „limba noastră”, este și limba mamei: „Pentru ea ninsori se cern din spații, / Pentru ea puternici sunt Carpații, / Pentru ea e caldă vatra poamei – / Pentru limba mamei”. Și tot „limba noastră” este și limba țării: „Pentru ea noi văruim pereții, / Pentru ea mai sunt răniți poeții, / Pentru ea cresc florile visării – / Pentru limba țării”. Iar această „limbă a țării” este Limba română!

O viață întreagă a visat să trăiască într-o singură Românie: „Dacă visul unora a fost și este să ajungă în Cosmos, o viață întreagă am visat să trec Prutul, să-mi văd Țara”. A visat clipa în care „toată obștea neamului nostru va serba izbândirea unui gând – ziua învierii naționale” (Oct. C. Tăslăuanu). A avut bucuria trecerii Prutului, dar s-a stins cu marea durere de a nu fi trăit sărbătoarea aceea a „izbânzii unui gând pribeag încă”!

Nu pot să nu amintesc cele două teme fundamentale din poetica lui Grigore Vieru – Patria și Mama, cele două pietre de temelie ale operei

sale poetice. Patria și Mama, devenite teme-simbol, străbat ca un fir roșu întreaga sa creație poetică, se regăsesc împreună în versurile aceleiași poezii: „Mamă, / Tu ești patria mea! (...) Palmele tale – / Arăturile noastre (...) Basmauă – / Steag, / Zvâcnind / Cu inima... / Mamă, / Tu ești patria mea!”. Mama este și ființa miraculoasă, ce ar putea să meargă călcând „Pe semințele ce zboară / Între ceruri și pământ”. Mama, simbol al înțelepciunii anilor nișii: „Creștetul tău – / Vârful muntelui / Acoperit de nea”; dar și Mama, simbol al vieții, prin maternitate: „Hai, puii, nani-na, / Că mama te-a legăna, / Că mama te-a legăna, / Pe obraji, pe geana sa...”.

Dragostea de mamă? – „Înseamnă neuitarea casei părintești, a locului în care te-ai întemeiat, permanență, limbă – totul (...) Mama este copilăria noastră îmbătrânită”.

Grigore Vieru s-a apropiat de făptura mamei cu emoție și dragoste, fiindcă a simțit „Când m-am născut, pe frunte eu / Aveam coroană-mpărătească: / A mamei mână părintească, / A mamei mână părintească”. Deasupra mesei, când stă cu mama, se coboară parcă și Dumnezeu: „Mama mea viața-ntreagă, / Stând la masă ea și eu, / Se așează între mine / Și Preabunul Dumnezeu”. De aceea este cuprins de tristețe și durere atunci când ea nu a mai fost: „Nu mai e măicuța... / Frunzele cobor. / Singurei, copiii / Nu mai pot de dor. / Și-au pornit să cate / Un zugrăvitor, / Care să le-ntoarcă / Pe măcuța lor...”.

Acum nu-l mai avem pe Grigore Vieru. A plecat și ne-a lăsat orfani. Au trecut șase ani de la tristul și neașteptatul moment din ianuarie 2009. Însă cu toate acestea, îl simțim mereu alături de noi. Nu vom putea vorbi niciodată despre Grigore Vieru la trecut, fiindcă, de fapt, el nu a murit, ci a pășit în veșnicie. Va trăi mereu prin opera sa. Pecetea sa, pe care și-a pus-o pe limba română și pe poezia românească, nu va dispărea niciodată, fiindcă titanii sunt nemuritori. Iar Grigore Vieru este unul dintre ei. Nu numai al Basarabiei, ci și al României. Un Eminescu al timpului nostru.

Ion ȚURCANU

O emblemă a creșterii noastre culturale

I.Ț. – autor a peste douăzeci de cărți și a câtorva sute de articole, având tematică variată: istoria tuturor românilor, istoria Basarabiei, istoria Moldovei medievale, studii de relații agrare, de istorie politică, de relații internaționale, de istorie a culturii, de metodologie a istoriei, de filozofie, de istorie literară etc. Cărți publicate în ultimii ani: *Bibliografia istorică a Basarabiei și Transnistriei* (2005), *Istoria relațiilor internaționale* (2005), *Istoria: receptare, cercetare, interpretare* (2006), *Istoria românilor (cu o privire mai largă asupra culturii)* (2007), *Istoria ilustrată a românilor* (2 vol., 2008, 2009), *În căutarea originii numelui Basarabia* (2010).

Grigore Vieru, la fel ca Ion Druță, este o figură emblematică a culturii și în special a literaturii române din Basarabia din ultimul un secol și ceva. Atât cât a putut crește Basarabia din punct de vedere cultural în această vreme, se măsoară cu statura acestor creatori.

1. Poezia sa e simplă, populară, accesibilă cititorilor de orice vârstă și de cel mai variat nivel intelectual. Indiscutabil, creația lirică constituie partea covârșitoare a operei sale și anume în temeiul ei s-a format portretul spiritual al poetului, încă în timpul vieții sale. Și totuși, aparent paradoxal, întreaga dimensiune a forței verbului său nu se află în creațiile lirice, ci în poemele cu motive social-politice.

2. În ultimii cinci-șase ani, numele lui Grigore Vieru a câștigat și mai multă autoritate. Acest fapt s-a datorat atât aprecierilor competente și corecte ale operei sale, cât și elogiilor, conștiente sau nu, de factură extraliterară. Cu timpul, odată cu temperarea spiritelor, aureola sa se va așeza în cadrul ei firesc. Pentru a fi înțeleasă cât mai bine și apreciată corect, creația lui Vieru trebuie raportată la valorile literaturii române și universale.

3. Îmi pare rău, dar nu am cum să subscriu la această maximă, din simplul motiv că istoria și limba unui popor nu sunt identice, cea din-

tâi fiind, de regulă, un fenomen mult mai cuprinzător și, în anumite situații, desfășurându-se în alte condiții și chiar în spații aflate în afara arealului de formare a limbii. Exemplele sunt numeroase și foarte cunoscute. Dar cumva, până la un punct, această observație a lui Vieru se potrivește realităților basarabene, unde o istorie searbădă corespunde oarecum unei vorbiri insuficient articulate din punct de vedere cultural.

4. Grigore Vieru este un exemplu fericit de comportament civic care nu poate trece neobservat, ba dimpotrivă, exercită o influență benefică asupra multor cetățeni și, lucru cât se poate de îmbucurător, mai cu seamă asupra generațiilor foarte tinere. Este de semnalat, mai ales, patriotismul său sincer, manifest, care freamătă în opera sa, simțindu-se cel mai mult în poezia și publicistica din ultimele decenii de viață.

Chișinău, 2007. Profesorul ieșean Dumitru Irimia și poetul Grigore Vieru la Casa Limbii Române

Catinca AGACHE

Scriitor și om de cultură român

C.A. – prof. dr., scriitor.
 Membru al Uniunii Scriitorilor din România, al Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova.
 Autor, printre altele, al volumelor *Literatura română în țările vecine: 1945-2000* (2006), *Literatura română din Voivodina* (2010), *Ion Miloș. Viața și opera* (2011). Specialist în biblioteconomie, istoria literaturii generale române (în special a literaturii române transfrontaliere din Banatul sârbesc [Serbia], Nordul Bucovinei [regiunea Cernăuți], Comunitatea românească din Ungaria, a literaturii române din R. Moldova, a literaturii aromânilor din Macedonia).

1. Descins din tradiție eminesciană, Grigore Vieru este simbolul eforturilor eroice basarabene de renaștere culturală și unitate, de racordare la fenomenul literar și cultural românesc, un sensibil rezonator al frumuseții și tragismului acestei părți din trunchiul neamului și al sufletului românesc în general. El este cel care a condus spre „dezvelirea” unor valori etice, umane, fundamentale (demnitate, onoare, omenie, adevăr, armonie, bunătate, înțelepciune, frumos, sacru), naționale (limbă, neam, istorie, patrie, Eminescu), religioase (Isus), familiale (mama, casa, iubita), spre readucerea limbajului poetic la condiția sa estetică firească, spre explorarea misterului existențial și transpunerea în versuri memorabile, irezistibile, spre tematici înălțate la universal.

Lirica sa este o neobosită iscodire filozofică în revelarea esenței lucrurilor, inconfundabilă prin desăvârșită conciziune și emoție poetică, prin simbolistica adâncă și rara sensibilitate, prin formula poetică a dialogului liric cu lectorul ce transpune impresionante detalii biografice, ontologice, sociale, prin marea bogăție a substanței ideatice și prin originala viziune. Cele două aspecte ale poeziei sale – unul ilustrat de orfismul pur, plin de candoare și prospețime, de mare sensibilitate și cantabilitate; altul orientat spre verbul subversiv de înalt curaj civic sau spre o dimensiune oracu-

lar-mesianică cu tonalități muzicale, iradiantă – se contopesc într-un tot armonios, cu rară forță de expresie. Poetica sa se rostuiește prin cuvinte aparent simple ce sunt însă meșteșugit alese prin puritatea rostirii poetice, copleșitoare cantabilități nostalgice, psalmice sau, dimpotrivă, dinamitarde, printr-un uimitor rafinament al expresiei, prin metafora delicată, irepetabilă, tensiunea dialogului liric, imagini poetice unice, mitologii și „situații-limită” paradoxale, prin neuitatele, scăpărătoare, poante lirice din final. Ea transcrie trăirile luminoase, ludice, spirituale, dramatice, abisale ale poetului, construind o adevărată „simbolică națională”, în acorduri suave, elegiace, litanice, șoptite sau solemne, grave, imnice, de madrigal și rugă, ori marcate de invocații și imprecății bine cântărite, de tonul ironic, polemic, pamfletar, publicistic, incisiv, emanând per ansamblu o inegalabilă vrajă estetică.

Forța acestei poetici este dată de nervul interior, de credința și puritatea ce răzbat din fiecare vers, oglindind frumusețea sufletului poetului, de idealurile, mesajul transmis, temele ce vizează recuperarea conștiinței și a sentimentului național, a demnității, de obsedantele metafore și motive, laitmotive, de simbolurile (biblice, istorice, eufemistice), arhetipurile, mitologiile (mitul cristic), viziunile, exprimările metaforice rare, muzicalitățile sau solemnitățile sacerdotale unice ale versului, imaginile parabolice („Când s-a întors / La puii ei cu hrana, / Găsise cuibul gol / Și amuțit. / I-a căutat / Pân-îi albise pana, / Pân' când în cioc / Sămânța a-ncolțit”, *Pasărea*), mesajul înalt național și umanitar, estetic, de știința topirii lor într-un tot armonios, profund și de neuitat.

El a dat o gamă foarte bogată de „definiții” lirice unice pentru pilonii de boltă ai poeticii sale:

– una dintre cele mai plastice, mai pline de poeticitate, sensibile și profunde definiții ale patriei, reconstituită conspirativ prin noțiuni sacre (*Mamă, tu ești patria mea!*), ale țării istorice rupte în două (*Ai două inimi, mamă*);

– una dintre inegalabilele definiții ale limbii române („Pe ramul verde tace / O pasăre măiastră / [...] De-ar spune și cuvinte / Când cântă la fereastră, / Ea le-ar lua, știu bine, / Din, sfântă, limba noastră”, *Frumoasă-i limba noastră*; „În al limbilor tezaur / Pururea o să rămână / Limba doinelor de aur, / Limba noastră cea română”, *Limba noastră cea ro-*

mână), reconstituită prin noțiuni eufemistice, subversive, până-n 1990 („limba noastră”, „limba ta”);

– una dintre cele mai frumoase, răscolitoare definiții ale mamei, făptură hieratică, reper sfânt („Ușoară, maică, ușoară, / C-ai putea să mergi călcând / Pe semințele ce zboară / Între ceruri și pământ. / În priviri c-un fel de teamă, / Fericită totuși ești: / Iarba știe cum te cheamă, / Steaua știe ce gândești”, *Faptura mamei*; „Când m-am născut, pe frunte eu / Aveam coroană-mpărătească: / A mamei mână părintească, / A mamei mână părintească”, *Mâinile mamei*), chip proiectat, în plan cosmic, peste cel al țării (*Mică baladă*);

– o pioasă, profundă și vizionară percepție a lui Dumnezeu („*Reaprindeți candela-n căscioare / Lângă busuiocul cel mereu – / Degerat la mâni și la picioare / Se întoarce-acasă Dumnezeu // Toate le ierți, / Doamne de sus, / Cu blândețe măreață / Chiar și pe cei care te-au dus / În Siberii de gheață*”, *Reaprindeți candela*), a lui Isus, ca unic sprijin al neamului greu încercat;

– unul dintre cele mai sincere, adevărate și emoționante poeme închinete lui Eminescu („Știu: cândva la miez de noapte, / Ori la răsărit de Soare, / Stinge-mi-s-or ochii mie / Tot deasupra cărții Sale. // Am s-ajung atunce, poate, / La mijlocul ei aproape. / Ci să nu închideți cartea / Ca pe recele-mi pleoape. / S-o lăsați așa deschisă, / Ca băiatul meu ori fata / Să citească mai departe / Ce n-a dovedit nici tata. // Iar de n-au s-auză dâșșii / Al străvechei slove bucium, / Așezați-mi-o ca pernă / Cu toți codrii ei în zbucium”, *Legământ*);

– o înaltă simbolistică a vetrei strămoșești, a casei părintești, loc sfânt, Casa românității, Casa ființei naționale („Casa părintească nu se vinde, / Nu se vinde tot ce este sfânt”, *Casa părintească*), însemn al statorniciei neamului, în care „ești alb de duminică”;

– o tulburătoare, duioasă și dureroasă definiție a neamului („O, neamule, tu! / Adunat grămăjoară, / ai putea să încapi / într-o singură icoană!”, *Acasă*), a destinului basarabean suprapus peste calvarul isusiac;

– o definiție de neuitat a satului, ca arhetip al tuturor celorlalte simboluri, ca *axis mundi* („Scot apă. / Mă uit în fântână / Ca în istorie”, *Satul meu*);

– o definiție tandră a doinei și a dorului („Vestește-L, mamă, pe Dumnezeu/ Că am murit! / Din pâine iau, să pot zbura,/ Cât de pe flori albina ia. / (...) Ajuns-am a umbla mereu / În brațe cu mormântul meu. / Și nu știu unde să-l mai pun / Să am un somn mai lin, mai bun”, *Doina*; „M-am amestecat cu viața / Ca noaptea cu dimineața. // M-am amestecat cu cântul / Ca mormântul cu pământul. // M-am amestecat cu dorul / Ca sângele cu izvorul. // M-am amestecat cu tine / Ca ce-așteaptă cu ce vine”, *Cu viața, cu dorul*);

– o afectuoasă definiție a naturii, ridicată în plan simbolic la imaginea de mamă ocrotitoare a românității (*Pădure, verde pădure*);

– o sensibilă definiție a copilăriei, în plan simbolic, a trăirii vieții în curățenie sufletească („Ca un copil aștept dimineața / Până la lacrimi mi-e dragă viața!”, *Ca prima oară*);

– o impresionantă definiție a simbolurilor românești înseși, în sfârșit recuperate („De-acum aș putea / Și fără picioare trăi,/ Da, fără de ele – / La cine vroiam să ajung / Am ajuns. / [...] / De-acum și singur, iubit, // Ca un vultur pe munți, – / Da, singur / Aș putea să trăiesc”, *Ca o pată de sânge pe lespezi*);

– o unică definiție a morții („Nu am, moarte, cu tine nimic, / Eu nici măcar nu te urăsc / Cum te blestemă unii, vreau să zic, / La fel cum lumina pârăsc. // Dar ce-ai face tu și cum ai trăi / De-ai avea mamă și-ar muri, / Ce-ai face tu și cum ar fi / De-ai avea copii și-ar muri?!”, *Litanii pentru orgă*), raportată la calvarul basarabean;

– unele dintre cele mai gingașe și profunde poezii de dragoste;

– unele dintre cele mai frumoase poezii și cântece pentru copii;

– unele dintre cele mai profunde eseuri despre limba română, creație;

– unele dintre cele mai frumoase poeme puse pe note, interpretate și devenite șlagăre.

Romantic și vizionar, fragil și plin de forță, stăpânit de fiorul liric, dureros, duios, grav și foarte atent la imensa greutate a fiecărui cuvânt rostit, Grigore Vieru este un vârf al liricii române contemporane, care-ar fi meritat cu siguranță Premiul Nobel pentru literatură prin întreaga sa operă și conduită.

2. Grigore Vieru a fost clasicizat încă din timpul vieții ca personalitate emblematică a culturii românești în ansamblu. Destinul său postum nu putea să fie decât unul glorios, poetul rămânând un simbol. După plecarea la „poporul de stele”, a devenit o efigie vie în memoria colectivă, deși asistăm astăzi la două tendințe de receptare: una de limitare a lui la spațiul regional (inclusiv, decretare subversivă ca „poet național”), ce contravine dorinței și spiritului unionist al poetului; alta de așezare a sa în panteonul cultural românesc general.

Interpretările la dictat, răuvoitoare, răutăcioase, supuse unor prejudecăți estetice ori incapabile de a pătrunde la esența, la fibra autentică a liricii și gândirii sale poetice (vezi *Dicționarul esențial al scriitorilor români*, 2000) s-au mai diminuat, imaginea și opera sa dovedindu-se uimitor de puternice, de vii, uriașa moștenire lăsată bucurându-se de o posteritate fertilă. Editările (*Taina care mă apără*, îngrijită de Daniel Corbu), traducerile, noile monografii (Theodor Codreanu), exegeze, antologiile, la care se adaugă Festivalul anual „Grigore Vieru” (Iași – Chișinău), statuile dezvelite de o parte și alta a Prutului, simpoziioanele omagiale, tezele de doctorat, dar mai ales învățarea poeziei lui în școală, învățarea limbii române în baza faimosul *Abecedar* (alcătuit împreună cu Spiridon Vangheli), poeziile cântate, recitate de mari interpreți, de actori, de publicul larg, toate împreună fac din posteritatea sa un adevărat fenomen. Mai sunt încă multe de făcut însă pentru recunoașterea sa în plan național și universal, în principal vizând concentrarea pe valoarea operei reflectată în noi și originale abordări critice, monografii, traduceri, trimiteri spre enciclopediile lumii.

3-4. Pentru Basarabia, limba are o semnificație sporită, fiindcă pentru a păstra această comoară de preț a nației a fost nevoie de ani de luptă și jertfă, de o mișcare de renaștere națională. Ei i s-au închinat unele dintre cele mai frumoase și emoționante poeme. Și a supraviețuit miraculos, *Limba noastră*, poemul lui Alexei Mateevici, devenind Imn de Stat. Deși s-au cucerit mari bătălii – revenirea la grafia latină etc. –, numele ei încă nu este acceptat, limba oficială a statului fiind numită, contrar oricărei logici lingvistice și argumentații științifice istorice („Din punct de vedere politic e o anulare a identității etnice și culturale a unui popor și deci un act de genocid etnico-cultural” – Eugeniu Coșeriu), moldovenească și nu limba română, sau, ca și pe vremea so-

vietelor, pur și simplu limba, ori limba noastră. Grigore Vieru a marcat profund și definitiv spațiul basarabean atât prin opera sa poetică ce a acces la sensibilitatea sufletului românesc, cât și prin felul lui de a fi (curățenie sufletească, simplitate, smerenie, blândețe, generozitate, înaltă probitate morală, iubind sincer oamenii, mai ales omul simplu și copiii, țara, limba, istoria și cultura, datina neamului, cântecul popular), prin întreaga activitate. El a avut conștiința unei misiuni de îndeplinit pentru neamul său și toată viața a trăit sub acest semn. A redat prin versul său identitatea pierdută, a recuperat miturile și istoria furate, a rostit adevăruri interzise, a scos din teacă „săgeata de foc a adevărului” istoric, a abordat simboluri și toposuri, arhetipuri sfinte, dar mai ales a redat speranța, credința, bucuria rostirii în limba maternă, a cântului în limba maternă, a revărsat numai bunătate și iubire prin tot ceea ce a făcut. Statuia sa imaginară creată prin tot ceea ce a făcut este eternă, păstrată cu sfințenie în memoria colectivă, de neclintit. Urât de dușmanii nației, minimalizat de unii confrăți autoprocamați elitiști, el a reușit să cucerească pentru totdeauna sufletul românesc prin verticalitate și onestitate („Erou nu sunt. / Măririi nu cer, / Sunt fericit / Că n-am cântat păunii...”), prin marea sa iubire de oameni, prin versul său nemuritor, înaripat, mesianic sau orfic, prin rostirile despre limbă, istorie, neam, prin implicarea sa în toate marile evenimente istorice ce au schimbat în bine soarta Basarabiei, neînduplecarea în luptă, prin asumarea destinului de voce inconfundabilă a unei comunități în pericol de înstrăinare, fiind un model, neatins până în prezent, printre contemporani. Cultura și literatura română din Basarabia a urcat prin el la cote foarte înalte, foarte greu de atins de urmași. Nu este un poet basarabean, este un poet, un scriitor și om de cultură român din Basarabia ce a trăit pentru neamul său, iubit deopotrivă de o parte și alta a Prutului, un mare român și poet, o personalitate adevărată (printre atâtea falsuri) a culturii și literaturii române generale.

Constantin ȘCHIOPU

Grigore Vieru a făcut istorie

C.Ș. – conf. univ. dr.,
Facultatea Jurnalism și
Științe ale Comunicării,
Catedra jurnalism, U.S.M.,
profesor-cumular de
limba și literatura română
la Liceul de Creativitate și
Inventică „Prometeu-Prim”
din Chișinău. Lucrări recente:
*Metodica predării literaturii
române*, Editura Carminis,
Pitești, 2009; *Arghezi, Barbu,
Blaga. Poezii comentate.
Pentru elevi, studenți,
profesori*, Editura ARC,
Chișinău, 2010; *Manuale de
limba și literatura română
pentru clasa a IX-a* (coautor
Vlad Pâslaru), a X-a (coautor
Marcela Vâlcu-Șchiopu), a
XI-a (coautor Marcela Vâlcu-
Șchiopu), a XII-a (coautor
Mihai Cimpoi).

1. Aș remarca, în primul rând, disponibilitatea melică, darul de a adapta muzicii interioare a propriei sensibilități toate ritmurile de tip tradițional. Mai apoi, originalitatea poetului provine și dintr-o îngemănare a timbrului elegiac cu seninătatea clasică („De jale, dulceo, sunt / De dor cumplit”), trăsătură ce o remarcăm și la Ion Pillat, pentru care Vieru avea o considerație deosebită. Chiar dacă Gr. Vieru, în mod conștient, s-a așezat în linia unei generații de artiști pentru care tradiția (iz folcloric, paseism, rusticitate, autohtonism, istorie, ortodoxism) are un sens, totuși poetul o modernizează fie prin inflexiunile metafizice, fie prin formele prozodice, fie prin procedeele compoziționale.

2. Opera artistică și publicistică a lui Grigore Vieru continuă să fie un deliciu al cititorilor din Republica Moldova. Matineele desfășurate în grădinițe, mesele rotunde, simpozioanele din instituțiile preuniversitare și superioare de învățământ, concursul „Două inimi gemene”, spectacolul „Testament” realizat în baza operei lui Gr. Vieru, al cărui protagonist este artistul Fuego – toate acestea sunt o mărturie că poetul n-a plecat dintre noi, că versurile lui trăiesc, ne ajută să realizăm frumosul dialog estetic al sufletelor. E îmbucurător și faptul că revista „Limba Română”, după trecerea în neființă a lui Grigore Vieru, a lansat un excepțional număr special dedicat omului și creatorului Gr. Vieru,

că a publicat constant un șir de sinteze semnate de personalități marcante ale culturii românești. Dincolo de acestea, menționez lipsa unei exegeze fundamentale despre creația artistică a lui Grigore Vieru, care să rupă stereotipurile de interpretare, una care l-ar pune pe Gr. Vieru în altă lumină decât cea tematică. Cu siguranță, mai devreme sau mai târziu, această lucrare va apărea.

3. Cu părere de rău, în prezent, aici, în spațiul dintre Prut și Nistru, nu mai există cultul limbii române, acea dorință a noastră de a vorbi corect, tendință înregistrată în anii '90 ai secolului trecut. Tineretul se află tot mai mult sub imperiul argourilor, o parte rușinându-se să vorbească o română literară. De fapt, mulți nici nu o cunosc, vina revenind și politicilor educaționale. Mass-media ne învață cum să nu vorbim corect. Sunt la modă foarte multe cuvinte, sintagme, enunțuri de tipul *doisprezece grade, pe final de emisiune* etc., pe care jurnaliștii le promovează insistent, fără să se întrebe măcar dacă respectă normele limbii literare. Mulți dintre intelectuali, dominați de snobism, tot mai mult sunt în căutare de *job-uri*, sunt interesați de *look-ul* lor, „aplică” dosare, merg în *weekend-uri*, uitând că limba română le oferă atâtea posibilități de exprimare. E o situație mai mult decât tristă. Limba rusă se aude tot mai mult în transportul urban, în sfera serviciilor publice. Tot mai mulți absolvenți de alte etnii ai instituțiilor preuniversitare nu ne cunosc limba și nici nu vor să o învețe. Pe bună dreptate, „limba unui popor este istoria lui”.

4. Nu atât despre amprente este vorba. Gr. Vieru a făcut istorie, ca artist al cuvântului și ca cetățean, nu numai în perioada de după declararea independenței R. Moldova, ci și în cea sovietică. Ne-a învățat să jinduim și să credem în biruința valorilor, chiar și în momentele foarte grele, fiind convins, vorba unui personaj drușian, că „apele nu pot să dispară, că apele ba se revarsă, ba își schimbă albia, ba cobor în adâncuri, dar să dispară cu totul nu pot, pentru că apa și aerul, și cerul e tot ce avem mai frumos, tot ce avem mai sfânt”. Deci Grigore Vieru, fără a fi divinizat, este / trebuie să fie un reper valoric al nostru. Cu părere de rău, mai mulți politicieni de atunci și de azi se pitesc cu totul în dosul adevărilor rostite de Vieru, de nu li se mai vede nici măcar vârful urechilor mișcătoare. Drept urmare a acestui tip de comportament, art. 13 din Constituție, cu privire la denumirea limbii noastre, continuă să nege afirmația viereană „Vin din munții latiniei, deci și scrisul mi-i latin”.

Ion CIOCANU

O a doua viață

I.C. – scriitor, dr. hab., consultant științific la Institutul de Filologie al A.Ș.M. Semnează 40 de cărți, majoritatea – de critică și istorie literară, de sociolingvistică și de cultivare a limbii. Lucrări apărute după 1990: *Literatura română contemporană din Republica Moldova* (1998), *Literatura română. Studii și materiale pentru învățământul preuniversitar* (2003), *Scriitori de ieri și de azi* (2004), *Efortul salvator* (2006), *Salahorind...* (2008), *Darul lui Dumnezeu* (2009), *Noi și cuvintele noastre* (2011), *Cărțile din noi* (2011), *Absența exclusă* (2013), *Rămurea de iasomie. Memorii și meditații...* (2013).

1. Din 9 martie 1969, când am publicat în „Tinerimea Moldovei” articolul *Complexitatea simplității*, consider că principala trăsătură a poeziei lui Grigore Vieru este simplitatea din față și complexitatea ideatică din cel de-al doilea plan al ficțiunilor poetice datorate acestui mare scriitor. Parcă nu se întâmplă nimic deosebit în versurile pentru copii ale autorului *Alarimei* de la 1957. Cartea de început a poetului s-a impus magistral în atenția exegeților literari și îndeosebi a copiilor anume sau mai cu seamă prin simplitatea, firescul, ingenuitatea personajelor recrutate din chiar mijlocul copiilor, prin caracterul neaoș, frust, atât de obișnuit al întâmplărilor evocate de autor. Or, acesta a fost planul din față al operelor scriitorului. Această optică nu lipsește nici din poeziile care au dat multă bătaie de cap cerberilor ideologiei comuniste. Pentru că cei „trei băieți nătăfleți” care, jucându-se absolut natural, au dat curcubeul jos și... l-au împărțit între ei. Dar, vedeți dumneavoastră, niciunul, prin partea ce-i revenise, nu i-a putut impresiona pe bunici și părinți, de la care așteptau laude și încurajări. Drept care „Trece-un ceas ori nici atât, / Singuri, li s-a cam urât. / Și acum se-adună iarăși / Să se joace buni tovarăși / Și cu-albastrul de cicoare / Și cu galbenul de soare / Și cu roșul ca de foc / De! Ca frații! La un

loc!”. Atât de simplă joaca băieților, dar cât de groaznică li s-a părut ideea unirii *fraților* sub flamura curcubeului alcătuit din trei culori – roșu, galben și albastru –, în care cerberii comunismului, nu fără o intuiție sigură, au „descoperit” tricolorul românesc, de care se temeau ca dracul de tămâie!

Bineînțeles, în fiecare poezie, luată aparte, corelația dintre simplitate și complexitate oscilează de la caz la caz. Nu se cuvine să căutăm cu lumânarea complexitatea acolo unde poetul n-a „ascuns-o”. După cum e blamabilă ignorarea ei în operele care o exprimă fățiș ori, cel mai adesea, metaforic, latent, prin sugestie, aluziv etc.

Originalitatea liricii și, în genere, a spiritului poetic emanat de tot ce a lăsat moștenire poetul, constă neapărat și în trăirea până la ardere lăuntrică a sentimentelor, ideilor, atitudinilor puse de el la temelie operelor. Drept argument reproducem versurile: „Piatra asta e o pâine caldă. / Vântul acesta e un vin domnesc. / Și pelinul – busuioc sălbatic. / Vine ziua aurindu-mi pâinea. / Vine seara aromându-mi vinul. / Vine mama îndulcindu-mi gândul” (*Patria*). Culmea argumentării noastre în privința trăirii concrete a sentimentelor și ideilor puse de Grigore Vieru la baza zămisliților poetice o vedem totuși în genialul său *Formular*, care constituie, totodată, o altă dovadă a osmozei dintre simplitatea și complexitatea poeziei vierene.

Tot ce a intrat în poezia lui Grigore Vieru a fost trăit de autor până la incandescență. „Venii târziu acasă, / Să văd ce-i zice tu, / Luai puțin din masă, / Să văd ce-i zice tu...”, și chiar „Sunt palid ca lămâiul / Să văd ce-i zice tu” – nimic din aceste versuri nu adeverește o trăire la maximum a faptelor din care se „zidește” poezia. Dar versul final o exprimă cu vârf și îndesat: „Să mor aș vrea întâiul, / Să văd ce-i zice tu”.

Mai e de adăugat că în fiecare caz concret, nicio afirmație, nicio metaforă nu trebuie luată separat de imaginea galbenă a poeziei, în care afirmația ori metafora se umple de semnificația neordinară pe care a intenționat să o transmită autorul sau pe care doar a intuit-o.

2. Avem mai mulți scriitori trecuți la cele veșnice. De departe nu toți aceștia își trăiesc atât de activ a doua lor viață, cea adevărată. Grigore Vieru are cititorul său, în persoana copiilor de ieri.

3-4. Limba noastră a purtat veacuri întregi pecetea istoriei în care ne-am dus viața. Având origine romanică, ea a fost din capul locului română. Apoi au venit peste noi rușii țarului și, mai apoi, sovieticii, care au încercat să „creeze” o limbă deosebită de limba română, căreia i-au zis „moldovenească”. Înșiși rușii, între care Pușkin, Batiușkov, apoi Vinogradov, Mihalci, Șișmariov, Piotrowski ș.a., dar și Lenin și Stalin, după Marx și Engels, au avut convingerea că e limbă „moldovenească” (nu limba română). Numai acei conaționali care au căzut victime ideologiei comuniste de odinioară nu pot uita nicidecum că ei ar fi moldoveni (nu români) și că ar vorbi limba „moldovenească” (deosebită de limba română). Cât timp acești inși nu vor conștientiza că sunt români (români moldoveni sau basarabeni) și vorbesc limba română, credința nestrămutată a lui Grigore Vieru – că suntem cu toții români și vorbitori de limba română – este ca și ignorată sau, mai rău, călcată în picioare. Avem a populariza în continuare ideile vierene despre românitățile noastre și a limbii în care „suntem”. Iar cititorii cărților scriitorului au chemarea de a acorda atenția cuvenită publicisticii în care Grigore Vieru vorbește argumentat despre această problemă extrem de importantă și de actuală pentru ființarea noastră alături de frații noștri adevărați – români.

În unitatea poeziei și a publicisticii sale, Grigore Vieru exemplifică în continuare destinul unui mare și important scriitor român.

Vlad ZBÂRCIOG

Suflet din sufletul neamului

V.Z. – prozator, poet, eseist.

Semnează volume de proză, poezie și publicistică, între care: *Sadoveanu sau dorul de cel fără vârstă* (2006), *Timp răstignit* (2007, Premiul Uniunii Scriitorilor din Moldova; Premiul Salonului Internațional de Carte, Chișinău), *Ceasul al doisprezecelea* (2008), *Meridiane ale verbului matern* (2009), *101 poeme* (2010), *Loc sub soare* (2010, Premiul Salonului Internațional de Carte), *Continental de mit* (2012), *Eminescu, eternă statuie a spiritului* (2012, Premiul Salonului Internațional de Carte, Chișinău). Membru al Uniunilor Scriitorilor din Republica Moldova și din România.

Grigore Vieru, unul dintre cei mai importanți poeți români contemporani, și-a clădit viața, talentul și sufletul în cuvinte, rămânând mereu frate și prieten cu doina și firul de iarbă, cu Soarele și Luna, cu frunza și lacrima... Răzbate din întreaga lui creație lumina unui suflet îndrăgostit de viață și de om, de frumos și de dor, de aerul pur și roua dimineților, de izvorul mereu curgător al nepieritoarelor noastre perle folclorice, păstrate și reclădite prin cuvinte meșterite și melodii purtătoare de vechi, dar scumpe și netrecătoare tradiții.

Poezia lui poartă însemnul sensibilității moderne. Ea reprezintă în literă și spirit un mit al culturii noastre. A fixa la cota valorică pe care o merită densitatea trăirilor sufletești, traiectoriile spirituale ale poetului este un lucru deosebit de greu. Zic aceasta, fiindcă, la prima vedere, structura poemelor sale pare neobișnuit de simplă, pătrunzând însă conotațiile, descoperim o rațiune mistică, uneori chiar cosmogonică, o structură care ne îmbie să ne contopim cu ea, o consistență care ar rămâne necunoscută, nedescoperită în noi, dacă nu i-am citi poezia cu mintea, cu gândul și sufletul. Trăim, astfel, sentimentul că poezia maestrului are ceva care ne face să o acceptăm ca pe un mit. Un mit al existenței noastre. În plus, unică o recomandă aplecarea asupra motivelor: mama, izvorul, dorul, natura, casa

Chișinău, 2010. Elena Revenco, Ștefan Andronic, Spiridon Vangheli, Ana Bantoș, Raisa Vieru și Alexandru Bantoș, la bustul lui Grigore Vieru

părintească, valorile folclorice. Aflăm în aceste motive un univers plin de taine – acest cosmos interior al poetului care se face deslușit în poeme de o plasticitate monumentală, preponderente rămânând tradiția eminesciană, nepieritoarele noastre surse folclorice, dar și înnoitoarele, modernele formule poetice.

Poezia lui Grigore Vieru este „fință din fința noastră”, „spiritualitate din spiritualitatea noastră”. Contopindu-se cu sufletul și simțurile, cu durerea și neliniștile neamului, ea devine expresia simbolică a identității noastre.

Creația lui Grigore Vieru nu cunoaște momente de uitare sau de trece-re pe linia a doua a valorilor poetice. Cărțile lui continuă să fie editate și citite, conturându-i un destin poetic nelimitat. Grație soției, Raisa Vieru, au apărut mai multe volume de poezie, unele traduse în alte limbi, dar și câteva culegeri de eseuri, analize și memorii. Astfel, destinul postum al creației sale se află în plină desfășurare.

„Suflet din sufletul neamului său”, Grigore Vieru și-a deschis inima în fața miracolului, a rădăcinilor noastre spirituale, în fața misterului cosmic al iubirii, în fața graiului străbun, întoarcerea la izvoarele limbii fiind condiția *sine qua non* a sănătății spirituale. Identificarea ontologică

cu limba română a fost condiția vieții, a rațiunii sale de cetățean, dar mai ales a apărării și păzirii limbii, conștient fiind că un popor moare dacă-și pierde limba.

Scria în prefața la volumul *Taina care mă apără*: „O, graiule! Oglindă în care, ca o vie și roșie frunză, se vede sufletul nostru cel necuten vi-brând la fel și flacăra gândirii noastre contopită aproape cu cea a frunzei de purpur. Trestie foșnitoare și smărăldie tot legănând în vârf un ochi auriu căruia i se zice Luceafăr!... Mișcătoare fereastră în Univers prin care răzbate spre noi muzica sferelor de sus, tulburătoarea mireasmă de tei, fereastră pe care Eminescu poate să o fi uitat deschisă pentru vecii ca pe inima sa!... Tu ești o stea, graiule, și curgerea-n Univers a dulcii tale lumini face parte din echilibrul astral! Tu ești o grațioasă și pădureană sălbăticiune, și calda ta suflare, alături de setea de viață a celorlalte limbi lumești, rotește pământul și-i dă strălucire și măreție!”. Câtă frumusețe în acest imn consacrat limbii noastre! Dar, totodată, poetul a suferit pentru dezastrul lingvistic din spațiul pruto-nistean. El a simțit primejdia nimicirii românismului pe această parte de pământ ruptă din trupul țării. „Aș putea să mă strămut de oriunde, numai din două locuri nu: din munții Carpați și din Limba Română”, nota poetul într-un interviu. Pentru el limba a fost ființa însăși a neamului...

Grigore Vieru a fost un mare apărător al limbii române. Nota în această ordine de idei: „Două lucruri am întâlnit pe lumea asta zidite cu adevărat până la capăt: Biblia și Limba Română”. Tot acolo: „Aș putea să îndur toate nenorocirile revărsate asupra țării mele, afară de una singură: asuprirea limbii strămoșești (...) Toate zilele mele izvorăsc și se înalță din adâncul și din puterea Limbii Române...”. Deși în acești douăzeci și cinci de ani de independență am obținut anumite succese în promovarea limbii române, există încă destui politrucii care ar vrea să „aresteze” din nou limba română. De aceea e de datoria fiecăruia dintre noi să-i facem pe oameni să conștientizeze cine sunt, de unde vin și încotro trebuie să meargă.

Grigore Vieru a fost și rămâne un mare poet. A fost un luptător pentru democrație, pentru adevăr și dreptate. Poetul va rămâne așa cum l-a simțit, venerat și apreciat însuși poporul – stâlp de nădejde, împlânzitor de cuvinte întru luminarea și înălțarea morală și spirituală a neamului românesc din Basarabia.

Andrei BURAC

Un fericit om al scrisului

A.B. – poet, prozator, dramaturg. Apariții editoriale: *Ispita înfloririi* (1970), *Culegătorii în amurg* (1976), *Perpetuele bucurii* (1977), *Primăvara în doi* (1988), *Întoarcerea lui Traian* (1990), *Cu toată ființa, spre altundeva* (1998), *Între somn și veghe* (2005), *Asediați de cuvinte* (2005), *Flacăra din vechile oglinzi* (2005), *Există ore* (2006), *Arena* (2008). Membru al Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova (1975). Fondator al PEN-Clubului din Moldova (1994). Membru al Uniunii Scriitorilor din România (1994).

„Cuvântul care înseamnă război, în ebraică, milehama, are ca rădăcină cuvântul lehem, care înseamnă pâine.”

Încă de la primele mele întâlniri cu textele semnate de Grigore Vieru, iar mai apoi cunoscându-l pe autor mai îndeaproape, am înțeles că Domnia Sa este din categoria scriitorilor care vin în literatură ca într-o religie. Și el, poetul, nu numai că, pe parcursul întregii vieți, s-a ținut de acest principiu, dar l-a și propagat cu ardoare și perseverență printre colegii săi de generație. Și nu numai lor, dar și celor mai tineri, care l-au urmat. Un principiu, în epoca noastră, mai rar al succesului și mai des al eșecului. Iar, precum bine se știe, o credință, dacă este izvorâtă din toată ființa celui care i se dăruie, până la urmă este însemnată și undeva în ceruri, după care nu întârzie să re-vină înapoi pe pământ și roadele ei.

Grigore Vieru a fost, încă de pe la începuturile scrisului său, și mai rămâne și astăzi, un autor cu un vers cristalin și plin de sensuri profunde și totodată atât de ușor accesibil pentru toate vârstele. Un autor citit, căutat, răscitit, editat și tradus în mai multe limbi. El a fost un fericit om al scrisului, care a comunicat din plin cu cei care credeau în ceea ce credea și el.

Păstrez amintirea unei frumoase seri de toamnă, când nouă, câtorva colegi și prieteni, după o întâlnire cu un grup de tineri, pe undeva prin centrul Chișinăului, ne așinu calea un bărbat ajuns la vârstă înaintată, pe care nimeni dintre noi nu-l cunoștea. Ne-a salutat respectuos pe toți, apoi doar poetului Grigore Vieru, cu o voce plină de emoții, îi spuse următoarele:

„Strâng Cuvântul tău în inima mea.”

După care se întoarse și dispăru în mulțime.

Noi cu toții, acei colegi și prieteni, ne-am dat seama că tocmai auzisem o expresie asemănătoare cu cele din cărțile sacre.

Întors acasă, am tot răsfoit Biblia ore în șir, unde până la urmă am descoperit că ceea ce-i rostise, mai mult ca pe o comuniune, colegului nostru acel bărbat, era Psalmul lui David, 119, II.

Recunosc că, după cele întâmplate în acea îndepărtată seară de toamnă, nu o singură dată am revenit la acest psalm, unde încetul cu încetul am descoperit o profunzime de nebănuit. Și încă ceva. Tot acolo se mai află și o definiție a ceea ce poezia ar putea să fie.

Cu mari păreri de rău, pe misteriosul bărbat din acea frumoasă seară de toamnă nici mie, nici colegilor mei nu ne-a mai fost dat să-l reîntâlnim vreodată.

Grigore Vieru împreună cu Ana Bantoș, Alexandru Bantoș și Andrei Strâmbeanu

Andrei STRĂMBEANU

La nesfârșit, despre poetul Grigore Vieru

A.S. – prozator, dramaturg, poet, scenarist. Debutează editorial cu volumul de versuri *Fântâna Albă* (1963). În anul 1967 apare volumul de nuvele *Mireasa*, tradus în limba rusă (1968). Semnează dramele *Minodora* (1971, 1987), *Armăsarul cu dinți de aur* (1989), *Consumatorul de onoruri* (2001), montate la teatrele „Lucefărul” și „Mihai Eminescu” de la Chișinău și la Teatrul „Vasile Alecsandri” din Bălți. Proza sa a fost tradusă în finlandeză, franceză, lituaniană, armeană, georgiană, estoniană, ivrit. În anul 2003 publică volumul antologic *Contrapunct*. Obține Premii la Concursul Național de Dramaturgie (1979, 1989, 2001, 2002). Este laureat al Premiului Unic la Concursul Național de Dramaturgie, ediția 2004, pentru drama *Oltea, mama lui Ștefan cel Mare și Sfânt* (2004).

Noi, generația lui Grigore Vieru, generația șazecistă – copiii războiului –, atât colegii lui de la Institutul Pedagogic „Ion Creangă” din Chișinău, precum și cei „din altă parte”, fiecare îl consideram cel mai bun prieten al nostru. Subsemnatul, de exemplu, îl consideram nu doar prieten, ci chiar frate – ne dedicam poezii reciproc – și deveneam gelos când îi numea și pe alții „frate”.

Acesta era Grigore Vieru – frate cu toată lumea. Însă nu și cu cei care îl călcau pe bătătură. Modest, cuminte, firav, un sfânt coborât de pe icoană, dacă te atingeai de Eminescu sau de neamul românesc, poetul îndrăgît de toți copiii se transforma într-un tigru feroce, gata să-l sfărtece pe oricine.

L-am văzut într-o asemenea stare prin anii '70 ai secolului trecut, odată, pe când luam masa împreună la restaurantul „Moldova”, situat între Sala cu orgă și Teatrul „A. S. Pușkin”, actualmente Teatrul Național „Mihai Eminescu”. La un moment dat, un bărbat masiv, din care ai fi putut face doi ca Grigore Vieru, vine la masa noastră și, în șoptă, îi spune lui Grigore în rusește: „Ты, ванючий националист, я плевал на вашево

■ Din cartea în pregătire *Amintiri la întâmplare*.

Эминеску!” („Bă, naționalist puturos, eu scuipe pe Eminescu al vostru!”).

Fulgerător, Vieru îi trânteste în față farfuria sa plină cu zeamă, făcând-o țândări, apoi îi pune și furculița în dreptul ochilor, gata să-l orbească pe impostor.

Imediat au răsărit lângă noi doi indivizi suspecti. Unul avu grijă de cel scăldat cu zeamă și nasul sângerând, iar celălalt zise în limba română: „Tovarăși scriitori, omu' a glumit, ce aveți? Să chem miliția?”. Vieru îi răspunde, răstit: „Dar cum ai auzit dumneata gluma acestui porc, că doar mi-a vorbit în șoaptă? Caută-ți de treabă că mai avem aici o farfurie de zeamă! De ce să chemați miliția, când voi sunteți mai mari ca miliția? O să mă plâng în presă de provocarea voastră murdară!”.

Ca să arătăm că nu ne este frică de nimeni, am rămas să ne continuăm masa. Ne servea celebrul chelner evreu, de la București, Lică, o persoană agreabilă și generoasă, care vorbea câteva limbi străine. Noi, șazeciștii, în semn de respect, îi dedicam poezii. Acest Lică, după ce schimbă fața de masă și făcu ordinea convenită, aduse o altă farfurie de zeamă și... o sticlă de șampanie, pe care noi nu o comandasem. Această băutură, la acea vreme, era o raritate, nu era la modă ca astăzi.

– Cu toată dragostea, pentru masa dumneavoastră! zice Lică și deschide șampania.

– De la cine-i? întrebăm noi.

– De la Dumnezeu, zâmbește chelnerul.

Ceva mai departe, la o masă, ședeau 4 caucazieni care, am observat, nu ne slăbeau din priviri. Eu și astăzi mai cred că șampania era de la ei, în semn de solidaritate cu noi.

Agentii KGB-biști de la „Moldova”, n-au mai chemat miliția, dar nici incendiarul articol al lui Grigore Vieru, pe care mi l-a citit apoi, n-a mai văzut lumina tiparului. O fi stând uitat undeva în arhiva poetului.

Theodor DAMIAN

Ideea morții și revelația prototipului în poezia lui Eminescu

Th.D. – preot, profesor universitar și poet român.

Membriu al Uniunii Scriitorilor din România.

Se stabilește în 1988 în Statele Unite, unde a fondat Institutul Român de Teologie și Spiritualitate

Ortodoxă cu parohia ortodoxă română „Sf. Ap.

Petru și Pavel”, Astoria, New York, și Cenaclul literar „M. Eminescu”

din New York, toate în 1993. Din 1996 publică o revistă bilingvă, română / engleză: „Lumină lină /

Gracious Light”, Revistă de spiritualitate și cultură românească / Review of

Romanian Spirituality and Culture. Este autorul a numeroase lucrări teologice și literare.

The idea of death is very much present in Eminescu's poetry and a correct interpretation of it has to have in view his metaphysical reflections in the immediate context and in the larger one. Part of this context are Eminescu's nihilistic inclinations, his skepticism in more general terms, but also his contemplative exercises, in particular when he meditates on death and tries to see what lies beyond visible reality.

Preliminarii

Ideea morții atât de prezentă în poezia lui Eminescu a fost considerată de mulți interpreți parte fundamentală a pesimismului său structural, mai ales când vorbim de influența schopenhaueriană.

Totuși dincolo de speculații cu mai mult sau mai puțin teme, dincolo de asumptii și generalizări facile, primul lucru ce trebuie făcut pentru o înțelegere adecvată a ideii este studierea referințelor la moarte și contextul lor apropiat, mai întâi în strofa, strofele sau poemul respectiv și apoi în contextul general al gândirii lui Eminescu, evident nepierzându-se din vedere împrejurările în care poemul ce conține aceste referințe a fost scris, intenția și chiar starea psihică a poetului.

O lectură atentă a poeziei lui Eminescu sub acest aspect va duce la descoperirea faptului că ideea morții este exprimată de poet în contextul reflecțiilor sale metafizice, un alt mod

de contemplare a lumii și vieții, contemplare ce duce, pe de o parte, la descoperirea arhetipului, a prototipului, a divinității, arhetip prezent *in nuce* în toate lucrurile, și, pe de altă parte, la un fel de trezire, de înțelegere superioară a lumii și vieții, fapt ce dă un caracter profetic poeziei și mesajului său, și de aici propovăduirea detașării de tot ce este lipsit de sens, de ceea ce este deșertăciune, poetul părând mai degrabă influențat de Ecleziastul biblic decât de Schopenhauer, așa cum am arătat în altă parte.¹

Totodată, tipul de discurs abordat de Eminescu în aceste instanțe permite, justifică și oferă contextul potrivit pentru un studiu al relației dintre rațiune și credință în poezia sa, câtă vreme cugetarea sau contemplarea, folosirea gândirii critice trimit spre rațiune, iar verbalizarea prototipului se îndreaptă spre credință. Cu alte cuvinte, am putea încerca o aflare a poziției lui Eminescu atunci când e vorba de *credo ut intelligam* sau *intelligo ut credam*, sintagme ce implică raportul dintre rațiune și credință.

Vanitas Vanitatis

Una dintre căile ce duc la confruntarea filozofică a morții este reprezentată de ideea de deșertăciune, de constatarea faptului, cu tentă fatalistă, dar nu în mod necesar, că în această viață totul e zadarnic. Întrebarea care se pune este dacă Eminescu deplânge zădărnicia sau lipsa de sens a vieții la nivel filozofic sau în sensul deplin al cuvântului. Citindu-i poezia, impresia ar fi că poetul se vădește resemnat, viind vorba, dacă vrem, de un fel de *dolce far niente*, ceea ce nu este adevărat. Faptul că Eminescu doar filozofează pe marginea ideii de deșertăciune, lipsă de sens, moarte, nelăsându-se însă paralizat în planul vieții de zi cu zi, e demonstrat de angajamentul său politic de profundă intensitate, cu alte cuvinte, în timp ce poetul reflectează asupra zădărnicii vieții, el își face planuri de viitor pentru sine, țară și neamul său și luptă cu toate forțele pentru realizarea lor.

Totuși ca poet, dar și ca profet al cetății și al lumii, el nu poate să tacă atunci când vede că lucrurile merg în direcții greșite. Așa se face că el deplânge pierderea valorilor, uneori cu ironie, așa cum se vede în *Epigonii*, de exemplu: „În noi totul e spoială, totu-i lustru fără bază. / Voi credeți în scrisul vostru; noi nu credem în nimic”². Diferența dintre generațiile trecute, de glorie, și cea prezentă, la care se referă poetul,

constă în principal în pierderea credinței, fie că e vorba de credința în Dumnezeu sau de cea într-un ideal. Când s-a pierdut credința se pierde angajamentul, zelul, dorința de a trăi, de a realiza ceva, și de aici superficialitatea, vanitatea.

Scepticismul poetului nu este manifestat numai față de lume, cu toate ipostazele ei, ca atunci când scrie „Ca lumea ș-a ei chipuri să-mi pară vis deșert” (*Când te-am văzut, Veneră*), ci și față de însuși faptul de a fi: „A fi? Nebunie și tristă și goală / Urechea te minte și ochiul te-nșală / Ce-un secol ne zice, ceilalți o dezic / Decât un vis searbăd, mai bine nimic” (*Mortua est*). Dezamăgirea și nihilismul exprimate aici indică o persoană aparent certată cu toți și cu toate, sătulă de viață. Chiar dacă între vis și nimic opțiunea ar trebui să fie pentru vis, câtă vreme acesta este searbăd, opțiunea se face pentru nimic. Chiar atunci când vrei să ieși din acest *tertium non datur* și cauți o opțiune mai bună, și acest lucru este sortit eșecului. Poetul se confesează: „În zadar caut al vieții înțeles nedezlegat” (*Egipetul*), pentru ca în același timp să vorbească despre „Visuri care mint” și care nu se vor schimba niciodată de vreme ce ele sunt „eterne ca și moartea”.

Un aspect al acestui nihilism este legat de trecere, de faptul că totul e perisabil. Nimic nu durează: „Istoria e viața ce scrisă e pe ape” (*Femeia... măr de ceartă*). În acest caz singura atitudine sănătoasă ce se poate lua e detașarea.

Cu cât critica realității sau ironia față de aceasta e mai aspră, cu atât e mai imperativă detașarea anunțată implicit, în însăși critica: „Lumea îmi părea o cifră, oamenii îmi păreau morți, / Măști ce rând după comandă care ies de după porți / Și dispar – păpuși măiestre ce că sunt nici că nu știu / Și-ntr-o lume de cadavre căutam un suflet viu” (*Lumea îmi părea o cifră*). Cu cât constați mai mult ridicolul unei astfel de existențe reificate, cu atât mai mult nu vrei să fii parte din ea. Dacă asta este adevărata față a lumii, atunci nu-ți aparține și nu-i aparții. Teoretic, mental, filozofic. În fapt însă ești parte din ea. Poate te detașezi de atitudinea adoptată de cei pe care-i critici, vanitatea, superficialitatea, falsul, dar rămâi în același tip de existență, ontologic vorbind... De aceea poetul nu se sfiește să-și strige suferința prin care trece: „Pierdut în suferința nimicniciei mele / Ca frunza de pe apă, ca fulgerul în chaos / M-am închinat ca magul la soare și la stele / Să-ngăduie intrarea-mi în

vecinicul repaos, / Nimic să nu s-audă de umbra vieții mele, / Să trec ca o suflare, un sunet, o scânteie, / Ca lacrima ce-o varsă zadarnic o femeie... / Zadarnica mea minte de visuri e o schele” (*Pierdut în suferință*). Suferința acestei condiții pare aici să fie consecința conștientizării ei, care *ipso facto*, e izbăvitoare. O izbăvire dureroasă, ca orice izbăvire ce implică o cruce, precum cea a fiului risipitor³, care doar în urma suferinței își realizează condiția, realizarea, echivalentă cu o trezire, cu venirea sa în firea din care se autoexilase, fiind începutul izbăvirii sale.

Contemplarea prototipului

Realizarea condiției umane poate fi un rezultat al gândirii critice, dar poate fi și rezultatul contemplării, cu toate că însăși gândirea critică poate fi considerată o formă de contemplare. Într-un fel sau altul, contemplarea implică exercițiu, totodată ea poate fi învățată. În cazul lui Eminescu, poetul mărturisește că exercițiul contemplării, al citirii naturii, al înțelegerii semnelor lumii și vieții a început în familie, primul său maestru fiind propria-i mamă: „Mama-i știa povești pe câte fuse / Torsese în viață... deci ea l-au învățat / Să ticluiască semne și-a păsărilor spusă / Și murmura cuminte a râului curat” (*Codru și salon*).

A tălmăci, a desluși, a interpreta semne, forme și manifestări constituie o cale ce duce la descoperirea prototipului lucrurilor, la vederea a ceea ce este dincolo de cortina aparențelor. În poemul *Antropomorfism*, Eminescu, în termeni platonici referindu-se la lumea ideilor, își declară explicit experiența și rezultatul contemplării: „Văd în lume și în lucruri numai sâmburul și-ideea; / Prototipu-l văd în toate...”, „În sublimă revelații a misterului etern... / Închin viața cugetării, un Pitagora modern”.

Este de remarcat aici fericita și fructuoasă combinație dintre revelație și cugetare, termeni ce trimit la dialogul dintre credință și rațiune, dialog, și nu opoziție, cum se vede chiar în acest caz la Eminescu, unde declarația „Prototipu-l văd în toate”, consecință atât a revelației, cât și a cugetării, e făcută ca un fel de „evrika” și cu o bucurie ce trebuie împărtășită.

Declarația este făcută și pe un ton sapiențial, socratic, indirect exortativ, căci propoziția „închin viața-mi cugetării” amintește de sentința marelui filozof grec, potrivit căreia o viață neexaminată critic nu valo-

rează nimic. Cum se vede, la Eminescu gândirea critică și contemplarea fie merg mână în mână, fie se identifică. Principalul este că practica contemplării de dovedește a fi nu un act ocazional, ci un exercițiu metafizic îndelungat și consecvent, fapt ce se desprinde cu claritate din precizarea că el vede prototipul „în toate”; cu alte cuvinte, la Eminescu practica contemplării pare să fie un mod de a fi.

Relația strânsă dintre contemplare și cugetare sau identificarea lor una cu cealaltă este evidentă și în poezia *E împărțită omenirea*, unde Eminescu arată că cercetarea sau cugetarea, ca și contemplarea, duce la descoperirea slavei lui Dumnezeu, în care fapt rezidă și rolul, rostul și valoarea contemplației: „Ei nu pătrund a ta mărire / Minune-i pentru dânșii tot / Necercetând nimic în fire / Nimic nu știu, nimic nu pot”. Se înțelege că a dori să pătrunzi mărirea lui Dumnezeu trebuie implicit să crezi în El. Numai crezând în Dumnezeu vrei să-L cunoști, întocmai cum zice Scriptura: „Aceasta este viața veșnică, să te cunoască pe Tine singurul, adevăratul Dumnezeu” (Ioan 17, 3).

Faptul că cercetarea duce la contemplarea prototipului, a lui Dumnezeu, ceea ce-l pune pe Eminescu pe terenul teologiei mistice, este deosebit de importantă pentru că necunoașterea lui Dumnezeu duce la confuzia totală în viață: „nimic nu știu” (cei care nu-L cunosc pe Dumnezeu), consecință dezastruoasă pentru viața oricărei ființe umane, și încă și mai grav, duce la neputința totală, căci, zice poetul din nou: „nimic nu pot”, amintind direct de cuvintele Mântuitorului Hristos care, într-un context similar, a avertizat: „Fără Mine nu puteți face nimic” (Ioan 15, 5).

Și gândirea la moarte este un exercițiu contemplativ. Când în poemul *Femeia?... măr de ceartă* Eminescu numește moartea „dulce amică”, înțelegem că el s-a împăcat deja cu gândul morții, că o vede pozitiv, ca pe un prieten care-ți vrea binele, iar binele, în contextul acestei analize, este detașarea de tot ceea ce e deșertăciune. Gândul la moarte te ajută să te detașezi de cele trecătoare și să te atașezi de cele netrecătoare pe care le descoperi tocmai prin contemplarea lucrurilor prin care și în care vezi prototipul. Iar Eminescu asta face: „Prototipu-l văd în toate”, zice. În felul acesta, deși viața pe de o parte e considerată, nihilistic, deșertăciune, ea este, în fapt, ocazia mântuirii, cum citim în poemul menționat: „Privește astă viață ca pas de mântuire”. Aici se află cheia înțelegerii adecvate a întregului său discurs sceptic și pesimist despre

lume și viață. Se deduce de aici că există două tipuri de sceptici: scepticul ateu și cel credincios. Evident, Eminescu se află pe poziția scepticului credincios, nu neapărat în sensul pietist al cuvântului.

Contrar atitudinii scepticului ateu care nu crede în Dumnezeu în niciun fel, nici măcar în sensul existenței unei forțe inteligente superioare care ține în frâu legile universului, scepticul credincios, prin gândirea la moarte, realizează deșertăciunea lucrurilor trecătoare și astfel nu se atașează de ele în detrimentul său, însă înțelege să le folosească prin contemplare pentru a vedea în ele prototipul, beneficiul său de data aceasta. Avem a face aici cu o capacitate specială de a converti deșertăciunea în utilitate, chiar în sensul teologic al cuvântului. Mistical înțelege sensul deșertăciunii vieții și face din aceasta o rampă de lansare, prin moarte, „dulce amică”, cum zice poetul, spre o altă viață unde nimic nu mai e deșertăciune, ci totul e sens și plinătate.

Cu alte cuvinte, chiar deșertăciunea lipsită de sens ori însăși lipsa de sens se arată a avea propriul ei sens, evident, pentru cine știe să-l descifreze, să-l vadă. De aceea când Eminescu zice în același poem, extrem de coșbucian, „O luptă e viața și toată firea-i luptă”, lucrurile devin clare, chiar și în sensul că descoperirea sensului vieții și al lucrurilor nu e deloc ușoară, ci implică luptă, convingere, credință și perseverență.

Iată cum pentru scepticul credincios, ca și pentru misticul creștin, nimic nu e pierdut câtă vreme merită o luptă. În cazul lui Eminescu, scepticismul e de natură filozofică, însă ajutat de credința în Dumnezeu, cea creștină, a părinților și strămoșilor săi, căci el declară direct și simplu că nu crede nici în Iehova, nici în Buda, nici în alți întemeietori de religii, ci în Iisus Hristos implicit, pentru că nu-l pune pe lista celor în care nu crede, deci ajutat de credința în Dumnezeu, acest scepticism este botezat, convertit și utilizat mântuitor, ca o motivație în plus pentru avansul spiritual spre Împărăția lui Dumnezeu.

Ideea împărăției veșnice este prezentă în poezia eminesciană, nu numai implicit, prin interpretare, ci și metaforic, adică ceva mai explicit deși, semi-voalat de figura de stil. Așa, de exemplu, citim în *Rime alegorice*: „Colo-n palat rezidă-o vrăjitoare / Și om cu ochii vii de-o vede moare”. E foarte clar că Eminescu face aici referință la Împărăția lui Dumnezeu, „palatul”, vrăjitoarea, cea care face minuni, care interferează naturalul cu supranaturalul, ordinarul cu extraordinarul, fiind o imagine folosită

pentru Dumnezeu. Că este așa se deduce cu ușurință și din versul care zice „și om cu ochii vii de-o vede moare”, ceea ce este un alt fel de a fraza versetul biblic celebru: „Nu poate omul vedea fața lui Dumnezeu și să fie viu” (Ieșire, 33, 20).

Contemplarea în scopul căutării divinității de către om și revelația acesteia ca răspuns și ca descoperire a ceea ce se află dincolo de aparențe se găsește într-o formă specială și în poemul *Dumnezeu și om*, unde poetul îndeamnă cu forță: „Mergeți, regi, spre închinare la născutul din tavernă”.

Filozofia și teologia acestui îndemn se află în contrastul și paradoxul incluse aproape misionar. Regele este contrastat cu taverna, cel căruia alții i se închină, paradoxal, este trimis să se închine, cel mare (născutul din tavernă, Iisus) este mai mic decât cel mai mic și totodată mai mare decât cel mai mare. Asistăm aici la o inversare de loc și rol, unde periferia devine centru și centrul periferie, unde slava se află ascunsă în smerenie și sacrul în profan.

Așadar, cel ce știe să contempleze știe să vadă prototipul acolo unde alții nu văd, nepătrunsul în pătruns, și necuprinsul în cuprins, și tocmai de aici rolul profetic al contemplației și al poetului ca și interlocutor al divinității.

Între viață și moarte

Secretul vieții, după Eminescu, este să știi de ce parte a frontului să lupți. De o parte sau de alta a baricadei, lupta este inevitabilă. Fără capacitatea gândirii critice, fără spiritul contemplației, fără revelație care deseori poate lua forma inspirației, se poate întâmpla că îți dedici toată energia, toată viața pentru o luptă a cărei cauză se dovedește apoi a fi nejustificată. Pentru Eminescu acest lucru este iadul, după cum descrie în *Înger și demon*: „Să vezi marile-aspirații că-s reduse la nimic / Că domnesc în lume rele căror nu te poți opune / C-opunându-te la ele tu viața-ți risipești / Și când mori să vezi că-n lume viețuit-ai în zadar / O astfel de moarte-i iadul. Alte lacrimi, alt amar / Mai crud nici e cu puțință. Simți că nimica nu ești.”

Cu alte cuvinte cel ce contemplă are alte definiții pentru lucruri decât cele ale lumii pentru că el vede ceea ce alții nu văd, de aceea poate fi și în contra-curent, dar el merge în direcția prototipului și-i sfătuiește și pe alții să facă la fel, ca atunci când îndeamnă: „Mergeți, regi, spre închinare la născutul din tavernă.”

Dacă în contextul precedent moartea era văzută ca o „dulce amică”, iată un altul unde ea e privită ca un oaspete nepoftit în destinul și în condiția umană. Destinul original al omului a fost viața veșnică, de aceea el tinde în adâncul sufletului său spre veșnicie, de aceea trăiește toată viața *sub specie aeternitatis*, cu fața spre ea. Doar astfel direcționat își găsește sensul existențial. Moartea e lipsită de sens așa cum păcatul original a fost lipsit de sens. Iar lipsa de sens e nebunie. Singurul mod de a reveni de la nebunie la normalitate, de la non-sens, de la moarte la viață, este căutarea și aflarea lui Dumnezeu, a prototipului prin credință și contemplație, intrarea în comuniune cu El încă de aici și înaintarea spre Împărăție „cu moartea pe moarte călcând”, cum se cântă la slujba Învierii Domnului.

În *Mortua est* Eminescu deplânge nebunia și lipsa de sens a morții astfel: „La ce? Oare totul nu e nebunie? / Au e sens în lume? Tu, chip zâmbitor, / Trăit-ai anume ca astfel să mori? / De e sens în asta, e-ntors și ateu / Pe palida-ți frunte nu-i scris Dumnezeu”.

Aici mesajul este acesta: a nu crede în Dumnezeu și în viața veșnică, a nu crede că omul este capabil de eternitate și, în consecință, că totul sfârșește în moarte, la groapă înseamnă să fii ateu, e nebunie, e fără sens, așa cum zice Scriptura: „Zis-a cel nebun în inima sa: «Nu este Dumnezeu»” (Ps. 13, 1).

Sensul constă în depășirea morții sau „omorârea morții”, tot după o expresie de la slujba Învierii, lucru pe care Dumnezeu l-a făcut posibil prin moartea și învierea Fiului Său, ca să arate că toți suntem capabili de înviere. În acest sens, chiar fără să vină din interiorul creștinismului, se exprima Horațiu când a spus-o ca un strigăt pentru toate veacurile: *non omnis moriar*, sau cum, preluând ideea, Shakespeare mai târziu a subliniat-o în celebrele versuri: „Ești prea frumos să vrei de tot să mori / Și viermii doar să-i lași moștenitori”.

Faptul că inițial am fost creați pentru eternitate, deși căzuți în condiția existențială unde viața se sfârșește în moarte, dar nu de tot, este confirmat și de înțelegerea morții ca prag de trecere, deci spre altceva, ca poartă, deci pe care se pășește spre altceva, așa cum citim în poemul *Rime alogorice*: „L-al tău mormânt tu ești în pragul porții, / Dar să te stingi nu este voia sorții”. Deci nu este stingere, nu se moare de tot, Dumnezeu nu voiește acest lucru. Mormântul nu poate fi nici țel, nici final, nici țel final, pentru că „ești prea frumos”! El este trecerea spre

un nou început. Iar dacă e vorba de moarte, Eminescu spune în același poem că mai degrabă viața de aici e „moarte vie”, evident, atunci când e trăită fără sens, de partea greșită a frontului.

Tot în această poezie, diminuând mult din percepția generală negativă a morții, ducând un pas mai departe ideea de prag spre un nou început, poetul consideră moartea chiar ca izvor de viață, și în acest context, nemaiavând conotația negativă, aceasta devine într-un fel soră cu viața, într-o paradoxală îngemănare pe care numai credința creștină în omorârea morții o poate oferi: „Moarte și viață, foaie-n două fețe, / Căci moartea e izvorul de viațe”.

Dincolo de tot scepticismul și nihilismul ce pe mulți i-a făcut să-l considere pe Eminescu dacă nu ateu, cel puțin indiferent religios, în *Cugetările sârmanului Dionis* poetul se dovedește a fi în rândurile credincioșilor, din nou, nu necesarmente în sensul pios al cuvântului, deoarece nu numai că se adresează ateilor numindu-i chiar așa, ateii, ceea ce dovedește că el le vorbește din cealaltă parte, a credinței, dar îi și mustră cu ironie și asprime, din ton desprinzându-se lipsa de sens a ateismului, atunci când spune: „Ah, sunt printre voi aceia care nu cred tabla legii, / Firea mai presus de fire, mintea mai presus de minte / Ce destinul motânimei îl desfășură-nainte / Ah, ateii, nu tem ei iadul și-a lui duhuri-liliecii?”.

Se înțelege de aici și se confirmă, pe de o parte, că poetul contemplativ, care vede prototipul vorbește ca un prooroc (*pro-orao* – a vedea înainte), deci cu convingerea, curajul și forța proorocului, și, pe de altă parte, că tot credința în Dumnezeu este singura care dă sens vieții.

Vorbind de același lucru, în *Rime alegorice* Eminescu explică ce fel de viață este viața fără sens a celor ce nu cred: „Viața lor un vis al morții este”, adică un coșmar, un iad, ca iadul celui care a luptat toată viața și la urmă a realizat că s-a luptat cu morile de vânt, cu iluzia și că totul a fost o jalnică risipire.

Când în *Cugetările sârmanului Dionis* Eminescu spune „Le arăt că lumea vis e”, el accentuează aceeași idee, de data aceasta fiind însă mult mai clar că el vorbește de pe poziția celui care a făcut o descoperire către cei ce nu au făcut-o. El vorbește ca profetul, ca Ecclesiastul, ca cel trimis la misiunea de a-i trezi la realitate pe cei ce dorm. Când spune „le arăt”, înseamnă că el știe că știe și că ceea ce știe trebuie împărtășit.

Omul ca ființă doxologică în fața lui Dumnezeu

Ca într-un fel de rechizitoriu de conștiință însoțit de pocăință și recunoașterea dragostei divine chiar nemeritate, poetul vorbește de rebeliunea sa contra cerului, deci a lui Dumnezeu, și de felul cum, aparent ilogic și paradoxal, de răzvrătire, Dumnezeu răspunde nu prin pedeapsă, ci prin dragoste. În *Înger și demon* citim: „Am urmat pământul ista, vremea mea, viața, poporul / Cu gândirile-mi rebele contra cerului deschis / El n-a vrut ca să condamne pe demon, ci a trimis / Pe un înger să mă-mpace, și-mpăcarea-i... e amorul”.

Trebuie remarcat mai întâi faptul că poetul vorbește de cerul deschis, ceea ce înseamnă că putea fi și închis, fapt ce spune mult despre Dumnezeu. Una e să ai pe cineva care se răzvrătește împotriva ta, iar tu să-i închizi poarta, să-l împingi în afara limitelor de la care el mai crede că poate fi auzit și să-l lași să strige acolo cât vrea în zadar, și alta e să ai un răzvrătit și să-l asculți, să vadă că ușa e deschisă și să aibă conștiința, speranța că-l auzi. În cel din urmă caz însuși protestul are mai mult sens, fie că e pe drept, fie că e nejustificat, evident în cazul relației om-Dumnezeu, nejustificat, cum o recunoaște prin tonul de pocăință și poetul.

A fi rebel contra cerului înseamnă a proceda ca un demon, căci demonii au fost primii rebeli când încă erau îngeri luminați.

Dar Dumnezeu în acest caz îl tratează pe om altfel. În loc de aruncare „în cele mai de jos”, în loc de condamnare, îi trimite prin înger dragostea împăcării, referire directă la trimiterea în lume de către Dumnezeu a Fiului Său, Iisus Hristos, care a arătat dragostea divină pentru om în modul cel mai înalt, prin moartea pe cruce și apoi prin înviere, deci omorârea morții și deschiderea drumului și a porții spre Împărăție, exact așa cum citim în Evanghelia de la Ioan: „Așa de mult a iubit Dumnezeu lumea încât pe Fiul Său cel Unul Născut L-a dat, ca oricine crede în El să nu piară, ci să aibă viața veșnică” (Ioan 3, 16).

Versurile citate mai sus, pe lângă ideile sugerate referitoare la rebeliune, condamnare, meritată dar neaplicată, iertare și dragoste, sunt și un fel de doxologie. Tonul lor indică o anumită uimire și admirație pentru că lucrurile se petrec așa și nu altfel, ilogic (după înțelegerea umană a logicii), dar plăcut; însăși comunicarea acestor gândiri și simțiri se face din nevoia interioară de mărturisire, deci avem de a face cu o doxologie.

Același lucru îl vedem exprimat mai direct în poezia *Rugăciunea unui dac*, unde poetul întâi explică cine este Dumnezeu, după care, ca o consecință firească a explicației, îndeamnă cu forță la preamărirea lui Dumnezeu: „El singur zeu stătut-a nainte de-a fi zeii / Și din noian de ape puteri a dat scânteii, / El zeilor dă suflet și lumii fericire / El este-al omenimei izvor de mântuire. / Sus inimile voastre! Cântare, aduceți-i! / El este moartea morții și învierea vieții!”

Poetul este aici atât de copleșit de descoperirea lui Dumnezeu și atât de uluit față de modul neașteptat în care Dumnezeu lucrează și reacționează, că în entuziasmul său îndemnul de slăvire a divinității nu mai e chiar un îndemn, care să înceapă cu conjunctivul „să-aducem cântare”, sau ceva asemănător, ci un ordin, o poruncă spusă autoritar, imperativ și hotărât: „Sus inimile voastre! Cântarea aduceți-i!”

Poetul mai are și alte motive pentru care consideră necesară preamărirea lui Dumnezeu. Unul dintre ele este legat de teologia chipului divin în om. „A pus în tine Domnul nemargini de gândire” (*Povestea magului călător în stele*), zice Eminescu, astfel confirmând ideea că omul este capabil de eternitate, *homo capax infiniti*, pentru că teologia chipului divin în om, *imago Dei*, implică faptul că aceasta este și originea și destinația ultimă a omului, ca atare destinul este menirea de a parcurge drumul între origine și destinație, iar această călătorie interioară, pelerinaj mai degrabă câtă vreme ținta e sfântă, se face precum îndeamnă Fericitul Augustin: „Cântați Domnului cântare nouă. Cântați cum cântă călătorul. El merge și cântă. El cântă ca să-și întărească puterile. Cântă și tu ca să te întărești întru dreapta credință și în sfințenia vieții.”

Pe calea Împărăției deci se merge preamărindu-L pe Dumnezeu. Împărăția lui Dumnezeu mai este considerată a fi ziua a opta a creației lumii. Eminescu are felul său de a exprima această idee; în poezia *De câte ori, iubito*, citim un vers sublim: „Când tu te pierzi în zarea eternei dimineți”. Ce poate fi eterna dimineață? Condiția în care nu mai există noapte, deci o condiție de dincolo de timp, de dincolo de legile acestui univers. Poetul putea vorbi despre o pierdere în eternul întuneric, în eternul nimic; dar nu! Viziunea lui este optimistă pentru că este izvorâtă din credință și pentru că în mintea lui el are în vedere eternitatea Împărăției divine, care este împărăția luminii. Totodată dimineața sugerează un nou început. Eterna dimineață înseamnă deci un etern nou început, exact ceea ce

Sf. Grigorie de Nyssa numește epectază, adică experiența de către om a divinității și a Împărăției în mod progresiv, dar infinit.

Concluzii

Eminescu este foarte ușor de răstălmăcit atunci când în antrepriza hermeneutică se iau pe sărite sau selectiv elementele și aspectele convenabile pentru a substanția o idee preconcepută. Așa a fost interpretat în cele mai multe cazuri pesimismul lui Eminescu⁴. Numai o lectură a poeziei și a operei sale în totalitate și aducerea laolaltă a tuturor aspectelor majore ale acesteia, unul luminându-l pe celălalt, poate duce la o înțelegere corectă a filozofiei, atitudinii și credinței marelui poet. Numai un astfel de efort va duce la concluzia, neașteptată pentru unii, șocantă chiar pentru alții, că tot discursul nihilistic eminescian nu este altceva decât o pregătire a cititorului întru căutarea lui Dumnezeu, deci un act inițiativ menit a da un adevărat sens vieții.

Poetul se dă pe sine ca exemplu atât în ceea ce privește rebeliunea, dar și pocăința, cât și în ceea ce privește căutarea lui Dumnezeu prin cugetare sau gândire critică și contemplare, acțiuni ce nu rămân fără rezultat, pentru că el însuși vorbește pe un ton victorios despre cum vede prototipul în toate lucrurile. Căutarea și găsirea lui Dumnezeu de către Eminescu, așa cum reiese din poezia sa este asemănătoare cu cea a Fericitului Augustin, căruia, potrivit propriilor confesiuni, Dumnezeu îi spune: „Nu M-ai căuta dacă nu M-ai fi găsit”!

Note

¹ Theodor Damian, *Eminescu: Glossa ca Ecclesiast*, în *Contact internațional*, vol. 21, nr. 2 (85-86), 2011, p. 83-85.

² Toate citatele din poezia lui Eminescu provin din volumul Eminescu, *Opere*, în opt volume de lux. Volumul I. *Poezii*, Editura Gunivas, Chișinău, 2001.

³ Theodor Damian, *Tema fiului risipitor în poezia lui Eminescu*, în *Credința / The Faith*, Calendar of the Romanian Orthodox Archdiocese in America and Canada, Chicago, Illinois, 2010, p. 151-154.

⁴ Theodor Damian, *Pesimism și credință în poezia lui Eminescu*, în *Opinia națională*, nr. 462, 12 ianuarie 2009, București, p. 1.

Vlad MISCHEVCA

Eminescu vs drama Basarabiei

VI.M. (Miscăuca) – dr., cercet. șt. coord. la Institutul de Istorie al A.Ș.M., conf. cercet. (Associate professor, Ph.D.). Membru al Comisiei Naționale de Heraldică (1995-2015). Domenii de competență: istoria relațiilor internaționale din sud-estul Europei (sec. XVIII – încep. sec. XIX), genealogia domnilor fanarioți, vexilologie heraldică, raporturi istorice moldo-elene (în special, cu Sf. Munte Athos). 10 monografii, publicate la Chișinău, Iași, Atena.

Eminescu and Basarabia. Great Eminescu was not only a brilliant publicist in addressing political history but also a veritable history. Not once publicists, critics and literary historians have approached the subject „Eminescu and Bessarabia”, which remains current. Eminescu - poet and historian - has shown that no one else of his generation, the real românism and compassion for Moldavian drama in 1812, writing a number of studies and historical articles „Bessarabia”. Note Eminescu’s visionary intuition, which, by radiography of the situation of Russia, highlighted the Russian expansionism.

„Astăzi e dar timpul ca să întărim, atât în români, cât și în popoarele mari ale Apusului, credința în trăinicia poporului român.”

M. Eminescu (10.02.1878)

Cum bine a observat Alexandru Bantoș, scrierile eminesciene, în temei cele cu pronunțată tentă politică, „nu mai sunt ascunse sub zece lacăte, ca până la ’89, dar, deși văd lumina tiparului, în antologii sau disparat, nu sunt însoțite de comentarii adecvate, mulți dintre cei care se apleacă asupra moștenirii publicistului evită să se pronunțe tranșant asupra unor texte de o actualitate răvășitoare, e adevărat, deranjantă și astăzi”¹. Este cert că marele Eminescu a fost nu doar un publicist strălucit în abordarea istoriei politice, ci și un veritabil istoric. Regretatul profesor Gheorghe Buzatu a remarcat că receptarea poetului ca istoric pornește esențialmente de la neîntrecutul nostru N. Iorga, care, în 1934, a surprins această rea-

litate incontestabilă: „Eminescu stăpâna cu desăvârșire trecutul românesc și era perfect inițiat în istoria universală”².

Profilul istoricului Eminescu, al celui care a fost și care s-a impus prețuirii generațiilor câte i-au succedat și care vor mai urma, a fost completat prin truda savanților ieșeni, care, cu prilejul Centenarului morții Poetului, deci în 1989, au pregătit și editat două volume masive, intitulate *Eminescu: Sens, timp și devenire istorică*³, pentru care au fost selectate cele mai semnificative texte eminesciene, iar pentru studiile de caz s-au solicitat colaborările unor reputați eminescologi. Incomodul Eminescu rămâne, și astăzi, un veritabil și la fel de actual formator de opinie în abordarea politicii marilor puteri privind Principatele Române și România. Impactul războaielor purtate pe teritoriul nostru și influența lor asupra destinului românilor a fost pe deplin înțeleasă și descifrată de către Eminescu, care remarcase în publicistica sa politică, la 1878: „Sunt două sute de ani de când Rusia înaintează mereu spre miază-zi; luptele ei orientale sunt o întregă istorie și acela care nu cunoaște această istorie, ori care o cunoaște și nu ține seamă de ea, nu este un bărbat politic și nu are dreptul de a lua parte hotărâtoare la viața politică”⁴.

Nu o singură dată publiciștii, criticii și istoricii literari au abordat subiectul „Eminescu și Basarabia”⁵, care nu poate fi considerat nicidecum drept unul epuizat sau neactual. Suntem în drept să repetăm, precum a mărturisit marele Eminescu: „E mică țărișoara noastră, îi sunt strâmte hotarele, greutățile vremurilor au știrbit-o; dar această țară mică și știrbită e țara noastră, e țara românească, e patria iubită a oricărui suflet românesc; într-însa găsim toate puțințele dezvoltării, întocmai ca într-una oricât de întinsă”⁶.

Ca și pe timpul în care a trăit și a activat Eminescu, și astăzi mai vin pe la noi generali și diplomați ruși „pentru a ne spune nouă tuturor că Dumnezeu a făcut lumea la 1812 și că pentru Rusia numai aceea e drept ce s-a făcut de atunci încoace... Știindu-se că lumea nu-i făcută la 1812 și Basarabia a fost a no(a)stră din veacul al paisprezecelea, ba poartă chiar numele celei mai vechi dinastii românești, a dinastiei Basarabilor...”⁷.

Despre așa-zisele drepturi ale Rusiei asupra Basarabiei încearcă să vocifereze nu doar istoricii ruși, dar și cei din tagma „patrioților mol-

doveni”, exponenți ai expansionismului revanșard moscovit, precum este faimosul Vasile Stati. Zgomotul trâmbiței acestui plagiator în serie (care a pierdut două procese de judecată în 2009-2010 pentru furt intelectual)⁸ a depășit cu mult chiar și sunetele false ale istoricilor ruși din perioada țarismului și comunismului. Deoarece „istoricul, filologul și publicistul” ubicuu s-a hazardat să declare, nici mai mult nici mai puțin, despre „drepturile rușilor asupra Basarabiei” și „suzeranitatea de 280 de ani a Rusiei asupra Moldovei dintre Prut și Nistru” (sic!)⁹.

Pe lângă afirmațiile-bombă de genul celor parvenite din partea Asociației „Moldova mea”, precum că „românii înghit nația moldovenească”, sunt și cele „savante” ale istoricilor I. Grec, A. Safonov ș.a., precum că anexarea Basarabiei la Rusia țaristă a dus la „renașterea ținutului dintre Prut și Nistru”, actul din 1812 fiind calificat drept „un referendum al întregului popor cu arma în mâini referitor la viitorul țării”.¹⁰ Dacă e să dăm crezare afirmațiilor lansate de aceștia, de la 1812 încocoace ar trebui să plângem de jalea și mila bieților moldoveni din dreapta Prutului, care așa și n-au avut „norocul” să fie sub oblăduirea rusească, înțelegându-se astfel că după ce Basarabia a intrat în componența Imperiului Rus, numărul moldovenilor a crescut „ca pe drojdii”, încetând să mai existe pericolul dispariției poporului moldovenesc. Astfel, potrivit unor istorici locali și celor moscoviți, aflăm că Rusia țaristă a fost un fel de *corn al abundenței*, și nu „o închisoare a popoarelor”, deoarece acolo, după 1812, „Evul Mediu ceda locul noului – contemporanului, luminii... Viața venea în locul morții”¹¹, iar Basarabia „în componența Rusiei-U.R.S.S. a demonstrat o dinamică progresivă a dezvoltării sale”¹².

Cât de distorsionat este adevărul în cele enunțate poate fi ușor demonstrat dacă recitim cel puțin publicistica din „Timpul” a clasicului literaturii noastre – a „domnului Eminescu” –, care, în activitatea sa de redactor și ziarist, îmbrăcase haina analistului de un realism și o putere de pătrundere fără de seamă în epoca sa, făcând o trecere în revistă a impactului războaielor purtate de Rusia cu Imperiul Otoman, în urma cărora s-a și extins Imperiul Rusiei până la gurile Dunării. „Urmările ocupațiilor rusești în țările românești le sunt tuturora cunoscute; viciile sociale ce românii au contractat de la binevoitorii lor, afirmase Eminescu, nici până astăzi nu sunt cu desăvârșire stârpite”¹³.

Întru apărarea adevărului istoric, în contextul abordării *chestiunii Basarabiei*, cititorul din zilele noastre poate apela la opera lui ca la un etalon – garant al sănătății spiritului națiunii.

Destinul Basarabiei se prezintă ca o constantă în opera eminesciană. Dacă *chestiunea română*, ca problemă internațională, a semnat, în secolul al XIX-lea, imperativul unității naționale, cea *basarabească* rezidă în scindarea național-teritorială a moldovenilor pe linia apei Prutului, la 1812, ce-și așteaptă încă soluționarea¹⁴.

Iar pentru a înțelege mai bine geneza acestei probleme internaționale, este necesar de a cunoaște și opinia politică a lui Eminescu, care scrisese că: „ocuparea în toate formele cerute de dreptul internațional a teritoriului cuprins între Nistru, Prut și Dunăre, are pentru Rusia mai mult decât importanța unei simple cuceriri: prin aceasta rușii câștigă pozițiuni, care dominează țările românești și Dunărea, câștigă Hotinul, de unde dominează intrările despre mieznoapte ale Carpaților, câștigă în sfârșit o înrăurire mai directă asupra poporului român”¹⁵.

Abordând amplasarea geopolitică a românilor, istoricul menționează că: „Locuind pe un teritoriu strategicște nefavorabil și înconjurați de seminții străine nouă prin limbă și origine, având înlăuntrul nostru chiar discordia civilă, acest patrimoniu al statelor slabe și tulburate de prea mari înrăutățiri străine,... toate mișcărilor noastre au fost tratate de vecini c-o rară lipsă de generozitate și c-o nedreptate nemaipomenită față cu alte popoare”¹⁶.

În acest context, anul 1711 marchează acel *rubicon*, când pentru prima dată un țar al Rusiei a trecut Nistrul și a pășit în fruntea armatei rusești pe teritoriul Țării Moldovei, aflate sub suzeranitate otomană. „Destul numai să pomenim că alianța de la Luțk dintre Petru cel Mare și Dim. Cantemir ne-a costat domnia națională și un veac de înjosire și de mizerie”, menționa Eminescu¹⁷.

Și chiar dacă ulterior istoricii au demonstrat că „Testamentul lui Petru I” este un apocrif dintr-o perioadă mai târzie, rămâne incontestabil faptul că anume țarul reformator a pus bazele unei *politici imperiale*, dezvoltate cu succes, îndeosebi de Ecaterina a II-a. Precum a menționat și Eminescu: „...ochii vecinului nostru (Rusiei – *n.n.*) sunt pironiți

cu flămângiune asupra apusului... până sub zidurile Veneției și apoi mai departe... tot mai departe.

Și această misiune tainică o împlinesc apoi diplomații și baionetele. Existe testamentul lui Petru cel Mare sau nu existe, el există în capetele a mii de oameni visători, care dau tonul¹⁸ în Rusia¹⁹.

Pe tot parcursul secolului al XVII-lea „întrăurirea Rusiei în Principate crește din ce în ce. Deja prin art. 2 al Tratatului de la Constantinopol (5 noiembrie 1728)²⁰ Petru cel Mare își asigură oarecare întrăurire asupra creștinilor din Orient²¹.

După ce-și încorporează Crimeea la 1783, care, „înainte de a fi fost cucerită, a fost eliberată²², Rusia țintește și „politica orientală”, ea interesându-se din ce în ce mai activ de „problema Moldovei și Valahiei”. Între 1787 și 1791 are loc un lung și sângeros război ruso-austro-turc, care s-a desfășurat din nou pe teritoriul Principatelor, ruinându-le economic. Victoria rușilor e consemnată prin noi acaparări teritoriale, confirmate prin Pacea de la Iași (29 decembrie 1791, stil vechi). Rusiei îi revin pământurile dintre Bugul de Sud și râul Nistru, iar la 1793, după cea de a doua împărțire a Poloniei, anexează și teritoriul situat mai la nord de râurile Codâma și Iagorlâc. Acest spațiu era populat în mare parte și de moldoveni. Din acea dată Rusia devine țară limitrofă, vecină Principatului Moldovei, cu frontiera pe râul Nistru, care, conform păcii semnate, trebuia să „slujească întotdeauna drept delimitare între cele două imperii”. *Tratatul de pace de la Iași* e semnificativ deci prin faptul că el a încheiat o întreagă etapă în relațiile ruso-turce, vizând în modul cel mai direct situația geopolitică a Principatului Moldovei – stabilirea hotarului Imperiului Rusiei pe apele râului Nistru. „Aci însă, la Nistru, ei se opresc. Dar nu se opresc decât spre a se pregăti pentru înaintare²³.

Următorul război, declanșat în toamna anului 1806, a fost cel mai îndelungat conflict ruso-turc. Și de această dată, „scopul fictiv al războiului și scopul adevărat (au fost) diametral opuse²⁴. În cei șase ani de operații militare, cu întreruperi și tratative, armistiții temporare, la cârma armatei țariste, ce opera pe direcția Dunării, s-au perindat șapte comandanți-șefi (doi interimari) până în luna mai 1812. Abia la etapa finală, când conducerea *Armatei Dunărene* rusești (numită și „Moldavskaia armia”) este

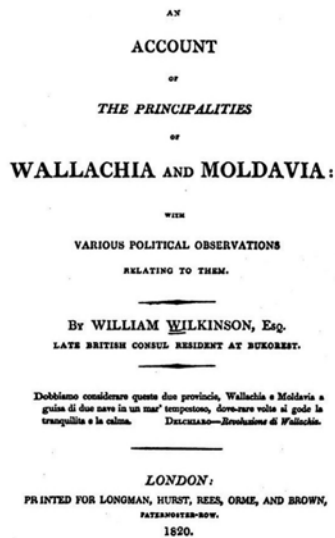
preluată de M. I. Golenișcev-Kutuzov (1745-1813), are loc lupta decisivă de la Slobozia (octombrie 1811), în urma căreia Imperiul Otoman e nevoit să înceapă tratativele de pace (demarate la Giurgiu și prelungite la București). Semnarea păcii a fost evident grăbită de Rusia, nerăbdătoare să termine acest război, care-i imobiliza și consuma cea mai instruită armată. Cointereseată să pună capăt războiului era și Turcia, care intenționa să-și mențină poziția de neutralitate, în condițiile în care Napoleon încerca să-o atragă în operații militare contra Rusiei, promițându-i Principatele Române și Crimeea. Marea Britanie era, la fel, foarte interesată în dezlegarea mâinilor Rusiei la Dunăre...

Până la urmă, tratatul semnat în spatele ușilor închise (pe ascuns de moldoveni și munteni), a fost, în fond, un *compromis* între părțile beligerante, o *negociere* pe contul românilor (Rusia pretindea la început ca hotarul să fie fixat pe Dunăre, apoi pe Siret – pentru ca, într-un sfârșit nefericit, această pace să se încheie: „spre marea... uimire, ca și spre marea... mulțumire” a înșiși rușilor – după cum mărturisise generalul Al. Langeron)²⁵. Semnarea păcii de la București, la 16 (28) mai 1812, în incinta *Hanului lui Manuc*, a subsumat rezultatele unui set întreg de premise – politice, militare, diplomatice. Se poate afirma chiar că nu a lipsit nici frauda – *cazul familiei Moruzi*...

„Basarabia în 1812 făcea parte integrantă din Moldova, de care fusese alipită în curs de mai bine de patru sute de ani. Ea a urmat până la 1812 soarta acestui principat a cărui a constituit aproape jumătate. (...). Orișicum, în 1812, ca în tot cursul istoriei sale, Moldova cu Basarabia împreună formau un stat deosebit, cu legile și prințul său, și se aflau supuse numai la ceea ce diplomația a numit impropriu *suveranitatea Porții Otomane*. Basarabia fiind în această situațiune în 1812, a fost, în *actul oficial de cesiune, dobândită de către Rusia de la Poarta otomană*, dar în realitate răpită de la legitimul și adevăratul său proprietar, care era Moldova, și transmisă de către acel ce nu avea drept să-o cedeze la acel ce nu avea drept să-o ia. În nici un caz n-a fost *cucerită*, căci Rusia, atuncea chemată îndărăt de invaziunea napoleoniană, se retrăgea în grabă, și încă și mai puțin cucerită de la populațiunea *musulmană-tătă-rască locuind sub corturi*”²⁶.

Eminescu, când a replicat la atacurile cercurilor panslaviste și ale diplomației țariste care discutau *chestiunea Basarabiei* a scris: „Cu sabia n-a

fost luată însă nici Bucovina de austrieci, nici Basarabia de ruși, ci prin fraudă...; căci delegații Rusiei primiseră ordin din Sank-Petersburg să-ncheie pace cu orice preț, de vreme ce intrase Napoleon I în Rusia...”²⁷. El s-a bazat pe izvoarele istorice accesibile la acea vreme (în primul rând lucrarea consulului general al Angliei la București, W. Wilkinson, *Tablou istoric, geografic și politic al Moldovei și Valahiei*²⁸, ce i-a oferit, după cum recunoaște: „o descriere clară a acelei cesiuni, făcute în împrejurări atât de nefavorabile Rusiei”; menționând, la sfârșitul studiului său *Basarabia*, că „asupra lui Amiras și Wilkinson ne-au atras atenția dl Al. Odobescu”)²⁹.

Studiul *Basarabia* și alte articole polemice ale lui Eminescu demonstrează cu argumente istorice faptul că teritoriul dintre Prut și Nistru, anexat de Imperiul țarist în 1812, era partea inalienabilă a Țării Moldovei: „Toate elementele morale în această afacere sunt în partea noastră. Dreptul nostru istoric, incapacitatea juridică a Turciei de-a înstrăina pământ românesc, trădarea unui dragoman al Porții, recăpătarea aceluia pământ printr-un tratat european semnat de șapte puteri (la 1856, *n.n.* – *V.M.*) și obligatoriu pentru ele, garantarea integrității *actuale* a României prin convenția ruso-română, ajutorul dezinteresat ce l-am dat Rusiei în momente grele, toate acestea fac ca partea morală și de drept să fie pe deplin în partea noastră.

Mai vine însă în partea noastră împrejurarea că acel pământ nu l-am cucerit, n-am alungat pe nimenea de pe el, că e bucată din patria noastră străveche, este zestrea împărțitului și nenorocitului popor românesc”³⁰.

Putem ușor constata că Eminescu scoate în evidență, de mai multe ori, factorul *trădării* diplomatice în procesul negocierilor de la 1812, fiind de părerea că: „rubla rusească și trădarea dragomanului Moruzi” au „hotărât definitiv condițiunile tratatului, cedând Rusiei cea mai fru-

moasă parte a Moldovei, care e situată între râurile Nistru și Prut³¹. Apreciind just rolul impactului Marii Britanii asupra grăbirii semnării tratatului de pace ruso-otoman din luna mai 1812, autorul consideră că: „Anglia au stăruit pentru încheierea acestei păci, că ea a silit pe sultan s-o iscălească. O flotă engleză era în Bosfor, care a silit pe turci de a nu se folosi de cumplita poziție în care se afla Rusia atunci. Dar nici influența engleză n-ar fi fost în stare de-a cucerii Rusiei o provincie dacă nu era angajată o altă armă, rubla rusească și trădarea dragomanului Moruzi.

În orice caz, știind că adevărata putere care a silit pe turci să-ncheie pace e Anglia și nu Rusia, trebuie să admitem că diplomații engleji erau în deplină cunoștință de cauză și că ei ne vor da științele cele mai exacte despre această... ciudată cucerire cu sabia³².

Pe bună dreptate, în primăvara anului 1812, când „Rusia avea 53.000 de oameni sub Kutuzov în Moldova, cari-i trebuiau ca aerul pentru a nu fi înădușită și înecată de precumpănirea puterii lui Napoleon.

Spună oricine drept: Era atunci Rusia în poziția de a anexa Basarabia? Când delegații ei din București aveau avizul de a încheia pace *cu orice preț*, poate cineva visa că afacerea Basarabiei a fost curată...?³³.

Vom menționa că remarcile noastre cu privire la dedesubturile semnării Păcii de la București au un caracter strict istoriografico-informativ și nu au menirea să substituie exegeza publicisticii eminesciene.

Referitor la rolul deținut de familia fanariotă Moruzi în diplomația epocii s-a scris destul de puțin, printre cei mai însemnați autori ai subiectului fiind Manolache Drăghici, Nicolae Iorga, Leon Casso, Armand Goșu ș. a., iar o succintă analiză a argumentelor „pro” și „contra” a fost făcută deja în câteva lucrări publicate la Chișinău³⁴. Concluziile care au rezultat în urma cercetărilor noastre sunt completate de către istoricul Armand Goșu, care a abordat în mod independent tematica respectivă³⁵. Autorul, un bun cunoscător al documentelor de arhivă rusești, consideră: „Da, Dimitrie Moruzi a trădat Poarta, al cărei mare dragoman era” – deoarece, oferind rușilor informații, el și-a urmărit „cu sânge rece propriul interes”³⁶. „Dar nu Moruzeștii au fost piedica principală în calea aderării Turciei la alianța antirusească din 1812..., cauzele acestea fiind mult mai profunde, nici pentru anexa-

rea Basarabiei de către Rusia nu se poate afirma că Moruzeștii ar fi vinovați³⁷. Și nu trebuie căutat în descrierile și amintirile de epocă doar acel singurul *vinovat* sau unicul *erou*, sau poate factorul *singular*, care ar fi determinat semnarea tratatului din luna mai 1812, cu atât mai mult că pentru mulți participanți nemijlociți la acele evenimente istorice, această pace continua să rămână „o enigmă” – după cum mărturisise Al. Langeron³⁸.

Așa cum a demonstrat Nicolae Iorga, urmat de Gheorghe Bezdovici: „Multe fabule s-au născocit în cursul veacului asupra Moruzeștilor; sunt chiar «dovezi» incontestabile, dar pacea de la București arată egoismul și nestatornicia lui Napoleon, nu însă trădarea Moruzeștilor, care, ca și basmele despre scrisori ascunse, s-a creat de dușmanii lor din Fanar³⁹. Astfel prezentate argumentele, reiese indubitabil că D. Moruzi a trădat, în cele din urmă, Poarta Otomană, dar nu același lucru îl putem spune și despre vinovăția sa în geneza *problemei basarabene*, despre răspunderea personală pentru raptul arbitrar din 1812, pe care o poartă, în fond, doar părțile beligerante: imperiile Otoman și Țarist⁴⁰.

Observăm că *Anul 1812* este prezentat, în publicistica eminesciană, drept un „personaj” nefast, într-o totală negativitate valorică. Cum a nuanțat eminescologul Mihai Cimpoi: „El joacă, aici, un rol de Satan cu semnificație biblică: de diavol îmbrăcat în roșu și cu furca în mână, simbol al distrugerii⁴¹. Concluzia logică a profetismului negru eminescian e că acest tăvălug al „deșertului sufletesc”, al „urâtului” se va extinde și asupra românilor basarabeni: „Și, dacă o asemenea soartă așteaptă pe slavi chiar în împărăția Moscului, ce soartă va aștepta oare pe bieții români din Basarabia!”⁴².

De remarcat intuiția de vizionar a lui Eminescu, care, făcând o radiografie a situației Rusiei, a scris: „această putere este poate unica care, bătând, s-a lățit, bătută, n-a pierdut nimic, sau aproape nimic, căci înlăuntrul ei toate s-au făcut cu încetul, fără nici un fel de săritură... Țarigradul a fost visul neîmbătrânit al slavilor de nord⁴³. Eminescu scria la 10 februarie 1878: „Chestiunea retrocedării Basarabiei cu încetul ajunge a fi o chestiune de existență pentru poporul român⁴⁴ și această supoziție s-a repetat, din păcate, din nou în iunie 1940.

Cu 40 de ani înaintea înfăptuirii Unirii de la 1918, Eminescu a prevăzut că „rezolvarea definitivă a chestiunii (basarabene, *n.n.* – V.M.) va

rămâne amânată până la un război viitor, în care Rusia va fi biruită, iar nu biruitoare⁴⁵.

El a scris la 1881, cu 33 de ani până la declanșarea primei „conflagrațiuni generale”, despre faptul că: „alianțe noi se pregătesc în Europa. Un mare război e poate inevitabil⁴⁶. Iar referindu-se la alianțele politico-militare ale Europei divizate și impactul lor posibil asupra destinului României avea să consemneze, la 26 aprilie 1878: „Se vorbește de o nouă convenție ruso-română. Această convenție n-ar avea pentru noi nici un folos real, dar mulțime de pagube. Presupunând că, în schimbul unei noii convenții, Rusia ar renunța la Basarabia, ce se va întâmpla? Rusia învingătoare; va sta față cu Austria armată și se va învoi să împartă și țara noastră; rușii vor lua Moldova, austriecii Țara Românească sau, în cazul cel mai bun, Austria le va lua pe amândouă și vom fi buni-bucuroși că încăpem sub un stat în care cnutul nu joacă nici un rol. Rusia învinsă va trebui să renunțe și-așa la Basarabia, silită de un al treilea, încât toate sacrificiile noastre de până acum și viitoare nu ne vor aduce decât ceea ce timpul ar fi trebuit să ne aducă prin puterea lucrurilor⁴⁷.”

Istoricul patriot, analizând tendințele de noi cuceriri ale Rusiei, a prevăzut ceea ce poate fi raportat și la evenimentele de la începutul secolului al XXI-lea, deoarece și astăzi „din nefericire rușii sunt sub dominația unui deșert sufletesc, a unui urât care-i face să caute în cuceriri ceea ce n-au înăuntrul lor. Nouă ni se pare că cercurile culte, în loc de a stăvili acest *horror vacui* (oroare de vid, de gol – *lat.*, adică de evitarea spațiilor libere, *n.n.* – *V.M.*), în loc de a-1 împli prin muncă și cultură, îl sumuță contra Europei, pe care o numesc îmbătrânită și enervată, coaptă pentru a cădea întregă sub dominație rusească...”⁴⁸.

La fel ca și în secolul al XIX-lea, putem repeta concluzia lui Eminescu: „...Deviza noastră este: a nu spera nimic și a nu ne teme de nimic. Neșperând nimic, n-avem nevoie de a ne mai încrede în alții precum ne-am încrezut, ci numai în noi înșine și în aceia care sunt nevoiți să ție cu noi; netemându-ne de nimic, n-avem nevoie de a implora, generozitatea în locuri unde ea e plantă exotică [7 aprilie 1878]”⁴⁹.

Nu în zadar marele român Eminescu, în a sa chemare poetică – *La arme!*, și-a început versurile patriotice cu vibrantele strofe, adresate fraților de peste Prut:

„Auzi?... Departe strigă slabii / Și asupriții către noi: / E glasul blândeii Basarabii, / Ajunsă'n ziua de apoi. / E sora noastră cea mezină, / Gemând sub cnutul de Calmuc, / Legată-n lanțuri e-a ei mână, / De ștreang târând-o ei o duc. / Murit-au? Poate numai doarme / Și-așteaptă moartea de la câni? / La arme! / La arme dar Români! (...)⁵⁰.

Iată de ce Eminescu – poet și istoric – a demonstrat, ca nimeni altul din generația sa, adevăratul românism și compasiune față de drama Moldovei, scriind un șir de studii și articole *istorice* „despre Basarabia”, rămânând până-n prezent „marele poet al mitului ca istorie și istoriei ca mit, dar și ca istorie reală, cu roata ei strivitoare și regeneratoare (prin păstrarea ființei naționale)⁵¹. Polemist redutabil, scriitorul demonstrează prin raționamente istorice că „Basarabia e din zestrea și teritoriul străvechi al Moldovei, deci fiecare moldovean simte mult mai adânc acea pierdere...”⁵². „Trebuie să fim un strat de cultură la gurile Dunării; ...Niciodată nu am fost element stăpânitor; niciodată nu s-a manifestat în noi chiar nici tendința de a supune pe alții, ci totdeauna românul s-a mulțumit a fi adăpostit și a se dezvolta pe pământul său”⁵³.

„Nu e destul că oameni de-origine barbară / Moșia'n jumătate nemernic și-o furară, / Că între Prut și Nistru pe-olatele bătrâne / Domnesc pe neam și țară calmuci cu cap de câne, / A căror mutră slută ș'adânc dobitocească / N'o'ntrece decât doară inima lor cânească? / Nu e destul c'acolo în neagră 'ntunecime / Copiii-și blestăm soarta neascultați de nime, / Că cnutul îi zdrobește – și roiuri de sălbatici / Trăind sardana-palic, bețivi și muieratici, / Să stingă-orice lumină, să smulgă limbi din gât, / Când unul românește o vorbă a'ndrăsnit”⁵⁴.

Aruncând o privire în trecut, putem afirma și astăzi ceea ce a spus-o, la 1878, Eminescu: „Deși nu s-a născut încă rusul care să fie în stare a ne insufla frică, grijă tot ne inspiră, ba putem zice, cu siguranță, că ne așteaptă vremi grele. Despre biruința cauzei drepte nu ne îndoim, precum nu ne îndoim că, oricare ar fi curentul ce se mișcă în contra civilizației, el trebuie să fie nimicuit cu vremea. Dar acea vreme e adesea foarte departe”⁵⁵.

Iar pentru a apropia „acea vreme”, considerăm că este nevoie de a vărsa cât mai multă lumină asupra trecutului istoric, oricât de glorios sau

de dramatic ar fi acesta și, mai ales, de a readuce *adevărul* în cugetul compatrioților noștri. Una dintre filele tragice ale istoriei neamului românesc a fost marcată în *Anul 1812* – un adevărat *An oribil* din istoria Moldovei, despre a cărui importanță a scris și pana efervescentă a scriitorului și istoricului Eminescu.

De la 1812 încoace, opera eminesciană rămâne mereu actuală pentru aprecierea dramei Basarabiei, în contextul cunoașterii unei istorii „sincere” a poporului român, care rămâne încă puțin știută și valorificată la Est de Prut. Deoarece, precum a formulat convingător Adrian Păunescu (*Nașterea lui Eminescu*, 15 ianuarie 1982): „...De-atâtea ori, în vremuri, sfâșiată / ai fost, Moldovă, cum să spun nu pot, / dar Eminescu ce se naște, iată, / în Doina lui, o să cuprindă tot. / Ciudată noapte, noaptea noastră mare, / o noapte cum a fost la început, / și, de la Cernăuți și pân’ la Mare, / pâraiele se-aud plângând în Prut...”⁵⁶.

Note

¹ Alexandru Bantoș, *Eminescu și Basarabia*, în: „Limba Română”, nr. 1-2, 2012, p. 8-9.

² http://www.ziaristionline.ro/2011/01/15/gheorghe-buzatu-despre-visul-istoricului-eminescu-romania-mare-de-la-1918-patria-tuturor-romanilor/#_edn1 (ultima accesare: 1.02.2015).

³ Editori: Gheorghe Buzatu, Ștefan Lemny, Stela Cheptea, Ioan Saizu, Ediția I, vol. I-II, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza” din Iași, 1988-1990, 1078 + 510 p.; ediția a II-a, anastatică, în trei volume, Iași, Editura Tipo Moldova, 2010. În 1990, vol. I al ediției princeps a fost imprimat și la Chișinău (cf.: M. Eminescu, *Publicistică. Referiri istorice și istoriografice*, Editura Cartea Moldovenească, Chișinău, 1990, 572 p.).

⁴ Mihai Eminescu, *Între Scylla și Charybda. Opera politică*, ed. a 2-a, Editura Litera Internațional, Chișinău, 2008, p. 243.

⁵ Vezi mai recent în paginile revistei de față: Theodor Codreanu, *Basarabia în publicistica eminesciană*, în: „Limba Română”, nr. 5-6, 7-8, 9-10, 2012; Ioan Milică, *Basarabia, orizont eminescian*, în: „Limba Română”, nr. 1-2, 2012.

⁶ Mihai Eminescu, *Între Scylla și Charybda. Opera politică*, ed. a 2-a, Litera Internațional, Chișinău, 2008, p. 288.

⁷ Eminescu, *Opere*, în 8 volume. Coord. ed. Mihai Cimpoi, ed. a 2-a, vol. V: *Publicistică*, Gunivas, Chișinău, 2008, p. 474.

⁸ Procesele: „în pricina civilă la cererea de chemare în judecată a lui Pavel Balan împotriva lui Vasile Stati cu privire la apărarea dreptului de autor” – <http://ebookbrowse.com/dosarul-nr-2rh-192-09-balan-vs-stati-pdf-d30818995> (ultima accesare: 24.02.2015); „Hotărârea Curții de Apel Chișinău din 04 mai 2010 și încheierea Curții de Apel Chișinău din 22 iunie 2010 în pricina civilă la cererea de chemare în judecată a lui Vladimir Mischevca împotriva lui Vasile Stati cu privire la repararea prejudiciului material și prejudiciului moral cauzat prin încălcarea drepturilor de autor” – <http://www.csj.md/>

admin/public/uploads/Dosarul%20nr.%202r-305-10%20Mischevca%20vs%20Stati.pdf (ultima accesare: 17.09.2012).

⁹ <http://ava.md/projects/history/013143-prava-rossii-na-moldovu-istoriko-pravovie-svidel-stva.html> „...если документально, последовательно и беспристрастно проследить с точки зрения международного права эволюцию молдавско-русских отношений, хотя бы с 1711 г. до конца XX в., то придём к очевидному заключению: Пруто-Днестровская Молдова («Бессарабия»), Молдавская Республика были под покровительством, под сюзеренитетом России / СССР до 1991 г., 280 лет! Это красноречивое, неоспоримое доказательство, что интересы Российской Федерации в этом геополитическом пространстве исторически и юридически более чем обоснованы” (ultima accesare: 17.09.2012).

¹⁰ А. Сафонов, *Бессарабия – 1812: от мрака к свету*, Полиграфист, Бендеры, 2012, с. 3-4.

¹¹ *Ibidem*, с. 52 („Жизнь приходила на место смерти. Ночь сменялась днем. Днём долгим и солнечным, продлившимся больше века”).

¹² <http://www.timpul.md/articol/anul-1812-isteria-antiromaneasca-si-pres-a-de-limba-rusa-29629.html> Cf.: И. Ф. Грек, Н. Д. Руссев, *1812 – поворотный год в истории Буджака и „задунайских переселенцев”*, Кишинев, 2011, с. 5 (ultima accesare 17.09.2012).

¹³ Mihai Eminescu, *Între Scylla și Charybda. Opera politică*, *idem*, p. 215.

¹⁴ Vlad Mischevca, *Anul 1812: Două secole de la anexarea Basarabiei de către Imperiul Rusiei*, Elan Poligraf, Chișinău, 2012, 142 p.

¹⁵ Mihai Eminescu, *Între Scylla și Charybda. Opera politică*, *idem*, p. 215.

¹⁶ *Ibidem*, p. 88.

¹⁷ *Ibidem*, p. 159-160.

¹⁸ Mihai Eminescu, *Între Scylla și Charybda. Opera politică...*, p. 167; În ediția: Eminescu, *Opere în 8 volume*. Coord. ed.: Mihai Cimpoi, ed. a 2-a, vol. V: *Publicistică*, Gunivas, Chișinău, 2008, p. 511 – este scris „totul”.

¹⁹ Mihai Eminescu, *Între Scylla și Charybda. Opera politică*, *idem*, p. 167.

²⁰ Vom remarca greșeala datării „1728”, deoarece pe timpul lui Petru I (1672-1725) au fost semnate un șir de tratate cu otomanii la Constantinopol: *Tratatul de Pace de la Constantinopol din 1700*, semnat la 3 (14) iulie 1700 între Rusia și Poarta Otomană – fost un rezultat al campaniilor lui Petru cel Mare la Azov; *Tratatul de Pace de la Constantinopol din 1712*, semnat la 5 (16) decembrie 1712, a reafirmat prevederile Păcii de la Prut din 1711; *Tratatul de Pace de la Constantinopol din 1720*, „Pacea veșnică” este semnată la 5 (16) noiembrie 1720, în locul Tratatului de la Adrianopol (1713); *Tratatul de la Constantinopol din 1724*, tratatul de delimitare a sferelor de influență ale Imperiilor Rus și Otoman din Transcaucazia. Se definitivau zonele de influență între Rusia, Turcia și Iran în zona de la Derbent la Astrabad, Gilan și Iran. Tratatul avea un preambul și 6 puncte. Prin acest tratat, semnat la 12 iunie (23) 1724, turcii stăpânesc întreaga Georgie, cu Tbilisi (Tiflis), Erevan și Tibriz, iar Rusia câștigă malul apusean și sudic al Caspiceii, cu Baku. Potrivit acordului, Rusia păstra teritoriul de pe coasta de vest și de sud a Mării Caspice, primit în urma Tratatului semnat cu Persia, la Sankt-Petersburg, în 1723. (Касумов Р.М., *Константинопольский русско-турецкий договор 1724 года // Известия Дагестанского государственного педагогического университета*. Научный журнал. Общественные и гуманитарные науки. №2 (11), 2010, с. 27-32.).

- ²¹ Eminescu, *Opere în 8 volume*. Coord. ed.: Mihai Cimpoi, ed. a 2-a, vol. V: *Publicistică*, Gunivas, Chișinău, 2008, p. 501.
- ²² Mihai Eminescu, *Între Scylla și Charybda. Opera politică, idem*, p. 215.
- ²³ *Ibidem*, p. 214.
- ²⁴ *Ibidem*, p. 167.
- ²⁵ *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. Serie nouă, vol. I (1801-1821), p. 358.
- ²⁶ Eminescu, *Opere în 8 volume*. Coord. ed.: Mihai Cimpoi, ed. a 2-a, vol. V: *Publicistică*, Gunivas, Chișinău, 2008, p. 476.
- ²⁷ *Ibidem*, p. 484.
- ²⁸ William Wilkinson, *An Account of the Principalities of Wallachia and Moldavia with Various Political Observations Relating to Them*, London, 1820, 294 p.
- ²⁹ M. Eminescu, *Opere*, vol. X. Publicistică: 1 Noiembrie 1877 – 15 Februarie 1880, „Timpul”. Cu 16 reproduceri după publicații și manuscrise. Ediție critică întemeiată de Perpessicius / Coordonator Dimitrie Vatamaniuc, Editura R.S.R., București, 1989, p. 55-68; Eminescu, *Opere în 8 volume*. Coord. ed.: Mihai Cimpoi, ed. a 2-a, vol. V: *Publicistică*, Editura Gunivas, Chișinău, 2008, p. 485-506; Mihai Eminescu, *Între Scylla și Charybda. Opera politică*, ed. a 2-a, Litera Internațional, Chișinău, 2008, p. 128-160.
- ³⁰ Eminescu, *Opere în 8 volume*. Coord. ed.: Mihai Cimpoi, ed. a 2-a, vol. V: *Publicistică*. Editura Gunivas, Chișinău, 2008, p. 505.
- ³¹ Mihai Eminescu, *Între Scylla și Charybda. Opera politică, idem*, p. 157-158.
- ³² Eminescu, *Opere în 8 volume*. Coord. ed.: Mihai Cimpoi, ed. a 2-a, vol. V: *Publicistică*. Editura Gunivas, Chișinău, 2008, p. 503.
- ³³ *Ibidem*.
- ³⁴ I. Jarcuțchi, V. Mischevca, *Pacea de la București...*, p. 163-166; Vladimir Mischevca, *Moldova în politica marilor puteri la începutul secolului al XIX-lea*, Civitas, Chișinău, 1999, p. 98-99; Vlad Mischevca, Ion Mischevca, *Rolul diplomatic al familiei Moruzi în problema basarabeană, în Țara Moldovei în contextul civilizației europene. Materialele simpozionului internațional. (In honorem dr. hab., prof. univ. Gheorghe Gonța)*, Chișinău, 2008, p. 555-591.
- ³⁵ A. Goșu, *Pacea de la București și Moruzeștii*, în *Național și universal în istoria românilor. Studii oferite prof. dr. Șerban Papacostea cu ocazia împlinirii a 70 de ani*, București, 1998, p. 362-387.
- ³⁶ A. Goșu, *Între Napoleon și Alexandru I. Principatele Dunărene la începutul secolului al XIX-lea*, București, 2008, p. 249.
- ³⁷ *Ibidem*, p. 250.
- ³⁸ *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. Serie nouă, vol. I (1801-1821), p. 359.
- ³⁹ Gh. Bezviconi, *Manuc-bei*, ed. a II-a, Chișinău, 1938, p. 25; N. Iorga, *Alte lămuriri despre veacul al XVIII-lea după izvoare apusene. Luarea Basarabiei și Moruzeștii*, în AARSMI. Seria II, tom. XXXII. 1910-1911. Memor. Secț. Istorice, București, 1911.
- ⁴⁰ Vlad Mischevca, *Anul 1812: Două secole de la anexarea Basarabiei de către Imperiul Rusiei*, Elan Poligraf, Chișinău, 2012, p. 48-66.
- ⁴¹ Mihai Cimpoi, *Anul 1812 în proiecțiile vizionare eminesciene*, în „Akademos”, nr. 2 (25), 2012, p. 25.

⁴² *Ibidem*, p. 26.

⁴³ Mihai Eminescu, *Între Scylla și Charybda. Opera politică, idem*, p. 58.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 471.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 253-254.

⁴⁶ Eminescu, *Opere în 8 volume*. Coord. ed.: Mihai Cimpoi, ed. a 2-a, vol. VII: *Publicistică*, Editura Gunivas, Chișinău, 2008, p. 335.

⁴⁷ M. Eminescu, *Opere*, vol. X. Publicistică: 1 Noiembrie 1877 – 15 Februarie 1880, „Timpul”. Cu 16 reproduceri după publicații și manuscrise. Ediție critică întemeiată de Perpessicius / Coordonator Dimitrie Vatamaniuc, Editura R.S.R., București, 1989, p. 76-77; Eminescu, *Opere în 8 volume*. Coord. ed.: Mihai Cimpoi, ed. a 2-a, vol. V: *Publicistică*, Editura Gunivas, Chișinău, 2008, p. 520.

⁴⁸ M. Eminescu, *Opere*, vol. X. Publicistică: 1 Noiembrie 1877 – 15 Februarie 1880, „Timpul”..., p. 71; *Opere în 8 volume*. Coord. ed.: Mihai Cimpoi, ed. a 2-a, vol. V: *Publicistică*, Editura Gunivas, Chișinău, 2008, p. 510.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 512.

⁵⁰ Mihai Eminescu, *Memento mori. Postume*, Editura Litera, Chișinău, 1997, p. 348.

⁵¹ Mihai Cimpoi, *Basarabia, parte din vatra strămoșilor noștri*, în „Moldova Suverană”, 15.01.1990, p. 1, 3; *Idem*, Prefață la culegerea „Mihai Eminescu, *Basarabia*”, Editura Verba, Chișinău, 1991, p. 5.

⁵² Eminescu, *Opere în 8 volume*. Coord. ed.: Mihai Cimpoi, ed. a 2-a, vol. VI: *Publicistică*, Editura Gunivas, Chișinău, 2008, p. 24.

⁵³ Mihai Eminescu, *Între Scylla și Charybda. Opera politică, idem*, p. 289-290.

⁵⁴ <http://literaturasiarta.md/printpress.php?l=ro&idc=234&idc1=371&id=3594> (ultima accesare: 25.11.2014)

⁵⁵ Mihai Eminescu, *Între Scylla și Charybda. Opera politică, idem*, p. 512.

⁵⁶ <http://www.citatepedia.ro/comentarii.php?id=43462> (ultima accesare: 1.02.2015).

Cristinel MUNTEANU

Ilie Moromete – filozoful.**Un argument***In memoriam Andrei Grigor (1953-2014)**

Ilie Moromete – the philosopher. A reason. Ilie Moromete, the main character in *Moromeții*, Marin Preda's novel, was said to represent a type of peasant-philosopher. In this article, I have tried to offer an extra proof in order to support this opinion. Thus, I have commented on a sequence from the second volume of *Moromeții*, in which the hero observes a strange fact. This situation is very similar to one of the paradoxes of Zeno of Elea.

1. Încă din 1955, la apariția primului volum din *Moromeții*, criticii literari au remarcat figura distinctă a personajului principal. Ilie Moromete era un alt tip de țăran, în comparație cu țărani înfățișați în literatura noastră de până atunci: avea ceva „filozofic” în ființa

* Andrei Grigor este pseudonimul literar al Profesorului univ. dr. Nicolae Ioana (de la Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați), căruia i-am fost student și căruia, după absolvire, pentru o vreme, ca preparator, i-am ținut seminariile aferente cursului de literatură română (perioada postbelică) pe care îl predă pe atunci la Galați, la Facultatea de Litere. De la acest Profesor, reputat critic literar, îndrăgostit de (și specializat în) opera lui Marin Preda, am învățat, printre altele, că un text literar trebuie judecat și apreciat, înainte de toate, în funcție de valoarea sa estetică intrinsecă, și nu în funcție de diverse criterii extra-literare, precum activitatea non-artistică (ulterioară) a autorului, compromisiunile acestuia într-un anumit regim politic, simpatiile sau antipatiile sale (ori ale noastre) ș.a.m.d. Prin dispariția lui prematură, învățământul universitar de la noi și critica literară românească au pierdut o voce aparte, un spirit tot atât subtil și de rar întâlnit ca eroul său preferat, Ilie Moromete.

lui ori în comportarea sa. Voi aminti aici doar câteva dintre caracterizările de acest gen. De pildă, Lucian Raicu observa imediat că „în tragica zbatere pentru existență, pentru păstrarea lotului său de pământ, acest țăran și-a compus o *maskă filozofică...*”; cu aceeași ocazie, el nota și „inteligenta suplă și postura statornică de *filozof* a lui Ilie Moromete”¹. La fel, Ovid. S. Crohmălniceanu constata că eroul „ia lucrurile cu un soi de *calm filozofic*, le examinează în permanență cu o uimire plină de umor. Se mișcă în fața noastră un *filozof*, dacă vreți, dar un *filozof țăran*”². Mai mult, unui confrate, Constantin Țoiu, chiar discuțiile din fața fierăriei lui Iocan i se par desprinse, cumva, din viața culturală a vechilor greci, de aceea nu se sfiște să-i numească pe Moromete, Coșilă & Co. „sofiștii din poiană”³.

2. Publicarea, în 1967, a celui de-al doilea volum al *Moromeților* a întărit impresia respectivă. În toate manualele de liceu și în (mai) toate comentariile (didactice) dedicate acestui roman și-a făcut loc o formulă care sună (aproape invariabil) așa: „Ilie Moromete este primul *țăran filozof* din literatura română”. În acest sens, este menționată îndeosebi scena ploii în care eroul („ud până la piele”) meditează cu privire la rostul țăranului în lume și la raportul dintre părinte și copii.

2.1. Este Ilie Moromete un *țăran filozof* (cum se spune în manuale) sau un *filozof țăran* (cum aprecia, de la început, Crohmălniceanu)? Care ar trebui să fie ordinea termenilor într-o atare sintagmă-etichetă? Depinde de care dintre cele două noțiuni („țăranul” sau „filozoful”) suntem interesați. În școală, evident, se pune accentul mai ales pe ipostaza de „țăran”, întrucât condiția țăranului (urmărită în mai multe opere literare), prezintă, s-ar zice, o mai mare importanță (și constituie, de altfel, un subiect mai accesibil minților tinere). Pentru Marin Preda însă – stau mărturie convorbirile sale –, Moromete ar fi, mai degrabă, un „filozof țăran”, de vreme ce asistăm, de-a lungul cărții, la exprimarea unei filozofii marcate de un mod țărănesc de a vedea lumea. Altfel spus, lucrurile analizate cu inteligență de Moromete sunt trecute întotdeauna printr-o „grilă țărănească”.

2.2. Ceea ce trebuie subliniat este că Moromete are „fibră” de filozof, că s-a născut cu această predispoziție spre filozofare. Din punct de vedere rațional (și nu neapărat cronologic), el este mai întâi filozof și apoi țăran. Limba română învățată și „educația” țărănească primită de Moromete conferă gândirii sale un timbru românesc și țărănesc în același

timp, dar problemele la care reflectează au un caracter universal, chiar dacă sunt luate din realitatea particulară în care trăiește sau cu care se confruntă. Or, după cum se știe, chestiunea universalului / universalității constituie obiectul filozofiei⁴.

2.3. S-a vorbit adesea de un așa-zis „spirit contemplativ” în cazul lui Moromete. Într-adevăr, există așa ceva la eroul nostru, ține de esența/natura sa. O precizează chiar naratorul: „Tatăl lor avea ciudatul dar de a vedea lucrurile care lor le scăpau, pe care ei nu le vedeau.”. El obișnuia, pe câmp, bunăoară, să se piardă „în contemplații nesfârșite”. Starea de a privi mirat / minunat lucrurile reprezintă condiția de bază a filozofării. „Începutul filozofiei este mirarea” susțineau Platon și Aristotel⁵. Nu întâmplător s-a născut filozofia în Grecia: „Vechii greci aveau darul de a se minuna în fața unor lucruri pe care alte popoare le luau ca atare.” (L. Bloomfield)⁶.

3. Are oare Ilie Moromete afinități cu felul de a filozofa al grecilor antici? Aș zice că da⁷. Pentru a dovedi o atare afirmație, mă voi referi la un moment semnificativ din volumul al II-lea, cel în care Moromete este somat, printr-o modalitate nouă, să plătească *foncierea* (care fusese reintrodusă între timp). Voi reproduce, în cele ce urmează, (aproape) în întregime secvența cu pricina, cu mențiunea că am hotărât – din motive „tehnice” – să împart fragmentul supus discuției în trei citate (fără a interveni însă deloc în ordinea frazelor):

(i) „I se trimiteau prin Ilie Micu, piticul satului, care mai era încă ținut pe-acolo pe la sfat, singurul care mai rămăsese dintre slujbașii vechii primăriei, niște hârtii în care i se spunea că pentru fiecare zi de neplată a fonciirii i se majora cu nu știu cât zero virgulă zero cinci, șase sau zece la sută din suma totală și că asta mergea crescând... Mai bine, i se spunea cu nepăsare, să se ducă la sfat și să-și achite ce avea de achitat că altfel suma se îngroșa singură... [...] Bineînțeles că Moromete nu se duse, cum să se ducă chiar așa de la începutul anului, era destul timp până la toamnă, dar ajunse curând să nu mai știe nici cât avea de plată și nici dacă, așa în general, se puteau plăti, dat fiind că aceste majorări la rândul lor se majorau și ele și acestea la rândul lor sufereau și ele de-o majorare, și așa mai departe”.

(ii) „«Ce fac eu aicea, domnule?» zise el ducându-se totuși la sfat cu aceste hârtii, uitându-se nedumerit la Zdruncan, unul din băieții lui Trai-

an Piscică ajuns secretar în locul lui Oprescu. «Ce este, nea Ilie?» îl întreabă Zdroncane fără să-și miște ochii din hârtiile în care scria cu cerneala lui violetă. «Măi Zdroncane, păi eu degeaba plătesc acum în fața ta, fiindcă până îmi faci tu chitanța, suma s-a și majorat și trebuie să-ți plătesc din nou, și până îmi faci iar chitanța, iar s-a majorat, și așa mai departe»”.

(iii) „Dar nicio tresărire din partea celuiilalt. Și doar se spusese în fața lui cuvinte menite să-i întindă măcar un zâmbet, și un zâmbet face uneori pe doi oameni să treacă peste hotare care altfel nu se trec niciodată. «Nu-mi plătești mie, du-te la referentul încasator principal», răspunse Zdroncane fără să-l audă bine, nu-i ardea lui de dedesubturile lui alde Moromete, nu era acum timp de dedesubturi de-astea. Astea erau bune pe vremea lui Aristide.”⁸.

Această secvență nu le-a scăpat, desigur, unora dintre specialiști, cărora le-a servit ca argument pentru un punct de vedere sau altul.

3.1. Astfel, Nicolae Manolescu se mulțumește să reproducă numai prima parte din citatul (i), observând, în prealabil, că „raportul individului cu supraindividualitatea se reface, cu deosebirea că celui dintâi nu-i mai este permis acum jocul liber al afirmării poziției sale idealiste (gratuit și înainte, dar, în ce-l privește pe erou, eficient)”. Apoi, odată citarea făcută, comentariul dezvoltă ideea începută: „Limbajul supraindividualității a devenit și mai abstract. Reprimarea individului se face prin mijloacele birocratice. Banilor, preținși de Jupuitu („vinde porumb și plătește”), le iau locul hârtiile. Cu Jupuitu, Moromete putea vorbi; el, chiar dacă reprezenta statul, era încă o persoană; toți îl știau și cu obrazul lui (bărbierit la sânge) toți se obișnuiseră; supraindividualitatea avea deci un obraz la care puteai privi. Cu noii percepatori nu se poate vorbi...”⁹.

3.2. Andrei Grigor preferă al treilea citat (iii), pe care îl reproduce după următoarele reflecții: „În aceste noi împrejurări Moromete vorbește fără să fie auzit și este o prezență concretă fără să fie văzut. Autoritatea nu mai este dispusă acum să considere țăranul o ființă distinctă, față de care, cândva, Jupuitu manifesta o atitudine răbdătoare, cuprinsă în formula oarecum familiară și înclaudat-binevoitoare: «Nea Ilie, nea Ilie!»». Scena contactului lui Moromete cu noii funcționari de stat este lămuritoare în această privință...”¹⁰.

3.3. Ar părea că Nicolae Manolescu și Andrei Grigor, referindu-se la aceeași secvență, vorbesc despre același lucru. Nicidecum! N. Manolescu se concentrează asupra absenței chipului („obrazului”) în cazul noii supraindividualități (autorități), în timp ce A. Grigor subliniază dispariția identității lui Moromete (și a celorlalți țărani) în raport cu respectiva autoritate. Or, după cum insistă Levinas, ceea ce conferă identitate ori caracter distinctiv unei ființe este tocmai fața¹¹. Așadar, comentariile / opiniile celor doi critici literari pot fi socotite, mai degrabă, „de sens contrar”, deși sunt deopotrivă de îndreptățite.

4. Nu am găsit până acum (în materialele parcurse) un comentariu mai extins care să se axeze pe citatul (ii) din mijloc¹², fragment pe care îl consider relevant pentru ceea ce urmăresc aici. N-ar fi exclus ca un astfel de comentariu să existe publicat pe undeva. Doar că nu am eu cunoștință de așa ceva, deocamdată. Altminteri, sunt convins că mai mulți cititori ai romanului în cauză vor fi sesizat deja că, adresându-se lui Zdroncă, Moromete rostește, într-o altă formă, unul dintre paradoxurile lui Zenon din Elea (sec. V î.Hr.): „Măi Zdroncane, păi eu degeaba plătesc acum în fața ta, fiindcă până îmi faci tu chitanța, suma s-a și majorat și trebuie să-ți plătesc din nou, și până îmi faci iar chitanța, iar s-a majorat, și așa mai departe”. Eroul nostru surprinde o situație paradoxală, demonstrând încă o dată că are intuiție de filozof, că are darul de a vedea lucrurile care scapă altora, însă bucuria unei asemenea descoperiri nu are cum să fie împărtășită de un interlocutor atât de obtuz.

4.1. Despre ce paradox este vorba? Anticul filozof Zenon din Elea a lăsat urmașilor (spre zădărnici) mai multe paradoxuri (sau „aporii”). Dintre ele, cel pe care trebuie să-l luăm în considerație se numește *Ahile și broasca țestoasă* și se enunță astfel: „Ahile nu va întrece niciodată broasca țestoasă. El trebuie să ajungă mai întâi în locul de unde broasca a plecat. În acest timp, broasca țestoasă va căpăta un avans. Ahile va trebui s-o ajungă din urmă și broasca țestoasă va profita (de acest timp) pentru a face un nou mic drum. El se va apropia tot timpul de ea, dar fără să o ajungă vreodată.”¹³. Aristotel a găsit un atare paradox suficient de interesant, încât să-l discute în *Fizica* sa: „Acest raționament spune că niciodată lucrul care se mișcă mai încet nu va fi prins de cel care se mișcă mai repede, pentru că este necesar ca lucrul

care-l urmează pe celălalt să atingă primul punct de unde a pornit cel care fuge, astfel încât mereu, în mod necesar, lucrul mai încet va fi înaintea celui mai repede.” (Aristotel, *Fizica*, VI, 7, 239b)¹⁴.

4.2. Știm că, în realitate, într-o probă concretă, Ahile „cel iute de picior” va ajunge imediat țestoasa din urmă. Numai că vechii greci aveau o anumită concepție (și percepție) referitoare la spațiu și timp, la infinit și mișcare. Viziunea lor asupra lumii era, în multe privințe, diferită de a noastră. Astăzi însă, fără îndoială, raționamentul lui Zenon nu ne mai creează tot atâtea dificultăți câte le provoca gânditorilor antici. Cititorul curios, priceput într-ale navigării pe Internet, folosindu-se de motorul Google, va afla chiar de la prima căutare numeroase moduri în care această aporie poate fi lămurită, soluționată, respinsă ș.a.m.d.

4.3. Altceva mi se pare interesant: faptul că – scotocind prin mediul virtual – am descoperit că paradoxul *Ahile și broasca țestoasă* este invocat în continuare într-un domeniu foarte actual: cel economic, mai ales în zona bancară sau financiară, adică mai cu seamă atunci când vine vorba de creșterea unor tipuri de dobânzi... Până și eșecul economiilor din „țările emergente” (care nu reușesc să ajungă unde și-au propus) a fost explicat de către un specialist tot cu ajutorul paradoxului lui Zenon. Mai mult decât atât, am găsit (în limba engleză) explicația unui „forumist” (cum i-ar zice Andrei Pleșu), care, pentru a ne face să înțelegem felul în care puneau vechii greci problema în speță, apelează la exemplul unor... bănuți. Să presupunem că țestoasa, aflată înaintea lui Ahile, scapă un bănuț pe drum. Ahile ajunge în acel punct și culege bănuțul. Dar, între timp, țestoasa a mai avansat un pic și lasă să cadă un alt bănuț ș.a.m.d. Ahile se va apropia tot mai mult de țestoasă, fiindcă distanța care-i desparte se înjumătățește de fiecare dată, însă tot nu va ajunge țestoasa din urmă...

5. Sper că am dovedit – prin cele de mai sus – că personajul Ilie Moromete și filozoful Zenon din Elea au unele trăsături comune. Și mai are ceva Moromete, fără de care nici vechii greci nu ar fi putut pune vreodată bazele filozofiei: independența în gândire¹⁵. Libertatea intelectuală este un drept la care eroul nostru, după cum o afirmă în ultimele sale clipe, nu a renunțat niciodată de-a lungul vieții. Or, acest tip de libertate se află în strânsă legătură cu libertatea de exprimare, adevăr pe care Moromete l-a înțeles pe deplin, alegând să-și exprime

întotdeauna punctul de vedere (incomod sau nu), măcar sub forma ironiei (mai mult sau mai puțin socratică), neîngrădit de dogme religioase ori regimuri politice. De aceea, mi se pare potrivit să închei acest articol cu următoarele cuvinte ale filozofului american John Dewey, cu care Moromete ar fi fost, indubitabil, de acord: „Există prejudecata că libertatea vorbirii, atât orală, cât și scrisă, nu depinde de libertatea gândirii, și că pe cea din urmă nu o poți lua [cuiva] nicicum, de vreme ce se desfășoară în interiorul minții, acolo unde nu poate fi atinsă. O idee cum nu se poate mai greșită! Exprimarea ideilor în comunicare este una dintre condițiile indispensabile ale trezirii activității de gândire nu doar în alții, ci și în noi înșine. Dacă ideile, atunci când se ivesc, nu pot fi comunicate, atunci ele fie slăbesc, fie se alterează și mor. Aerul deschis al dezbaterii publice și al comunicării reprezintă o condiție indispensabilă atât pentru nașterea ideilor și a cunoașterii, cât și pentru dezvoltarea sănătoasă și viguroasă a acestora [trad. mea, Cr.M.].”¹⁶

Note

¹ Vezi Lucian Raicu, *Moromeții* [text apărut inițial în „Contemporanul”, nr. 35, 1955], în *Marin Preda*, argument și antologie de M. Ungheanu, Editura Eminescu, București, 1976, p. 61-63.

² Vezi Ov. S. Crohmălniceanu, *Un roman polemic* [fragment din textul *Moromeții*, publicat în „Viața românească”, nr. 9, 1956], reprodus în antologia deja citată, p. 65.

³ Vezi Constantin Țoiu, *Poiana sofistilor păguboși* [inițial, textul a apărut în „Luceafărul”, nr. 35, 1971], în antologia mai sus menționată, p. 216.

⁴ Aici poate fi atrasă în discuție o idee foarte valoroasă a lui Eugeniu Coșeriu (din *Prelegeri și conferințe*, Iași, 1994, p. 176) despre „specificul național” (înțeles așa cum trebuie): *CULTURA* este *universală*, în mod necesar, prin *o b i e c t* și *națională* prin *s u b i e c t* (adică prin autor, care, dat fiind faptul că aparține unui anumit context istoric, idiomatice etc., va avea mereu o voce specifică).

⁵ Vezi Anton Dumitriu, *Philosophia mirabilis. Încercare asupra unei dimensiuni necunoscute a filosofiei grecești* [1974] (ediția a II-a), Editura Fundației Culturale Române, București, 1992, p. 26.

⁶ În original: „The ancient Greeks had the gift of wondering at things that other people take for granted.” (Leonard Bloomfield, *Language* [1933], Motilal Banarsidass Publishers Private Limited, New Delhi, 2005, p. 4).

⁷ Există, fără doar și poate, și cârcotași care afirmă că a vedea în Moromete un „filozof” este o exagerare sau o ineptie. Nu au decât să dovedească dănșii așa ceva! În fața unor asemenea cârcoteli, cineva, la a cărui judecată țin, s-ar mărgini, probabil, să exclame doar atât: „Vorbe proaste!” (vezi, cu privire la încercările de „demolare” a valorilor noastre literare, Andrei Grigor, *Căruța lui Moromete*, Editura Eminescu, București, 2001, p. 17).

⁸ Marin Preda, *Moromeții*, Ediția a IV-a revăzută și adăugită, vol. II, Editura Cartea Românească, București, 1975, p. 172-173.

⁹ Nicolae Manolescu, *Arca lui Noe. Eseu despre romanul românesc*, Editura Gramar, București, 1999, p. 288.

¹⁰ Andrei Grigor, *Marin Preda – incomodul*, Editura Porto-Franco, Galați, 1996, p. 169.

¹¹ Vezi, în special, eseul *Eul și totalitatea*, în care se afirmă că „fața este identitatea însăși a unei ființe” (Emmanuel Levinas, *Între noi. Încercare de a-l gândi pe celălalt*, Editura All, București, 2000, p. 41).

¹² În studiul lui Voicu Bugariu, *Existențe ironice. Personajele lui Marin Preda* [versiune electronică pdf], Editura LiterNet, f.l., 2006, p. 58, este reprodus dialogul dintre Moromete și Zdroncan, dar spusele celui dintâi sunt etichetate rapid doar ca „vorbe de duh”.

¹³ Anton Dumitriu, *Istoria logicii*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1969, p. 77.

¹⁴ Aristotel, *Fizica*, Traducere și note de N.I. Barbu, Editura Științifică, București, 1966, p. 160.

¹⁵ Vezi, în acest sens, excelentele lămuriri ale lui John Dewey: „Grecia se deosebea de celelalte civilizații antice prin aceea că preoții erau lipsiți de autoritate politică, devenind, cu adevărat, funcționari civici subordonați. La fel de important a fost faptul că, de timpuriu, credințele religioase au fost fixate printr-o literatură de mare valoare, niciodată prin dogme. Libertatea intelectuală care a rezultat astfel a furnizat condiția primară necesară producerii filozofiei [trad. mea, Cr.M.]” (John Dewey, *The Later Works, 1925-1953, Volume 8: 1933, Essays and How We Think, Revised Edition*, Edited by Jo Ann Boydston, With and Introduction by Richard Rorty, Southern Illinois University Press, Carbondale and Edwardsville, 1989, p. 20, articolul *Philosophy* [1934]).

¹⁶ John Dewey, *Philosophy and Civilization* [1931], Capricorn Books, New York, 1963, p. 297, în art. *Philosophies of Freedom*.

Theodor CODREANU

Călătoria liturgică a lui Theodor Damian (I)

This critical review presents an in depth analysis of Theodor Damian's work in the fields of poetry, theology and literary criticism. After a detailed overview of many commentators who wrote about Damian's poetry, this essay places his work in the general context of Romanian contemporary literature and explains the inner connection between theology and poetry in this author's creative writing. The essay's conclusion is that Damian's poetry places a special emphasis on knowledge, yet never gets lost in gnosis, which gives a special dramatic existential dimension to his literary production.

Primă evaluare critică

O personalitate complexă a culturii și literaturii române actuale este Theodor Damian, descins, prin naștere și sub aceeași zodie, din Botoșanii lui Eminescu, la 28 decembrie 1951, la un veac și un an de la venirea pe lume a Poetului. Teolog, poet, publicist, critic literar, misionar al ortodoxiei românești peste ocean, profesor universitar (la Metropolitan College of New York), editor al prestigioasei reviste „Lumină Lină” („Gracious Light”), președinte fondator al Institutului Român de Teologie și Spiritualitate Ortodoxă din New York și al Cenaclului literar „M. Eminescu” din aceeași metropolă, preot paroh al Bisericii „Sf. Apostoli Petru și Pavel” din New York etc., Theodor Damian este o prezență nelipsită din numeroase reviste literare din România și nu numai. Opera lui poetică este deja a

unei personalități consacrate prin evaluarea profesionistă a criticilor și scriitorilor din Țară și din emigrație, fiindcă Theodor Damian este, în primul rând, un scriitor român.

Recent, criticul M. N. Rusu a realizat o ediție antologică a poeziei lui Theodor Damian, în prestigioasa colecție „Opera omnia” a Editurii Tipo Moldova din Iași (*În casa fulgerului*, 2013), o recapitulare selectivă a celor zece cărți ale autorului, cu o prefață a lui Ioan Holban. M. N. Rusu este, probabil, cel mai vechi și mai bun cunoscător al personalității și operei lui Theodor Damian, el însuși un autoexilat în America, în 1989, și cofondator al revistei „Lumină Lină”. El a dat o structură aparent surprinzătoare volumului *În casa fulgerului*, începând, „răsturnat”, cu *Apofaze* (2012) și încheind cu debutul: *Liturghia Cuvântului* (1989). Or, traseul este perfect adecvat „călătoriei liturgice” a operei lui Theodor Damian, cum i-am numit „aventura” lirică în titlul acestui demers critic. Altfel spus, M. N. Rusu a încercat să redea structura „naturală” a împlinirii într-o Carte a creativității poetice a lui Theodor Damian. Și i-a reușit, știind că, adesea, poeții și editorii preferă criteriul cel mai facil: pe cel cronologic, ignorându-l pe cel structural-ontologic. Poate că din acest punct de vedere, M. N. Rusu i-a intuit și înscrierea în paradigma eminesciană, fiindcă, surpriză, volumul *Poesii* al lui Eminescu de la finele anului 1883 nu respectă tocmai criteriul cronologic al apariției poeziilor. În cazul său, istoria literară a decis că structura *Poesiilor* a fost consacrată, exclusiv, tot de un critic, Titu Maiorescu. În realitate, Maiorescu este cel care a *consimțit* la voința auctorială a lui Eminescu, chiar dacă nenorocirea abătută asupra poetului, la 28 iunie 1883, nu i-a mai îngăduit autorului *Glossei* să definitiveze forma finală a poemelor, încât singurul spațiu în care și-a permis să intervină, în schimb, cu totul nefericit, mentorul junimist (responsabil și de pierderea unei coli editoriale) a fost cel referitor la punctuație, la eliminarea unor strofe din *Luceafărul*, la consacrarea unor lecțiuni eronate, aspecte care l-au nemulțumit profund pe Eminescu atunci când criticul i-a pus sub ochi celebra ediție¹.

Cu siguranță, în cazul poeziilor părintelui Theodor Damian nu s-a produs nici o distorsiune, ediția fiind validată deopotrivă de autor și de M. N. Rusu. De pildă, poziția cvasimediană a volumului *Semnul Isar* (2006) are o dublă „validare”: a autorului, care mărturisește că *Semnul Isar* e cea mai apropiată carte de sufletul său, dar și a lui M. N. Rusu, pentru care ciclul respectiv

devine centrul iradiant al operei lui Theodor Damian: „carte excepțională, sinteză a viziunii lirice și filozofice a poetului”, acreditată de critic ca „dic-tată de Tatăl ceresc și îngerii săi”. Mai mult, pentru anul 2006, i se prezintă drept „cea mai importantă apariție editorială în climatul atât de arid și repetitiv al poeziei noastre contemporane.”² Situarea valorică este confirmată și de Vasile Andru, care consideră *Semnul Isar* „cea mai împlinită carte a lui Theodor Damian.”³ La rândul-i, Gellu Dorian consideră că Theodor Damian a ajuns „la o poezie de o originalitate frapantă... care dezvăluie profilul unui poet rafinat în spiritul esențelor estetice.”⁴

Alți critici sunt preocupați de situarea în cadrul generațiilor literare, de filiații, de permanențele tematice și stilistice, de legătura dintre teolog și poet etc. În prefață, Ioan Holban îl vede „afiliat, prin vârstă și opțiuni literare, generației '80”⁵, chiar dacă, prin debut, ar fi trebuit să aparțină, mai degrabă, generației următoare. Ioan Holban este confirmat de mărturiile de solidarizare ale poetului cu optzeciștii, prezente în volumul de interviuri *Trăirea prin cuvânt* (2011). Nicolae Manolescu identifică și elemente care l-ar apropia de postmodernism, principala caracteristică fiind *îndoiala* în raporturile cu Mesia, *productivă* pentru poezie, dar *păcat* pentru preot. Ca în psalmii lui Arghezi? Criticul nu ne-o confirmă, venind, în sprijinul postmodernității poetului, și cu argumentul *spiritului ludic*, într-o „lirică glumeață, adesea nichitastănesciană”⁶, ca aceea din *În dulcele stil clasic*. E drept că există și asemenea exerciții „ludice”, ca în texte precum *A ni-ki-ti, nikitire*, din *Stihiri cu stânjenei* (2007), doar că nici Arghezi și nici Nichita Stănescu nu au fost preferații postmoderniștilor, ei fiind revendicați (împreună cu Lucian Blaga și Ion Barbu) mai degrabă de transmodernism. De altfel, Ioan Holban îl vede în filiație cu Eminescu, Macedonski și Mihail Crama, iar Mircea A. Diaconu, critic postmodernist autentic, îl receptează ca pe „un continuator al marilor lirici interbelici”, îndeobște al expresionismului blagian, „misiunea sa” fiind recuperarea „sensului credinței” în contra nihilismului nietzschean⁷.

Interesantă e încercarea de nuanțare a lui Gheorghe Grigurcu. Acesta îi recunoaște „solida pregătire teologică” și misionară, de regăsit și în poezie: „Firește e vorba de o producție orientată religios, deși nu neapărat sub chipul adorației, al extazei topite fără pauză în luminiscente verbe.”⁸ Și: „Percepțiile autorului sunt adesea biblice... Însă nu până într-atât încât să nu figureze și fișe de ținută seculară.” Poetul ar oscila între *ideal* și *real*, idealul fiind iluzia religioasă, pe când realul – percepția laică: o

scindare oscilatorie „între certitudinea compactă și insidioasa îndoială, favorizată de confruntarea vieții cu o credință”. Atât la Nicolae Manolescu, cât și la Gheorghe Grigurcu, se insinuează o convingere (sau poate o teamă) secretă că între canonul laic și cel biblic există o *falie* de fond, de unde grija lor de a decide în favoarea raționalismului secular, perceput ca spațiu al *realului*, pe când dogma teologică ar ține de *ideal*, de „iluziile” credinței. Mai mult de atât, raționalismul postmodernist se teme și de îngemănarea dintre credință-dogmă-tradiție națională. Criticul încearcă să contrapună, în acest sens, poezia religioasă a lui Theodor Damian celei interbelice de la *Gândirea*, catalogată ca „mistic-religioasă”: „poeziei noastre mistic-religioase din interbelic. Pe când gândiriștii exploatau cu fervoare stratul tradiției, etalau cu mândrie specificul etnic, își ornau lexicul cu arhaisme și regionalisme, bardul în discuție are, dimpotrivă, beția spațiilor transfrontaliere. O insașiabilitate geografică îl frisonază.” Dar e vorba de o complementaritate, nu de incompatibilitate. Un teolog și scriitor ca Bartolomeu Anania nu identifică o asemenea ruptură. Oricum, este anihilată de „paradigma teologiei pauline a iubirii” (Doina Uricariu⁹). Pentru ca Aurel Sasu să întrevadă punctul de incidență între profan și religios în abisurile ființei: „Adevărul dogmei, liric vorbind, e ținutul necucerit al lui Borges: exaltarea se consumă la poarta mormântului deschis. Theodor Damian e un poet al abisului celest și al lutului transfigurat.”¹⁰ Iar această „trăire de excepție”, descoperă Vasile Andru, este „o liniște văzătoare, isihia”.

O încercare de depășire a criticii de întâmpinare găsim în prefața lui Ioan Holban. Acesta face un pas hermeneutic către structurile antropologice ale imaginarului, cum ar spune Gilbert Durand, criticul ieșean identificând metafore și simboluri definitorii pentru lirica lui Theodor Damian, precum *pustia*, *drumul*, *stânjenelul* („floarea poeziei lui Theodor Damian”), *râurile vieții*: Dresleuca, Menecadusa și Isar, „*nostalgia Edenului*” (nu alta decât cea din *Nostalgia Paradisului*, capodopera teologică a lui Nichifor Crainic). Nu mă îndoiesc că, în exegeza viitoare, această cale va fi extinsă, condiția primă fiind părăsirea „complexelor culturale” de suprafață și coborârea în zona „complexelor de profunzime”. O asemenea descindere ne-ar arăta, la o a doua privire critică, bunăoară, că între postmodernism și lirica lui Theodor Damian nu există decât o simplă solidarizare afectivă de generație, conformă cu prestigiul „canonic” al complexelor culturale. Am observat (și demonstrat) aceeași situație în legătură cu afinitățile de generație ale lui Matei Vișniec. Dar și la Daniel

Corbu, care a ținut să fie și un teoretician al postmodernismului. Cazurile nu sunt izolate, încât „optzecismul” n-a avut decât de câștigat, fiindcă nu paradigma textualistă se dovedește partea de rezistență a generației, paradoxal, ci tocmai ceea ce se abate de la aceasta, pariind pe ceea ce Harold Bloom a numit „singularități canonice”.

Constat, confirmativ, că ruptura de generație a fost deja subliniată de M.N. Rusu, într-un eseu recent din *Lumină Lină*: „Pe când tinerii poeți «desanțiști», de sub comanda unor universitari de la București, făceau exerciții de atac publicistic și editorial, între anii 1983 și 1989, mai mult cu petarde și fumigene decât cu versuri adânci, tânărul poet Theodor Damian intra în poezia momentului prerevoluționar cu *Liturghia Cuvântului* apărută în Klamath Falls, Oregon, S.U.A. E o carte care dovedește din capul locului că autorul întoarce poezia generației sale cu fața la Divinitate răscumpărând lipsa acesteia din lirica ateistă a congenerilor bucureșteni.”¹¹ Această ruptură de postmodernismul din țară, logic vorbind, n-ar fi trebuit să se producă, dat fiind că optzeciștii au pretins a fi creația spiritului anglo-american, Statele Unite, după opinia generală, fiind tocmai patria postmodernismului. În realitate, teribilismele textualiste de la București nu erau decât preluări mimetice ale unui fenomen periferic din cultura americană. Spre deosebire de Europa, masiv secularizată sub influența unei ideologii de import – „corectitudinea politică” –, America lui Abraham Lincoln este încă o țară creștină, în proporție de 90%, cum observă părintele Theodor Damian într-un interviu. Așa se explică de ce Uniunea Europeană, prin controversatul proiect de Constituție, a refuzat să-și recunoască fundamentul creștin, pe când Constituția americană îl stipulează.

M. N. Rusu observă, în consecință, *unicitatea* poeziei lui Theodor Damian în contextul liricii noastre neomoderniste și postmoderniste: „Dar această devenire și revenire întru Logosul divinității se manifestă pe mai multe planuri ontologice și gnoseologice, ajungând până acolo încât poemele lui Theodor Damian consfințesc o nouă geografie metaforică, singulară, care îl detașează de geografia abstractă a lui Nichita Stănescu, cu fulgurante cuvinte despre Iisus, de Ioan Alexandru, cu *Imnele* sale, sau de seraficul Daniel Turcea, ca să nu mai amintesc de geografia stradală, vociferantă a «desanțiștilor» fără Dumnezeu, Theodor Damian propunând o geografie virgină implantată în sânul Europei lirice: «Bine, dacă trebuie / o să fac și asta / îți zici / dar unde-i apa

Sâmbetei / că nici o geografie / nu ți-o arată / ea nu-i din partea asta / de aici / înseamnă că-i de dincolo / dar dincolo cum să ajungi / ce taină este aceasta / poate vikingii să te ajute / cei ce cunosc / al cincilea punct cardinal / și meșteșugul corăbiilor lungi» (*Așa ți s-a spus*).

Prin toate aceste calități teoretice și metapoetice antologia lui Theodor Damian demonstrează și ilustrează faptul că ne aflăm în fața unui poet total, a cărui unicitate este de ordinul evidenței. Îmi propun să revin cu detalii euristice într-unul din numerele noastre viitoare. O merită pe deplin.”¹²

Privire critică secundă

Vocația poetică este anti-ideologică. Inevitabil, creează o antiteză în spațiul creației, în imposibilitate de transfigurare. Contradicția între *aspirația* cultural-ideologică și *vocație* a fost simțită chiar și de personalitatea emblematică a postmodernismului românesc, Mircea Cărtărescu. De aceea, cu mai mulți ani în urmă, el a trebuit să admită decesul postmodernismului (care ar fi culminat și s-ar fi încheiat cu *Levantul*), dar, din nefericire, autorul a continuat să rămână prizonier al manierei care i-a adus gloria, chiar evadând în proză. Între doctrinarii postmodernismului, fidel atât textualismului, cât și ideologiei aferente (plus întregirea, în plan socio-politic, cu *political correctness*) a rămar, spre exemplu, un Ion Bogdan Lefter, apreciat, ca atare, și de Nicolae Manolescu, în *Istoria critică a literaturii române* (2008). Textualismul postmodern s-a mândrit și perfecționat în legătură cu următoarele constante: *intertextualitate*, *divertisment*, *spirit ludic*, *parodism*, preferința pentru *concret*, *raționalism secular*, *emanciparea de tradiție*, *de spirit național*, *de sacru*, *cu prevalența globalismului*, în conformitate cu noua ideologie a „corectitudinii politice”, toate concentrându-se în conceptul „artistic” de *simulacru*. Limitările ideologice duc însă la *angoasă canonică*, resimțită din plin de generațiile sfârșitului ultimelor două decenii ale secolului trecut, care au ținut neapărat să „inoveze” în materie de „concret”, ca semn de „libertate *sans rivages*”, reflectată în gustul irepresibil pentru pornografie și scatofilie, ceea ce a însemnat chiar moartea literaturii. Este înfundătura din care postmodernismul n-a mai putut ieși decât prin convertire estetică la „tradiție” /antimodernitate, *de facto*, la *adevărată modernitate*, cum îi va spune Antoine Compagnon¹³, resincronizare cu a doua revoluție cuantică, în spiritul

paradigmei culturale transmoderne, deschizătoare de secol XXI. Dar, cum prestigiul conceptului se afla la apogeu, s-au produs tentative de revizuire teoretică întru salvarea lui, precum aceea a lui Constantin Virgil Negoită¹⁴, care a identificat o ruptură în sânul paradigmei culturale: o direcție deja consacrată, descrisă în termenii de mai sus, pe care părintele logicii *fuzzy* o va numi *postmodernism modern*, și o alta, cu mult mai complexă, recuperatoare de tot ceea ce formula „clasică” refuza, numită *postmodernism premodern*. Alții, simțind dificultățile acestei disocieri terminologice sau, pur și simplu, necunoscând-o, au propus alte denumiri ca *post-postmodernism*, *paradoxism*, *hipermodernism*, *paramodernism*, *globmodernism*, *cosmodernism*, *transmodernism* (ultimul având cele mai mari șanse să se impună, cum arată răspândirea explozivă pe mapamond) ș.a. În orice caz, după avatarul pornografic al postmodernismului, cei mai talentați reprezentanți au mers spre ceea ce Constantin Virgil Negoită a identificat a fi *postmodernism premodern* sau *transmodernism*, în spiritul ethosului transdisciplinar, susținut, la noi, de acad. Basarab Nicolescu. Inevitabil, literatura părintelui Theodor Damian trebuia să se situeze în această nouă paradigmă culturală, în opoziție cu a postmodernismului de cadru raționalist cartezian secularizat. Așa încât unul dintre principalele sale merite este acela de a nu se fi dezis de propria generație biologică, contribuind astfel la regenerarea ei spirituală după valul ateismului comunist care contaminase, inevitabil, și optzeciștii români. Acesta este un aspect nesesizat (cu excepția lui M.N. Rusu), până azi, al vocației sale misionariste. Acolo unde postmoderniștii aduceau discordia între generații, părintele Theodor Damian venea cu iubirea și pacea. Am să dau un singur exemplu: relația dintre postmoderniștii radicali (de pe ambele maluri ale Prutului) și Grigore Vieru. În vreme ce contrafortiștii de la Chișinău, secundați, în Țară, de un Mircea Mihăieș sau de un Marius Chivu, nu încetau cu ploaia disprețului față de „premodernismul” vierean (ca să reiau termenul lui Constantin Virgil Negoită), Theodor Damian l-a invitat și l-a primit cu brațele deschise pe Grigore Vieru (însoțit de părintele Ioan Ciuntu) la New York, arătându-și prețuirea atât față de omul Vieru, cât și pentru marele lui talent.

Mai mult de atât, ca poet și teolog Theodor Damian este un *vierean*, nicidecum un *cărtărescian*, nefiind ancorat în voluptățile textualiste ale parodiei, pândite oricând de ceea ce Maiorescu a numit „beție de cuvinte”: „Și boala care ne paște pe toți e vorbăria”¹⁵, spune el în interviul acordat Carminei Popescu, în 2004. Ca și Vieru, Theodor Damian este un poet

al *arhetipurilor*, cu fața spre izvoare, *față către față* cu Dumnezeu, cu începuturile primordiale, cu acel *ca prima oară* abandonat definitiv de către postmoderni. Să ne amintim de enigmatică (prin simplitate și profunzime) poezie a lui Grigore Vieru: *Ca prima oară*. Citez doar întâia strofă:

„Merg pe pământ
Și sun ca vioara.
Toate îmi par că sunt
Prima oară.
Ca un copil
Aștept dimineața,
Până la lacrimi
Mi-e dragă viața”.

Ca în primele cuvinte ale Mântuitorului de după Înviere: *Bucurați-vă! Bucurați-vă până la lacrimi*, spune poetul. Nu altceva ne zice părintele Theodor Damian în cea mai importantă operă de teologie a sa, *Implicațiile spirituale ale teologiei icoanei*: „Ajuns în acel punct de contemplare a sensurilor ascunse ale lucrurilor, omul credincios vede lucrurile în starea lor virginală. El este acolo ca și cum ar fi o mărturie la actul creării lumii în șase zile, și se uită la lucruri ca și cum le-ar vedea *pentru prima oară* (s.n. – Th.C.)”¹⁶. Acel *ca prima oară* este semnat de Vieru și cu *dimineața* așteptată de copil, care dimineața este numită de poet și Duminica zilei. O poezie încredințată de Theodor Damian revistei „Contact internațional” de la Iași (vol. 24/2014) se intitulează *Dimineața cea nouă*, continuând ceea ce poetul numise, în volumul omonim din 2009, *exerciții de înviere*:

„Cântam *Timpul florilor* și mă gândeam
ce simte luna când crește
când lacrima ei devine
brumă și ceață
te-nfășori în ea ca-ntr-un vis
singura șansă
ca după șapte zile
să ți se mai deie o dimineață”.

Spiritul celui *ca prima oară* este, în același timp, prin excelență, unul transdisciplinar, căci se vizează sensul cel mai adânc atât al contempla-

ției în credință, cât și suprema trăire prin poezie, ambele trăiri, deși vin dinspre niveluri de Realitate diferite, întâlnindu-se în „acel punct de contemplare a sensurilor ascunse ale lucrurilor”, acel *punct luminos* din zona de maximă transparență a ființei în care se întâlneau, la Ion Barbu, poezia și geometria. Așadar, nu mai e vorba unei opoziții dintre *real* și *ideal*, cum credea un comentator al poeziei lui Theodor Damian, ci de o antinomie transfigurată, în sens blagian, a două niveluri de Realitate diferite. În cazul părintelui Damian, întâlnirea fericită e dintre *teologie*, vocația lui primă, și *poezie*, vocația secundă, izomorfie a barbienei întâlniri dintre matematică (vocația primă) și poezie (vocația secundă).

Note

¹ Demonstrația de rigoare o face Nicolae Georgescu, în ediția comentată de el, a poeziilor lui Eminescu, girată de Titu Maiorescu. Vezi: *Poesii de Mihail Eminescu*, ediție critică, studiu introductiv, comentarii filologice și scenariul probabil al *ediției princeps*, de N. Georgescu, Editura Academiei Române, București, 2012, 799 p. A se vedea și studiul *Eminescu și Cartea*, în Theodor Codreanu, *Eminescu „incorect politic”*, Editura Scara, București, 2014, p. 337-374.

² Theodor Damian, *În casa fulgerului*, col. „Opera omnia”, ediție îngrijită de M.N. Rusu, Editura Tipo Moldova, Iași, 2013, pp. 411-412.

³ Vasile Andru, prefață la Theodor Damian, *Semnul Isar*, Editura Paralela 45, București – Pitești, 2006.

⁴ Gellu Dorian, *Plus. Theodor Damian*, în „Convorbiri literare”, nr. 8/august 1999, p. 28.

⁵ Ioan Holban, *Mi-e dor de un port din țările calde*, prefață la Theodor Damian, *op. cit.*, p. 5.

⁶ Nicolae Manolescu, prefață la Theodor Damian, *Rugăciuni în Infern*, 2000.

⁷ Mircea A. Diaconu, prefață la Theodor Damian, *Nemitarnice*, Editura Dionis, Botoșani, 2005.

⁸ Gheorghe Grigurcu, *Între credință și symbolism*, în „România literară”, nr. 46/2011.

⁹ Doina Uricariu, prefață la Theodor Damian, *Pasiunea textului*, Editura Universală, București – New York, 2003.

¹⁰ Aurel Sasu, *Liturghia deșteptării*, în „Meridianul Românesc”, vol. 3, nr. 137, 4 decembrie 1999, p. 14.

¹¹ M. N. Rusu, *Unicitatea poetului Theodor Damian*, în „Lumină Lină / Gracious Light”, New York, an. XIX, nr. 1, ianuarie-martie 2014, p. 71.

¹² *Ibidem*, p. 73.

¹³ Antoine Compagnon, *Les Antimodernes. De Josef de Maistre à Roland Barthes*, Éditions Gallimard, Paris, 2005. Versiunea românească de Irina Mavrodin și Adina Dinițoiu, prefață de Mircea Martin, Grupul Editorial ART, București, 2008.

¹⁴ Constantin Virgil Negoită, *Împotriva lui Mango*, Editura Paralela 45, Pitești, 2004.

¹⁵ Theodor Damian, *Trăirea în cuvânt. Interviuri*, prefață de Aurel Sasu, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2011, p. 54.

¹⁶ Theodor Damian, *Implicațiile spirituale ale teologiei icoanei*, cu o prefață de pr. prof. univ. dr. Dumitru Radu, Editura Eikon, Cluj-Napoca, col. „Biblioteca ortodoxă”, 2003, p. 145.

Lina CODREANU

Textele de escortă pentru *Istoria ieroglifică și Țiganiada* (I)

L.C. – profesor la Colegiul Național „Cuza Vodă” din Huși, jud. Vaslui. Publicist, prozator, critic și istoric literar. Semnează un

Dicționar al personalităților hușene (în colab.), apărut în monografia *Istoria Hușilor* (Galați, 1995), studii științifice în vol. *Alma mater husiensis* (Iași, 2008) ș.a.

Volume publicate: *Theodor Codreanu. Biobibliografie critică*, Biblioteca Municipală „B.-P. Hasdeu”, Chișinău, 2012; *Viața ca o poveste, lagărul – un coșmar*, Ed. Axis libri, Galați, 2013; *Postalionul*, Ed. Junimea, Iași, 2014; *Studii și interpretări literare*, Ed. Rafet, Râmnicu Sărat, 2014.

As major literature movements, Humanism and Enlightenment were developing throughout Europe – however late entering the in Romanian countries – they were Dimitrie Cantemir and Ion Budai-Deleanu the two major personalities that played an important role in making the Romanian culture / literature accessible and open towards Europeanism. Their creations are marked as pioneers in the field of literary species: *Istoria ieroglifică – novel* and *Țiganiada – epopee* and each of the two is preceded by an *accompanying text* that enhances biographical and cultural similarities.

Curențe culturale. Majore, cu ample și profunde ramificații în domeniile științific și artistic, umanismul și iluminismul sunt curențe culturale ce au vibrat tardiv, dar esențial în conștiința cărturarilor români, în raport cu apariția și evoluția acestora în cultura apuseană. În vestul Europei, mișcarea culturală umanistă a durat între sec. al XIV-lea – al XVII-lea, în timp ce în Țările Române s-a manifestat cu peste un secol întârziere. Aproape la fel s-a întâmplat și cu iluminismul – la noi, între sec. al XVIII-lea – al XIX-lea. Punctul nodal pare a fi anul 1688, când, biruitor, în Țările Române se tipărea cea mai reprezentativă carte de legitimare a limbii române literare – *Biblia de la București* (efect al umanismului matur), în timp ce în Anglia, prin revoluția burgheză, se propagau primele idei iluministe.

În mod cert, umanismul are prelungiri arborescente în iluminism, prin ideologii apropiate (omul în centrul tuturor preocupărilor, conceptul de „monarh luminat”, literatura moralizatoare), acțiuni de răspândire a culturii, tendința de racordare la romanitatea occidentală, cunoașterea altor civilizații prin călătorii (ne)intenționate. Situați în fruntea celor două mișcări culturale, cronicarii români și corifeii Școlii Ardelene au urnit spre progres cultura și civilizația acelor vremuri. Între umanism și iluminism, ca manifestări inițiale în timp, e distanță de aproape un veac, cu deplasare lentă, de ordin geografic, spre răsăritul Apusului (sic!). Cu toate acestea, cu sau fără un program exprimat, prin dimensiunea etnicității, a lingvisticii și prin cea estetică, mai ales, Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce și Dimitrie Cantemir par contemporani cu Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior și Ion Budai-Deleanu. Aspecte similare sunt vizibile în intenția și conținutul cronicilor și studiilor prin care umaniștii și iluminiștii aduc argumente de natură istorică, lingvistică, arheologică etc. în susținerea etnogenezei românești (originea, evoluția, continuitatea și unitatea neamului și a limbii române).

Există numeroase puncte de interferență între cele două curente, care nu fac obiectul lucrării noastre, dar acestea au stat în atenția specialiștilor ale căror rezultate de cercetare sunt deosebit de interesante și au lăsat, totodată, porți deschise altor interpretări, chiar după câteva bune veacuri de la apariția lucrărilor și de la dispariția autorilor lor.

Create la o distanță seculară, două opere de natură beletristică oferă permanent multiple valențe de interpretare: *Istoria ieroglică* a lui Dimitrie Cantemir¹ și *Țiganiada*, de Ion Budai-Deleanu². Autorii lor au avut biografii contorsionate, iar creațiile literare – traiectorii bizare de apariție, deoarece în mod nefericit pentru evoluția limbii și a literaturii noastre „s-au lăsat așteptate” aproape tot câte un veac. Aceste opere literare dau și astăzi cititorului posibilitatea unor frapante analogii teoretice sau aplicative, în afara deliciului de lecturare cu chei adecvate.

Personalități ale veacului lor. Aparținând evului mediu, Principele Dimitrie Cantemir este, certamente, marele continuator al tradiției cronicărești (umaniste) prin *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, însă, prin formația sa enciclopedică asaltează multiple domenii îndrăznețe de

cercetare, asigurând puntea culturală spre iluminism. În domeniul filozofic, bunăoară, renașcentistul Cantemir, prin *Divanul* (1698), și iluministul Samuil Micu, prin *Logica* (1799), au pus bazele unui sistem consonant cu filozofia universală (conceptul de metafizică / „legile firei”).

La rândul său, Ion Budai-Deleanu se afirmă ca un corifeu al iluminismului literar românesc, când, la începutul sec. al XIX-lea, zorii preromantismului se arătau la orizont, și face din filologie, istorie sau literatură tribune de formare și deșteptare a conștiinței de neam. Spre asemuire, menționăm că a lăsat în manuscris o lucrare care arată același interes asupra originii neamului – *De originibus populorum Transylvaniae*.

Aceste încregături ale secolelor (XVII-XVIII și XVIII-XIX) lasă un spațiu oportun celor două spirite enciclopedice reprezentative prin activitatea de pionierat, care le așază cronologic, înaintea lui Ion Eliade Rădulescu, M. Eminescu, B. P. Hasdeu, N. Iorga, G. Călinescu sau Mircea Eliade. Receptivi și racordați nemijlocit la mișcarea intelectuală europeană a vremii lor, cei doi cărturari au preocupări de natură renașcentist-iluministă, înglobând propriilor creații domenii comune de interes, precum istoria, lingvistica, politica, literatura, estetica.

Trajectoriile biografice. Deși au trăit vremuri în mișcare și au cunoscut medii istorico-politice diferite, trajectoriile biografice ale celor două personalități sunt comparabile. Născut în octombrie 1673, în satul Silișteni din ținutul moldovenesc Fălciu, Dimitrie, al treilea fiu al domnitorului moldovean Constantin Cantemir, este trimis din pricini politice, la 15 ani (1688), ca ostatic la Istanbul, departe de Țara Moldovei. Întorcându-se în 1691, va sta doar doi ani acasă, după care, între 1693 până la 1710, va locui iarăși la Istanbul. În fapt, peste 20 de ani în capitala Imperiului Otoman, în total, 30 de ani departe de melegurile natale.

Tot astfel, Ion Budai-Deleanu, născut în 1760 în satul Cigmău (Hunedoara) din Transilvania, a stat autoexilat peste trei decenii (Lvov, Viena), după cum mărturisește cu gravitate în „epistolia închinătoare” către prietenul său, Petru Maior: „Treizeci de ani au trecut, draguț Pe-reo, de când eu fui silit a mă înstrăina de țara mea”³.

Niciunul dintre cei doi literați nu a fost longeviv: Dimitrie Cantemir a trăit 50 de ani (26 octombrie 1673 – 24 august 1723) și Budai-De-

leanu – 60 de ani (6 ianuarie 1760 – 14 august 1820), dar între ei – o depărtare de aproape un veac.

Soarta stabilește și alte elemente de analogie biografică. Cu toate că s-au născut în spațiul românesc (în Moldova și în Transilvania), amândoi s-au stins departe de meleagul natal: Dimitrie Cantemir – la Dimitrievka, în Imperiul rusesc și Ion Budai-Deleanu – la Lvov, în Imperiul austriac, purtând fiecare în inimă dorul de țară. În timp ce Cantemir ducea dorul Moldovei în pribegia lui prin Rusia (la moșia sa Dimitrievka), Budai-Deleanu se confesează mâhnit: „...și măcar trăiesc aici în prisos de toate, totuși spre fericirea deplin patria-mi lipsește”⁴. Desigur, înstrăinarea nu a fost ușor de suportat de fiul de domnitor moldovean („...că dulce iaste dragostea moșiii”⁵), cum pribegia nu l-a bucurat nici pe trudnicul ardelean („Nu-mi pociu scoate din inimă dorul țării în care m-am născut”⁶).

În acest sens, observații pertinente face prof. univ. ieșean Elvira Sorohan, cercetător prob și perseverent al culturii medievale: „Amândoi rămân niște refuzați bântuiți de un mistuitor dor de patrie ce se răscumpără în consumarea excesivă a erudiției și a resurselor literare, umbrind prin conștiință estetică și realizare modestele încercări românești de până la acea oră”⁷.

Interesant e și că cele două specii literare (romanul alegoric și epepeea) au fost elaborate în perioada deplinei maturității creatoare, respectiv, la 32 de ani *Istoria ieroglică* (1705) și la 40 de ani – *Țiganiada* (1800, prima formă), vârste la care cei doi autori probează o experiență bogată și vaste cunoștințe în domeniile istoric, politic, filozofic sau cultural.

Umaniști-ilumiști. Elaborate la distanță de un veac, *Istoria ieroglică* la amurgul Renașterii, *Țiganiada* la crepusculul iluminismului, cele două opere fac dovada unui *umanism luminat* al autorilor, oferind cercetătorilor trasee inedite de cercetare nu numai a creațiilor, ci și a mediului cultural specific fiecărei epoci în care au trăit cei doi scriitori. Prin caracteristici, istoria literară alături de umanismului iluminismul. Criticul și istoricul literar Al. Duțu insistă pe coroborarea celor două mari curente culturale întru progresul literaturii române, intitulându-și unul dintre studii *Înnoirea structurilor literare. Umanism și iluminism*⁸. Tot astfel, complexitatea acestor două personalități umanist-iluminis-

te, înzestrate cu spirit enciclopedic a fost relevată de numeroși critici și istorici literari, precum P. P. Panaitescu, care-l situează pe Cantemir printre gânditorii progresiști ai iluminismului, deși a fost „om desăvârșit al Renașterii”⁹ sau precum Paul Cornea, care consideră că Budai-Deleanu „face figura unui om de Renaștere”, adică e „un scriitor de renaștere timpurie într-o renaștere întârziată”¹⁰.

Ambii au creat opere de rezistență, valorificând tradiția culturală autohtonă, atâta câtă era, dar prin care, fiind spirite libere, au promovat idei înnoitoare, raliindu-se orientărilor moderne ale Apusului. Pot fi identificate multiple ipostaze ale actului artistic. Mai întâi, funcționează veridicitatea istoriografică, având în vedere că Dimitrie Cantemir a fost *martor* și *actant* al evenimentelor istorice din narație. Budai-Deleanu invocă „pergamenele” din mănăstiri și cele auzite „din gura Mârzii”, dar satirizarea racilelor feudale de la finele „veacului luminat” a făcut-o în directă cunoștință de cauză. Apoi, e vizibilă aplecarea către *reflecția* filozofică, cuprinsă-n „sentenții” (Cantemir) și „însemnări și luări aminte” (Budai-Deleanu), lucrate într-o viziune detașată, ceea ce asigură obiectivitatea asupra celor narate. Și nu în ultimul rând, suveran este actul *creator* prin care se relevă indubitabile aptitudini către epicul alegoric de amplă desfășurare, fie că abordează specia romanului, fie a epopeii.

Limbile de cultură. Cum orice rău își are partea lui de bine, cei doi literați, fie prin mediul intelectual asigurat și superior celui de unde pleaseră, fie din plăcere sau constrângere, și-au însușit limbile de cultură ale timpurilor și ale ariilor spirituale în care s-au format. A fi poliglot intră statutar în formația oricărui cărturar notoriu din toate timpurile.

Instrucția și educația din familie a primit-o Dimitrie Cantemir de la renumitul pedagog Ieremia Cacavelas, teolog poliglot, de origine greacă. La Istanbul a învățat limbile occidentale și orientale (*turca, persana, araba*). Încă din 1700 a redactat o lucrare teologică în *latină*, care era limba de circulație în cultura apuseană, urmată de alte importante opere și, la cererea Academiei din Berlin, elaborează tot în latinește lucrarea științifică *Descriptio Moldaviae* (1716). La Istanbul, amicitia cu ambadorul Franței, Charles d'Argental Marquis de Feriol, i-a înlesnit

însușirea limbii *franceze*, iar statornica prietenie cu țarul Petru I avea un suport lingvistic comun, limba *rusă*, în care a scris și studiul despre *Sistema religiei mahomedane* (1722).

Într-un raport oficial al Tribunalului din Lvov, apare într-o scurtă caracterizare faptul că Ion Budai-Deleanu, vorbea *latina, germana, franceza, italiana, polona și româna*, după cum însuși îi semnaleză prietenului său: „am să-ți aduc aminte cum că eu învățând lătimește, italienește și franțozăște...”¹¹. Din 1784, Budai-Deleanu a început redactarea *Lexiconului românesc-nemțesc* și istoricii literari nu ocolesc faptul că a fost unul dintre colaboratorii *Dicționarului de la Buda* (1825).

Indubitabil că, formându-se în medii intelectuale elevate, ambii au dobândit o înaltă pregătire la nivelul culturilor contemporane, europeană și orientală. Operele de natură literară au fost elaborate departe de țara natală, într-un mediu în care alte limbi erau uzual și oficial folosite. Conștienți că doar în limba maternă pot valorifica frăgezimi lexicale, încerca nuanțări stilistice, reda artistic întâmplări autohtone, este meritoriu că atât Cantemir cât și Budai-Deleanu și-au conceput și lucrat operele literare în *limba română*. În pofida necesităților lingvistice imperioase, vrednic de laudă e că niciunul nu și-a părăsit limba maternă, *româna*, ca formă de rezistență și liberă alegere de exprimare spirituală. Sub ce altă haină lingvistică ar fi putut ei reda atâtea nuanțe și subtilități specifice graiului românesc?

Novatori în creația artistică. Pentru ambii cărturari, activitatea de pionierat în domeniul lingvisticii, logicii etc. s-a reflectat în mare măsură și în domeniul creației artistice. În opinia criticii și istoriei literare, *Istoria ieroglifică*, redactată în 1705, este valorificată abia la începutul sec. al XX-lea, când, în 1928, Nicolae Iorga descifrează și comentează scrierea cantemireană în vol. *Istoria literaturii românești*. Apoi, în 1965, după 260 de ani!, P.P. Panaitescu și Ion Verdeș au prefațat și îngrijit prima ediție a cărții. Scrierea se instituie drept *primul roman alegoric*¹², care include secvențe narrative autobiografice, istorice, fantastice, monologuri lirice elegiace, descrieri portretistice etc.

Tot așa, *Țiganiada* rămâne încă pentru multă vreme *prima epopee și unica*, integral scrisă. Opera a fost elaborată în 1800, trimisă (însoțită

de o scrisoare adresată lui Petru Maior), datată și localizată „18 Mart 1812. La piramidă. În Eghiptet.” Epopeea a fost publicată de Teodor Codrescu, în 1876 și 1877, în „Buciumul român” (după trei sferturi de veac!) într-o primă variantă, și abia în 1925 publicată la București de către Gh. Cardaș, în varianta definitivă.

Rămase nepublicate sau „nedescoperite” în sensul *necercetate*, ilustrele opere n-au mai putut influența în vreun fel câmpul literaturii de atunci, cultivat aleatoriu. Altfel ar fi arătat și proza și poezia epică în iluminismul sau în (pre)romantismul receptate tardiv la noi. „Întrucât Cantemir e primul și, pentru multă vreme, singurul nostru scriitor cu o reală carieră europeană – punctează drept Elvira Sorohan – nu e aberant să presupunem că tipărirea *Istoriei ieroglifice* într-o limbă de circulație ar fi adus-o în poziția de model literar în dialog cu Occidentul”¹³. Nestatornicia vremurilor ori alte domenii de interes, neînțelegerea mesajului „cu cifru” al autorilor care anticipau sau sincronizau tipuri de literatură, ori alte cauze neștiute au întârziat apariția, receptarea, iar apoi cercetarea romanului cult și a epopeii drept opere de pionierat în literatura noastră.

În cronicile umaniștilor români se găsesc germeni ai literaturii artistice, dar specii literare distincte, nu întru totul. Doar Cantemir îndrăznește desprinderea unei proze românești integrale. Similar, între corifeii Școlii ardelenne, mulți zăbovesc în planul cultural-științific, doar Budai-Deleanu pătrunde și în imperiul ficțional epopeic.

Literar, ei propun câte o *izvoditură* necunoscută și neîncercată până atunci de cărturarii români. Elvira Sorohan¹⁴ sesizează ca „fenomen de excepție” abaterea de ordin cronologic a apariției romanului înaintea epopeii, ceea ce nu s-a semnalat în literatura lumii. Acești umanist-ilumi niști au creat specii literare fundamentale (*romanul și epopeea*) prin care au descoperit / defrișat drumul epicului alegoric în literatura română, cu toate că, din nefericire, calea „dezvălită” a rămas „acoperită” și necutregierată timp de aproape / mult peste un secol.

Textele de escortă. Fiecare dintre cele două opere în discuție este precedată de texte de escortă, de obicei prefațatoare, din care măcar unul este adresat direct cititorului, după cum bine se vede: *Izvoditoriul, cititorului, sănătate*, un *Iarăși către cititoriu*, la final, dublat de alt *Iarăși către cititoriu*

(în *Istoria ieroglifică* a lui Cantemir) sau *Prolog*, urmat de *Epistolie închinătoare către Mitru Perea* și acompanierea textului literar cu *note de subsol* extinse sau comprimate (în *Țiganiada* lui Budai-Deleanu).

Provocarea cititorului spre a lectura textul se face printr-o întâmpinare directă, prietenoasă, pe un ton cald și respectuos, iscat din convingerea că el, beneficiarul acestor gânduri, este liber și înțelept în a citi printre rânduri și a vedea dincolo de alegorie alte semnificații ale scrierii. Iată: „o, iubitele”, „iubitule, întâi o iertăciune dăruindu-mi”, „te rog, iubitul”, „să[nă]tate și toate cele sufletului și trupului folositoare îți poftesc”, „cinstitele” (la Cantemir) și iată: „primește, iubite cetitoriu, cu bună voință această izvoditură”, „drăguț Pereo”, „ascultă și judecă”, „iubite Pereo”, „scrie-mi rogu-te”, „dragul meu Pereo”, „Fii sănătos!” (la Budai-Deleanu).

Chiar dintru început, precum un musafir care, pășind pragul casei unui gospodar, îi adresează o urare tradițională, preiluministul Cantemir câștigă atenția și deschide inima lectorului virtual, beneficiarul scriiturii ce va urma, cu titlul *Izvoditoriul, cititorului, sănătate*. Ca instanță narativă, cititorul este „chemat” spre lecturare activă, totodată, „pofțit” a fi „giudecătoriu” și „drept sămăluitoriu” (supraveghetor, constatatator, judecător, n.n. – L.C.) „asuprélelor” (constrângerilor, dificultăților, n.n. – L.C.), la care s-a supus cu bună știință autorul.

Ținta lui Budai-Deleanu este asemănătoare în *Prolog*: „primește, iubite cetitoriu”. Chiar dacă în *Epistolie închinătoare către Mitru Perea, vestit cântăreț!* aria de adresare se restrânge la unul singur, se subînțelege că e vorba de unul fictiv, ne-individualizat.

În textele de escortă, autorii au strecurat elemente de natură autobiografică, îndeosebi de natură reflexivă, dacă avem în vedere „dubla intenție a limbajului”¹⁵, începând cu politețea adresărilor, urmate de exprimarea îngrijorărilor artistice de „izvoditori” / „scriptori” care trebuia să găsească soluția estetică pentru a fi înțeleși de cititori. Și ambii au ales cifra alegoric.

Raportul *izvoditor / scriptor – cititor* presupune o coroborare a celor două instanțe narrative. Altfel, niciunul dintre cei doi nu și-ar justifica existența; scrierea ar fi inutilă fără receptor și fără izvoditor n-ar exista instanța de cititor. Așadar, autorii se adresează unui cititor liber de

constrângerile în care au creat ei, unui cititor inteligent predispus receptării estetice: pentru „a te îndulci” și „a te îndestuli”, scrie Cantemir. Având deplină încredere în judecata faptelor de către cititor(i), le oferă generos „pârğa osteneții” lor, fiindcă „cel înțelept va înțelege!”, adaugă „scriptoriul” Budai-Deleanu.

Titluri și subtitluri. Ne-am propus în cele ce urmează a zăbovi asupra unor similitudini de concepție structural-estetică ale celor doi cărturari, având în vedere că paginile cu care își escortează fiecare autor opera pot fi considerate acte programatice de natură literară.

Modelele umaniste și iluministe propuneau, spre înlesnirea lecturii, pe lângă titlul propriu-zis, un subtitlu, o precizare, o explicație sau o dezlegare de înțelesuri. Titlul *Istoriia ieroglifică*, de exemplu, este secundat de precizarea compozițională: „*în doaăsprădzece părți împărțită, așijderea cu 760 de sentenții frumos împodobită, la începătură cu scară a numerelor dezvălitoare, iară la sfârșit cu a numerelor streine tâlcuitoare*”. Aidoma, titlul epopeii *Țiganiada* este suplimentat prin „*sau Tabăra țiganilor. Poemation eroi-comico-satiric. Alcătuit în doaosprăzece cântece de Leonachi Dianeu*”, ba, chiar lămurit și prin nota de subsol a primei pagini de epopee: „«Țiganiada», *adecă lucru sau povestea țiganilor*”¹⁶. Închidem comentariul, evidențiind componentele similare, aproape identice:

- a) compoziția: *în doaăsprădzece părți împărțită – alcătuit în doaosprăzece cântece*¹⁷;
- b) belșugul stilistic: *frumos împodobită – îmbogățită*;
- c) substratul moral-filozofic: *cu 760 de sentenții – cu multe însemnări și luări aminte*;
- d) structura: împletiri de planuri – istoric și ficțional.

Titlurile alese au dezlegări mai mult sau mai puțin explicite. *Istoriia ieroglifică* propune, în tradiția istoriografică a cronicarilor antecedenti, o înșiruire cronologică de evenimente și fapte dintr-o anumită perioadă, aici, între anii 1688-1705, adică de la plecarea prințului la Istanbul, respectiv, înscăunarea lui Constantin Brâncoveanu, până la revenirea la tronul Moldovei a fratelui Antioh. Atributul acesteia – *hieroglifi-*

că – avertizează asupra unei abateri de la normă, prin inserarea unor elemente criptice, pe care le lămurește parțial în definiția dată pentru *ieroglife*, în mini-dicționarul *Scara a numerelor și cuvintelor streine tâlcuitoare*: „chipuri de pasiri, de dobitoace și de alte jigăanii și lighioi cu carele vechii în loc de slove să slujia”¹⁸. Prin acest tertip stilistic, domnitorul putea rosti *adevărul lui*, fără urmări grave asupra politicii pe care o proiecta, a familiilor boierești înrudite ori asupra existenței sale.

Fiecare din cele două opere, prin simpla „titluire”, pregătește receptorul în privința conținutului (o „istorie” ascunsă, respectiv, o legendă „la vedere”), dar deconspiră și atitudinea autorilor asupra celor narate. Cantemir adoptă o postură încărcată de gravitate, urmărind respectarea adevărului, în timp ce Budai-Deleanu abordează și registrul comic, prin bagatelizarea faptelor de care nu eroii fac haz, ci receptorii.

Menirea educativ-artistică a operei. În toate timpurile culturale, scrierile istoriografic-literare au avut / au menire (asupra cititorilor) educativ-artistică, întrucât, precizează autorii în discuție, pot fi cu „folos”, pot „îndulci” și „îndestuli” (*Izvoditoriul...*¹⁹) ori îi pot îndemna pe „tinerii cei de limbă iubitori a cerca și cele mai rădicate și mai ascunse desișuri ale Parnasului” (*Prolog*²⁰), avertizându-i să fie prudenți „a nu face și ei doară nebunii asemenea când s-ar tâmpla să vie cândva la o tâmplare ca aceasta” (*Epistolie închinătoare...*²¹). Constatăm, așadar, că îndemnurile au caracteristici didactice, iar atitudinea față cu cititorul este ușor paternalistă, chiar testamentară, aidoma aceleia a unui maestru față de discipolii săi.

Dimitrie Cantemir, sub haina artisticului, concepe o astfel de scriitură încât lasă scris informații din dedesubturile politicului care, pe atunci, era periculos a fi consemnate în regim deschis. Dintru început, în mentalitatea estetică a iluministului ardelean, responsabil și ferm, se cuibărește voința („vrând”) de „a forma ș-a introduce un gust nou de poezie românească”²², precum și mândria de a arăta altor „neamuri a Europei prețul voroavei și dulceața graiurilor bine rânduită, adică ritorica și poezia [...]”²³.

Note

- ¹ Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, I, Ed. Minerva, 1978, ediție îngrijită, note și glossar, de Ion Verdeș și P. P. Panaitescu, prefață și tabel cronologic de Alexandru Duțu.
- ² Ion Budai-Deleanu, *Țiganiada*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1984, studiu introductiv, tabel cronologic și bibliografie selectivă, de Ioana Em. Petrescu.
- ³ Ion Budai-Deleanu, *op. cit.*, p. 28.
- ⁴ *Ibidem*.
- ⁵ Cf. *Prevorovire înformuind cititoriul, Cartea a doia, Capul VII*, p. 338, în *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor* // <http://ro.scribd.com/doc/62764528/Hronicul-Romano-Moldo-Vlahilor>.
- ⁶ Ion Budai-Deleanu, *op. cit.*, p. 28.
- ⁷ Elvira Sorohan, *Istoria literaturii române. Iluminismul transilvan*, Iași, 1974, p. 117, curs dactilografiat.
- ⁸ Al. Duțu, *Înnoirea structurilor literare. Umanism și iluminism*, p. 72-89, în vol. *Istoria literaturii române. Studii*, Editura Academiei RSR, București, 1979.
- ⁹ P. P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir, Viața și opera*, Editura Academiei, București, 1958, p. 256-257.
- ¹⁰ Paul Cornea, *Studii de literatură română modernă*, E.P.L., București, 1962, p. 5-78.
- ¹¹ Ion Budai-Deleanu, *op. cit.*, p. 30.
- ¹² Amintim aici opiniile complementare privind încadrarea într-o specie literară epică, formulate de critici și istorici literari. P. P. Panaitescu considera opera un „pamflet politic”, căci „temelia ei este pamfletul”, N. Iorga – „cel dintâi roman românesc pe temeuri de realitate istorică”, G. Călinescu – „roman social” și Al. Piru – „o fabulă alegorică”. Perpersicius cumulează caracteristicile astfel: „Negreșit: roman social, memorii și roman de aventuri – *Istoria ieroglifică* este toate acestea la un loc” (Dimitrie Cantemir, *Scrieri*, Editura Porto Franco, 1996, p. 219), Andrei Brezianu – la fel: „*Istoria ieroglifică*, roman? Scrierea istorică? Pamflet? Nici una din ele și, într-un fel, toate laolaltă” (*Dimitrie Cantemir interpretat de...*, Editura Eminescu, 1977, p. 204), iar N. Manolescu o consideră „prima operă literară românească în deplinul înțeles al cuvântului” (*Istoria critică a literaturii române*, Editura Paralela 45, 2008, p. 80).
- ¹³ Elvira Sorohan, *Cantemir în cartea hieroglifelor*, Editura Minerva, 1978, p. 99.
- ¹⁴ *Ibidem*, p. 14. Considerente similare și în prefața Diane Trandafir, *Dimitrie Cantemir, „prinț al spiritului”* (vol. Dimitrie Cantemir, *Scrieri*, Editura Porto-Franco, 1996).
- ¹⁵ Tudor Vianu, *Dubla intenție a limbajului și problema stilului în Arta prozatorilor români*, vol. I, Editura pentru literatură, 1966, p. 11-22.
- ¹⁶ Ion Budai-Deleanu, *op. cit.*, p. 32.
- ¹⁷ Cifra *doisprezece* poartă multiple simboluri culturale (numărul lunilor anului, al apostolilor, cifră magică – în basmele populare etc.) și, posibil, din astă pricină să o fi ales autorii drept suport compozițional.
- ¹⁸ Dimitrie Cantemir, *op. cit.*, p. 12.
- ¹⁹ *Ibidem*, p. 3.
- ²⁰ Ion Budai-Deleanu, *op. cit.*, p. 27.
- ²¹ *Ibidem*, p. 30.
- ²² *Ibidem*, p. 25.
- ²³ *Ibidem*, p. 26.

Anatol LENȚA, Nicolae CHIRICENCO

Despre funcționarea unor eurisemante lexicale într-un text literar

A.L. – dr. în filologie, conf. univ., Departamentul de Lingvistică Romanică și Comunicare Interculturală, USM. Domenii de cercetare: gramatica teoretică și practică, semantica lexicală, gramatica și stilistica textului literar. A publicat peste 120 lucrări: *Essai de grammaire discursive du français* (2006), *Des verbes français dans leurs constructions syntaxiques* (2001), *Mă tem că voi uita* (2012) ș.a.

N.C. – lector superior, Catedra Filologie Romanică „Petru Roșca”, ULIM. Domenii de cercetare: morfosintaxa limbii latine, traducerea și comentarea textului latin, semantica lexicală, cultivarea limbii.

The article is about author's attempt to in large the connectors paradigm of a literary text. Along with traditional connectors – conjunctions, adverbs, adverbial particles, – this paradigm can also comprise some verbal and nominal structures, such as eurysemic verbs and nouns and structures which have an indetermined meaning. The eurysemic verbs and nouns can be used both before and after the discourse and in this way they acquire an pronominal function. The structures with an intermined meaning stand before the discourse units, making them more open to a semantic completion.

Ce qui est intéressant dans une énigme, ce n'est pas la vérité qu'elle cache, mais le mystère qu'elle contient.

Eric-Emmanuel Schmitt

0. Forța și viabilitatea unei teorii, a unei idei lingvistice constă nu numai în potențialul ei de a explica realitatea glotică sau în anvergura de cuprindere a fenomenelor disparate din limbă, dar și în numărul și calitatea debușeurilor conceptuale pe care ea le deschide spre studierea plenară a acestei realități. Să ne amintim în acest context teoria semnului lingvistic, elaborată de F. de Saussure, triada conceptuală *sistem – normă – vorbire* a lui E. Coșeriu sau teoria unităților minimale semnificative a lui A. Martinet, nuanțată cu multă inspirație de către neuitatul nostru savant prof. Grigore Cincilei ș.a.

1. Ne vom referi în continuare la funcția coezivă a unei serii de cuvinte care alcătuiesc paradigma unităților eurisemice, care au o semnificație largă, de tipul substantivelor rom. *lucru, faptă*; fr. *chose, truc, machin*; al verbelor rom. *a face, a fi*; fr. *faire, avoir, être* și altele. În această paradigmă vom include și unitățile lexicale numite cu denotat variabil sau unități cu semnificație nedeterminată, de tipul rom. *a imita*; fr. *réaliser, agir* ș.a.

Drept punct de plecare al studiului de față ne-a servit teoria acad. Anatol Ciobanu despre *blocurile sintactice* (BS) ca unități sau structuri discursive și teoria profesorului de la Moscova Ghenadie Kolșanski despre *blocurile comunicative* (BC), care sunt unități dinamice, luate în planul funcționării lor ca blocuri de conținut.

După cum afirmă prof. A. Ciobanu, unitățile limbii se leagă între ele, înainte de toate, prin necesități de interes informativ, și nu doar pur formal-gramatical, făcând posibilă intenția de a exprima plenar un mesaj informativ [1, p. 71]. Astfel, apar structuri superioare (gramatical și semantic) propoziției, structuri care „...nu sunt niște unități categoriale (morfologizate), ci funcționale (nemorfologizate)” [1, p. 72; 2, p. 29].

Savantul rus vizează, la rândul lui, în mod expres, aspectul comunicativ al structurilor de vorbire și scrie: „...lingvistica comunicativă merge mult mai departe în planul descrierii caracterului normativ al unităților limbii și a semanticii lor, a taxonomiei formale și semantice, și ajunge în planul studierii dinamicii funcționale a acestor unități, astfel zis, al studierii corelației formelor limbii și a efectelor lor semantice în actul vorbirii” [3, p. 28].

Deci prof. Gh. Kolșanski vorbește de blocuri comunicative, iar prof. A. Ciobanu se referă de blocuri sintactice, ambele structuri punând în valoare aspectul dinamic al limbii. Important pentru noi este faptul că ambele teorii se înscriu plenar în concepția funcționalistă a limbii, concepție considerată drept o activitate logico-gramaticală, un proces care se află în permanentă adaptare la necesitățile comunicative ale locutorului. După cum este bine cunoscut, teoria BS se bazează pe ideea indispensabilei corelații dintre sintaxă și semantică și constituie unul dintre cei mai importanți piloni ai întregii concepții gramaticale a prof. A. Ciobanu. BS, conform concepției savantului nostru, sunt unități

comunicative, a căror structură sintactică creează imaginea „unui tot semantic, noțional și, desigur, funcțional” [1, p. 72]; acestea reprezintă structuri sintagmatice, impregnate de substanță semantică și dispun de propria structurare formală și de propriile relații gramaticale. În cazul BS, ca și în cazul altor structuri sintagmatice de expresie, iese la suprafață relația strânsă dintre expresie și semantică, dintre forma de expresie și conținutul vehiculat de această formă.

Vom specifica aici că BS, deși dispun de o structură compozițională variată, au un contur previzibil – nu depășesc limitele unei propoziții sau ale unei fraze [5]; astfel, putem avea BS ale subiectului, ale predicatului, ale complementelor etc. [1, p. 73-75].

Cât privește BC, după părerea lingvistului Gh. Kolșanski, lucrurile se distribuie puțin altfel. BC sau textul are o structură gramaticală complexă, deoarece ele pot fi compuse dintr-un ansamblu de structuri sintagmatice și reușesc să exprime diferite tipuri de conținut cu caracter cognitiv, informativ, psihologic și social [3, p. 89]. În alți termeni, BC (sau textul) sunt structuri multiaspectuale ale limbii, dintre care cele mai importante dimensiuni sunt de ordin sintactic, semantic și pragmatic [4, p. 536].

Dacă, după cum afirmă prof. Gh. Kolșanski, „...fiecare verigă a sistemului limbii își realizează potențialul funcțional-semantic într-o corelație strânsă a celorlalte verigi, și în special ale sistemelor lexico-gramaticale” [3, p. 31], pentru ca subiectul vorbitor să-și realizeze plenar intențiile comunicative, și dacă, potrivit opiniei prof. A. Ciobanu, unitățile comunicative „dispun de propria structurare formală și de propriile relații gramaticale” [1, p. 72], cercetătorului îi revine sarcina de a preciza, de a specifica și a descrie natura acestor relații gramaticale, caracterul particular al structurării formale a unităților comunicative, dar și de a găsi mijloacele de discretizare a acestor relații. Astfel, în prim-planul BC-urilor vin unitățile cu funcție de *conectori textuali*, adică acele cuvinte sau grupuri de cuvinte a căror funcție este să asigure legătura formală și semantică dintre segmentele blocului discursiv și să constituie unul dintre mijloacele importante de realizare a coeziunii discursive sau textuale [4, p. 130].

2. Este bine cunoscut deja faptul că paradigma conectorilor textuali se alcătuieste din unități care pot contribui la organizarea secvențelor, în

multe cazuri, superioare frazelor complexe. Putem cita aici seria de elemente din clasa conjuncțiilor și a adverbilor conjunctive. Într-o secvență textuală, aceste elemente asigură legăturile formale și semantice dintre segmentele unui text, deci iau funcție coezivă; ele realizează în același timp și coerența unităților textuale, dându-le acestora un caracter unitar de structură comunicativ-suficientă. Printre aceste elemente cu funcție coezivă găsim o serie de verbe și substantive, zise și pro-forme, care înlocuiesc alte unități lexicale din aceeași secvență discursivă.

Să analizăm câteva exemple:

a) „Să vezi *un lucru*: (...) umblu ziua-n ameața mare pe drum de țară și nimeni nu mă oprește în cale, (...); mă duc în oraș și stau de vorbă cu domni...” (Ioan Slavici, *Moara cu noroc*).

b) „En toute situation, les femmes ont plus de causes de douleur que n'en a l'homme, et souffrent plus que lui. L'homme a sa force et l'exercice de sa puissance: il agit, il s'occupe, il pense, il embrasse l'avenir et y trouve des consolations. Ainsi *faisait* Charles” (H. de Balzac, *Eugénie Grandet*).

Dacă izolăm propoziția din contextul întreg al primului exemplu, substantivul *lucru* nu are sens [6], el are doar o semnificație largă de *situație*; *chestiune*; *fapt*, fixată în dicționarele explicative [7], și care este conținutul lui ca element al sistemului lexical al limbii române, acel conținut care rămâne după ce se face abstracție de valorile contextuale și situaționale [4, p. 472]. După cum se vede, substantivul *lucru*, fiind în poziție cataforică, ia sens doar urmat de cele patru propoziții din restul secvenței ce alcătuiesc semantica lui contextuală, adică sensul lui. Acest sens ar putea fi reprezentat prin formularea semantică nominală sau substantivală a celor patru verbe-predicat.

În alți termeni, substantivul *lucru*, întrebuințat în poziție cataforică, înaintea sursei lui semantice, devine o pro-formă (cf. pronume), un substitut al conținutului propozițiilor care îl urmează. Ca pro-formă, ca unitate eurisemică, substantivul *lucru* capătă funcție structurală coezivă, el leagă întreaga secvență și reprezintă totodată sensul întregii unități comunicative.

Făcând parte din propoziția cataforică, substantivul *lucru* deschide perspectivele semantice ale întregii unități comunicative: el cere com-

pletare sau, mai bine zis, concretizare semantică, desprinsă din contextul celor patru verbe-predicat, deci a întregii secvențe discursive, a întregului bloc comunicativ.

În al doilea exemplu, situația diferă în raport cu cea din primul exemplu. Verbul *faire* încheie blocul comunicativ și este în poziție anaforică. Ca și în cazul substantivului *lucru*, verbul *faire*, unitate eurisemică, scos din contextul secvenței date, are doar o semnificație largă (*a realiza*) cu care se înscrie în paradigma unităților denominative ale limbii franceze. Deci:

- a) propozițiile care precedă verbul *faire* alcătuiesc sursa semantică a acestuia;
- b) verbul *faire* devine o *pro-formă*, un *pro-verb*, un substitut al conținutului anterior pe care el îl reprezintă;
- c) fiind eurisemic, verbul *faire* în poziție anaforică recapitulează, generalizează conținutul întregii unități comunicative. După verbul *faire* poate veni o altă idee, o altă secvență semantică, un alt bloc comunicativ;
- d) fiind eurisemic, verbul *faire* denumește indirect procesul, grație corelației lui cu celelalte verbe concrete din întreaga unitate comunicativă.

Unitățile verbale cu sens nedeterminat urmează aceleași particularități funcționale discursive ca și eurisemantele: acestea pot avea poziție anaforică sau cataforică în structurile propoziționale; își concretizează denotatul (sensul) în țesătura întregii structuri comunicative. De exemplu:

„Ernst pressa son ami et murmura sans le regarder.

– Continuons à déambuler comme des promeneurs anodins, (...) Friedrich *obéit*, puisque son ami devinait une menace” (P. Rimbaud, *La bataille*).

Astfel, putem conchide că unitățile eurisemice și cele cu sens nedeterminat iau funcție coezivă în structurile discursive; ele reprezintă, de asemenea, un fenomen de natură semantică și structurală pronunțată, care este cea de a varia modalitățile de expresie; acest fenomen are caracter

nu doar stilistic, ci înainte de toate gramatical și este „una dintre legitățile fundamentale de structurare a vorbirii în limba franceză” [8, p. 254].

3. Odată cu reorientarea cercetărilor de la analiza cu precădere a aspectului formal al elementelor limbii spre analiza particularităților de funcționare a acestora, spre studierea particularităților de funcționare discursivă a unităților și structurilor limbii, se creează noi perspective și modalități de abordare științifică a materialului faptic. Studiarea discursivă a fenomenelor limbii permite de a scoate în evidență noi fațete ale acestor fenomene și unități; lingvistica discursivă lărgiște simțitor câmpul de investigații teoretice, ea pune în lumină noi aspecte de funcționare ale unităților de expresie; deseori lingvistica discursului, numită și lingvistica (gramatica) textului, șterge unele hotare pe care le stabilesc cu atâta perseverență și stăruință unii cercetători dintre variantă și invariantă, limbă și vorbire, implicit și explicit, gramatica activă și gramatica pasivă ș.a.

În aceeași ordine de idei, se înscrie și problema funcționării textuale sau discursive a eurisemantelor care, în procesul de întrebuițare comunicativă, capătă funcții coezive și pot fi înscrise în paradigma funcțională a elementelor structurale ale limbii.

Note și referințe bibliografice

1. A. Ciobanu, *Sintaxa și semantica (Studiu de lingvistică generală)*, Editura Știința, Chișinău, 1987.
2. A. Ciobanu, *Sintaxa practică (Cu elemente de analiză transformățională)*, Editura Lumina, Chișinău, 1982.
3. Г. Колшанский, *Коммуникативная функция и структура языка*, Наука, Москва, 1984.
4. A. Bidu-Vrânceanu e. a., *Dicționar de științe ale limbii*, Editura Nemira, București, 2001.
5. În lingvistica gramaticală franceză se întrebuițează termenii de *frază simplă* și *frază complexă*; *propoziția* este component al structurii gramaticale a frazei complexe, dar și forma de expresie a judecății.
6. A nu se confunda sensul cu semnificația; sensul este „un ansamblu de seme inerente și aferente, actualizate într-o suită lingvistică, fiind dependent de context și de situație” [4, p. 472], iar semnificația este „semnificatul unei unități lingvistice definite, făcând abstracție de contexte și de situații concrete” [*ibidem*].
7. *Dicționar explicativ uzual al limbii române*, conducătorul lucrării acad. Silviu Berejan, Editura Litera, Chișinău, 1999.
8. В. Г. Гак, *Сопоставительная лексикология, Международные отношения*, Москва, 1977.

Anatol EREMIA

Fauna carpatină în onomastica și tradițiile populare românești (I)

A.E. – dr. hab., cercetător conferențiar, lingvist, specialist în onomastică.

A editat 25 de cărți, cele mai recente fiind *Dicționar explicativ și etimologic de termeni geografici*, Chișinău, 2006; *Dicționar geografic universal*, Chișinău, 2008; *Localitățile Republicii Moldova. Ghid informativ documentar*, 2009.

The article, based on interdisciplinary research, focuses on the correlation between the faunistic terminology and the units of the name system, as well as on their reflection in Romanian mythology, folklore and folk traditions. Additionally, it identifies, locates and documents the equivalents of the common terminological lexicon and the historic and current toponymy. The parallel between words and names is presented in the framework of the general Romanian space.

Fauna spațiului geografic carpato-danubiano-pontic este deosebit de bogată și variată, conținând specii rare sau unice pe întreg continentul european. Circa 3600 de specii faunistice sunt dispuse pe diferite zone naturale specifice mediului lor de viață. Peste 250 de specii de păsări, sedentare și migratoare, și aproximativ 80 de specii de pești populează apele râurilor și lacurilor din acest spațiu. Fauna terestră include și specii de mamifere care, cu părere de rău, sunt pe cale de dispariție.

Cu câteva secole în urmă lumea animală era cu mult mai bogată și mai numeroasă. Plasându-ne imaginar în timpurile vechi, am putea lesne descoperi bouri, elani și zimbri în pădurile din regiunile montane și premontane ale Carpaților, cârduri de antilope în stepele Bugeacului și Dobrogii, turme de căprioare trecând în goană dintr-un luminiș de pădure în altul, vulturi negri (zăgani) pe piscuri de

munți, sumedenii de pelicani și lebede în delta Dunării și pe lacurile și bălțile din lunca Prutului și Nistrului. Schimbarea condițiilor climatice, extinderea activității omului, creșterea poluării mediului și, mai cu seamă, braconajul din ultimul timp, au influențat negativ fauna cinegetică. Dintre animalele carpatine, bourii și zimbrii sunt speciile dispărute complet din mediul natural liber, iar ursul brun și cerbul comun s-au menținut pe alocuri datorită ocrotirii lor prin lege.

O cronică din sec. al XIII-lea mărturisește asupra bogăției naturale a Moldovei: „Țara este încântătoare, împodobită de dumbrăvi și păduri și minunat de bogată și plină de tot felul de animale și păsări” [1, p. 72]. Dimitrie Cantemir relatează: „Turme de cerbi, căprioare și capre negre, vulpi, urși și lupi rătăcesc de colo până colo prin păduri... Se găesc, de asemenea, și mari herghelii de cai sălbatici, care nu se deosebesc cu nimic de cei domestici, doar că sunt ceva mai mici, dar viguroși” [2, p. 39, 41]. Hrisoavele domnești, cronicile țării, cărțile vechi, literatura de specialitate ne furnizează importante informații despre animalele noastre carpatine de odinioară și de astăzi.

Bourul este unul dintre animalele sălbatice dispărute. Numele științific al acestui mamifer *Bos primigenius* se traduce prin „bou primordial”, animalul fiind considerat strămoșul vitelor cornute mari de astăzi. Mai este cunoscut și cu numele de *taur* și *taur sălbatic*.

Specialiștii paleontologi susțin că bourii au apărut și au evoluat în zona munților Himalaya din India, de unde, acum două milioane de ani, au migrat spre estul Asiei și nord-estul Africii. În sud-estul Europei au ajuns acum 250.000 de ani. Fosile ale bourului au fost descoperite în solurile nisipoase și de pietriș din Câmpia Română și Podișul Moldovei. Picturile rupestre de la Lascaux și Livernon din Franța, care conțin și desene ale bourilor, confirmă răspândirea animalului și în vestul Europei.

Turme numeroase de tauri sălbatici se găseau în zonele de stepă și silvostepă, urmând apoi ca aceste animale, din cauza extinderii civilizației umane, să se retragă în pădurile montane. În Europa, fenomenul dispariției bourilor a pornit din vest spre est, ultimele exemplare fiind vâdate, în Polonia și Moldova, în sec. XV-XVI. Vânatul acestor viețuitoare, ca și a zimbrilor, era o prioritate a clasei dominante.

Bourul european era un animal masiv și extrem de puternic, mai mare decât zimbrul, masculii depășind adesea 1000 kg. Avea o înălțime de 1,8 m și o lungime de cca 3 m. Corpul lui era acoperit cu păr de culoare neagră, având o dungă cenușie de-a lungul spinării. Capul, cu fruntea alungită, culmina cu niște coarne mari, recurbate în anterior. Cornutele mari de astăzi dispun de dimensiuni mult mai mici față de strămoșii lor sălbatici: 1,4 m în înălțime, 2,3 m în lungime și o greutate de până la 500 kg.

Cărțile religioase orientale susțin că Omul și Taurul au fost primele ființe care au populat de la începuturi Terra. Omul întruchipa Realitatea, iar Taurul simboliza Divinitatea. Nu e întâmplător faptul că imaginile unor zei și titani mitologici sunt ornate cu coarne de taur. Conform credințelor preistorice taurul posedea calități magice și puteri supranaturale, devenind astfel ocrotitori a toate și a tot ce există pe lume [3, p. 54-63].

În folclorul românesc bourul-taur e animalul legendar prezent în multe basme și istorisiri populare. Într-o poveste taurul se înfrățește cu fiul de împărat și împreună pornesc în căutarea Zânei Florilor, pe care o răpise Balaurul. Într-un caz bourul salvează o turmă de căprioare pe care era gata să le sfâșie o haită de lupi, iar în alt caz scoate toate vietățile din pădurea care luase foc.

Bourul era animalul totem, protector al fertilității și ocrotitor al pruncilor. Strămoșii noștri denumeau cu numele bourului copiii la naștere, pentru a fi păziți de toate cele rele, de boli și de primejdii, pentru ca odraslele lor să crească sănătoase și puternice aidoma acestui animal [3, p. 60]. De aici prenumele de băieți și fete din timpurile străvechi: *Bour*, *Boura*, *Bouran*, *Bourel*. În multe cazuri aceste prenume au devenit mai târziu nume de familie, numele unor vițe de neam. Sunt o dovadă în acest sens mențiunile documentare: *Dragoș Bourul* (1512), *Toader Bourel* (1616), *Ion Boureanul*, pârçălab de Neamț (1454), *Pătrașcu Boureanul*, diac (1584) [Pentru anii de atestare documentară a numerelelor proprii, aici și în continuare, a se vedea sursele bibliografice cu numerele 4, 5, 6, repertoriile alfabetice].

Zoonimicele *bour* și *taur*, precum și derivatele lor antroponimice, stau la baza unor nume topice actuale: *Boura*, *Boureni*, *Cornul Bourului*, *Po-*

iana Bourilor, Taura, Tăureni. Frecvente sunt și atestările documentare (sec. XVI-XVIII): *Boura*, pârâu, afluent al Moldovei, jud. Iași; *Boureni*, sat pe râul Moldova, țin. Suceava; *Bourii*, loc în braniștea mănăstirii Tazlău, jud. Neamț; *Bourul Loznii*, loc în hotarul satului Șendriceni, jud. Botoșani; *Turia*, pârâu la Ostăpceni, jud. Iași (slav. *myp* „bour, taur”).

Pe teritoriul republicii noastre au fost înregistrate numele topice: *Boureni*, loc în Codrii Tigheciului (1721); *Valea Bourului*, vale în țin. Soroca (1820); *Turia*, pârâu, afluent pe dreapta al Prutului, țin. Iași (1807); *Ocolul Turiei*, țin. Iași (1817), cu satele Bocșa, Risipeni, Izvoare, Lucăceni ș.a. (astăzi în r. Fălești), Sculeni, Gherman, Blindești, Medeleni ș.a. (în r. Ungheni).

De numele bourului e legată legenda despre întemeierea Statului Moldova, precum și inspirația legendară despre stema și sigiliul Țării Moldova. Istorisirile vechi populare sunt preluate și folosite în opera cronicarului Grigore Ureche: „Umblându păstorii de la Ardeal, ce se chiamă *Maramoroș*, ... au dat de o fiară ce se chiamă *bour* și după multă goană ce au gonit-o prin munți cu acei păstori, și pe unul carile să vedea mai de cinste și mai de folos... l-au pus domn”. Dimitrie Cantemir, în *Hronicul vechimei româno-moldo-vlahilor*, precizează însă că „Dragoș vodă a fost domn și fecior de domn”.

Capra neagră, denumită și *capra de munte*, este una dintre cele mai vechi animale de pe Terra. Cu aproape două milioane de ani în urmă, în perioadele glaciare ale cuaternarului, caprele pășteau în stepele reci de pe glob împreună cu mamuții, rinocerii și alte animale dispărute astăzi. Odată cu încălzirea climei și topirea ghețarilor, ele s-au văzut nevoite să se retragă în regiunile montane, unde au găsit condiții naturale de viață asemănătoare cu cele din vechime. Oamenii preistorici le vâneau ca și pe mamuți, rinoceri, bizoni, antilope.

Vestigiiile arheologice, picturile rupestre descoperite în diferite țări ale lumii sunt o dovadă că aceste animale s-au răspândit mai apoi pe toate continentele, cu excepția Australiei și Antarcticii. Acum 9.000-10.000 de ani omul a domesticit caprele sălbatice pentru hrană, pentru îmbrăcăminte și alte trebuințe (confeccionarea burdufurilor pentru apă, a unor instrumente muzicale etc.). Actualmente, diferite specii de capre negre populează masivele muntoase din Europa, Asia, Africa, America.

Sunt frecvent întâlnite în munții Pirinei, Alpi, Balcani, Carpați, Caucaz, Himalaya, Tibet. Munții Carpați găzduiesc numeroase exemplare europene în zonele Bucegi, Făgăraș, Piatra Craiului, Retezat, Rodna, Țarcu, Părâng. S-au făcut colonizări de capre negre și în alte zone montane: Ceahlău, Hașmaș, Rarău.

Acum 50-60 de ani, în multe dintre ariile carpatice, animalul se considera o specie pe cale de dispariție sau chiar dispărută. A supraviețuit doar datorită legilor de protecție a faunei și florei adoptate în România prin anii '30 ai secolului trecut. Astăzi Munții Rodnei sunt recunoscuți ca Parc Național și Rezervație a Biosferei de importanță internațională, având în administrarea sa o suprafață de aproximativ 46.400 de hectare.

Capra neagră se distinge prin aspectul fizic și datele sale biometrice. Este un animal ierbivor care face parte din familia *Bovidelor*, subfamilia *Caprinelor*. Termenul ce o definește derivă din cuvintele de origine latină *rupes* „râpă stâncoasă”, „stâncă” și *capra* – denumirea animalului, semnificația îmbinării lexicale fiind „capră de stâncă, capră de munte”. Masculul are înălțimea de 1,10-1,30 m, lungimea de 1,30-1,40 m și greutatea de 30-50 kg. Femela atinge dimensiuni mai mici. Animalul se caracterizează printr-un corp scund, un gât relativ lung, un cap scurt cu două coarne inelate și încovoiate spre spate. Picioarele, subțiri, dar musculoase, au copita despicată. Vara culoarea blănii este brună-roșcată, cu o dungă neagră pe spate, partea inferioară a corpului fiind alb-gălbui. Iarna corpul este de culoarea brună-închis, abdomenul și picioarele albe, capul alb-gălbui, cu o dungă neagră pe creștet. Culoarea preponderent brună-închis până la cenușiu-neagră a determinat denumirea animalului – *capra neagră*.

Caprele negre trăiesc în grupuri de 15-20-30 de exemplare, formate în fond de femele bătrâne și tinere. Masculii se retrag din grupuri și trăiesc în singurătate. Revin iarna și conduc cârdurile până spre primăvară. Unul dintre animale stă tot timpul de pază pentru a da alarma în caz de pericol. Semnalul de alarmă este dat prin bătaia cu picioarele în stâncă, precum și printr-un șuierat specific produs de aerul împins cu presiune prin nările întredeschise. Speriate, în fuga lor agitată, caprele pot face salturi de 2 m înălțime și de 5-6 m lungime. La nevoie pot traversa înot râurile și lacurile alpine.

Animalele își au habitatul în masivele muntoase de mari altitudini, între stânci colțuroase, în peșteri și locuri dosite de arbuști. Se hrănesc cu iarbă, frunze și ramuri fragede de copăcei, cu ciuperci și lichene. Longevitatea lor este de 15-20 de ani.

Capra neagră se remarcă prin suplețea corpului, prin ținuta semeață a capului, prin noblețea caracterului, prin agerime și agilitate. Animalul este un simbol al frumuseții și libertății, al vieții volnice în mediul natural. Silueta sa apare pe diverse steme, embleme și plachete. Figurează și pe stema regiunii istorice a Maramureșului.

Caprele domestice de astăzi au moștenit multe dintre calitățile caprelor sălbatice: mobilitatea, agerimea, istețimea. Aidoma caprelor de munte, care sar cu ușurință de pe un colț de stâncă pe altul și urcă sprintene versanții abrupti ai munților, se cațără și acestea pe garduri, pe scârte de paie și stoguri de fân, pe acoperișul caselor, iar uneori și pe ramurile copacilor înalți. În mitologia, creația folclorică și tradițiile populare românești capra apare ca personaj pozitiv, aducător de noroc, belșug și liniște, fiind calificat un animal simbolic cu funcții ritualice ca în obiceiurile și tradițiile sărbătorilor de iarnă.

Pe vremuri, conform unor vechi credințe, părinții dădeau copiilor la naștere numele animalelor totemice, care presupuneau ei că le determină destinul și îi ocrotesc în viață de toate cele rele. Documentele vechi, din sec. XV-XVIII, atestă prenumele *Căprior*, *Căprian*, *Căpriană*, dar mai cu seamă nume de familie care provin de la același apelativ: *Capră*, *Capriș*, *Căpraru*, *Căprioară*, *Căprioru*, *Căpriță*, *Căproiu*, *Căpruță* etc. Mai numeroase sunt numele de locuri și localități care au o anumită legătură cu aceste animale sau redau particularitățile faunei zonelor respective: *Căprăria*, *Căprioara*, *Căprița*, *Dealul Caprei*, *Izvorul Căprioarei*, *Movila Caprei*, *Pârâul Căprăriei*, *Poiana Caprelor*, *Stânca Caprei*, *Toloaca Caprelor*, *Valea Caprei*, *Zăvoiul Caprelor* etc.

Legende, poveștile și istorisirile populare amintesc de Feți Frumoși și Zâne cu chipuri de căpriori și căprioare care fac bine oamenilor. O căprioară îi ajută unei copile de casă să facă într-o noapte până în zori toate treburile pe care i le poruncise mama vitregă: să cearnă cu o sită deasă trei puduri de făină, să toarcă un sac de lână, să țese câteva valuri de pânză. În zilele sărbătorilor de iarnă o căprioară îl însoțește pe Moș

Crăciun și îi ajută să împarte cadouri copiilor. Minunate sunt poveștile și legendele în care noi vrem să credem și astăzi.

Cerbul este un animal ierbivor din familia *cervidelor*, reprezentant al copitatelor sălbatice, din care mai fac parte renul și elanul. Denumirea lui științifică este *Cervus elaphus*. În limba română e denumit *cerb* și *taur*, femela – *ciută* și *cerboaică*, puii – *viței* (masculul – *vițel*, femela – *vițea*). Puii, sub doi ani, poartă respectiv numele: *cerbulean* sau *coldan* și *junică* sau *juncă*.

Cerbul este mai mare decât ciuta și poartă coarne ramificate, ceea ce îl fac falnic și atractiv. Greutatea cerbului ajunge până la 300 kg, iar a ciutei doar până la 150 kg. Culoarea ambelor sexe este brună-roșcată vara, în sezonul rece schimbându-se în brună-închis. Masculii își pierd în fiecare an coarnele (în lunile martie-aprilie), durata de creștere a noilor coarne fiind de 120-130 de zile.

Perioada de împerechere durează din septembrie până la începutul lunii octombrie și se caracterizează prin boncăluitul sau mugetul masculilor, când aceștia încep luptele între ei pentru supremație. Ciutele și puii, când sunt prinși de om, scot niște sunete asemănătoare cu vaietele. Cerbii au mirosul bine dezvoltat, iar auzul (dar și văzul) este suficient de bun. Longevitatea cerbilor în libertate este 18-20 de ani [7, p. 78-80].

În prezent, arealul de răspândire a cerbilor include munții Carpați și regiunile de coline împădurite precarpatice, care oferă acestor animale liniștea și sursele de alimentare. Hrana lor obișnuită sunt plantele erbacee și tulpinile fragede de plante lemnoase, precum și ghinda, jirul, ciupercile, merele și perele pădurețe [8, p. 18]. Cerbul este o specie protejată prin lege, vânătoria de cerbi se permite în cazuri excepționale și în scopuri de selecție.

Locurile de habitare a cerbilor sunt adesea consemnate în toponimie, de unele denumiri de păduri, poiene, izvoare etc.: *Cerboaiia*, *Cerboița*, *Ciuta*, *Ciutoaia*, *Izvorul Cerbilor*, *Poiana Ciutelor*, *Pădurea Taurului*, *Tăureni*. Documentele vechi atestă numele de locuri: *Cerboaiia*, pădure în țin. Dorohoi (1612), *Izvorul Ciutelor*, izvor pe valea Siretului (1705), *Poiana Cerbilor*, porțiune de pădure în țin. Neamț (1632), *Valea Cerbului*, vale în țin. Iași (1717).

Pe teritoriul republicii noastre sunt cunoscute două nume de localități cu elementul component *ciută*, care însă provin nu direct de la acesta, ci indirect, de la numele de familie respective: *Ciutești*, sat în rn. Nisporeni, de la antrop. *Ciută* sau *Ciutu*, cu suf. *-ești*; *Ciutulești*, sat în rn. Florești, derivat cu suf. *-ești* de la antrop. *Ciutul*. Ciuteștii Nisporenilor e menționat documentar la 20 decembrie 1495, iar Ciutuleștii Floreștilor la 20 august 1588.

Conform tradițiilor populare, cerbul la români e un animal totem, la fel ca și bourul, ursul, leul etc. Pe vremuri, cu numele lui erau numiți la naștere copiii și aceasta pentru a fi ocrotiți de toate cele rele, pentru a crește sănătoși, puternici și viguroși, precum cerbul, bourul, ursul, leul [3, p. 20]. Drept dovadă în acest sens sunt mărturiile documentare: *Cerbul*, fiul Tudorei (1610), *Cerbul*, tatăl lui Nicoară (1625), *Cerbana*, strănepoata lui Coste pârcălab (1637), *Ciuta*, fiica Lupei (1630), *Taur*, aprod (1581), *Taur*, nepotul Lucăi (1713).

În folclorul românesc cerbul, devenit un animal legendar, este înzestrat cu cele mai nobile calități. Într-un basm, copiii unui pădurar, duși de vântoaițe și răătăciți prin pădure, sunt aduși acasă sănătoși și nevătămați de un cerb mare și frumos. În altul, Făt-Frumos este ajutat de un cerb să o scape din captivitatea balaurului pe fata împăratului și împreună ei o duc la curte, așezată într-un leagăn împletit din fire de mătase și prins între coarnele cerbului. Copilul unei mame disperate este tămăduit de o boală grea dându-i-se lapte de cerboaică. Zâna cea Bună a Pădurilor este purtată într-un car împletit din lujeri și flori, la care sunt înhămați doi cerbi cu coarne de aur [9, p. 99-101].

Numele cerbului îl regăsim în denumirile unor instituții și organizații, precum și în denumirile unor manifestări culturale și sportive: Festivalul-concurs de muzică „Cerbul de aur” (Brașov), Societatea vânătorilor „Cerbul carpatin”, Complexul de magazine „Cerbul albastru” (Arad), Pensiunea „Cerbul carpatin” (com. Bran), Cabana „Poiana cerbilor” (jud. Suceava).

Sprintene, grațioase, elegante – sunt calitățile pe care omul le admiră de la prima întâlnire cu aceste viețuitoare, podoabe ale naturii, cerbii noștri carpatini.

**Referințe
bibliografice**

1. G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei românilor*, București, vol. 4, 1935, p. 72.
2. Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Chișinău, 1902, p. 39, 41.
3. O. Brădulescu, *Din mitologia antică și vechile tradiții populare românești* (Extras), Ploiești, 1925.
4. Alexandru I. Goța, *Documente privind istoria României. A. Moldova. Veacurile XIV-XVII (1384-1625). Indicele numelor de persoane*, București, 1995.
5. Alexandru I. Goța, *Documente privind istoria României. A. Moldova. Veacurile XIV-XVII (1384-1625). Indicele numelor de locuri*, București, 1990.
6. *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*, București, 1975, vol. I și urm.
7. Bernard de Wetter, *Regnul animal*, Editura ARC, Chișinău, 2008.
8. Nicolae Borcea, *Flora și fauna Carpaților*, Cluj, 1934.
9. Ovidiu Bârlea, *Mica enciclopedie a poveștilor românești*, București, 1976.
10. Dumitru Murariu, *Fauna României*, București, 2004.
11. Anatol Eremia, Viorica Răileanu, *Localitățile Republicii Moldova. Ghid informativ-documentar*, Chișinău, 2009.
12. Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963.
13. Anatol Eremia. *Contribuții la studiul formării cuvintelor în limba română*, Chișinău, 1979.

Mihail ORZEAȚĂ

Globalizarea și limba română

M.O. – general de armată, prof. univ. dr., conducător de doctorate la Universitatea Națională de Apărare, specialist în geopolitică și politici de apărare.

Globalizarea a avut și are o componentă culturală, chiar dacă, inițial, promotorii săi occidentali au avut în vedere, cel puțin declarativ, doar economia. Ulterior, procesul a cuprins toate domeniile vieții sociale, iar efectele sale nedorite și neintenționate s-au manifestat și în domeniul cultural, determinând reacții de respingere din partea comunităților care se simt amenințate. Relativ recent, în urma unor evenimente politice și militare internaționale importante, cum au fost intervențiile militare din Kosovo (1999), Afganistan (2001), Irak (2003) și Libia (2011), anti-occidentalismul și, în special, anti-americanismul au atins cote importante¹.

Interesant, sau poate mai degrabă îngrijorător, este faptul că nu doar popoarele mai reduse numeric își iau măsuri de protejare împotriva ofensivei culturale anglo-saxone. Franța este, probabil, una dintre țările cele mai importante ale lumii care are o lege ce obligă instituțiile sale de învățământ să desfășoare cursurile exclusiv în limba franceză².

Este un fapt cunoscut și demonstrat că măsurile administrative, luate în domenii atât de sensibile cum este cel cultural, nu au avut succese prea mari, ba de multe ori au avut efecte contrarii, cum s-a întâmplat cu Legea prohibiției din SUA. *Legea Volstead*, după numele

inițiatorului ei, adoptată pe 28 octombrie 1919, avea ca obiectiv reducerea consumului de alcool și prevenirea alterării conținutului băuturilor răcoritoare cu substanțe periculoase. După adoptare, în societatea americană s-a mărit numărul infracțiunilor determinate de producția ilegală de alcool: crima organizată, corupția politicianilor, violențe, abuzuri ale poliției etc.³

Ne place sau nu, limbile evoluează prin adăugarea unor noțiuni, datorită noilor descoperiri ale științei, dar și prin influențele altor culturi. Dacă în trecut acest proces era mai lent și începea la „frontiera” dintre două culturi („noi toți cucerim fără să vrem și suntem cuceriiți fără să ne dăm seama”⁴), urmând a se propaga, sau nu, în interiorul spațiului (spațiilor) culturale vecine, în prezent globalizarea forțază și amplifică procesul de omogenizare, având drept „vârf de lance” „cultura popcorn”⁵.

Au existat și, din păcate, încă mai există oameni care împart culturile în mari și mici și căroră li se pare firească lupta „culturilor minore”⁶ pentru supraviețuire și pentru a încerca să se impună în raport cu ceea ce ei numesc „culturi mari”. În opinia mea, culturile nu sunt mari sau mici, ci diferite, iar cultura este liantul care transformă o sumă de indivizi într-o societate.

Poporul român a trebuit să lupte pentru supraviețuire de-a lungul întregii sale existențe din cauza plasării geografice la intersecția intereselor a trei mari imperii – țarist, otoman și habsburgic. Stăpânirea și tutelarea, prin intermediul vasalității sau a protectoratului, a principatelor române a lăsat urme în cultura noastră, dar nu i-a afectat esența atât de mult încât să nu mai știm cine suntem. În prezent însă deschiderea fără precedent către lume, sub influența globalizării, potențată de integrarea în NATO și UE are efecte importante asupra culturii noastre. Limba română se modifică atât natural, dar mai ales artificial prin împrumuturi necesare din alte limbi, în special din engleză. Tinerii care studiază în statele occidentale devin „germeni ai schimbării.” Ei, și nu numai ei, folosesc din ce în ce mai frecvent cuvinte și expresii străine care au echivalente în limba română. Cuvinte ca *business*, *weekend*, *stylist*, *cool*, *play*, *news*, *manager* (și barbarismul „a manageria”), *leader*, *leadership*, *entertainment*, *show*, *smart*, *stick*, *desktop* etc. sunt folosite cotidian nu doar de adolescenții dornici de a epata, ci și de jurnaliști

în emisiuni televizate de maximă audiență. Mai mult decât atât, titlul unor asemenea emisiuni este chiar *News*, *Breaking news* sau *Biziday*, iar câteva cotidiene și reviste mioritice se numesc „Hotnews”, „DCnews”, „SmartFinancial”, „Computer Arena” etc. Din domeniul audiovizualului menționăm posturile de radio *RadioCrazy*, *RadioCatch 22*, iar televiziunea *Money Chanel* se vrea a fi o subsidiară a postului cu același nume de peste ocean.

Admit că unii slujitori ai mass-mediei pot fi „pseudojurnaliști”, așa cum îi caracterizează Brândușa Armanca, din cauza căroră, afirmă dânsa, „meseria de jurnalist se devalorizează văzând cu ochii”⁷. Este posibil, de asemenea, ca unii jurnaliști să fie subordonați trup și suflet intereselor politice și de afaceri ale mogulilor din presă, așa cum aprecia Ioana Ene⁸. Situații precum cele de mai sus l-au determinat pe fostul președinte al Uniunii Ziariștilor din România – Cristian Tudor Popescu – să afirme că „deontologia profesiei de jurnalist a ajuns obiect de batjocură”⁹.

Mass-media are, după cum se știe, o mare influență asupra cititorilor, ascultătorilor, dar mai ales a telespectatorilor. Mă întreb cum să nu se lase influențat un adolescent de modul cum vorbesc și se poartă „starurile” de la televiziuni și invitații lor – oameni cu notorietate și poziții importante în stat și în mediul de afaceri? Dacă un fost ministru cu *background* de fost cadru didactic la prestigioasa Universitate Harvard din SUA își caută cuvintele pentru a se exprima în limba română și le înlocuiește cu cele englezești, atunci ce să mai cerem unor elevi și studenți care nu se prea îndeamnă la studiu sau unor cadre didactice suplinitoare care nu au obținut nota minimă pentru a deveni titulare?

Trăind în lumea reală, care este urâtă¹⁰, după cum se justifică unii jurnaliști occidentali, constat cu îngrijorare efectele nedorite ale „promovării” la emisiunile de televiziune a ceea ce Cornel Nistorescu numea „șuvoaie verbale de canal subteran, (...provenite de la) tot felul de impostori, cretini, guguștiuci și paparude, fufe și neșcolite (...care) au năvălit în studiouri și s-au dat în stambă pe orice chestiune, socotind că asta reprezintă dreptul lor la exprimare liberă”¹¹.

Mă mir și mă întreb: oare de ce mulți concetățeni de pe la noi poartă cu mândrie obiecte de vestimentație cu drapelul altor state pe ele? În pe-

riplul meu prin lume nu am văzut un comportament similar de o asemenea amploare la alte popoare. Dimpotrivă, cetățenii statelor prin care m-au purtat pașii arborau cu mândrie drapelul național în fața casei sau îl purtau la fel de mândri pe obiecte de îmbrăcăminte și încălțăminte.

În statele occidentale educația patriotică este la mare cinste, iar la noi este considerată expresie a naționalismului, ba chiar a naționalismului extremist uneori.

Destul de mulți concetățeni declară că se tem sau se simt jenați să își declare adevărata etnie din cauza altor concetățeni, majoritatea de altă etnie decât cea română, care au produs fapte reprobabile în statele Europei Occidentale, afectând astfel pentru mult timp renumele țării și al românilor. Efectele negative sunt amplificate și de mulți jurnaliști, în special de televiziune care, din comoditate, din cauza că nu înțeleg diferența între cetățenie și etnie ori poate chiar cu rea intenție numesc români pe toți cei care săvârșesc infracțiuni în alte state și ne pătează bunul nume. Prin comparație, emisiunile dedicate câștigătorilor de medalii și locuri fruntașe la saloanele internaționale de invenție și la olimpiadele de chimie, matematică, fizică, informatică etc. sunt mai rare și li se alocă un timp mai redus decât emisiunilor cu impact negativ. În acest fel nu se respectă Rezoluția 1003 din 1993 a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei, referitoare la etica jurnaliștilor¹², prin care se recomandă evitarea știrilor și a imaginilor despre acțiuni violente, ce pot provoca influențe negative asupra copiilor și a tinerilor, fără suficient discernământ pentru a face distincția între bine și rău, între just și injust, respectiv între ficțiune și realitate, și ar putea să contribuie la formarea unor deprinderi comportamentale indezirabile (agresivitate, ignorarea normelor legale și morale, limbaj indecent etc.). Acest fenomen a stat la baza „teoriei învățării sociale”¹³. Excesul de violență în mass-media, în special în televiziune, are efecte și asupra adulților care devin mai pesimiști, încep să fie dominați de teamă și să creadă că lumea este mult mai periculoasă decât în realitate. De asemenea, unii adulți ar putea să aibă păreri preconcepute despre unele etnii, rase și grupuri sociale pe care-i etichetează ca fiind criminali sau violenți, elemente pe care se bazează „teoria cultivării”¹⁴.

Educația poate rezolva multe dintre problemele existente la nivel național, regional și mondial. Un om bine educat este mai puțin vulnerabil la manipulare și va găsi resurse interne pentru a rezista presiunilor de

tot felul ce se fac asupra sa prin metode subtile, insidioase sau brutale. Lărgirea orizontului cunoașterii prin educație va permite oricărui om să înțeleagă efectele comportamentului său și al celorlalți semeni asupra relațiilor interumane și a celor intercomunitare. Îndeplinirea acestui obiectiv este posibilă numai prin concentrarea resurselor comunității mondiale pentru realizarea și implementarea unor programe viabile de eradicare a sărăciei, a analfabetismului și a subdezvoltării. În caz contrar, discrepanțele existente între statele bogate și cele sărace ale lumii se vor adânci, iar „democrația nu poate prinde rădăcini, dacă nu există un standard minim de instituții și de viață”¹⁵.

Prin educație, oamenii își vor realiza și dezvolta personalitatea și, pe această bază, își vor construi suportul moral necesar pentru a lupta cu greutățile și a le învinge. Un om bine educat trebuie să aibă nu doar cunoștințe și deprinderi de bun profesionist, ci și calități morale de om de echipă, care nu dă bir cu fugiții la întâmpinarea unor obstacole inerente existenței cotidiene și nu își părăsește comunitatea în situații dificile spunând sau gândind „Unde e bine, acolo e patria”¹⁶ ori „după mine potopul”¹⁷, așa cum, din păcate, procedează mulți concetățeni de ai noștri, educați pe resursele bugetare ale României și care aleg să producă bunuri și servicii pentru alte state.

Globalizarea nu trebuie să fie doar o afacere în care cei pregătiți câștigă, iar cei mai puțin pregătiți pierd¹⁸. Globalizarea trebuie să aibă la bază conceptul de *înțelegere a celuilalt*, și nu „dezbină și stăpânește”¹⁹. În acest fel se poate realiza o cultură a bunei înțelegeri între oameni și se poate ajunge la *unitate în diversitate*. Acest concept, destul de vechi, poate fi considerat de unii perimat și utopic, dar este calea de a realiza convergența civilizațiilor prin conviețuire pașnică și acceptarea unui set comun de valori ale umanității.

Prin *educație permanentă*, nu doar prin cea desfășurată în instituții specializate, oamenii, indiferent de vârstă, vor reuși să înțeleagă că multe dintre acțiunile lor necugetate de astăzi vor produce, în viitor, efecte dezastruoase asupra celor care le-au inițiat și a urmașilor lor. Educația permanentă și responsabilă trebuie să se materializeze în conștientizarea responsabilităților prezente și viitoare ce revin fiecărui membru al națiunii române pentru sine, pentru membrii familiei și ai comunității din care face parte.

Note

¹ Neil Gross, *The many stripes of anti-Americanism*-Americas-International Herald Tribune, publicat de „The New York Times”, pe 15.01.2007, postat pe http://www.nytimes.com/2007/01/15/world/americas/15iht-web.0115americanism.4210470.html?pagewanted=all&_r=0 (consultat pe 03.02.2015).

² Carol A. F. Umhoefer, Farid Bouguettaya and Maruschka Graham, „*Toubon law*” 20 years on: the cyber economy and the French’s law on mandatory use of the French language, publicat de Lexology pe 01.02.2015 pe <http://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=38cb0ee1-ed46-49fc-acff-678f9eb57e11> (consultat pe 03.02.2015).

³ Mark Thornton, *Alcohol Prohibition Was a Failure*, publicat de Cato Institute pe 17.07.1991 pe <http://www.cato.org/pubs/pas/pa-157.html>, consultat pe 03.02.2015.

⁴ Nicolae Iorga, *apud* Ilie Bădescu și Dan Dungaciuc, *Geopolitica frontierei*, Editura Floare Albastră, București, 1995, p. 131-132.

⁵ Barry Divola, *Popcorn culture, Four decades after a hit, an electronic novelty song still inspires young musicians*, publicat de „The Sydney Morning Herald”, pe 24.03.2012 pe <http://www.smh.com.au/entertainment/music/popcorn-culture-20120322-1vkue.html>, consultat pe 04.02.2015, vezi și <https://popcornculture1.wordpress.com/> (consultat pe 03.02.2015).

⁶ Emil Cioran, *România subterană*, în volumul *Singurătate și destin*, Editura Humanitas, București, 1991, p. 302.

⁷ Brîndușa Armanca, *Jurnaliști sub jurământ de onestitate*, „Revista 22”, 16.07.2013, postat pe <http://www.revista22.ro/jurnali537ti-sub-juramant-de-onestitate-28900.html> (consultat pe 27.01.2015).

⁸ Ioana Ene, *Tumoarea primară și metastazele presei*, articol publicat de „Revista 22”, pe 11.07.2013, postat pe <http://www.revista22.ro/tumoarea-primara-si-metastazele-presei-28734.html> (consultat pe 27.01.2015).

⁹ Cristian Tudor Popescu, *Evazionistul Popescu*, „Gândul”, 10.12.2014, postat pe <http://www.gandul.info/puterea-gandului/evazionistul-popescu-13714271> (consultat pe 27.01.2015).

¹⁰ Sue O’Brien, Mary Ann Shake and Mark Nolan, *A picture of controversy*, Journalism Ethics Cases Online, Indiana University, School of Journalism, postat pe <http://journalism.indiana.edu/resources/ethics/controversial-photos/a-picture-of-controversy/> (consultat pe 26.01.2015).

¹¹ Cornel Nistorescu, *Televiziuni și proști în vacanță*, publicat de „Cotidianul Transilvan”, pe 05.01.2015, postat pe http://www.cotidiantr.ro/televiziuni-si-prosti-in-vacanta-76783.php#VNB_mV_n6M8 (consultat pe 01.02.2015).

¹² *Resolution 1003(1993) on the ethics of journalism*, Parliamentary Assembly, 01.07.1993, publicat pe adresa <http://assembly.coe.int/main.asp?link=http://assembly.coe.int/documents/adoptedext/ta93/ERES1003.HTM/>.

¹³ Heidi Denler, Christopher Wolters, Maria Benzon, *Social Cognitive Theory*, Education.com, 28.01.2014, <http://www.education.com/reference/article/social-cognitive-theory/> (consultat pe 31.10.2014).

¹⁴ Gavin Davie, *Cultivation Theory: How Violence Might Affect Us*, Mass Communication Theory, March 12, 2010, <http://masscommtheory.com/2010/03/12/cultivation-theory-how-violence-might-affect-us/> (consultat pe 17.10.2014).

¹⁵ Boutros Boutros Ghali, *apud* Robin Wright în *The Gap Between Haves and Have-Nots Is Growing*, *apud* David Bender, Bruno Leone, editors, *21st Century Earth. Opposing Viewpoints*, Greenhaven Press. Inc., San Diego, California, 1996, *21st Century Earth. Opposing Viewpoints*, p. 35.

¹⁶ Expresie cu doi autori: autorul grec Aristofan și poetul latin Pacuvius, *apud* I. Berg, *Dicționar de cuvinte, expresii, citate celebre*, Editura Vestala, 2004, Colecția Lexicon, p. 333.

¹⁷ Expresie atribuită lui Ludovic al XV-lea, în realitate aparținând marchizei de Pompadour, *Apud* Francois Bluche, *De la Cezar la Churchill*, Editura Humanitas, București, 1992, p. 100.

¹⁸ De la Guillermo Dehesa, *Învingători și învinși în globalizare*, Editura Historia, București, 2007, p. 12-13.

¹⁹ I. Berg, *Dicționar de cuvinte, expresii, citate celebre*, p. 100.

Ion ȚURCANU

Reflecții asupra tâlcului unor cuvinte

The author reflects on the meaning of Romanian words such as *absent*, *absolute*, *abstinence*, *abstraction*, *absurd*, *home*, *to scholar* (romanian: *a cărturări*), *activity*, *actor*, *action*, *now*, *adagio*, *addition*, *adequacy*, *truth*, *adultery*. These words are considered neither etymologically, nor under a speculative aspect, i.e. in order to highlight their philosophical content, but in terms of semantics, signaling their place and functionality in the Romanian language. It is, in fact, a preoccupation for the common use of these words in this language.

Absent. Acest cuvânt prezintă interes nu atât pentru constatarea lipsei prezenței fizice (de exemplu, absent la o întrunire, la o conferință, absent în mediu, în peisaj etc.), cât pentru semnalarea absenței conștiente, asumate sau pentru declinarea, conștientă sau nu, a actului participativ. Astfel, fiind fizicește prezent într-un mediu în care nu mă pot încadra, de fapt, sunt absent în acel mediu. Și dimpotrivă, lipsind dintr-un mediu cu care mă identific, sunt efectiv parte nelipsită a acestuia. Uneori cuvântului *absent* i se atribuie greșit sensul de inexistent, pe când absentul este pandantul existentului, adică existent care lipsește, altfel spus, absentul are sens numai prin raportare la existent.

Absolut. Schopenhauer zice că acesta este un cuvânt gol. Dacă nu e cu totul gol, în orice caz nu este destul de precis, atât în vorbirea curentă, care îl folosește cu sensul de complet, categoric, deplin, perfect, desăvârșit etc., cât

și în gândirea speculativă, care îl raportează la univers, total, imensitate, infinit, necunoscut ș.a. În vorbirea curentă este folosit ca și cum conținutul său ar fi cunoscut foarte bine (de exemplu, în sintagmele „absolut sigur”, „absolut conștient”, „absolut remarcabil” etc.), când, de fapt, o idee clară și completă despre acest conținut nu poate exista. La fel stau lucrurile și în cazul absolutului ca realitate în sine, autosuficiență. Când un gânditor, de exemplu, Cioran, folosește sintagma „dincoace de absolut”, în asemenea caz prin absolut se înțelege necunoscutul. Dar evident că absolutul e mult mai mult decât atât: e totalitatea stărilor de fapt, cunoscute și necunoscute, existente și bănuite că ar exista, dar și a celor posibile. De aceea nu se poate spune dincoace, dincolo, alături etc. de absolut. Nu-l cunoaștem și nu-l vom cunoaște niciodată, dar știm foarte bine că există. De el poate avea idee clară doar Cel care a făcut lumea, dându-i viață, dar despre care noi nu avem nicio idee.

Abstinență. Un cuvânt ce vizează o situație specială, mai puțin obișnuită. Lăsând la o parte cazul proverbial, foarte rar și deci oarecum nefiresc al unor sihaștri ori călugări, când e vorba de hrana de toate zilele, elogiul abstenenței e fals și lipsit de relevanță practică. O astfel de abstenență ar putea însemna ceva pentru cei care au totul la îndemână și, dimpotrivă, nu are niciun sens și chiar poate fi dăunătoare pentru cei care nu au nimic. E ridicol să i se pretindă abstenență unui om sărac sau unui vagabond. Cât privește abstenența sexuală, înțeleasă ca exercițiu de purificare morală și spirituală, aceasta în genere nu e posibilă – dacă, iarăși, evităm să facem regulă din niște cazuri extrem de rare și deci neobișnuite. Cu cât dorința sexuală reprimată este mai puternică, cu atât ea se răzbună mai aprig, „păcătuind”, înăbușită, mult mai des și mai intens decât atunci când este neîngrădită.

Abstracție. Este un termen exclusivist. În vorbirea curentă se folosește cu sensul de a vorbi despre ceva, detașându-ne, ignorând altceva, astfel ca acel ceva să poată fi examinat doar prin sine însuși și pentru sine însuși. Dar asta înseamnă că abstracția poate fi extinsă asupra oricărui lucru și peste orice domeniu. Ținând de gândirea logică, evident că abstracțiile fac abstracție mai ales de simțuri. În ce măsură, totuși? În realitate, oricât s-ar vrea de detașată, abstracția nu poate să iasă complet de sub influența simțurilor. Este, așadar, într-o anumită complicitate cu simțurile, în pofida pretenției că s-ar dispensa categoric de ele. Pe de altă parte, abstracția se poate abstrage chiar abstracției, plasându-se, astfel, în altă zonă sau la

alt nivel al abstracției. Deci abstracția este graduală, atotcuprinzătoare, universală și polivalentă, dar niciodată ruptă de realități într-atât încât să-și piardă baza pe care se poate construi.

Absurd. De obicei, termenul acesta vizează ceva lipsit de sens, dar ne dăm seama că dacă acel ceva nu ar exista, noi nu am ști ce semnifică el. Deci cuvântul a apărut prin consemnarea unor realități, iar asta înseamnă că absurdul nu este lipsit de sens – el doar are alt sens decât cel cu care suntem noi obișnuiți, el conține un contrasens, un sens negativ. În plus, dincolo de frecvența folosire nemotivată în vorbirea curentă, ceea ce îl lipsește de universalitate și îl face incidental și ne semnificativ, el se arată impropriu și în observațiile principiale. Un lucru, o demonstrație, o părere ce par a fi în mod cert absurde, pot deveni perfect valabile, cum numai se iscă argumentele corespunzătoare. Prin urmare, cercul valabilității noțiunii de absurd este destul de redus și cu cât este examinat mai mult, cu atât se reduce mai mult.

Acasă. În limbajul curent, înseamnă locul de trai și sugerează legătura cu casa, cu baștina, cu familia. A sta acasă înseamnă a se afla, a rămâne la locul său de trai, la sine însuși. A merge acasă are în vedere a merge la baștină, la părinți, la familie, la propria casă, la locul unde persoana respectivă trăiește tot timpul sau cea mai mare parte a timpului. Dar despărțit în două, și anume *a-casă*, cuvântul devine propriul său opus, prin negarea ideii de casă, odată ce prefixul *a*, ca parte componentă a cuvântului, capătă sensul de negație a părții principale a acestuia. Astfel, odată cu anularea ideii de casă, dispare și aflarea sinelui la el însuși.

Activitate. Acest cuvânt doar parțial poate să însemne pur și simplu muncă, ba în bună parte are cu totul alt sens, acela de muncă riguros organizată și bine gândită. Ideea a fost foarte bine prinsă încă de Heraclit, care distingea două categorii total deosebite de oameni care muncesc: lucrători dormitând și colaboratori la evenimentele lumii. Bineînțeles că activitatea „colaboratorilor la evenimentele lumii”, adică activitatea care pune mereu lumea în mișcare și o schimbă neîncetat spre mai bine, nu are nicio legătură cu deșarta frășuială publică.

Actorul nu poate fi fals, pentru că se autodesfințează. Părerea foarte răspândită cum că actorul se identifică cu eroul său nu este adevărată, deoarece fiecare actor creează, chiar împotriva voinței sale, o imagine proprie a eroului. Și asta din două motive: întâi, că nu există un model fix al erou-

lui și al doilea că oricât s-ar strădui, actorul nu poate reproduce întocmai un model anume. Actorul poate fi văzut numai în raport cu acțiunea; raportul de complicitate dintre cei doi factori cu origine comună este atât de principal, încât este imposibil să fie separați. Șansa reală a actorului și, implicit, succesul spectacolului depind de cum se văd răspunsurile la întrebările: ce este actorul – este cel care acționează sau e cel care e pus să acționeze, să înfățișeze, să dea mișcare, viață unei acțiuni? E cel care încăleacă acțiunea sau e cel pe care acțiunea îl târăște după ea?

Acțiune. O producem sau ne produce? Acțiunea voluntară și mai ales chibzuită bine din timp este produsul voinței noastre. Și dimpotrivă, când suntem atrași în ea împotriva voinței noastre sau din întâmplare, nu putem evita să ne marcheze negativ sau chiar fatal. În ciuda optimismului nostru reconfortant, fără de care viața ne-ar fi mult mai tristă, acțiunile noastre de multe ori ne ies de sub control și încă mai des nu le putem prevedea urmările. Și acest proces are loc din proprie voință și sub autoritatea propriei noastre conștiințe. Drept urmare, hazardul ajunge să facă mare concurență calculului și previziunii. Dacă cele mai multe acțiuni ale noastre au o desfășurare și un rezultat imprevizibile, asta înseamnă că ele ne pot duce oriunde nu ne așteptăm, altfel spus, noi nu suntem stăpâni pe viața noastră.

Acum. Contrar convingerii comune că acum înseamnă clipa de față, momentul în care vorbesc sau când scriu aceste rânduri, de fapt, cuvântul dat nu are nici pe departe un conținut atât de categoric. El poate desemna și momentul în care scriu aceste rânduri, dar poate la fel de bine să aibă în vedere un răstimp mult mai larg, de exemplu, timpul prezent, zilele noastre, care pot viza luni, ani, decenii. El capătă cu totul alt sens atunci când este folosit pentru raportare la anumite momente sau etape din trecut, în scopul semnalării distanței temporale: de exemplu, acum un an, acum un secol. De fapt, în aceste sintagme conținutul lui nu mai contează, întrucât atenția, deși pornește de la el, este concentrată în afara lui. Dar acest cuvânt poate avea și funcții atemporale, ca, de exemplu, în expresia „iar acum priviți spre dreapta”. În astfel de situații, „acum” nu mai ține de temporalitate, ci are o funcție cu totul secundară, fără o semnificație precisă, fiind atașat conjuncției adversative „iar” pentru a contribui la reorientarea atenției de la ceva către altceva.

Adagio, mișcare lentă, calculată, imperturbabilă, uneori liniară până la monotonie, alteori aeriană, grațioasă, într-o anumită direcție. Poate fi și expresie a destinderii după satisfacerea dorinței, ceea ce presupune mari energii și resurse latente, dar în unele cazuri poate îmbrăca veșmântul apatiei și chiar al decepției.

Adaos. Este ceva fără personalitate și fără fizionomie proprie, ceva ce nu poate exista prin sine însuși. Dar nu arareori, odată ce i se oferă posibilitatea de a fi acroșat la ceva, se poate afirma tot atât ca acel ceva sau chiar mult mai mult decât acesta. Metamorfozându-se astfel, adaosul devine adevărat lucru în sine, cu particularități distincte și uneori chiar cu însușiri care îl plasează înaintea și deasupra lucrului pe care fusese chemat să-l slujească doar ca un servitor umil și fără personalitate.

Adecva, a adecva. Este un verb cu sens și arie de manifestare foarte limitate din cauza că presupune o sarcină care se realizează greu și numai în anumite condiții. Toată dificultatea constă în faptul că adecvarea perfectă este imposibilă. Dacă un lucru nu se potrivește modelului pe care este chemat să-l întruchipeze, este imposibil să poată fi transformat de așa manieră încât să izbutească să se identifice cu acesta. Oricât ar fi de reușită operația de adecvare a sa la model, anumite deosebiri dintre ele, mai mult sau mai puțin observabile, nu vor putea fi depășite niciodată. Nu întâmplător acest verb este folosit destul de rar.

Adevăr. Este unul dintre cuvintele cu sensul cel mai controversat, chiar atunci când e privit ca noțiune în sine, fără legătură directă cu omul, ca expresie a realității obiective. Și mai greu de definit se arată în contextul limbajului și deci în relația sa cu omul. Omul are nevoie de adevăr aproape în aceeași măsură în care are nevoie de aer și de apă. Însă relația dintre cei doi factori este extrem de complicată. Pe de o parte adevărul nu se poate face cunoscut omului de la sine, fără interesul și efortul corespunzător al omului, dar pe de altă parte el se pretează anevoios la cunoaștere. În acest sens, nu este de neglijat observația lui Parmenide, după care zeița adevărului își avea sălașul la răscrucea a două drumuri: cel al descoperirii și cel al ascunderii (adevărului). Complexitatea problemei constă în faptul că singura condiție de a ajunge la adevăr este capacitatea omului de a discerne și de a recepta realitatea. Or, dacă, așa cum observa Heidegger, omul trăiește în același timp în adevăr și în neadevăr, asta înseamnă că îi este peste puteri să disocieze cele două

stări și deci niciodată nu se poate ști cât, din ceea ce cunoaște, este adevăr și cât neadevăr. În confruntarea sa cu adevărul, omul trebuie să facă față la două sarcini care mai totdeauna îl depășesc: una – să cunoască adevărul și alta – să-l recunoască. Eforturile sale, destul de numeroase, și succesele sale, în general parțiale, nu l-au putut încredința niciodată ca a ajuns la cunoașterea marelui adevăr, acela al esenței lucrurilor și a lumii. Și asta se întâmplă atât din cauza capacităților limitate ale omului, cât și ca urmare a faptului că adevărul există prin el însuși, fără nicio legătură cu omul. Iar în ceea ce privește recunoașterea adevărului, acestea i s-a opus prea des chiar specificul psihicului uman. Adevărul spus cuiva poate fi portretul acestuia, și dacă nu-i place, cum se întâmplă de obicei, atunci nu-l recunoaște. Trebuie avut în vedere și faptul că a spune adevărul nu este o sarcină ușoară – în afară de cunoaștere, se mai cere și curaj, dar nu poate fi uitată nici nevoia firească de a menaja pe cei cărora trebuie să-l spui. Un important personaj zicea, pe patul de moarte: „Chiar în acest moment, când să mă înfățișez înaintea înaltului judecător, mi-e greu să spun tot adevărul”. S-a spus pe bună dreptate că sunt oameni care poartă semnul adevărului, cum crestele munților sunt aurite de razele soarelui. Dar aceștia, tocmai pentru asta, nu sunt recunoscuți, ba chiar sunt huliți și pedepsiți, cum a fost cazul lui Socrate. Această situație și-a găsit expresie în variate proverbe, ca, de exemplu, *Adevărul umblă cu capul spart*. În vorbirea curentă, de obicei, nu se face deosebire între adevăr și dreptate, fiind înțelese ca sinonime și deci referindu-se la același conținut. Dar Socrate (sau mai degrabă Platon, care îi atribuie lui Socrate această părere) consideră că ele sunt diferite.

Admirație. Aceasta se naște din surpriză și uimire, dar și din plăcere. O vorbă zice că proștii admiră totul, pe când deștepții nu admiră nimic – lor totul le este cunoscut. Dacă în privința proștilor vorba este adevărată, nu același lucru se referă și la deștepți. Aceștia din urmă nu admiră orice nu pentru că totul le-ar fi cunoscut – asta nici nu este cu putință –, ci din motiv că tot sau aproape tot ce îi fascinează pe ceilalți pentru ei sunt lucruri obișnuite. Admirația se află întotdeauna în afara sursei de admirație. Tocmai de aceea, admirarea de sine e în afara normalului.

Adulter. Ideea de adulter a apărut sub presiunea afirmării individualismului, a nevoii imperioase a individului de a ieși de sub autoritatea comunei primitive din care făcea parte. Pentru asta el trebuia să-și aibă averea sa și partenerul său sexual. Acest imperativ era atât de categoric,

încât pentru a fi protejat s-a impus ca pretențiile altora asupra acelor bunuri să fie excluse, ajungându-se în acest demers până la aplicarea pedepsei cu moartea. Târziu abia după aceea s-au invocat motivele etice și sociale care au fost și au rămas doar un pretext ridicol. Culmea ridicolului este că instinctul firesc care atrage copularea a ajuns în sfera dreptului și declarat infracțiune. Exceptând cazurile de violență, contactul sexual este o legătură ca oricare alta, provocată de diferiți factori: atracție dintre indivizii de sex opus, necesitate fiziologică, plăcere, interes, capriciu, distracție, joc, în sfârșit. În raport cu acestea, ideea de infidelitate este derizorie. Și totuși ea persistă, mai mult în mentalitatea colectivă și mult mai puțin în cea individuală. În conștiința individuală aceasta nu este o chestiune de moralitate, ci de posesiune reciprocă a soților sau iubiților. În măsura în care acest reflex zace în noi, el ilustrează predispoziția inconștientă a autoconservării, care nu poate admite ca un lucru pe care îl ai să poată fi folosit, fără voia ta, și de altcineva. De aceea Otello ni se pare cât se poate de omenesc, sentimentele lui ne sunt perfect înțelese și nu-l putem condamna tocmai pentru că nebunia lui este confirmarea propriei noastre nebunii, este acceptarea și legitimarea pretențiilor noastre nesăbuite la ceva care, de fapt, nu ne poate aparține. Și ce carieră a făcut această înțelegere! De la Shakespeare încoace, numeroși actori, regizori, compozitori, dirijori, cântăreți, artiști plastici etc., etc. au cules cu sârg și cu multe beneficii roadele unei astfel de înțelegeri distorsionate a dragostei. Și aici cădem în imperiul tulbure al libertății: libertatea noastră este închisă într-o temniță cu două ziduri formidabile – unul este acela al propriilor noastre prejudecăți și micimi sufletești și altul e cel al neadmiterii libertății altora. Fiecare dintre aceste două obstacole este suficient de puternic pentru a nu permite salvarea noastră de noi înșine. Bineînțeles că o societate civilizată nu poate ignora problema reglementării relațiilor sexuale. Dar aceasta este o altă temă.

Iurie BOJONCĂ

I.B. – poet, profesor de limba și literatura română, redactor-asociat la revista de limba italiană „Luogo comune” din Mogliano Veneto, Provincia Trevizo, Italia. Din volume publicate: *Peștera măglei* (1996), *Teama de scris* (2002), *Mesaje din ocele paradisului* (2003), *Râul Zero și plopul fără soț* (2007), *Din pușcăriile paradisului / Dalle carceri del paradiso* (2010).

* * *

Atunci când mergi la fântână
treci prin cuvântul „fântână”
dar treci și prin alte cuvinte de sete
prin cuvinte de ciudură
lovită de pietre
ca să ajungi
la cele mai dulci
cuvinte de apă
chiar dacă nu știi să citești
și nu cunoști nici scrisul
setea te învață de izvoare
și rămâi poet pentru cuvântul „apă”
dacă tu ai făcut-o dintre adâncuri
să ne vină
atunci când ai trecut prima oară
prin cuvântul „fântână”
dar unde sunt acei de altădată
care-au trecut prin cuvântul „pământ”
săpând mai mult cu gura și ochii
apoi au trecut prin cuvântul „argilă”
apoi prin cuvântul „nisip”
apoi prin cuvântul „piatră”
apoi iar nisip și iară piatră
până au dat de sfânta apă
și odată găsind-o
au rămas acolo cu ea
în cuvântul „fântână”
fiindcă n-au știut

* Textele fac parte din volumul pregătit pentru tipar
Motivul oglinzii.

să-l citească
și nici să-l scrie
ei au încercat
să-l facă
să fie.

* * *

Din moment ce-au dispărut anotimpurile
o pasăre a început totuși să cânte
cântecul ei de disperare
se auzea atât de clar
și atât de aproape
de parcă cânta într-un hău răsunător
și nu era pe un ram
nu era nici în ceruri
nici ascunsă în ierbi
pasărea căutând o salvare
din această absență de anotimp
își trimise cântecul ei blând în mine
mai întâi îmi pătrunse încet în auz
apoi îl făcu să-mi răsune mereu în craniu
precum în cupola unei biserici
pasărea își găsi acolo un arbore al fricii
vecin cu arborele nesomnului
ce creșteau la aceeași răscruce de drumuri
își împleti un mic și dulce cuib
din nu mai știu ce fel de fibre
se iubi cu singurătatea din mine
făcu ouă ca orice pasăre
le încălzi la sângele meu un timp
iar la vederea puișorilor dragi
pasărea-mamă
începu să-mi zboare prin trup în căutare de găze
ciuguli prin amintirile mele de dragoste
îmi trecu prin toată copilăria ca un fulger
când văzu o albină într-o floare

îmi tulbură toata ființa
până reuși să-și crească urmașii
cu te miri ce găsești într-o viață de om
și puișorii cântau de rând cu mama
în același arbore al fricii
după care se iubiră și ei
cu o altă singurătate a mea
cu una mult mai profundă
făcură și ei ouă
le încălziră la sângele meu
scoaseră pui minunați
și așa mai departe
tot păsări și pui
tot un cântec sunt toate
și „păsărele mii
și stele făclii...”
până plesni-va tâmpla-mi odată
să stropească cerul cu păsări
să-mi curgă șiroaie de cântec pe față
să nu știu ce să fac cu mine
cum nu știi tu ce să faci cu mâinile
când de tine îți este rușine
să-ți pară că ai totul
și să nu ai nimic
să nu ai nimic
și totuși să ai totul
atunci când pasărea
va începe să cânte.

* * *

Despre cum am murit
odată și pentru totdeauna
voi scrie acuma cât sunt încă viu
și pot transpune-n cuvinte slăbirea totală
așa cum ea-mi vine în tot corpul de munți și de văi
și de ape necunoscute încă de nimeni

și de sânge grăbit nu știu unde
aducător de fiori fierbinți
prin toate încheieturile
când valurile învolburate ale lichidului roșu
vor bate cu putere să-mi dărâme arterele
precum aș fi o mare și tot eu un mal
voi fi oare în stare să-mi stăpânesc furtuna
să nu stropească teiul cu purpuriul cald
să-l știm mereu în haina
de-un alb imaculat
dar tâmpla iar zvâcnește
să-ți dea privirea afară
cu tot cu ochi și vise
când văzul stă să doară
mai bine nevederea
ori chiar orbirea toată
în schimbul unei liniști
și tâmpla zvâcnitoare
îți dă afară limba
să nu mai spui cuvinte
cu gura ta de om
apoi la urmă-ți scoate
tot aerul din piept
și e păcat să pleci
când teii dau în floare
să fi mereu în toate
să nu mai fii mereu.

Figuri de stil

Să fac poezie decupată din mine însumi
îmi vine mult mai ușor
decât aș rupe cuvinte
din trupul limbii române
să privim bunăoară în metafora ochiului
care le vede pe toate fără să schimbe ceva

fiindcă nimic nu-i în stare a spune
nu posedă taina cuvântului
ori să vorbim despre repetiția gurii
care toarnă verzi și uscate
fără să știe să vadă
apoi să luăm laolaltă
această pereche de mâini muncitoare
ori aceste picioare obosite de drum
să încercăm să le căutăm și lor
câte o figură de stil pe care și-o merită
așa ca ochiul ori gura
și vom vedea în cele din urmă
că nu-i pe potrivă niciuna
din câte le știe poetica lumii
și atunci va trebui să inventăm împreună
un fel de figuri de stil pentru picioare și mâini
așa cum am meșteri din te miri ce jucării originale
pentru copiii săraci și orfani
cineva se poate întreba
de ce anume o figură de stil pentru picioare?
și de ce o figură de stil pentru mâini?
de ce nu se mai caută în intertextele inimii
ori în poeticul sânilor
oare poate a ieșit inima din modă
și o ascundem bine sub straie
iar de la o vreme chipul de femeie
își caută frumusețea prin cele mai mari silicoane
pe care vrei să le-atingi cu privirea
și ele tremură viu plantate în carne
atunci din teama să nu mai plesnească
(mai poate să curgă și sânge și doare)
te-ai gândit să rămâi la tema inițială
a acestui poem cu mâini și picioare
și cine știe poate vreodată
le vei găsi două figuri de stil pe potrivă
iar dacă nu vei reuși tu s-o faci
mâinile una, câte una

se vor desprinde din umerii tăi
și vor zbura prin lumea mare
în căutarea figurilor de stil
visate o viață
care ar putea să le reprezinte poetic
la fel și picioarele încet, încet
te vor abandona în cele din urmă
și vor pleca prin locuri necunoscute
să-și caute și ele figurile lor de stil
atunci va trebui să te gândești
la ce-ți mai trebuie metafora ochiului
ce să faci cu repetiția gurii
la ce bun poeticul sânilor
ori intertextul inimii.

Disociere

Se zice că lumea a fost construită așa cum o știm
în doar câteva zile
din pământ și din cer, din lună și din soare...
și desigur din oameni,
pardon, din domni și, cum fără doamne?
Se zice că omul, la rândul lui, a fost construit într-o singură zi
și anume a fost făcut așa cum îl vedem
din carne și oase, și sânge, și nerv
și desigur din gânduri
pe care abia mai apoi
le-a transpus în cuvinte,
iar cuvintele toate le-a adunat împreună
le-a pus în magice rânduri
astfel nu se știe cine prima oară
a găsit printre rânduri un fel de armonie
plăcută auzului și mai ales inimii
pe care au numit-o mai târziu poezie.
Se zice că înainte de a fi construită lumea cu toate ale ei
a fost cuvântul

și dacă la începutul începutului a fost cuvântul
 de ce n-ar fi și la sfârșitul sfârșitului,
 de ce n-ar asista cuvântul la întoarcerea materiei
 în faza ei primordială
 de ce cuvântul n-ar fi în drept să vadă
 disocierea totală,
 dacă a fost la facere,
 să fie bun și să asiste și la desfacere
 să vadă cum se de-construiește lumea
 cum omul cel din care s-au făcut domnii și doamnele
 umple tot pământul cu propria carne
 reface muntii cu propriile oase
 cârpește cu niște imagini zarea albastră
 și nici nu prinde de veste că nu va avea cine plânge
 asupra apelor noastre
 ramase curate doar în amintiri
 în care se scaldă apusul acesta
 cu toată marea lui de sânge.

9 februarie 2010

* * *

Am băut înainte de somn
 cinci lacrimi
 ca să pot să dorm
 și așa cinci seri la rând
 beam câte cinci lacrimi
 înainte de somn
 ca să pot să dorm
 apoi alte cinci seri
 beam câte zece lacrimi
 înainte de somn
 ca să pot să dorm
 după care
 câtă viață voi mai avea de trăit
 va trebui să beau înainte de somn

câte cincisprezece lacrimi
ca să pot să dorm
și aceste lacrimi
amare ca fierea
știu să-mi aducă prin somn
și vise de toată plăcerea
iar după o doză prea mare
de lacrimi băute
văzui un vis straniu
se făcea că îmi umblau
popoare întregi prin craniu
declarau războaie toate odată
apoi făceau armistiții
și încheiau tratate de pace
punând anumite condiții
își spălau mâinile pline de sânge
în apa ochilor mei îndurerați
care începu să tremure nevinovată
își treceau păcatele toate
pe seama obrazului meu rece
apoi mă lăsară să dorm
cu tot cu ultimele lacrimi
băute înainte de somn
din câte-mi aduc bine aminte
după ce terminasem
sticlulele mele de lacrimi
și toate fiolele pline cu doctorii
băusem și Nistrul cu tot cu Transnistrie
băusem și Prutul cu tot cu sârmă ghimpată
și acum savuram Marea Neagră
și era mai neagră decât îi este numele
și amară ca primile cinci lacrimi
de la începutul acestui poem
doar marea băută toată
câte cinci picături înainte de somn
ar putea să-mi aducă leacul
ca să pot să dorm.

Viorica-Ela CARAMAN

Devenirea eului interior în spațiul detenției. Soljenițin, Steinhardt, Müller (I)

V.-E.C. – redactor-șef adjunct al revistei „Limba Română”, doctorandă la Institutul de Filologie al A.Ș.M., autoare a volumelor de critică literară *Ante-Scriptum*, Chișinău, 2009 (Premiul Tineretului municipiului Chișinău pentru Știință și Artă, Premiul literar pentru debut al Salonului Internațional de Carte, Chișinău, 2009), *Modele ale temporalității poetice*, Chișinău, 2012 (Premiul Național al Tineretului, 2012). Membru al Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova.

De ce literatura detenției? Dincolo de trama unei opere literare care se bucură în primul rând de succesul publicului cititor, un interes sporit vădesc mai ales elementele zise referențiale ale scriiturii. Ce se află în spatele unei istorii povestite, cine este adevăratul protagonist, cum anume s-au petrecut lucrurile – ar fi întrebările frecvente pe care și le pune explicit sau nu un cititor, pentru că are tentația să destrame țesătura unui roman și, în fond, o tentație irezistibilă de devoalare a mecanismului literaturizării: de departe, cum o realitate devine literatură? Cum un individ devine personaj și de ce? Preocuparea naturii umane de a găsi lumi paralele nu încetează să se manifeste, la diferite scări (scriitorul va crea o lume a textului său, cititorul o va cunoaște etc.), de fapt, pentru o re-situare a sinelui în raport cu lumea, cu propriile instincte sau cu presiunile alterității și pentru a scăpa, în definitiv, de constricțiile exterioare. Or, literatura este domeniul care oferă sursele unei cunoașteri absente în filozofie sau științele exacte. René Wellek și Austin Warren remarcă, spre exemplu, fișele psihologice ale personajelor romanului care dezvăluie interioritatea eului în dimensiunile lui nebănuite [19].

Genul de literatură care oferă cea mai relevantă experiență a eului traversând paginile scrise, în căutarea unui nou mod al ființării, este literatura detenției pe care studiul de față își propune să o abordeze pe dimensiunea devenirii eului interior în spațiul carceral. Ca fenomen istoric, totalitarismul marchează, prin amploarea sa, un secol întreg – al XX-lea –, cât un curent cultural precum supranumitul secol al Luminilor sau secolul romantic, dar în sens invers proporțional – pe dimensiunea regresului și al degradării intelectuale, morale, fizice și afective a individului. Sistemul totalitar comunist a făcut 100 de milioane de victime în U.R.S.S., China, Vietnam, Coreea de Nord, Cambodgia, Europa de Est, America latină și Africa. Cel nazist a numărat 37 de milioane de victime în rândul civililor din țările ocupate, al evreilor, țiganilor, ostaticilor sovietici etc. [15]. Pentru a judeca relevanța unei literaturi privind fenomenul subminării din totalitarism, putem contrapune aceste cifre adunate (137 de milioane de victime plus familiile și apropiații acestora, plus deținuții din afara regimului totalitar împreună cu apropiații lor) cifrelor de cititori ai unuia dintre cei mai celebri scriitori ai unui secol, deși nu există statistici despre numărul cititorilor lui Dostoievski, spre exemplu. Credem însă că importanța genului de scriitură carcerală este în prezent subevaluată, depășind cu mult semnificația ei conștientizată de către fiecare dintre noi. În fond, totalitarismul este un adevărat călău al secolului al XX-lea, definit, după cum constată Hannah Arendt, de două particularități esențiale: pe de o parte, de o atracție maladivă față de rău, de partea cealaltă, de un dispreț total față de viața umană. Întrucât spațiul ex-sovietic oferă în acest sens un teren de cercetare impresionant, am ales pentru studiile noastre de caz trei autori trecuți prin malaxorul stalinist care au așternut pe hârtie o literatură a închisorii. Este vorba de autori celebri precum Herta Müller, nemțoaică repatriată, născută în România, laureată a premiului Nobel pentru literatură, Nicolae Steinhardt, un intelectual evreu notoriu convertit în închisoare la ortodoxismul românesc, și Alexandr Soljenițin, cel mai important autor rus care a dezmințit prin scrierile sale un sistem de diabolizare a individului și societății. La acești autori găsim vectorul întreg al evoluției sinelui care cunoaște impactul subminării, al pulverizării și pierderii, dar și forțele și resursele depășirii acestora, ale reculegerii și reinvestirii propriei identități. Dincolo de acest aspect important al scriiturii carcerale – devenirea eului interior – care poate fi extins, printr-un exercițiu hermeneutic, la întreaga literatură de ficțiune,

tematica abordată își revendică dreptul la existență în virtutea faptului că literatura propriu-zisă a detenției este, istoric vorbind, o relativă noutate. Majoritatea cărților acestui domeniu din literatura română, spre exemplu, au început să apară după căderea comunismului, adică în ultimele trei decenii, dar au reușit să cucerească publicul și să devină *bestseller*-uri și cărți de referință pentru experiența literară în general.

Vom ilustra aici, în prima dintre cele cinci părți ale studiului nostru pe care îl vom publica integral pe parcursul anului editorial curent, ca încercare de reperare a subiectului propus, spectrul istorico-literar al jurnalului de detenție.

Scritura autoreflexivă – realitate antropologică. Apetența pentru mărturie în cazul situației de detenție este remarcată în mentalul colectivității din vremuri timpurii (epoca precreștină!), întrucât aceasta este reflectată în mod pregnant în literatura populară, anterioară celei culte, vizând trăirile individuale legate de dorul de libertate. În spațiul literaturii române, Dumitru Caracostea remarcă faptul că „doina a fost la origini cântecul de jale al iobagilor în casa stăpânilor, unde răsunau cântecele de jale și dor produse de neoxogamia căsătoriilor în depărtare” (*apud* Iordan Datcu [4]), iar Al. I. Amzulescu – „majoritatea subiectelor eposului nostru eroic se desfășoară ca epos al eliberării și răzbunării” (*apud* Iordan Datcu [4]). Marian Munteanu, autor al unei monografii impunătoare despre folclorul privațiunii, notează faptul că detenția reprezintă o particularitate dominantă a mentalului comunitar, „reprezentată la nivelul întregii culturi populare”. Societatea noastră a fost marcată de diverse forme de detenție: răpire, captivitate (profilactică, profesională, rituală, familială), surghiun, servitute opresivă, pedepse infamante, cătănie, prizonierat, sclavie, detenție penitenciară..., așa încât opinia potrivit căreia fenomenul detenției este unul „major, relevant și reprezentativ pentru definirea profilului cultural și spiritual al comunității tradiționale” (Marian Munteanu) se dovedește a fi judicioasă și oricând argumentabilă.

Autodescripția – o formă biblică de manifestare a eului. Tematica detenției desemnează evenimentialul teribil care generează iminența reflecției sinelui și marchează în mod evident un prag substanțial al devenirii eului împins către autoreflexivitate și autodiscursivitate. Un impuls autoreferențial esențial poate fi considerat răspunsul lui Dumnezeu din Vechiul Testament adresat întrebării lui Moise: „Eu sunt Cel

ce este”, în condițiile depășirii pragului electiv al sferei divine intangibile și ireprezentabile și evadând într-o lume a aparențelor care reclamă o identitate aparentă a divinității cu un imperativ al autodefiniturii și autoreferențializării. În acest caz vorbim de o devenire flagrantă a eului divin care constă dintr-o mutație identitară substanțială. Deși de esență impalpabilă și irecognoscibilă într-o ordine telurică a trecerii, identitatea eului divin capătă o substanțialitate paradoxal transparentizată în regimul lingvistic al formelor verbale ale ființei. Deși firea divină este dincolo de ființă, se autodefinește aici prin prezentul eternizat al ființei. Iulia Pop interpretează astfel această autoreferință divină: „Succesiunea frustrantă dintre existență și rostire / consemnare este aici abolită. «Sunt» e ulterior lui «este» într-o logică a discursului și antepus într-o logică gramaticală; în fapt cele două se suprapun. Contopirea persoanei I și a III-a conduce la dizolvarea distanței interioare. Aici cuvântul nu mai e un ecran, pentru că «la început a fost cuvântul», pentru că «Dumnezeu este Cuvântul». Prezentul se eternizează prin pronumele neutru «Cel ce», care autentifică, la fel ca și numele de bottez, și conferă constanță nominală, identitate de sine și cu sine” [11, p. 37].

Scrierile memorialistice apelează cu zgârcenie la discursivitatea dialogică, astfel subliniindu-se un anume *egocentrism* și o dimensiune a singularității și singularizării eului în rândul unor mase ale comunităților lipsite de experiența detenției. După modelul identitar divin, irepetabil și ireprezentabil, ființa umană își regăsește prin scrisul despre sine un răgaz reflexiv, depășind lumea și autodepășindu-se în șirul altor ființe. După Heidegger, *Dasein*-ul ca instanță ființială fundamentală era cel care are conștiința sinelui și a propriei morți. Eul scriptural este astfel pus în fața morții prin experiența detenției și în situația unei acutizări a conștiinței de sine.

Memorialistica detenției – literatură didactică. În prima *Istorie a literaturii române de detenție. Memorialistica reeducărilor*, Mihai Rădulescu adoptă pentru abordarea acestui tip de literatură perspectiva didactică, revendicând dominanța componentei educaționale în scriitura memorialistică ce reflectă universul concentraționar, fără însă a nega și literaritatea unor scrieri despre închisoare. „Noua literatură memorialistică a detenției trebuie considerată în primul rând ca una didactică,

cea mai importantă literatură didactică elaborată vreodată în istoria omenirii (cui i se pare exagerată poziționarea aceasta, îi voi aminti că reeducarea (...) constituie un fenomen unic – după știrile de până în prezent – în istoria didacticii universale).

Caracterul didactic al literaturii române memorialistice de detenție sub comunism reprezintă una dintre trăsăturile definitorii ale acestei specii noi, pentru analist” [12].

Departate de a vorbi de scrieri metodologice, M. Rădulescu subliniază caracterul didactic într-un registru literar, de fapt: „Nu vom înțelege acest didacticism ca fiind explicit, ori măcar volitiv totdeauna. El este implicit și, mai ales, dedus *sine qua non* din dezastrele umane relatate, care nu trebuie cu nici un preț să se mai repete în viitorul umanității. Dar acest caracter nu este, în intenția autorilor, preponderent, ba aș spune că, dimpotrivă, e necesar un efort pentru a-l descoperi. Dacă vrei, trăsătura menționată constituie una ce-i privește pe cititor și cercetător, mai curând decât pe autori, cei dintâi având datoria să întrevadă ‚lecția’ indusă de lectură, pentru binele omenirii ce va să vină” [12, p. 7].

Profesorul D. M. Cristea, în articolul *O scurtă introducere în memorialistica detenției*, notează însă contrariul sensului de reeducare în privința regimurilor autoritate: „Fără îndoială că închisoarea a fost dintotdeauna un loc al abuzurilor și al intimidării, dar niciodată ca în timpul dictaturilor totalitare când devine un mijloc de anihilare, de represiune și, în primul rând, de distrugere. Pușcăria își pierde statutul teoretic de loc al ispășirii și al reeducării și devine un spațiu al violenței, al terorii și al absurdului. Apare ceea ce Foucault numea undeva «sumbra sărbătoare punitivă»” [3, p. 26]. Din mijlocul torturilor se ridică portretul torționarului din sec. XX care este dominat de rău și disprețul total față de o viață de om. Un M. T. Orășanu, relatează următoarele: „Temnițele nu sunt locuri de pocăință și îndreptare, ci de mare stricăciune. Am văzut aici oameni arestați numai pe o simplă bănuială, stând câte un an închiși, apoi... liberați fără nici un fel de satisfacțiune sau îndemnizare” (Orășanu, 1861 *apud* Cristea [3, p. 31]).

Memorialistica închisorii – formă a documentarului. Dincolo de aspectul didactic al experienței carcerale și al scrierilor care conțin mărturiile ale acesteia, jurnalele relatând despre realitatea închisorii comportă un ac-

centuat caracter *documentar*. De fapt, caracterul didactic derivă direct din cel documentar, observa Mihai Rădulescu, întrucât scrierea jurnalieră constituie „dezvăluirea adevărului asupra pușcăriilor comuniste, anchetelor M.A.I., relațiilor dintre o politică, deloc egală ei înseși, unidirecționată întru zdrobirea întemnițaților, mai cu încetinitorul ori mai grăbită; și așa mai departe” [12, p. 7]. Un număr mare de astfel de scrieri au fost scoase la tipar imediat ce a permis conjunctura politică, după căderea regimului comunist, întrucât aceasta nu tolera niciun fel de transparentizare a mecanismelor sale de funcționare, implicit divulgarea mijloacelor de tortură la care recurgea pentru crearea unei lumi noi și a omului nou. Or, literatura detenției sau memorialistica ce face mărturia existențială a experienței proprii dezvăluie o realitate teribilă a aplicării mijloacelor de tortură, de privare a libertății și de subminare a sinelui, zguduitoare pentru o societate care mimează un curs de evoluție aflat în limitele decente ale rigorilor legislative. Mărturiile adevărului sunt despre șocurile prin care treceau deținuții, despre repetabilitatea acestora etc. Chiar stilul adesea impersonal susține dimensiunea documentară cu o rigoare adecvată: „Povestirile lor devin impersonale, în sensul maiorescian – deși având caracter de unicat subiectiv pentru fiecare istorisitor –, se vor asemăna cu obstinație, ca și când s-ar permuta dintr-o carte într-alta, într-un straniu univers kafkian unde fiecă volum de amintiri constituie o altă posibilitate de intrare, identică celorlalte 1001 căi de acces” [12, p. 7]. Setul de acțiuni de tortură se regăsește în mărturiile deținuților cu o certă regularitate: „Disciplina locurilor de detenție era dirijată de la centru. Ea nu permitea decât un singur tip de supraviețuire (sau de moarte) pe toată întinderea țării. Toți deținuții s-au izbit de spectrul excesiv al foamei, al setei, al lipsei de somn, de căldură, al lipsei de aer, de igienă, de mijloace de a-ți cârpi sau înnoi hainele, bocancii; toți s-au izbit de aceeași nevoie de comunicare și s-au învățat unii pe ceilalți alfabetul morse și al surdomuților, în vederea unei periculoase intrări în contact cu necunoscuții de alături; toți au resimțit dureros irosirea timpului departe de familie, de cărți, de artă, ori măcar de plaiurile natale. Și toți au înlocuit autoeducația pe care o continuăm în libertate, după absolvirea treptelor școlarizării, cu scrierea pe tăblițe de săpun, pe cioburi, pe tălpi de bocanc, ori prin dezvoltarea memoriei auditive sau a concentrării maxime în întoarcerea asupra ta însuși și a «școlii amintirilor personale»; toți au suferit tortura. Toți au aflat ce gust are suspiciunea și au recurs poate, în premieră, la

secret. Au cunoscut cu mai multă sau mai puțină oroare ce înseamnă pornirea către invidierea ‚grosimii’ unei bucățele de pâine din mâna semenului, chiar dacă sentimentul hidos, deși natural, era rapid reprimat. Toți au degustat cu rezultate cvasiperfecte ale profesionistului toate chipurile de temeri, toate gradele intensității acestora, toate etapele invadării sufletului de către ele, de la tremuratul incontinent la incontinența sfincturelor, la albirea părului, la îmbolnăvirea cordului, unii ajungând la nebunie, chiar dacă majoritatea și-au contracarat frica, săvârșind, pentru a uita de ea, acte de nesăbuit curaj. Toți au cunoscut revolta, dorința de libertate, ura, dragostea de semen. Toți și-au limpezit descifrarea dușmanului comun și, într-un proces invers, și-au adâncit patriotismul. Toți, excepțiile subînțelegându-se permanent. Toți au întâlnit oameni, oameni pe care nu se așteptaseră, nu speraseră, uneori nu doriseră pentru nimic în lume să-i întâlnească. Surpriza agreabilă, dezagrabilă, fructuoasă, înjositoare, bogată în influențe benefice sau malefice, adusă de aceste cunoștințe, a marcat destine. Surpriza adusă de contactul cu bestiile reprezentând represiunea le-a marcat la fel de puternic – până la risipirea minților și infirmitatea fizică, până la pierderea vieții” [12, p. 8].

Dan C. Mihăilescu [10] apreciază în mod special componenta documentară a literaturii de detenție. Ruxandra Cesereanu [2] se pronunță împotriva valorii *estetice* a acestei literaturi și complinește grupul celor care împărtășesc plasarea acestui tip de scriitură în zona limitrofă a istoriei și literaturii.

Scriitura jurnalieră – între istorie și literatură. Chestiunea subiectivității. Literatura detenției este o zonă de obicei a memorialisticii, a notației obiective, în ordinea istoricității, dar deopotrivă și a scrierii literare sau literarizate. Considerate *literatură de sertar* sau *de frontieră* sau *intimistă*, memoriile încă trezesc discuții terminologice și categoriale.

Iulia Pop, autoarea lucrării *Memorie și suferință*, analizând metamorfoza terminologică a scrierii de sertar, fixează sensul noțional al memorialisticii într-o direcție mai mult a detașării față de literatură și istorie, deci care inversează raportul adeziunii, sugerând mai degrabă că tocmai istoria și literatura se integrează în genul memorialistic, și nu invers. E vorba de o confiscare a acestor domenii de către un gen dihotomic al scrisului. „Rezultatele acestor interferențe, documentele scrise și cele orale, au impus, în complexitatea formelor de manifestare, delimitări conceptuale, care

urmăresc semnalarea privilegiilor pe care memorialistica, plasată și de istorie și de literatură undeva la graniță, le confiscă” [11, p. 11]. Pe de o parte, autoarea opinează că istoria este confiscată de scrierea memorialistică prin faptul că este o scriere „mult mai vie”, pe de altă parte, literatura este confiscată de memorialistică prin aderența la un sens subiectiv sau printr-o narcisizare a sensului configurat. „Scriitori” însă nu devin, așa cum notează Iulia Pop, printr-un studiu al istoriei orale din zona transunerii în scris, doar cei care, avantați și încurajați de o conjunctură politică a deschiderii și transparentizării, își transpun pe hârtie și publică scrieri despre experiența detenției, deși sunt și autori despre care se poate spune anume așa. Cea mai însemnată particularitate a tipului de scriitură care dezvăluie experiența privațiunii, notată de aceeași autoare, vizează însă în mod pregnant accentul *aderenței la un sens*. Or, anume această aderență valorizantă a experienței trăirii se înscrie în mod absolut firesc în canonul literarității și al poeticității, ba chiar și al ficțiunii, tot astfel, cum în limitele literarului încap și realități obiectiv-istorice (nu contestă, spre exemplu, nimeni valoarea literară a romanului *Mara* în care se atestă elemente istorice – existența Ardealului ca zona culturală românească cu două componente etnice care marchează mentalul social compozit).

Un alt aspect este faptul că harul unor autori nu transpare printre rândurile scrise și că aceștia sunt pe deasupra demotivați în privința esteticului când se așază la masa de scris, iar lucrările lor rămân în afara patrimoniului literar, la nivelul notației de anchetă istorică. Cert este că tipul de scriere memorialistică în sine nu trebuie să constituie o specie strictă și riguroasă de transpunere a experiențelor trăite. Prin urmare, inegalitatea scrierilor memorialistice nu proscrie acest tip de scriitură pentru o existență marginală, ci se configurează conform criteriilor specifice în spațiul estetic, valorificând o înmănunchere de resurse de ordin obiectiv în vederea deviației către configurarea unui sens supra-segmental, ținând într-un anumit sens de generalitate și universalitate, dar și de individualitatea percepției realității, în același timp, și de profunzimea trăirii generată de sferele teribilului și intimului.

Există totuși și opinii care afirmă *caracterul literar* al scriiturii detenției precum Adrian Marino și alții. Dezbaterile privind caracterul literar (estetic) al scrierii jurnaliere se înclină vădit spre partea artisticului derivat din subiectivitate, dacă luăm în considerare mai ales raportul noțional istorie-

memorie și că istoria își are resursele de configurare în memorie, activată cel mai adesea și inevitabil în mod subiectiv. Cu alte cuvinte, dacă în mod normal am fi tentați să considerăm istoria ca domeniu al obiectivității și literatura sau literarul – unul al subiectivității, lucrurile stau, de fapt, într-o ordine preponderent subiectivă la fel și în cazul istoriei. Iar dacă scriitura confesivă ar fi mai degrabă plasată la limita obiectivității, ieșind din sfera literarului, grație „feliilor de viață”, a amănuntelor reale și a datelor probante istoric, iată că nici istoria nu probează în mod categoric registrul unui real de grad zero scriptural. Prin însuși caracterul său disciplinar umanistic, istoria, care fixează traseul umanului în date tempo-spațiale probante, este mereu complementată și particularizată de un substrat semantic transcendentă realului pur. Istoricul Adam Schaff, în *Istorie și adevăr*, susține chiar importanța deosebită a caracterului eminent subiectiv al domeniului istoriei: „dacă obiectivitatea cunoașterii ar trebui să însemne excluderea tuturor proprietăților individuale ale personalității umane, dacă parțialitatea ar trebui să conștă în a emite judecăți renunțând la propriul punct de vedere și la propriul sistem de valori, dacă valabilitatea universală a judecăților ar trebui să conștă în eliminarea tuturor diferențelor individuale și colective, obiectivitatea ar fi pur și simplu o ficțiune” [13, p. 328]. Astfel, nici obiectivitatea istorică, una care desemnează o totalitate de subiectivități pentru a configura o generalitate, nu poate face abstracție de intimitatea și particularitățile comportamentelor umane, de formele variate ale individuației, întrucât ar ieși din sfera umanisticii și a cunoașterii de tip intuitiv, opus celei de tip științific și experimental.

Voci ale confesiunii carcerale. Printre celebrii deținuți străini care au scris despre închisoare merită amintiți mai ales italianul Primo Levi cu romanul său confesional *Mai este acesta un om?* [9] și filozoful german Viktor Frankl, pentru care încarcerarea a constituit o experiență a căutării fundamentale a existenței, devenind cunoscut prin *Doctorul și sufletul* [6] sau *Omul în căutarea sensului vieții* [7]. Deținuții români încarcerați, care au așternut pe hârtie experiența detenției, au marcat nu doar itinerarul istoric al poporului român, dar au realizat chiar o schimbare la față a literaturii române. Cele mai însemnate figuri literare care au avut de suferit în spatele gratiilor au consemnat două etape care definesc realitatea carcerală în spațiul istoriei noastre. E vorba de perioada interbelică și primii postbelici, apoi de cea totalitară stalinistă. Cea dintâi, dincolo de locurile comune: foamea, frigul, mizeria, inti-

midarea, subminarea etc., caracteristici inevitabile ale gratiilor, a rămas în memoria deținuților ca o etapă relativ ușor de transgresat înspre o libertate a spiritului și spre o impresie de „vodevil”, cu ieșiri la vânătoare, cu prietenii în rândul personalului, cu mici mânăreli interne care ușurau viața închisorii etc. Cea de-a doua etapă însă, legată de totalitarismul odios, apare cu fața inumană a torturii fără rest.

Un important exponent al detenției românești este Onisifor Ghibu, condamnat la muncă silnică și deportat, cel care a editat „Ziarul de lagăr. Caracal – 1954” – „primul document memorialistic privitor la evoluția reeducărilor în temnițele comuniste din România. Acest fenomen nu a apărut de la început în aspectul odios ce i-l cunoaștem, așa cum a fost practicat la Pitești, Gherla, Canal etc.” [12, p. 19]. Această perioadă a fost supranumită „epoca de aur a mămăligii”. De asemenea, Ioan Slavici s-a aflat printre deținuții politici și scria „am petrecut și la Văcărești multe oare plăcute, pentru care m-ar fi pizmuit nenorocirii care m-au trimis acolo” [14, p. 407]. Detenția interbelică a fost considerată chiar una romantică, favorizând oarecum o intimitate binefăcătoare și un refugiu revigorant al eului. Tudor Arghezi, un alt celebru deținut român a lăsat posterității *Poarta neagră* [1], care mărturisește o experiență de o duritate atenuată și țintește perspectiva lui Steinhardt, așadar, cu o suferință redusă în închisoare. Nici Arghezi nu a dat semne că a suferit prea mult calvarul detenției, observând cum închisoarea reprezintă pentru mulți o patrie adoptivă, un loc unde se simt bine și în largul lor, unde „le crește prestigiul” și se distrează: „o singură neplăcere comportă închisoarea: că nu poți ieși când vrei” [3]. Realitățile carcerale apar configurate și în scrierile lui Constantin Stere: *Canalul* [16], dar și *În preajma revoluției* [17]. Zaharia Stancu subliniază, în *Zile de lagăr*, ideea de intimitate, aderând și el la un soi de romantism carceral, fructificând singurătatea prin reculegere și creație. Ioan Ioanid se face cunoscut în același context cu *Inchisoarea noastră cea de toate zilele* [8]. Nicolae Steinhardt constituie însă o culminație a reprezentării literare din perspectiva mântuirii sufletești și a cunoașterii creștine ca acceptare a răului – o experiență fundamentală a trăirii interioare și o mutație spirituală radicală.

Se poate ca o anumită relativitate a persecuțiilor captivității în spațiul românesc să fi relevat în mod vizibil această latură, a luminozității interioare, a umanismului creștin și a împlinirii prin suferință. Altfel nu am

fi avut un Petre Țuțea sau un Mircea Vulcănescu, spre exemplu, și atâția alții. Acolo însă unde proiectul sumbinării ființei a mers până la capăt, conștiințele au fost cu adevărat mutilate și reduse la zero. „Au existat și în țară persecuții ale grupurilor socialiste, organizate la sfârșitul secolului al XIX-lea, mergând până la arestări abuzive și condamnări la închisoare pentru «agitație»; era totuși o mare diferență față de tratamentul distructiv aplicat în Rusia de pildă, și justiția românească păstra deocamdată, chiar în abuzurile ei, un caracter mai degrabă paternalist” [3, p. 33]. Curând însă, când totalitarismul sângeros a intrat cu adevărat pe rol și în România, cu oroarea de la Gherla, Pitești, Canal etc., au încetat să mai răzbată minți strălucite purtând povara carcerii cu înțelepciune și lumină.

Spațiul detenției – realitatea la limita ficțiunii. Însăși varietatea stilistică a scriiturii de detenție și gradul de pregnanță a lumii configurate determină catalogarea unora dintre scrieri drept literare, fie faptul relatat unul real sau o plâsmuire imaginară. D. M. Cristea confirmă judicios această idee: „Variatatea acestor confesiuni este infinită și, mai mult, din punctul de vedere al cititorului nici nu mai contează ce este detaliu material și ce este proiecție a unei imaginații surescitate de suferință (suferința ca literatură!)” [3, p. 37]. Dar, bunăoară, faptul că autorul jurnalului de detenție recurge la expunerea propriilor trăiri și a unei realități exterioare aflate sub imperiul introspecției interioare, lumea înfățișată în ultimă instanță capătă dimensiuni împrumutate ale profilului psihologic și oferă resursele interpretării subiectivizante.

Literaritatea jurnalului de detenție poate însă fi punctual probată urmărind câteva idei de teorie literară. Un articol semnat de Isabelle Daunais, *Le temps dévié du roman* [5], realizează o trecere în revistă a două axe lexicale referitoare la ficțiune pentru a găsi esența literarității și, în fond, situarea graniței dintre realitate și ficțiune. Pe de o parte este vorba de o dimensiune spațială a ficțiunii constituită de expresii ca „lume paralelă”, „lume posibilă”, „univers ficțional”, „imersiune ficțională”, „lume imaginară”, „spațiu diferit de cel în care trăim” etc., pe de altă parte, este vorba despre referințe la ideea de ficțiune din perspectiva temporalității: „încercare a timpului”, „un r-curci al experienței”, iar această din urmă perspectivă în sine produce schimbări ale spațiului printr-o densificare temporală a trăirii. Această experiență a densificării permite o cunoaștere superioară pe care

o putem avea în realitate într-un timp mult mai îndelungat și cu eforturi deosebite sau printr-un concurs extraordinar al circumstanțelor, fără a mai vorbi de ceea ce nu se poate, în genere, întâmpla în timpul pe care îl trăim. Prin urmare, un criteriu care diferențiază cele două realități – una ficțională și celalaltă a trăitului imediat și comun – este viteza derulării experienței, condiționată de atitudinea eului. *Procesul* kafkian, spre exemplu, mizează pe reprezentarea suspendată a timpului așteptării. Condamnatul își așteaptă sentința prins în capcanele angoaselor și fantasmelor proprii care prefigurează fatalitatea unui sistem insurmontabil de funcționare a lumii. Timpul ficțional este, astfel, un timp superior în ordinea scoaterii la suprafață a unei realități interioare impuse ordinii lumii textuale. Chestiunea vitezei și a lentorii determină, în viziunea lui Isabelle Daunnais, susținută de Wallace Stevens, gradul de deviere ficțională a scriiturii: cele care ating limita fantasticului sunt și cele dominate de viteza maximă a experienței, cele mai lente, în schimb sunt scrierile care se află la limita timpul trăit în realitate.

Pornind de la aceste considerații privind viteza unei experiențe drept criteriu de ficționalizare, putem identifica și în viața reală zone în care temporalitatea trăirii capătă un ritm accelerat, determinând o „maturizare” a spiritului într-o direcție sau alta. Astfel, chiar relatările fidele ale unor experiențe teribile pot atinge literalmente o viteză ficțională care împinge imaginile configurate de narațiune în zona convenției simbolice și literare. Aceste cazuri de excepție, care repliază realitatea pe ficțiune, sunt tocmai scrierile despre viața carcerală, care ating, fără efortul depășirii unei realități improbabile, limitele unei lumi probabile. Vorbim în acest caz de spațialitatea care determină viteza temporală a trăirii, față de literatura obișnuită în care spațiul este remodelat în funcție de densificarea temporală, devenind o lume imaginară. Astfel, în cazul literaturii de detenție, terifiantul unei lumi reale instaurază, printr-un simplu exercițiu al transcrierii, reperele ficționalității. Ficționalitatea lumii carcerale nu este un produs al imaginației, ci o imagine recurentă a realității și mai ales o ficționalitate involuntară. Scena din *Arhipelagul Gulag* [18] în care, în timpul unor percheziții, poliștii răstoarnă sicriul cu trupul unui copil pentru a nu admite nicio posibilitatea a subtilizării de probe „dușmănoase”, asemenea altora extrem de numeroase de acest gen, produce efecte de lectură halucinante

care ambiguizează natura detaliului relatat, împingându-l într-o zonă tensionată a literarității.

Prin urmare, statutul cu totul special al acestor scriituri admite încadrări generoase în spațiul literaturii, contrar faptului că valoarea multora dintre ele este subevaluată pe bună dreptate. În părțile ce vor urma articolului de față vom analiza texte care ating plafonul literarității, fie că au sau nu în spate o intenție de ficționalizare, concentrându-ne pe *Jurnalul fericirii* de N. Steinhardt, *Leagănul respirației* de Herta Müller și *O zi din viața lui Ivan Denisovici* de Alexandr Soljenițin, opere care înmănușează în mod diferențiat experiențele eului interior în devenirea condiționată de realitatea damnării, scrieri care reperează subiectivitatea, întreținând profilul literarității prin terifiantul realității înfățișate.

Bibliografie

1. Tudor Argehezi, *Scrieri 13, Poarta neagră*, Editura pentru Literatură, București, 1967.
2. Ruxandra Cesereanu, *Gulagul în conștiința românească. Memorialistica și literatura închisorilor și lagărelor comuniste*, Editura Polirom, București, 2005.
3. D. M. Cristea, *O scurtă introducere în memorialistica detenției*, „Philologica Jassyensia”, An IV, nr. 2, 2008, p. 25-38. http://www.philologica-jassyensia.ro/upload/IV_2_Cristea.pdf (ultima accesare: 15.03.2014)
4. Iordan Datcu, *Folclorul detenției*, „România literară”, nr. 34, București, 2008.
5. Isabelle Daunais, *Le temps dévié du roman*, Le Seuil, „Poétique”, 2004/3, n. 139.
6. Victor E. Frankl, *Doctorul și sufletul*, Editura Roprint, Cluj-Napoca, 2010.
7. Victor E. Frankl, *Omul în căutarea sensului vieții*, Editura Meteor Press, București, 2009.
8. I. Ioanid, *Închisoarea noastră cea de toate zilele*, Editura Humanitas, București, 2013.
9. Primo Levi, *Mai este oare acesta un om?*, Editura Polirom, Iași, 2004.
10. Dan C. Mihăilescu, *Literatura română în postceaușism*, vol. I, Editura Polirom, Iași, 2004.
11. Iulia Pop, *Memorie și suferință*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2010.
12. M. Rădulescu, *Istoria literaturii de detenție la români*, Prefață de Nicolae Balotă, Editura Ramida, București, 1998.
13. Adam Schaff, *Istorie și adevăr*, Editura politică, București, 1982.
14. Ioan Slavici, *Opere*, IX. *Închisorile mele*, Editura Minerva, București, 1978.
15. Statistica victimelor regimului totalitar http://ler.is.edu.ro/~ema/proiecte/totalitarism/totalitarism_statistici.html (ultima accesare: 8.04.2014)
16. C. Stere, *Canalul*, apud D. M. Cristea, *O scurtă introducere în memorialistica detenției*. „Philologica Jassyensia”, An IV, nr. 2, 2008, p. 25-38. http://www.philologica-jassyensia.ro/upload/IV_2_Cristea.pdf (ultima accesare: 15.03.2014)
17. C. Stere, *În preajma revoluției*, ediție îngrijită de Victor Durnea, Editura Fundația națională pentru știință și Artă, București, 2010.
18. Al. Soljenițin, *Arhipelagul Gulag*, Editura Univers, București, 2009.
19. René Wellek, Austin Warren, *Teoria literaturii*, Editura pentru literatura universală, București, 1967.

Anatol Danilișin. Libertatea și magia culorii

Anatol Danilișin aparține noii generații de plasticieni români basarabeni – generație ce s-a lansat în torentul vieții artistice din Republica Moldova acum un deceniu și, care, o dată cu dispariția rigorilor cenzurii fostului regim totalitar, a profitat de liberalizarea survenită după 1985 și a depășit cu mult, prin activitatea sa, fruntariile țării de baștină.

De formație artistică tradițională, absolvent al școlii republicane de arte plastice (actualul liceu „Igor Vieru”) și a facultății de grafică și pictură a Universității de Stat „Ion Creangă” din Chișinău, Anatol Danilișin a evoluat de la o artă esențialmente realistă (cu mici adieri spre impresionism) spre un abstracționism de factură romantică, fără a abandona, însă, întru totul motivul sau detaliul figurativ. Observăm acest lucru atât în „marinele” cât și în „peisajele” sale – peisaje, inspirate de obicei din viața rurală familiară plasticianului și privite, adesea, din perspectiva zborului de pasăre.

Covârșitoare întru înțelegerea metodei de creație a artistului este rolul acordat tușei de culoare, – tușă, ce în ultimă instanță creează întreaga textură heterogenă a pânzelor sale. Rapidă, nervoasă, plină de dinamism, aplicată cu pensula sau cu cuțitul, – tușa în pictura lui Danilișin nu este o categorie auxiliară, menită să asigure fidelitatea desenului sau coloritului. Ea însăși este desen și colorit. Ea are viața sa proprie, – viață transmisă direct atmosferei motivului pictat. De aici provine, probabil, acea afinitate cu stările tranzitorii ale naturii, peisajului, ce emană

Anatol Danilișin s-a născut la 22 mai 1960, în comuna Frasin. Și-a făcut studiile, în perioada 1972-1979, la Liceul de arte plastice Igor Vieru, iar în 1986-1990 – la Universitatea „Ion Creangă”, Facultatea de grafică și pictură. Lucrează în calitate de profesor de arte plastice, în localitatea de baștină, în 1987-1990, iar în perioada 1990-1995 – profesor la școala orășenească de arte plastice pentru elevi din Chișinău.

A participat la numeroase expoziții – la Galeria Brâncuși, la o expoziție de grup în Caunas, Letonia (1991), în România – București, Vatra Dornei, Bacău, în Ungaria, la Budapesta, în orașul Viena (Austria), la Paris (Franța) etc.

de la tablourile pictorului. De aici provine acea predilecție pentru tot ce este în perpetuă schimbare, mișcare, pentru ce este trecător, tranzitoriu, pentru tot ce „plutește pe aripile vântului”. De aici provin acei „zmei” aruncați în văzduhul transparent sau acele „păsări” sumar profilate, ce „străbat” compoziții de tipul „Zborului”.

Constantin I. Ciobanu, 1996

Danilișin trece prin mine ca o furtună care a trecut, trece, repet, ca un munte transformat în mare, ca o fată de 16 ani încleștată în grumazul meu de mascul, ca mașina de curse ce aleargă la Monte Carlo dar care, amar destin, nu reușește niciodată să vadă și cazinourile frumosului regat din cauza prea marii viteze cu care îi străbate șoselele-iepele care trag năvodul cu ciulini din vreun Bărăgan-Bugeac însetat de, cum spuneam, prea multă nemurire într-un Cosmos predestinat morții, anihilării totale.

Danilișin vine, se duce, ciudat de cristalin spre Europa postmodemiștilor și, deși, a pedalat destul bicicleta lui Candinski-Malevici-Pollack, rămâne balcanic, rămâne sud-est european rămâne țăran din nordul Moldovei, rămâne ucenicul lui Gavriil Uric și Anastasie Crimca de la care, habar n-am cum l-a furat pe Matisse și l-a făcut român...

Andrei Vartic, 1995

Pe vremuri, dedicându-i unul dintre romanele mele, ba chiar mai inserând în carte și o duzină de reproduceri după abstracțiile, peisajele și naturile statice plăsmuite de el, argumentându-mi gestul într-un cuvânt aparte, am invitat cititorul să guste și dintr-un alt limbaj decât cel lingvistic, dintr-un limbaj al culorilor surprinse în niște clipe sublime – *visându-se îndrăgostite de ele însele*. De atunci au trecut opt ani și astăzi constat tot atât de fascinat: culorile lui Anatol din textul aproape că al fiecărei noi compoziții, care se citește nu numai potrivit unor canoane consacrate – de la stânga la dreapta și de sus în jos, ci și adesea, sau chiar mai ales, dintr-un centru cromatic (care, de altfel, ca și în cazul centrului de sferă poate fi oriunde) spre margini, ei bine, culorile sale sunt surprinse în aceleași clipe sublime. Însă pe lângă simplitatea

lor copleșitoare de altă dată de a fi, ca și niște flori, de-a-ntregul doar exterior, acum ele și-au adâncit și chiar înmulțit și dimensiunile lor semantice. Astfel că cele mai firești uleiuri și acuarele dau imaginației noastre o libertate interpretativă ce poate fi comparată cu libertatea pe care o avem ascultând o piesă muzicală.

Valeriu Babansky

La o superficială privire, picturile lui Anatol Danilișin par ușor de încadrat după gustul sau știința iubitorilor de artă sau a criticilor de specialitate, rareori coincidenți în opinii. Dacă zăbovești însă mai mult în fața lucrărilor sale, se produce o veritabilă atracție și tulburare. Este semnul cel mai limpede al originalității și valorii artistice evidente, pe care-l impun creațiile sale oricărui privitor avizat sau simplu iubitor de culoare și de frumusețe. Fiecare lucrare conține o implicită invitație la dialog sau decriptare, la înțelegere sau contradicție, în termenii culorii, ai luminii sau întunericului. Măiestria artistului survolează orice impediment tehnic pe care contrastele violente sau absența unor forme explicite le poate induce.

Sugestia devine astfel primordială, purtând semnificațiile unui posibil „conținut”, dar lăsând deplină libertate de „interpretare” privirii și simțirii vizitatorului. Lipsesc până și atât de obișnuitele „chei” prin care titlurile mai lungi încearcă să completeze sensul și înțelesul lucrărilor.

Maestrul Anatol Danilișin este zgârcit la vorbă, dând penelului dreptul primordial în exprimarea universului său atât de complex și inedit.

Giri Trif, 2004

Emilian GALAICU-PĂUN

Figură în repaos

*Pictorului de la Dumnezeu
Anatol Danișișin,
darnic risipitor de frumusețe*

1. „Mo-o-r”, șopti abia venindu-și în fire, dar înspăimântat de cele rostite, își duse numaidecât palma la gură,
2. totuși târziu, căci vocea-i trecu prin gaura din mijlocul palmei și, înșurubându-se în aer, pe spirală, în cercuri tot mai largi, goli spațiul din juru-i: „mo-o-r!”
3. Ca să nu vadă cum se îndepărtează copacii, casele, vietățile și oamenii – unde-unde spre oriunde ori niciunde –
4. lăsându-l într-un gol desăvârșit, își duse mâinile la ochi,
5. totuși târziu, căci privirea-i trecu prin găurile din mijlocul palmelor și, bifurcându-se,
6. își luă lumea-n cap și se tot duse unde-or duce-o ochii.
7. Zăcea nemișcat în capul oaselor, cu palmele deschise spre cer, simțind cum prin mijlocul lor se scurg liniile vieții și sorității și, picătură cu picătură, sudoarea.
8. „De-acum nimeni nu-mi va mai ghici în palmă”, gândi și gându-i se scurse printr-una din găurile din palme.
9. Să nu i se vadă rănilor, au încercat să i le bandajeze, ca unei mumii, dar bandajele s-au scurs prin găurile din palme, și degetele oamenilor, băgate în rană – să creadă! – la fel s-au scurs, lărgindu-i găurile.
10. Hainele de-asemeni, de la mâneci spre poale, i s-au scurs prin găurile din palme, zgândărându-i-le cu nodurile și cusăturile lor, lărgindu-i-le.
11. I s-au scurs încălțările, prăfuite și roase, cu tot cu drumul pe care l-au parcurs.
12. Și cuiele care l-au țintuit locului s-au scurs prin palmele deschise și oarbe, găurindu-le.
13. Adăpostul în care s-a născut i s-a scurs prin găurile din palme, cu tot cu vite și steaua de deasupra

pra, cu tot cu magii veniți să i se închine și pruncii tăiați în locul lui.

14. A luat într-o mână nisip și nisipul i s-a scurs prin găurile din palmă. A încercat să-l adune în cealaltă mână, dar i s-a scurs și din aceasta. „Sunt un Mână-Spartă”, șopti.

15. Zăcea nemișcat, osândindu-și oasele, cu palmele deschise spre cer, simțind cum înfățișarea i se scurge prin găurile din palme: prima impresie mai întâi, adevărata sa față mai apoi, aerul de absență și, la urmă, fața ascunsă, deschisă spre mister.

16. Din brațe și picioare i s-au scurs gesturile, apoi, ca niște fluvii în timpul secetei, brațele și picioarele.

17. Tot ce a îmbrățișat și pe ce a pus mâna vreodată i s-a scurs prin găurile din palme.

18. Noroc de simetria axială, altfel plămâni, rinichii, inima, ficatul, plexul solar etc., etc. s-ar fi îmbulzit să se scurgă printr-o singură gaură și, doamne ferește! s-ar fi putut opri undeva, zăgăzuiind trecerea.

19. Numai creierul, încăpățânatul, nu s-a decis mult timp prin care gaură să se scurgă, căutând

argumente pro și contra pentru fiecare dintre ele.

20. Neamul întreg, viii și morții, i s-a scurs prin găurile din palme: rudele după mamă – prin partea inimii, cele după tată – prin partea dreaptă.

21. Totul în juru-i prinse a se roti, extatic, devenind lumină și muzică a sferelor, dar și această muzică s-a scurs prin palmele găurite-n mijloc, ca două fețe separate ale unui singur disc, deși e greu de închipuit cum pot fi separate fețele aceluiași disc.

22. Timpul însuși s-a scurs prin găurile din palme, fără a-i vindeca rănilor.

23. „Ce clepsidră desăvârșită”, gândi el când ultimele linii și trăsături scurse din palme s-au adunat într-o altă dimensiune, formând aceeași palmă.

24. „De-acum palmele mele vor fi table de legi”, se coagulă, adunându-se pe sine într-o altă dimensiune, gândul scurs prin găurile din palme.

25. „Noroc de simetria axială, mai gândi atunci, altfel cum m-ar fi crucificat dacă aveam o singură mână?”

26. Bandajele, de-asemeni hainele și încălțările, scurse în altă di-

mensiune, i s-au așezat pe trupul scurs într-o altă dimensiune.

27. Tot ce a îmbrățișat și pe ce a pus mâna, scurgându-i-se prin găurile din palme, s-a adunat într-o altă dimensiune.

28. Neamul întreg, viii și morții, scurs prin găurile din palme, s-a înfățișat într-o altă dimensiune: rudele după mamă – în partea inimii, cele după tată – în partea dreaptă.

29. Lumea însăși, scursă prin găurile din palmele sale, s-a transfigurat, căpătând o altă dimensiune; timpul însuși, scurs prin găurile din palmele sale, s-a schimbat la față, fără a-i vindeca rănilor.

30. A luat într-o mână nisip și nisipul i s-a scurs prin gaura din palmă în altă dimensiune. A încercat să-l adune în palma din altă dimensiune, dar el s-a scurs și de-acolo în palma lui de cândva.

31. „Sunt un Mână-Spartă...”, șopti, dar înspăimântat de cele rostite, își duse palma la gură...

32. „...un Mână-Spartă cu dare de mână: *Luați, mâncați...!*”, dar înspăimântat de cele văzute și nevăzute, își duse palmele la ochi...

33.1/3. „...dar lumea nu L-a cunoscut”

Anatol DANILIȘIN

**Balanța dintre timp
și spațiu**

*Lumină neînfrântă de întuneric, ulei pe pânză,
400 × 400 mm, 2014*

Noilor, ulei pe pânză, 500 × 460 mm, 2014

Către acalmie II, ulei pe pânză, 600 × 600 mm, 2014

Dezlănțuiri convulsive, ulei pe pânză, 730 × 550 mm, 2015

Osmoză, ulei pe pânză, 505 × 700 mm, 2014

Ție în cosmos, ulei pe pânză, 500 × 500 mm, 2014

Contraste I, ulei pe pânză, 1.300 × 1.300 mm, 2014

Dialoguri gestuale V, acuarelă pe hârtie, 390 × 540 mm, 2014

Dialoguri gestuale I, acuarelă pe hârtie, 390 × 540 mm, 2014

Fără titlu, artobiect, produse industriale reciclate,
lemn, culoare, 500 × 210 × 90 mm, 2008

Timpul zboară ca pana, artobiect, produse industriale reciclate, scoarță de copac, piatră, o pană, culoare, 500 × 210 × 100 mm, 2008

Tensiuni recurente, ulei pe pânză, 600 × 600 mm, 2014

Descărcări de tensiuni I, ulei pe pânză, 600 × 600 mm, 2014

Registre ascendente I, ulei pe pânză,
800 × 400 mm, 2014

Registre ascendente III, ulei pe pânză,
800 × 400 mm, 2014

Umbră și lumină, ulei pe pânză, 600 × 600 mm, 2014

Către acalmie VII, ulei pe pânză, 450 × 450 mm, 2014

Oliviu FELECAN, Nicolae FELECAN

Structura semantico-sintactică a lexemelor *pe* și *la*

O.F. – dr. în filologie (2004), cadru didactic la Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca, Centrul Universitar Nord Baia Mare. Cărți publicate: *Noțiunea „muncă”. O perspectivă sociolingvistică în diacronie* (2004), *Limba română în context european* (2009), *Un excurs onomastic în spațiul public românesc actual* (2013).

N.F. – prof. univ. dr., latinist. Membru al Societății de Studii Clasice din România, al Societății de Științe Filologice din România și Société de Linguistique Romane din Franța. Autor a numeroase lucrări științifice de specialitate.

The semantic-syntactic structure of the lexemes *pe* and *la*. Based on the most representative Romanian specialised writings, the present study revisits the idea of conversion of parts of speech, focusing on the lexemes *pe* ('on') and *la* ('at'). The article aims at supporting Drașoveanu's opinion, regarding the need to discriminate between the prepositional and morphemic values of *pe*, and the prepositional and adjectival values of *la* respectively. This delineation may also help eliminate the limitations that exist in defining the syntactic functions of the terms that the aforementioned lexemes precede.

0. În prezentul articol ne propunem să reluăm discuțiile despre valorile sintactico-semantice ale lexemelor *pe* și *la*, spre a vedea urmările pe care acestea le au în interpretarea faptelor gramaticale.

În mod tradițional, *pe* și *la* sunt trecute în categoria prepozițiilor și, cel mai adesea, analiza se face la acest nivel, eventual anumite poziții pe care le au în precizarea unor funcții sintactice sunt trecute în categoria excepțiilor. Situațiile concrete evidențiază însă faptul că asemenea abateri pot fi încadrate, cu riscuri minime, în repere bine definite. Și aceste situații dorim să le expunem în cele ce urmează.

În calitate de prepoziții, întocmai ca întregul corpus din care fac parte, *pe* și *la* nu au un conținut semantic, ci „împreună cu termenul care îi urmează formează o unitate sintactică,

un grup prepozițional subordonat unui termen (regent) prin care se încadrează într-o unitate sintactică superioară” (GALR I: 612). Valorile lor comune sunt circumstanțiale (locativă și temporală):

Stă pe scaun. Merge pe trotuar. Vine pe 2 martie.

Stă la noi. Merge la școală. Vine la ora 5,

iar altele sunt specifice fiecăreia în parte și pe acestea dorim să le subliniem.

1. Lexemul *pe*

Un prim aspect se referă la realizarea complementului direct cu *pe*, acest lexem fiind sau nu prepoziție. În caz afirmativ, ea contravine definiției complementului direct: „obiectul asupra căruia se exercită o acțiune sau care este rezultatul unei acțiuni” (GA II: 153), aceasta însemnând funcția cazului fără prepoziție, adică, în termenii lui Drașoveanu, „acuzativul generator al funcției prin el însuși”; în caz negativ, *pe* nu este prepoziție.

Lucrările care s-au ocupat de această problemă l-au considerat un „segment de expresie al categoriei gramaticale” (Drașoveanu 1997: 107), numindu-l „morfem” sau „flectiv”. Primul care o face este Nicolae Drăganu în *Morfemele românești ale complementului în acuzativ și vechimea lor*, lucrare apărută la București, în anul 1943. În cartea postumă, *Elemente de sintaxă a limbii române*, București, 1945, același Drăganu numește, din nou, acest lexem prepoziție (v. Drașoveanu 1984: 108-111 și 1997: 107-112). Iorgu Iordan *et al.* (1967: 281) îl văd ca indicând „rolul de complement direct”, dar îl cuprind în capitolul *Prepoziția* (p. 275). Mircea Zdrengea arată că, în situația în care „substantivul în acuzativ e nume de ființă (mai ales de persoană), el este precedat de *pe*, care este considerat ca morfem (semn caracteristic) al acuzativului-obiect direct” (Zdrengea, 1970: 74). Și Dumitru Irimia împărtășește ideea de morfem al acestui *pe* (Irimia 1983: 115), chiar dacă uneori îi spune și „prepoziție-flectiv” („prepoziție-morfem”), dar este convins că „**acuzativul neprepozițional** (precedat sau nu de morfemul **pe**) se impune ca marcă distinctivă a funcției de **complement direct**” (sublinierile sunt ale autorului) (Irimia 1997: 414).

Pentru că în lucrările amintite nu a fost demonstrată dihotomia lui *pe* prepoziție și *pe* morfem, ci doar enunțată, D. D. Drașoveanu întreprin-

de (1978: 11-32; 1997: 107-112) o analiză aprofundată, cu argumente ce nu pot fi puse la îndoială. „Ca procedeu de bază și dihotomizant absolut”, Drașoveanu propune substituirea¹ unui „personal” printr-un „nepersonal” și oferă două „cupluri” de exemple, a. (a_1, a_2) și b. (b_1, b_2):

a. a_1 *Ne bazăm pe Ion.*

a_2 *Ne bazăm pe contribuția lui Ion.*

b. b_1 (*Îl*) *prețuim pe Ion.*

b_2 *Prețuim contribuția lui Ion.,*

din care trage următoarea concluzie: „în timp ce în a. *pe* nu este angajat în substituție, *pe* din b. *este substituit* („pleacă”) împreună cu (odată cu) *Ion*; *pe* din b. se dovedește astfel ca fiind *intraacuzativă*, confirmând și ilustrând *ipso facto* calitatea de flectiv, de marcă² a Ac_1 , comparabilă cu o desinență (care și ea „ar pleca” odată cu cuvântul la care este aglutinată), spre deosebire de *pe* din a., prepoziția – *extraacuzativă*” (sublinierile aparțin autorului) (Drașoveanu 1997: 109).

Ca urmare, conchide Drașoveanu: „Există doi *pe*, radical și obiectiv deosebiți”; „Spre deosebire de prepoziția *pe*, exterioară acuzativului, flectivul *pe* este parte intrinsecă a structurii Ac , „personal” și-i întărește calitatea de caz prin el însuși funcțional – funcția acuzativă” (Drașoveanu 1997: 110; v. și Neamțu 2008: 325).

Pe de altă parte, în acest mod, se rezolvă și problema definiției complementului direct, care, după autorul citat, trebuie să cuprindă, „necesar și suficient”, două trăsături: „este complementul acuzativ – Ac_1 – cu sau fără flectivul *pe* (El este și se numește direct, pentru că nu are la stânga lui prepoziție); arată obiectul acțiunii. (Această trăsătură trebuie cuprinsă în definiția complementului direct pentru a exclude un alt Ac_1 , acuzativul timpului – complement de timp)” (p. 112).

Acceptarea unui *pe* morfem se regăsește și la alți gramaticieni, precum G. G. Neamțu (1977; 2008), Bejan³ (1995), M. Vulișici-Alexandrescu (1995), N. Felecan (2002).

Gramatica limbii române, ediția 2005 ș. u., nu aduce clarificările așteptate, din moment ce se afirmă că „poziția sintactică a complementului direct exprimată printr-un substantiv, dependentă de un verb tranzitiv, este compatibilă cu două modalități de expresie: *cazuală*,

prin acuzativul neprepozițional, și *prepozițională*, realizată cu acuzativul cu *pe*” (GALR II: 375).

Putem intui totuși o oarecare rețineră manifestată în expresia „acuzativul cu *pe*”, care face obiectul unor reveniri pe parcursul prezentării acestei funcții sintactice. „*Pe* nu reprezintă, în această poziție sintactică, un centru de grup prepozițional, ca în celelalte situații, rolul tematic fiind atribuit în exclusivitate de centrul verbal și, de aceea, se păstrează neschimbat, în prezența sau în absența prepoziției: *Am ajutat pe elev / elevul / un elev.* (Beneficiar), *Am întâlnit pe studenți / niște studenți / studenții.* (Pacient), *Am ajuns din urmă pe drumeț / drumețul.*” (Țintă) (GALR II: 378). Totuși, suprapunerile manifestate în utilizarea complementului direct cu *pe* și fără *pe*, „pun în evidență faptul că, în conștiința vorbitorilor, *pe* ajunge să fie simțit *ca o marcă a complementului direct* (s.n.)³. În această calitate, *pe* se folosește peste tot unde poate elimina o confuzie între subiect și complementul direct” (GALR II: 379).

Ca atare, e greu de explicat de ce o lucrare atât de importantă ca aceasta, care a pus un accent deosebit și pe terminologie, lasă în suspensie tocmai o problemă terminologică, eludând, cum spunea și G. G. Neamțu, „principiul exclusivității mijloacelor de relaționare a termenilor (ori acord ori prepoziție, ori caz ori prepoziție etc., nu și unul și altul)” (Neamțu 2014: 528), deși reiese clar că acest *pe* nu poate fi prepoziție din moment ce „*nu reprezintă un centru de grup prepozițional, ca în celelalte situații*”.

Având în vedere această abordare ambiguă, considerăm că trebuie să împărtășim punctul de vedere al lui Drașoveanu, care preciza în concluzia finală: „flectivul *pe* există și se reclamă cu necesitate acceptat⁵. Am zice, dacă nu ar exista, ar trebui inventat. A nu accepta flectivul *pe* înseamnă a refuza singura definiție posibilă a complementului direct” (Drașoveanu 1997: 112).

2. Lexemul *la*

Probleme ridică și *la* în enunțuri precum *A mâncat la plăcinte.*, *A băut la apă.*, în care unele gramatici consideră că avem a face cu un complement direct cu prepoziția *la*. „Uneori complementul direct, se spune

în GA II, poate fi exprimat printr-un substantiv nearticulat, de obicei la plural, precedat de prepoziția *la*”, cu specificarea că are o „valoare afectivă” și „exprimă o cantitate mare”: „*Românii, crezând a-și asigura libertatea și a stinge aristocrația, se puneau de ucideau la aristocrați*”, Bălcescu (GA II: 156; v. și Coteanu 1982: 58).

M. Avram plasează construcția în categoria excepțiilor reale: „Excepții reale sunt, rar, ... și unele construcții cu valoare cantitativă în care apar prepoziții ca *la* și *peste*: *Am mâncat la plăcinte!*, *Am mâncat peste zece.*” (Avram 1997: 370).

Se poate deduce cu ușurință din aceste exemple că *la* nu are valoare de prepoziție, idee împărtășită și de alți gramaticieni. Corneliu Dimitriu, de pildă, susține că „în situații de acest fel, *la*, care indică o cantitate mare nehotărâtă, nu mai reprezintă o prepoziție, ci a devenit, prin conversiune, un adjectiv cantitativ ce îndeplinește pe lângă substantivul pe care îl precede funcția sintactică de atribut, astfel încât substantivul precedat de atributul adjectival *la* – îndeplinind funcția sintactică de complement direct – se află la acuzativul **fără prepoziție** (și nu cu așa-zisa prepoziție *la*” (Dimitriu 2002: 1381).

Folosind metoda substituției, ca și în situația lui *pe*, *la* poate fi substituit prin zero (ceea ce înseamnă că este înlăturat) sau prin adjectivul (*foarte*) *mult*, *multă*, fără ca sensul să se schimbe⁴ (v. Felecan 2002: 50), față de situația în care *la* este prepoziție:

A mâncat la plăcinte. / *A mâncat plăcinte.* / *A mâncat (foarte) multe plăcinte.*

A ajuns la gară. / **A ajuns gară.*; *Copilul este la țară.* / **Copilul este țară.*

3. Alte valori ale lui *la* și *pe*

În anumite contexte, *pe* și *la*, alături de *peste*, *sub*, „se apropie de statutul de semiadverbe cu rol de aproximare”: *Ne întâlnim în oraș pe la ora 10.*, *A prejudiciat statul cu peste 10 milioane.*, *A ratat recordul mondial cu sub 10 sutimi.* (GALR I: 587).

Deși în acest paragraf nu este menționat și lexemul *la*, și el are valoare de aproximare în contexte similare, menționate la cap. *Prepoziția*, de

unde cităm: „Unele prepoziții au suferit modificări semantico-sintactice, încetând să funcționeze ca elemente de relație”, având „statut apropiat de al unor semiadverbe (și pot fi omise, fără consecințe gramaticale), exprimând aproximarea când sunt însoțite de numerale: *Merele costă la / peste / sub 2 lei kilogramul.* (GALR I: 630) / *Merele costă 2 lei kilogramul.* / *Ne întâlnim în oraș la ora 10.* / *A prejudiciat statul cu 10 milioane.* / *A ratat recordul mondial cu 10 sutimi.*

Așadar, valorile de *prepoziție* vs. *flectiv / adjectiv / semiadverb* al acestor două cuvinte pot fi probate, în orice context, prin procedeul substituției cu zero, respectiv adjectivul *mult*, *-ă*. Când substituția denaturează sensul enunțului înseamnă că ne găsim în prezența prepoziției (*pe* sau *la*), iar când nu dăunează înțelesului avem una dintre celelalte situații.

Avantajul vizibil și de necontestat al acceptării acestei ipostaze se vedește în chiar definițiile funcțiilor sintactice ale numelor în fața căroră se află lexemele în cauză. Admițând valorile propuse, dispare orice intersecție a situațiilor fără prepoziție vs. cu prepoziție, și, de la un raport de încrucișare, greu de definit, se ajunge la unul de separare, de excludere, definibil prin chiar valorile actuale ale acestor cuvinte.

Note ■

¹ Procedeul substituției este „atotcuprinzător”. În situațiile de variație liberă, de opoziție animat / nonanimat și de pasivizare, *pe* flectiv dispare, în timp ce *pe* prepoziție rămâne: (*Îl văd pe copil / văd copilul.*

Mână pe mână spală / O mână spală cealaltă mână.

Cui pe cui se scoate / un cui scoate alt cui.

Eu îl văd pe Ion / Ion este văzut de mine.,

față de:

*Vina cade pe Ion / *Vina cade Ion.*

*Am verificat efectul pe noi înșine. / Efectul a fost verificat pe noi înșine. / *Efectul a fost verificat noi înșine.*

² Drașoveanu folosește pentru situațiile în care cazul, prin el însuși, este generator al funcțiilor sintactice notația $C_1 (N_1, G_1, D_1, Ac_1)$, respectiv C_3 , pentru funcțiile realizate prepozițional (cazul este cerut de prepoziții) (1997: 82, 94-100).

³ Dumitru Bejan chiar cere „să se impună de către forurile competente și să fie introduse în manualele școlare delimitarea dintre: **pe** prepoziție, când stă în fața unor complemente indirecte (*S-a supărat pe Vasile*) și circumstanțiale de loc (*Stă pe bancă*), de timp (*Vine pe vreme rea*) și de mod (*Îi zice pe nume*); și **pe** morfem, când stă în fața complementului direct, unde are numai valoare de semn, de marcă a acestei părți de propoziție exprimate prin substantive care denumesc persoane și prin pronume și numerale care se referă atât la persoane, cât și la lucruri” (Bejan 1995: 319).

⁴ Valoarea de marcă a complementului direct apare și în GALR I: „Articularea substantivului precedat de *pe*, marcă a complementului direct (s. n.), se supune aceluiași reguli: ...” (p. 615); „Golită de sens, *pe* funcționează ca marcă sintactică a poziției de complement direct” (p. 627).

⁵ El mai există, cu foarte slabă frecvență, încă în trei cazuri: atribut acuzativ: *Invidia lor pe Ion era vădită.*, nume predicativ acuzativ: *Invidia lor era pe Ion.*, element predicativ suplimentar acuzativ: *Invidia lor, eu le-o credeam (știam, bănuiam, ...) pe Ion.* (Drașoveanu 1997: 112; Neamțu 1977; 2008: 324-326).

⁶ Situația este identică și când este vorba de nominativ: *A venit la lume.*, *Au venit la oameni.*, unde *lume* și *oameni* sunt subiecte în nominativ fără prepoziție, la poate dispărea sau poate fi echivalat cu același adjectiv, *mult*, *multă*: *A venit lume.* / *A venit multă lume.*, *Au venit oameni.* / *Au venit mulți oameni.*

Bibliografie

- Avram 1997 = Mioara Avram, *Gramatica pentru toți*, Editura Humanitas, București.
- Bejan 1995 = Dumitru Bejan, *Gramatica limbii române. Compendiu*, Editura Echinoc, Cluj-Napoca.
- Coteanu 1982 = Ion Coteanu, *Gramatica de bază a limbii române*, Editura Albatros, București.
- Dimitriu 2002 = Corneliu Dimitriu, *Tratat de gramatică a limbii române, II Sintaxa*, Editura Institutul European, Iași.
- Drașoveanu 1978 = D. D. Drașoveanu, *De la morfemul pe la un sistem al determinanților substantivului*, în *Probleme de sintaxă*, volum îngrijit de Onofrei Vingheler, Cluj-Napoca, p. 11-32.
- Drașoveanu 1997 = D. D. Drașoveanu, *Teze și antiteze în sintaxa limbii române*, Editura Clusium, Cluj-Napoca.
- Drăganu 1943 = Nicolae Drăganu, *Morfemele românești ale complementului în acuzativ și vechimea lor*, București.
- Drăganu 1945 = Nicolae Drăganu, *Elemente de sintaxă a limbii române*, București.
- Felecan 2002 = Nicolae Felecan, *Sintaxa limbii române. Teorie. Sistem. Construcție*, Editura Dacia Educațional, Cluj-Napoca.
- Felecan 2010 = Nicolae Felecan, Daiana Felecan, *Cu privire la unele componente (necircumstanțiale)*, în „Dacoromania”, nr. 1, p. 35-47.
- GA (I, II) = *Gramatica limbii române*, I-II, Editura Academiei RSR, București, 1966.
- GALR (I, II) = *Gramatica limbii române*, vol. I Cuvântul, vol. II Enunțul, Editura Academiei Române, București, 2005.
- Irimia 1997 = Dumitru Irimia, *Gramatica limbii române. Morfologie. Sintaxă*, Editura Polirom, Iași.
- Neamțu 1977 = G. G. Neamțu, *Predicatul nominal și determinanții săi. Probleme și analiză (Rezumatul tezei de doctorat)*.
- Neamțu 2008 = G. G. Neamțu, *Teoria și practica analizei gramaticale. Distincții și... distincții*, Editura Paralela 45, Pitești.
- Neamțu 2014 = G. G. Neamțu, *Studii și articole gramaticale*, Editura Napoca Nova, Cluj-Napoca.
- Vulișici-Alexandrescu, Maria, *Sintaxa limbii române*, Editura Imprimeriei de Vest, Oradea, 1995.

Carolina POPUȘOI

Calcuri de diateză verbală nerecomandate în limba română din Basarabia

C.P. – dr. în filologie la Universitatea din București (2002), cercetător științific la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” din București (din 1999). A publicat *Micul dicționar academic* (MDA, vol. I-IV, 2001-2003, coautor), *Structuri sintactice ale limbii române cu element predicativ suplimentar* (2002), *Limba română actuală din Basarabia. Particularități morfosintactice și lexicosemantice* (2013).

Unrecommended voice calques in the Romanian spoken in Bessarabia. Voice calques are included under morphological calques. Unlike other types of calques, morphological calques do not show a high degree of diversity. This is explained by the fact that morphology is one of the fields with higher resistance to foreign influence. In the Romanian spoken in Bessarabia, voice calques are characterized by imitation from Russian of the reflexive voice (in cases where literary Romanian requires the use of the active voice) and, in rarer cases, the active voice (in cases where standard Romanian recommends the use of the reflexive voice). Similar to other types of unrecommended calques, voice calques lead to degradation of the language in this linguistic area.

Calcurile de diateză verbală fac parte din categoria calcurilor morfologice, care, la rândul lor, se încadrează în clasa calcurilor gramaticale. Calcurile morfologice au ca trăsătură distinctivă imitarea, după o limbă străină, a unor paradigme morfologice. Spre deosebire de alte tipuri de calcuri, cele morfologice nu au o diversitate atât de mare. Acest aspect se explică prin faptul că morfologia este un domeniu mai rezistent la influențe străine [vezi și: Brâncuș (1994), Berejan (2007)]. Calcurile morfologice nerecomandate din româna din Basarabia constau în preluarea *ad litteram*, din limba rusă, a unor categorii morfologice. Cel mai întâlnit tip de calc morfologic nerecomandat din acest spațiu lingvistic ține de diateza verbală. Calcul în discuție se caracterizează prin imitarea, după limba rusă, a diatezei

reflexive (în situația în care limba română literară impune utilizarea diatezei active) și, mult mai rar, a diatezei active (în cazul în care româna literară recomandă folosirea diatezei reflexive).

Calchiera diatezei reflexive

În limba română din Basarabia, calcurile de diateză nerecomandate se manifestă, în special, prin preluarea diatezei reflexive din limba rusă, fără a ține seama că, în româna literară, nu orice verb sau nu orice sens al verbului este compatibil cu categoria reflexivului.

Sub aspectul reflexivității, limba rusă are un sistem mult mai dezvoltat față de limba română, ceea ce determină ca, în româna din stânga Prutului, abaterile de la paradigma diatezei active să fie într-un număr relativ mare.

Calchiind diateza reflexivă, după limba rusă, românii basarabeni creează adesea forme verbale reflexive inexistente în româna literară. Spre exemplu: **a se încânta*¹ pentru *a fi încântat*, *a fi fascinat*, <cf. rus. *восхищаться*>; **a se greși* pentru *a greși*, <cf. rus. *ошибиться*>. În limba română literară, verbul *a încânta* apare doar la diateza activă, pe când, în rusă, acesta are atât valoare activă (cf. rus. *восхищать*), cât și reflexivă (cf. rus. *восхищаться*). De asemenea, în limba română literară, verbul *a greși* este utilizat doar la diateza activă, pe când, în rusă, elementul verbal în discuție este exclusiv reflexiv (cf. rus. *ошибиться*).

Greșelile de diateză, comise prin calchiere, după tiparul reflexiv din limba rusă, sunt specifice, cu precădere, stilului colocvial. De exemplu:

**a se atârna* pentru *a avea o anumită atitudine / un anumit comportament față de ceva / de cineva* (vezi **a se atârna serios față de muncă* pentru *a avea o atitudine serioasă față de muncă*, <cf. rus. *относиться серьезно к труду*>);

**a se cunoaște* pentru *a cunoaște* (vezi **El s-a cunoscut cu greutatele vieții încă din copilărie* pentru *El a cunoscut greutatele vieții încă din copilărie*, <cf. rus. *Уже с детства, он ознакомился с жизненными трудностями*>); [Această restricție de diateză se aplică pentru situațiile în care complementul este exprimat printr-un substantiv inanimat. Când însă complementul este actualizat printr-un nume cu trăsătura [+ Animat], verbul examinat se poate construi și cu diateza reflexivă. Vezi *Ion s-a cunoscut cu Maria în timpul facultății*];

**a se deschide* pentru *a deschide*, *a inaugura* (vezi **Ne deschidem mâine* pentru *Deschidem / inaugurăm mâine*, <cf. rus. *Мы открываемся завтра*>);

*a **se determina** pentru a determina, a (se) clarifica, a (se) decide, a (se) hotărî, a stabili (vezi *a se determina de partea cui este pentru a (se) clarifica / a (se) decide / a (se) hotărî / a stabili de partea cui este, <cf. rus. *определиться на чьей он стороне*>);

*a **se greși** pentru a greși (vezi *M-am greșit și de data aceasta pentru Am greșit și de data aceasta, <cf. rus. *Я ошиблась и на этом раз*>);

*a **se împărtăși** pentru a împărtăși (vezi *a se împărtăși cu impresiile pentru a împărtăși impresiile / a împărtăși din impresii, <cf. rus. *поделиться впечатлениями*>); [În asemenea împrejurare, verbul a împărtăși poate fi însoțit însă de reflexivul în dativ. Vezi *a-și împărtăși impresiile*];

*a **se împărți** pentru a împărți (vezi *a se împărți cu fratele pentru a împărți (ceva) cu fratele, <cf. rus. *поделиться с братом*>);

*a **se încânta** pentru a fi încântat, a fi fascinat (vezi *a se încânta de priveliște pentru a fi încântat / fascinat de priveliște, <cf. rus. *восхищаться зрелищем*>);

*a **se începe** pentru a începe (vezi *Se începe spectacolul / ploaia pentru Începe spectacolul / ploaia, <cf. rus. *Начинается спектакль / дождь*>);

*a **se învăța** pentru a învăța (vezi *El se învață la facultate. pentru El învață la facultate, <cf. rus. *Он учится на факультете*>);

*a **se ocupa** pentru a studia, a învăța (vezi *a se ocupa la engleză pentru a studia / a învăța / a-și face temele la engleză, <cf. rus. *заниматься по английскому*>);

*a **se primi** pentru a rezulta, a reieși, a decurge (vezi *Se primește că eu sunt vinovat de toate pentru Rezultă / reiese / decurge că eu sunt vinovat de toate, <cf. rus. *Получается что во всем виноват я*>);

*a **se primi** pentru a se crea (vezi *S-a primit o neînțelegere pentru S-a creat o neînțelegere, <cf. rus. *Получилось недоразумение*>);

*a **se primi** pentru a ieși, a izbuti, a reuși (vezi *Nu mi se primește acest lucru pentru Nu-mi iese / nu-mi reușește acest lucru; Nu izbutesc / nu reușesc să fac acest lucru, <cf. rus. *Это мне не получается*>);

*a **se privi** pentru a părea, a se prezenta, a se vedea (vezi *Cum se privește rochia cu centură? pentru Cum pare / cum se prezintă / cum se vede rochia cu centură?, <cf. rus. *Как смотрятся платье с ремнем?*>);

*a **se răsplăti** pentru a (se) achita, a plăti (vezi *a se răsplăti cu cineva pentru a (se) achita / a plăti o datorie față de cineva, <cf. rus. *расплативаться с кем-то*>);

**a se râde* pentru *a râde* (vezi **El se râde de colegi* pentru *El râde de colegi*, <cf. rus. Он смеется над коллегами>);

**a se reține* pentru *a mai rămâne undeva*; *a ajunge (undeva) mai târziu din cauza reținerii de către cineva sau de ceva* (vezi **M-am reținut la școală* pentru *Am mai rămas la școală (și de aceea am ajuns așa de târziu)*, <cf. rus. Я задержалась в школе>);

**a se scăpa* pentru *a ieși dintr-o încurcătură, dintr-o situație grea*; *a se salva, a scăpa* (vezi **Trebuie să ne scăpăm singuri* pentru *Trebuie să ieșim singuri din încurcătură / din această situație grea*; *Trebuie să scăpăm singuri din încurcătură / din această situație grea* <cf. rus. Надо спастись самим>);

**a se schimba* pentru *a schimba* (vezi **a se schimba cu locurile / cu rolurile* pentru *a schimba locul / rolul cu cineva*, <cf. rus. поменяться местами / ролями>); [În asemenea situații, verbul *a schimba* admite însă reflexivul în dativ. Vezi *a-și schimba locurile / rolurile*];

**a se străui* pentru *a se sili, a se strădui* (vezi **a se străui să nu greșească* pentru *a se strădui să nu greșească*, <cf. rus. стараться не ошибиться>); [În limba română literară, verbul *a străui*, pe lângă faptul că este nereflexiv, are cu totul alte sensuri față de rusescul *стараться*];

**a se șopti* pentru *a șopti* (vezi **Frunzele parcă se șoptesc între ele* pentru *Frunzele parcă șoptesc între ele*, <cf. rus. Листья будто шепчутся между собой>);

**a se şușoti* pentru *a şușoti* (vezi **Fetele se şușotesc des în pauze* pentru *Fetele şușotesc des în pauze*, <cf. rus. Девчонки часто шушукуются / шепчутся на переменях>) etc.

Din exemplele prezentate mai sus, este evident că, în urma calchierii diatezei reflexive, după limba rusă, românii din stânga Prutului au creat fie forme verbale reflexive inexistente în româna literară, fie forme reflexive nespecifice pentru un anumit sens al verbelor polisemantice. Uneori, după cum s-a observat, odată cu diateza, s-a calchiat, după limba rusă, și sensul verbului din limba de origine (vezi **a se ocupa*, **a se primi*, **a se privi*, **a se reține* etc.).

Calchiera diatezei active

În raport cu calchiera diatezei reflexive, în spațiul lingvistic basarabean, calchiera diatezei active este un fenomen mult mai rar. În astfel de si-

tuații, se preia diateza activă din limba rusă, în situația în care româna literară impune utilizarea diatezei reflexive. Adesea, în asemenea cazuri, în limba română standard, se folosește reflexivul în dativ. Spre exemplu:

**a însuși* pentru *a-și însuși* (vezi **a însuși lecția* pentru *a-și însuși lecția*, <cf. rus. *усвоить урок*>);

**a odihni* pentru *a se odihni* (vezi **El odihnește* pentru *El se odihnește*, <cf. rus. *Он отдыхает*>);

**a risca* pentru *a-și risca...* (vezi **a risca cu viața / cu sănătatea* pentru *a-și risca viața / sănătatea*, <cf. rus. *рисковать жизнью / здоровьем*>).

Credem că numărul ne semnificativ de calcuri de diateză activă, după limba rusă se explică prin faptul că verbele la diateza activă din această limbă, de obicei, au această trăsătură și în limba română literară.

Deși, în raport cu alte categorii de calcuri, cele de diateză (reflexivă și activă) nu sunt atât de numeroase, asemenea abateri duc la degradarea limbii române din stânga Prutului. În lucrările de specialitate, aspectul analizat aici poate fi urmărit și la: Mândăcanu (1987), Mătcaș (1995), Guțu (1998), Condrea (2001), Popușoi (2013).

Note ■ ¹ În acest articol, asteriscul (*) indică faptul că asemenea verbe și structuri din româna de la Est de Prut sunt nerecomandate.

- Bibliografie** ■
1. S. Berejan, *Degradarea vorbirii orale într-un stat în care funcționează paralel două limbi oficiale*, în *Itinerar sociolingvistic*, Casa Limbii Române, Chișinău, 2007, p. 98-105.
 2. Gr. Brâncuș, *Vitalitatea limbii române*, în *Limba Română*, Chișinău, 1994, nr. 5-6, p. 28-33.
 3. I. Condrea, *Norma literară și uzul local*, Firma Editorială Poligrafică Tipografia Centrală, Chișinău, 2001.
 4. V. Guțu, *Dicționar al greșelilor de limbă*, Editura Arc, Chișinău, 1998.
 5. N. Mătcaș, *De la grotesc la sublim*, Editura Revista „Limba Română”, Chișinău, 1995.
 6. V. Mândăcanu, *Cuvântul potrivit la locul potrivit*, Ediția a II-a, Editura Cartea Moldovenească, Chișinău, 1987.
 7. C. Popușoi, *Limba română actuală din Basarabia. Particularități morfosintactice și lexico-semantice*, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, Colecția Aula Magna, București, 2013.

Cristinel MUNTEANU

Un eveniment literar: *Serata crăițelor* de Valentin Popa

A literary event: *Serata crăițelor* by Valentin Popa. In this review I have tried to draw attention to the recent publication of a Romanian valuable novel, which belongs to Valentin Popa, a writer from Brăila. The intrigue of the book is the following: a writer observes that the real persons who are taken as a model for his literary characters go through real incidents, they even die sometimes. It seems that a mysterious force comes out from literature, influencing the real life.

După ce am parcurs romanul lui Valentin Popa*, *Serata crăițelor* (Editura Istros, Brăila, 2013, 276 p.), am avut sentimentul că mă aflu în fața uneia dintre cele mai bune cărți de beletristică românească apărute după '89. Fără îndoială, opera aceasta merită o tratare mai amănunțită și un condei critic mai priceput, însă m-am gândit că – până la o atare analiză pătrunzătoare – n-ar fi rău acum să încerc (măcar) să trezesc interesul eventualilor cititori față de ea.

Despre ce este vorba, pe scurt, în acest roman? Povestitorul (un bărbat de vârstă mijlocie, al cărui nume va rămâne, până la sfârșit, ne-

cunoscut) primește, într-o zi, o invitație bizară: aceea de a colabora „voluntar” cu Institutul de Igienă Mintală (condus de o somitate, Paul Băloiu) din acel oraș. Colaborarea (află el apoi de la un presupus angajat al institutului, Ilie Pamfil) ar consta în furnizarea de informații amănunțite despre un coleg de-al său de cancelarie, profesorul și scriitorul Emil Boldean. Povestitorul este oarecum șantajabil din cauza unei întâmplări erotice din trecut, așa că nu se poate eschiva. Are și experiență de psiholog, deci nu i-ar veni prea greu să-și supravegheze cu atenție colegul, observând toate transformările sufletești ale acestuia.

Dar de ce ar prezenta atâta interes cazul scriitorului Boldean (internat, pentru o perioadă, la acel institut)? Fiindcă – îi comunică Pamfil povestitorului – el pretinde, de la o vreme, că are pe conștiință niște crime... Ce fel de crime? Scriitorul are o teorie în care, la început, nici el nu prea crede: „Mi se întâmplă des în ultima vreme să constat că persoanele pe care le folosesc ca modele în povestirile mele pătesc câte ceva. Mor, chiar!” (p. 42). Puțin câte puțin însă capătă încredințarea că este „asasinul persoanelor folosite ca modele” în scrierile sale (p. 55). Curios este că oamenii reali ce stau la bază personajelor literare (cele principale, de regulă) scapă uneori cu viață, dacă profilul lor psihologic este doar schițat, tratat superficial de către scriitor. De pildă, Gigi Perișoară (adică Iorguțu, dintr-o povestioară amuzantă) este împușcat accidental la o vânătoare și supraviețuiește, cu o pierdere, ce-i drept, deoarece i se amputează piciorul rănit. Nu la fel de norocoși sunt, totuși, Dan Danțiș, Sandu Bulancea, Virgil Caraulă și alții, care mor în condiții, de cele mai multe ori, stupide.

Boldeanu caută să-l convingă în permanență pe narator de adevărul teoriei sale; de aceea, el îi aduce numeroase dovezi, dându-i să citească diverse povestiri și informându-l care sunt persoanele reale (decedate între timp) din spatele personajelor construite literar. Crede, din ce în ce mai mult, că un fel de „forță” a imaginației sale iese din literatură și acționează asupra realității în care trăiește. Povestirile care compun materia romanului (ce ajung, spre lectură, atât la narator, cât și la Ilie Pamfil) se pot citi și separat. Foarte bine scrise sunt *Ascuțitorii de cuțite* și *Prăbușirea*, de exemplu. Aceasta din urmă poate fi socotită, întrucâtva, și o „punere în abis”. Lecturând-o, ne putem întreba (cum face și povestitorul-spion) dacă nu cumva personajul Icsulescu din ea este chiar Pamfil, ca ucenic al lui Satana (alias Băloiu?); Nichi Arieșanu pare a fi Boldean însuși. Nu lipsește, ca motiv, pactul cu diavolul.

Subiectul romanului este complicat și ținut cu măiestrie. Cere o lectură atentă și chiar repetată, pe alocuri. Lumea înfățișată nu poate fi ruptă complet de contextul particular și istoric în care scriitorul a trăit înainte de '89 (mai ales că Revoluția l-a prins pe autor cu aproximativ jumătate din roman în sertar; restul a fost scris mai aproape de data publicării). Felul în care Securitatea monitoriza intelectualii și racola informatorii, pe atunci, oferă unele indicii de interpretare. Acestui aparat de opresiune și de supraveghere pare că nu-i scapă nimic. Seamănă cu un „supraom” și este numit undeva fie Satana, fie Principele: „Orice vorbă, orice aluzie, orice glumă răutăcioasă poate interesa pe principele nostru.” (p. 106). Puterea și-o trage din „bârfă”. Cum arată? „Nu știi cum arată – zice Icsulescu –, în tot cazul, nu cu coadă și coarne, cum își imaginează cei proști. Noi însă nu-i cunoaștem decât glasul. De văzut, nu l-a văzut nimeni pentru că nu se arată. Dar există, băiete, există și în clipa asta să știi că el ne ascultă.” (p. 117).

Însă cartea nu trebuie citită neapărat într-o asemenea grilă de lectură. Drama lui Emil Boldean, care nu mai poate scrie de teamă să nu comită alte crime, felul în care se raportează el la realitate oferă suficient material de reflecție criticilor literari (și nu numai lor). Cu cât insistă mai mult privirea lui Boldean asupra unei persoane și cu cât devine aceasta un personaj literar mai bine conturat, cu atât sunt mai mari șansele ca prototipul real să moară. E aceasta privirea Meduzei, care încremenește, sau mai degrabă darul blestemat al lui Midas care transformă tot ce atinge în aur inert, inclusiv ființele dragi? De ce mor acele persoane? Nu mă aventurez să ofer aici un răspuns.

Câteva cuvinte despre final. În cele din urmă, Boldean se duce la Miliție pentru a-și mărturisi crimele. Este ascultat cu neîncredere de milițieni, dar lăsat, totuși, să aștearnă pe hârtie, zile la rând, foarte productiv, dovezile vinovăției sale. Deși ceilalți apreciază că el tot literatură compune, eroul scrie, de data aceasta, fără remușcări, întrucât a schimbat convențiile: „Esențialul e că aici, în această cameră, în intenția mea nu scriu literatură, ci niște declarații utile în aprecierea vinovăției mele.” (p. 228). Celorlalți le mai spune, de asemenea, că „omul nu poate ieși niciodată din capcana formelor pe care tot el și le creează. Aceleași fapte, aceleași întâmplări au semnificații diferite și, deci, sunt apreciate diferit după cum contextele ce le înglobează sunt diferite.” (p. 229). Surprinzător este că „minunea” se produce. Scriitorul începe să fie crezut. Maiorul Grenea se recunoaște într-unul dintre personajele apărute într-o povestire mai

veche, deja publicată, *Serata crăițelor* (care, în viziunea naratorului-spi-on, ar putea conține sensul tuturor întâmplărilor). Probele literare incriminatorii oferite de Boldean sunt luate în serios și profesorul-scriitor este transferat la un penitenciar din București. Ilie Pamfil este, deodată, de negăsit. Nu a lucrat niciodată la institutul pe care pretindea că îl reprezintă. În timp ce-l caută pe scriitor la secția de miliție, naratorul are o izbucnire violentă, așa că este și el imobilizat și trimis, probabil, la același Institut de Igienă Mintală, pe unde trecuseră și alte personaje ale cărții...

Am lăsat deoparte foarte multe aspecte interesante și abile artificii ale romanului (care este și un metaroman, totodată), poveștile de dragoste, paginile de fină analiză psihologică, concentrându-mă asupra intrigii (sau asupra elementelor mai intrigante). Stilul întrebuițat arată că avem de-a face cu un scriitor format, stăpân pe arta sa. Expresivitatea este bine dozată, metaforele și descrierile poetice, când apar, sunt bine plasate. Cea mai mare parte a discursului naratorului principal este redat la persoana a II-a (ca în experimentele Noului Roman Francez). Procedeele creează un anumit efect, fiindcă dă impresia nu de dedublare a vocii naratorului respectiv (ca într-un fel de comunicare cu sine însuși), ci, mai degrabă, de „aducere la cunoștință”, ca și cum un angajat al institutului mai sus menționat îi relatează unui amnezic ce a mai făcut el între timp, cât a fost cufundat în uitare...

Indubitabil, Valentin Popa demonstrează și prin această carte că este un scriitor de primă mână. Sunt sigur că ne va încânta, și pe viitor, cu alte opere la fel de valoroase.

Note ■

* Valentin Popa (născut, în 1950, la Vidra, jud. Vrancea) a activat ca profesor, dar și ca scriitor și șef de cenaclu în mediul cultural brăilean (în care s-a stabilit după absolvirea Facultății de Filozofie, în 1974), publicând pagini de proză și de critică literară în revistele de profil. Întrucât, după 1990, a acordat mai multă atenție filozofiei (inclusiv în calitate de lector la Universitatea „C. Brâncoveanu” din Pitești, Filiala Brăila), primele sale volume tipărite vizează acest domeniu (vezi *Teme filozofice* [2001, coautor] și *Vasile Băncilă: omul și filozoful* [2006, având la bază teza sa de doctorat]). După o pauză de mai bine de două decenii, revine la prima dragoste, literatura, publicând volumul (cu 11 povestiri) *Papagalul și revoluția* (Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2012, 206 p.). Încă din 1982, Alex Ștefănescu aprecia la prozatorul brăilean, pe de o parte, „aptitudinea de a vedea în jur – și anume acolo unde în mod curent ni se pare că nu se petrece nimic interesant – subiecte pasionale” și, pe de altă parte, „amestecul de sentimentalism (dus uneori până aproape de melodramă) și ironie”; în același timp, criticul respectiv socotea „interesant modul cum irizează, din întâmplări banale, fantasticul”.

Ion I. IONESCU

Decalogul participării locuitorilor la dezvoltarea durabilă a comunităților

I.I.I. – prof. dr. la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, profesor invitat la universități europene, membru în societăți științifice în domeniul sociologiei, participant la conferințe și congrese în țară și străinătate, coordonator al seriei *Sociologie* la Editura Institutul European.

Articole în reviste de specialitate („Analele științifice de Sociologie”, „Revista de cercetare și intervenție socială”, „Pensée plurielle”, „Journal BMC Psychiatry”, „Journal of Settlements and Spatial Planning” etc.), volume de autor și prim autor (*Sociologii constructiviste*, 1998; *Sociologia dezvoltării comunitare*, 2004; *Roumanie. Regards sociologiques*, 2008; *Societatea românească în tranziție*, 2012; *Sociologii actuale*, 2014), studii și capitole în volume colective.

Summary. The participatory democracy is not a given, a present received by individuals and communities, but their creation, in accordance to their vision and behaviour. The participation is not a panacea good for solving all the problems of the communities. It is a necessary condition, but not enough for the sustainable development of the local territorial communities. In order to explain-make intelligible the participation to the inhabitants there is a need for a sociological „romanianscopy”: what do the religious traditions say regarding the participation to the secular issues? How about the sapiential traditions regarding the involvement in „the public affairs”? What has said and done the communist propaganda? What is the paternalistic mentality? Why is it „original” the Romanian democracy of today? The inhabitants participation is the antidote of the paternalism? How can we overcome passivity and indifference at a macrosocial, community level? How about the indifference of the inhabitants? In this article the author offers a few sociological commentaries instead of answers to such questions...

Nivelul de dezvoltare a unei comunități teritoriale este reflectat și de *participarea* locuitorilor. Își face loc și la noi o nouă mentalitate pe măsură ce oamenii își însușesc cunoștințe, deprinderi și abilități de *participare comunitară*, de *implicare* în comunitățile lor. Mentalitățile¹ nu se schimbă ușor și imediat, dar se pot schimba. *Democrația participativă* nu este un dat, un dar, un cadou pe care-l primesc indivizii și comunitățile în expectativă, ci creația acestora, după chipul și asemănarea lor. Participarea nu este însă panaceu pentru

rezolvarea tuturor problemelor. Participarea locuitorilor este necesară, dar nu și suficientă pentru dezvoltarea durabilă a comunităților. Este utilă o *românoscopie* pentru explicarea-comprehensiunea participării în spațiul nostru. Ce aflăm din tradițiile religioase despre implicarea în „cele lumești”? Ce aflăm din tradițiile sapiențiale despre implicarea în „treburile publice”? Ce a zis și făcut propaganda comunistă? Prin ce se caracterizează mentalitatea paternalistă? De ce e *originală* democrația în România actuală? Participarea locuitorilor este antidotul paternalismului? Cum poate fi depășită pasivitatea, indiferența la nivel macrosocietal, la nivelul comunităților? Dar indiferența locuitorilor?

1. În „tradițiile religioase”, mesajele privind importanța participării la „cele lumești” sunt ambigue². Sunt oameni care au fugit și fug de „lume”. Este adevărat, de asemenea, că în timpul „predicilor” credincioșii ortodocși sunt „informați” că „renunțarea la cele lumești este o manifestare a cumpătării, aceia care strâng bogății cad în ispită, contactul cu realitățile cotidiene este o primejdie” (Timotei). Lor le sunt dați ca exemplu acei care „urcă” prin detașare, renunțare la „cele lumești”: „pustnicii”, anahoreții, eremiții, „păscătorii”, „girovagii”, rătăcitorii, dendriții, „staționarii”, „stâlpnicii”, „zăvorâții”... „Cei ce se socotesc nefericiți de pierderea banilor, a copiilor, a slugilor, sau a oricărui alt lucru, să știe că trebuie să se mulțumească cu cele date de Dumnezeu” (Antonie cel Mare). „Dacă ești lipsit de hrană sau haine, nu te rușina să primești când ți le vor da alții; nu vă grijiți pentru vremea ce vine, nici pentru o zi, nici pentru o săptămână și nici pentru o lună. Nu vă îngrijiți ce veți mânca sau ce veți bea, sau cu ce vă veți îmbrăca; toate acestea le fac păgânii și necredincioșii, care leapădă purtarea de grijă a Stăpânului și tăgăduiesc pe Făcătorul” (Evagrie Ponticul). „Priviți la păsările cerului care nu seamănă, nici nu seceră, nici nu adună în jitnițe, iar Tatăl din ceruri le hrănește (...)”. În toate „barometrele” postdecembriste, în tocul încrederii românilor, biserica ocupă primul loc.

2. În *Republica* lui Platon, modelatorul nimerit al cetății este considerat filozoful contemplativ, singurul capabil să „vadă” *cetatea ideală*, capabil să dețină puterea fără să devină corupt de către aceasta. Socrate spunea că doar „omul comun” se lasă acaparat de treburile „lumii de aici”, filozoful se ferește de ele și se lipește de „realitățile eterne”... Numeroși filozofi români³ au gândit că cetatea – operă a divinității secundate de

unele eforturi umane – poate fi studiată, modelată, dar... considerată fiind doar ca punct de pornire, de orientare către absolut, nu ca loc de instalare a căutărilor. Să nu confundăm relativul cu absolutul. Fața acestei lumi trece. Ne putem folosi de lume, dar să judecăm bine cât efort merită să facem pentru această lume, ce atitudine să avem față de ea...

3. După 1945, cei care au luat puterea în România au abandonat interese naționale (servilism față de U.R.S.S.), au sovietizat România, au instaurat dictatura proletariatului. S-a produs anihilarea statului de drept și a pluralismului (furtul alegerilor din noiembrie 1946), au fost distruse partidele politice și continuitatea constituțională a statului român, au fost anihilate categorii sociale în numele „luptei de clasă” (asasinate, deportări, înțemnițări, muncă forțată). Au fost arestați, uciși, deportați țărani care se opuneau colectivizării, au fost reprimite mișcările muncitorești, au fost exterminați partizanii rezistenței anticomuniste. A avut loc represiunea împotriva culturii și cultelor, a fost respinsă cultura occidentală. Nu pot fi omise din românosopia perioadei ce a urmat efectele „politicii demografice” (nașterile forțate datorită proclamării ilegalității avortului), ale „alimentației raționale” (înfometarea populației), ale opririi căldurii. Nu pot fi omise efectele distrugerii reperelor valorice și înlocuirea lor cu dogme privind „colectivizarea”, „industrializarea”, „necesitatea lichidării proprietății private”. Au avut efecte pe termen lung inundarea vieții cotidiene de către propagandă și minciună, izolarea de lumea dezvoltată, civilizată, „implementarea” și impregnarea mentalității și atitudinii paternaliste. Regimul a urmărit creșterea dependenței locuitorilor (colectivizarea a făcut dependenți țărani, industrializarea a făcut dependenți muncitorii) și diminuarea simțământului responsabilității individuale. În 2006, șeful statului a condamnat sistemul comunist din România – de la înființarea sa (1944-1947) până la prăbușire (decembrie 1989) – ca „ilegitim și criminal”.

4. După 1989 a apărut „sectorul privat”, au început „restructurările” etc., iar locuitorii în șomaj, în sărăcie s-au trezit dependenți de asistența socială. „Privatizarea”, menținerea monopolului asupra întreprinderilor socialiste (adică parazitarea lor clientelară), gospodăria țărănească fără subvenții și tehnologii, concurată imoral de importuri, îmbogățirea din politică a celor din preajma puterii, polarizarea socială

(indicatorul cel mai vizibil al corupției), încercările de compromitere a democrației prin discreditarea instituțiilor acesteia, mass-media care destinde cu cancanuri, telenovele și circ politic, toate au bulversat oamenii prin idei contradictorii, nonvalori, vulgarități, prin promovarea unor false personalități, a superficialității. Toate le plătim prin subdezvoltarea comunităților și migrarea a patru milioane de români pe timp de pace... Mentalitatea paternalistă⁴ nu este compatibilă cu democrația și societatea deschisă și sunt încă numeroși cei care continuă să voteze pentru menținerea la putere a celor care au tolerat sau favorizat corupția, clientelismul... Neumblați prin lume (după ce au fost ținuți zeci de ani după „cortina de fier”), românii au înțeles „calea liberală” ca pe o formă de satisfacere a intereselor personale (după ce comunismul fusese formă de realizare a intereselor colective). Avantajele capitalismului au fost enunțate, iar cei care nu le-au văzut „implementate” au depopulat țara migrând...

5. Numeroși sunt gânditorii care ne spun că obiceiurile locuitorilor unei comunități sunt esențiale pentru calitatea guvernării acesteia. Am putea spune ceva veridic despre obiceiurile locuitorilor și calitatea guvernării în urma unor analize sociologice ale contextului⁵ în care acestea s-au manifestat, în urma unor analize lucide ale relației românilor și comunităților lor teritoriale cu statul, a capacității cetățeanului, locuitorului de a-și asuma responsabilități? Manifestă ei interes pentru conducerea locală? Sunt gata să se implice în dezvoltarea localității lor? Participă la întruniri publice? Dacă da, ce probleme ridică? Au auzit de programe europene de finanțare? Cred că proiectele pot fi duse la bun sfârșit în comunitățile lor?

În noiembrie 2005⁶, neinteresații reprezentau 45%, puțin interesații – 37% din populația investigată. Oamenii pleacă de la o problemă și caută s-o rezolve prin acțiuni comunitare dacă ajung la o „definire socială” a ei, dacă au convingerea că problema se poate rezolva. Percepțiile și reprezentările privind rolul statului în viața lor pot demonstra gradul de (in)dependență față de stat și (in)capacitatea de a-și asuma responsabilități individuale. Se constata la un moment dat⁷ că românii percep statul ca protector (68% în 1990, 63% în 2000), că statul trebuie să „ocrotească oamenii în fața greutăților economice” (22% în 1990, 32% în 2000), „este de datoria statului să asigure locuri de muncă pentru

cețăteni”, „este de datoria statului” să asigure un nivel de trai decent bătrânilor etc. Sigur, nu trebuie să cădem în capcana celor care ne spun că statul are responsabilitate redusă în privința vieții locuitorilor, că bunăstarea lor depinde în primul rând de ei. Bunăstarea depinde și de locuitori, dar și de statul care „gospodărește” banii lor. Când locuitorii nu au locuri de muncă, în rândul lor domnește confuzia valorică⁸, resimt lipsa de repere pentru construcția identității. Când societatea nu mai impune un model de socializare, tinerii reacționează necritic la „mode”, imită „modele” negative, acuză „nesiguranța viitorului”. Ne-am aștepta ca experiența străinătății să condiționeze ideologia și comportamentele participative. Se constată însă că participarea depinde și de alți factori, nu numai de contactul cu „străinătatea”: de educație, de încrederea în autoritățile publice, de mentalitatea tradiționalistă sau (post)modernă etc.

6. *Participarea* locuitorilor poate fi un antidot al *paternalismului* dacă există o concordanță între scopurile, interesele și motivele lor și deschiderea, oportunitățile oferite de aceasta. În caz contrar, izolarea, (auto)marginalizarea socială și apatia devin iminente⁹. *Proclamarea „democrației”* nu asigură automat prosperitatea, progresul economic și social, așa cum n-o asigură nici participarea. De participare comunitară se poate vorbi atunci când majoritatea membrilor au un cuvânt real de spus în identificarea problemelor, nevoilor comunității și sunt ascultați, consultați la momentul luării deciziilor. Dacă participarea este colectivă, intercunoașterea, comunicarea și capacitatea de acțiune laolaltă pot crește, efectele fiind benefice pentru constituirea și consolidarea liantului comunitar.

A participa înseamnă *a lua parte și a-ți lua partea* (prin contribuție proprie, nu prin furt). *Participarea publică* se referă la locuitori în calitatea lor de cetățeni, la informarea, la consultarea lor. *Participarea cetățenilor* se poate extinde¹⁰ până la cele mai înalte nivele de decizie (formularea politicilor de stat), dar ea este legată de accesul la informație, de dreptul și cadrul de participare, de dreptul de petiție, de apel în justiție etc. A nu lăsa cetățenilor posibilitatea să-și spună cuvântul asupra unor proiecte, decizii, înseamnă dispreț față de cei care-și cunosc bine satul, cartierul și riscurile la care ar putea fi expuși ei și familiile lor. Dacă sunt părtași la procesul decizional, cetățenii vor accepta mai ușor efectele

schimbărilor și se vor micșora șansele ca deciziile luate să fie ulterior contestate.

7. Există un *Manual al transparenței în administrația publică*¹¹, din care locuitorii ar putea afla ce înseamnă liberul acces la informațiile de interes public, condițiile juridice și politice favorabile participării etc. Dacă intrăm în comunitățile teritoriale reale, constatăm că locuitorii nu participă acolo unde autoritățile se tem că-și periclitează puterea sau controlul dacă-i implică, iar ei se tem „să se abată de la tradiție”, „se simt neputincioși”, nu întrevăd mize comune, nici beneficii individuale. Dacă decidenții nu sunt în stare să stopeze exodul populației, dacă oamenii pleacă peste hotare să muncească (când în localitățile lor totul e de făcut!), nu putem vorbi de efortul autorităților și participarea locuitorilor. Ar trebui aflat nivelul minimal, indispensabil al participării locuitorilor la viața comunităților lor. Acest nivel ține de încrederea locuitorului în sine, în ceilalți, în instituții, ține de „diminuarea puterii discreționare a statului, de responsabilizarea instituțiilor în fața cetățenilor”, de nivelul „corupției”¹². Grupul multidisciplinar privind corupția (înființat de Comitetul miniștrilor al Consiliului Europei) puncta între concluziile sale că „elitele politice și apropiații acestora, în complicitate cu oameni de afaceri corupți, mențin națiuni întregi în sărăcie și blochează dezvoltarea lor durabilă (...)”, că „fenomenul corupției a fost un mecanism esențial al privatizării post-comuniste în țările care au trecut de la economia planificată de stat la cea de piață”¹³. Manifestarea necontrolată a corupției a dus la scăderea prestigiului instituțiilor publice și la scăderea suportului lor popular, a afectat egalitatea în fața legii, a dat naștere unui simțământ general de neputință. „Marxism-leninismul, așa cum a fost practicat de către Ceaușescu, și dorința de îmbogățire a succesorilor postcomuniști au lăsat în urmă un vid moral în România. Țara a devenit o junglă politică și economică în care doar cel puternic supraviețuiește. O mulțime de tehnici au fost create pentru a submina democrația în mod subtil și pentru a lăsa averea statului în câteva mâini. Simțul datoriei față de cel slab din societate se diminuează rapid”¹⁴.

8. Cum ar putea fi depășită indiferența la nivel macrosocietal? Participarea nu e lege, nici normă, nici regulă, nu implică automat pe toți cetățenii. Putem identifica *niveluri*, *grade*, *praguri* de participare, de im-

plicare ca locuitor, cetățean, beneficiar, contribuabil, asistat, băștinaș, nou-venit etc.; participarea familiei (la ameliorarea mediului privat și public, a serviciilor etc.), participarea vecinilor, a populației unei străzi, a unui cartier, oraș (contribuții materiale sau / și financiare directe, cotizații, donații, plata salubrității, colectarea deșeurilor, participarea activă la reuniuni, adunări, ședințe, participarea activă în toate etapele elaborării, implementării și evaluării unor proiecte, participarea la alegeri politice). Participarea se poate învăța cotidian. Nu putem vorbi de *democrație participativă* însă acolo unde locuitorii sunt luați în seamă doar cu ocazia alegerilor... În *Constituția* țării se prevăd dreptul la cunoaștere, accesul la informație, dreptul la libera exprimare, dreptul de asociere, dreptul la un mediu curat etc. Sunt și alte modalități (publicarea de buletine informative, folosirea mass-media, organizarea de centre de informare, campanii, colectarea de semnături, trimiterea de petiții, pichetări, demonstrații, monitorizări ale implementării unei decizii, lobby¹⁵) prin care se pot *informa locuitorii, recepta opinia lor* (sondaje, audiențe publice, dezbateri etc.), *constitui acordul minimal*, compromisul realist, consensul. Pot fi identificate soluții macrosociale de îmbunătățire a participării tinerilor, de stimulare a participării la educație a țăganilor etc.

9. Apariția *conștiinței participării* locuitorilor comunităților poate începe cu *luarea la cunoștință*, cu *sensibilizarea* față de problemele comune, cu *convingerea* că locuitorii au interese comune în blocul în care locuiesc, pe strada lor, în cartier, în sat. Dacă au resurse suficiente, oamenii se pot antrena și în voluntariat. Practicile asociative pot duce la (re)descoperirea solidarităților tradiționale, la *dar, schimb, chiar sacrificiu*. Dacă majoritatea experiențelor participative la dezvoltarea comunităților de la noi sunt însă *contribuțiile financiare (taxe și impozite)* – acte civice importante –, iar acestea devin din ce în ce mai numeroase și mai împovărătoare, există riscul saturației și al demobilizării locuitorilor (plătesc taxe și impozite, dar nu știu ce se face cu banii pe care-i dau...). Sunt importante toate acțiunile colective, chiar și cele mai simple, comune (curățarea zăpezii de pe trotuarul din fața casei) pentru demararea și consolidarea unei *dinamici colective* de dezvoltare comunitară.

Dezvoltarea durabilă a comunității teritoriale se referă la crearea condițiilor ce fac posibilă (re)integrarea acesteia în circuitul economiei de

pieță și al unei bunăstări colective dorite. Sunt situații în care mobilizarea membrilor comunității pentru rezolvarea unei probleme se realizează spontan (acolo unde există tradiție sau *pattern*-uri de soluționare a unor situații critice prin implicarea membrilor comunității), sunt altele în care e nevoie de *facilitator comunitar*. „Cea mai mare provocare nu este să-i poți face pe oameni să se potrivească unor metode, ci să folosești metode care să se potrivească oamenilor”¹⁶. Dacă au experiențe reușite de participare, oamenii vor încerca din nou...

10. *Simpatia socială, perspectiva simpatetică, intervenția empatică* presupun o minimă intercunoaștere, comunicare și ajustare reciprocă pe durata interrelațiilor, interacțiunilor. Interesele locuitorilor sunt și diferite, deci și strategiile lor pot fi diferite: unii pot fi activi mai ales în plan economic, alții în plan civic, politic, cultural, confesional, educațional, în rețelele parentale, simbolice, în consilii de cartier, în asociații, în diferite ocazii sociale. Unii pot fi mai activi în comitete locale, alții în cele naționale sau / și internaționale. Alături de *dimensiunea socială a participării*, de *dimensiunea personală a participării*, nu trebuie omisă *dimensiunea spirituală a participării* locuitorilor la viața comunităților lor. Trebuie conștientizată și importanța „disponibilității de a iubi”, a căutării apropierei de celălalt, de ceilalți, fricii de singurătate. Fiecare locuitor ar trebui să-și evalueze *convingerile*, să fie dispus să-și *schimbe propriul mod de gândire*, să fie *capabil de respect reciproc*, dispus să *învețe de la ceilalți* respectându-le *convingerile și părerile*. *Gândirea participativă*¹⁷ se poate forma atunci când oamenii asemănători și diferiți dialoghează, evită (pre)judecățile, descoperă calități la toți ceilalți membri. *Comportament participativ* au cei cu capacitatea autocontrolului, sensibili la nevoile și problemele celorlalți, care demonstrează loialitate față de concetățeni, au „simț comunitar”.

Implicarea puternică în comunitate este un fapt pozitiv, nu o „rușine socială” (precum lenea, mizeria de pe stradă, mizeria morală). Dependentul de muncă în folosul dezvoltării comunității¹⁸ este cel care nu se simte „în largul lui” dacă se relaxează în timp ce alții muncesc pentru comunitate, cel care se simte incapabil să refuze sarcini, cel preocupat, îngrijorat, deprimat de starea proastă, subdezvoltată a comunității sale... Cel care nu se implică sau se implică insuficient este cel neinteresat de ceea ce se întâmplă dincolo de poarta, de ușa casei lui, care evită

responsabilități, cel automulțumit de ce și cât face în ritmul lui. Comunitatea cu liant puternic poate influența benefic nivelul participării individuale. Legăturile dintre oameni pot avea efect benefic asupra dezvoltării comunității¹⁹. Liantul este dat de sentimentul de apartenență, de atracția față de comunitate, mergând până la sacrificarea personală pentru dezvoltarea acesteia („nu vreau ca localitatea mea să moară”²⁰).

Note

¹ Adică iluziile, sentimentele, reprezentările, urmele influenței economicului, cunoștințele oamenilor despre trecut, „memoria colectivă”, „tradiția autentică”, „tradiția inventată”, practicile religioase fundamentale, credințele populare, așteptările oamenilor și grupurilor, atitudinile (față de viață, muncă, moarte, iubire, ură, bucurie, tristețe, față de rostul învățaturii, al culturii etc.), visele, stereotipurile, prejudecățile, discriminările, atribuirile, imaginile mentale, imaginile sociale, imaginarul social, miturile („noii societăți”, „omului nou”, „progresului”, „conspirației”, „salvatorului” etc.), utopiile, profețiile etc.

² Teoria weberiană a fost, adesea, simplist răstălmăcită ca să rezulte din ea afirmații despre un creștinism ortodox răsăritean care a „predispus” comunitățile, societățile din această parte a Europei la pasivitate și indiferență față de timpul istoric, la amânarea modernității...

³ Gr. Ureche, M. Costin, D. Cantemir, I. Budai-Deleanu, M. Kogălniceanu, I. Heliade Rădulescu, N. Bălcescu, T. Maiorescu, V. Conta, B.P. Hașdeu, A.D. Xenopol, C. Rădulescu-Motru, ca și Lucian Blaga, Mircea Eliade, Nae Ionescu, Constantin Noica, Emil Cioran ș.a.

⁴ Cuvântul „paternalism” vine de la „părintele binevoitor” care-și recompensează „fiii” dacă aceștia îl ascultă. Cei care au condus țara după 1945, laolaltă cu majoritatea celor conduși, s-au comportat după acest model. „Șefii de partid și de stat” au considerat „de datoria lor” să rezolve problemele „poporului”, dacă acesta era supus și ascultător. În tradiția bolșevică, „masele” au nevoie de „tăcut”. Acesta devine dezastruos pentru popor dacă aparează toată puterea, se agăța și profită de ea.

⁵ Pot fi consultate cu folos eurobarometrele, barometrele de opinie publică, barometrele rurale, barometrele urbane, barometrele de gen, rapoarte pe site-uri Internet, rezultate ale unor anchete, ale unor convorbiri aprofundate (cu responsabili politici, administrativi, de rețele, de asociații, cu consultanți, cu reprezentanți).

⁶ Sondajul care a fundamentat cercetarea (vezi www.soros.ro) a fost realizat pe un eșantion de 2016 persoane și permite comparația între opiniile locuitorilor din mediul rural și din orașele mici (marja de eroare statistică fiind de +/- 2,5%, pentru un nivel de încredere de 95%).

⁷ „Consolidarea democrației în Europa Centrală și de Est” (decembrie 1990 – martie 1998), coordonator Ioan Mărginean. *Cu care dintre cele două propoziții sunteți în mare măsură de acord: 1. În loc să depindă de stat, fiecare ar trebui să-și poarte singur de grijă; 2. Statul nu acționează suficient pentru a ocroti oamenii în fața greutăților economice* (domeniile de intervenție a statului fiind: asigurarea unui loc de muncă, îngrijirea medicală a bolnavilor, asigurarea unui trai decent bătrânilor, șomerilor, micșorarea diferențelor de venituri între săraci și bogați).

⁸ Răspândirea ideii că sursele succesului profesional nu sunt competența și munca, ci „pilele”, „cunoștințele”, „relațiile”, beneficiile nemeritate, într-o atmosferă dominată de nepuțință (*dar ce putem noi face?*).

⁹ Doru Pop, *Obsesii sociale*, Institutul European, 1998.

¹⁰ Pașii făcuți pot fi: *identificarea persoanelor afectate de o decizie ce urmează a fi luată, identificarea celor interesați direct de construirea și luarea ei, aflarea opiniei tuturor membrilor comunității, construirea consensului, a acordului minimal, a compromisului realist, utilizarea tehnicilor de participare pentru luarea deciziei și pentru implementarea ei.*

¹¹ Dat gratuit primăriilor de către Guvernul României, prin Agenția pentru strategii guvernamentale, în 2008.

¹² „Anchete și evaluări făcute de organisme naționale și internaționale au confirmat că fenomenul corupției rămâne o problemă gravă și răspândită în România, care atinge aproape toate aspectele societății (...) Lupta contra corupției este împiedicată de probleme de integritate chiar în sânul instituțiilor implicate în aplicarea legilor și luptei contra corupției...” (www.inm-lex.ro/fisiere). Corupția este un fenomen ce se menține, chiar proliferază într-un stat birocratic care dirijează direct sau ocult energiile națiunii către alimentarea sa cu resurse și nu către o evoluție sănătoasă, normală a societății. Corupția este o amenințare pentru democrație, pentru supremația dreptului, erodează principiile administrației eficiente, subminează economia de piață, pune în pericol stabilitatea instituțiilor. Corupția implică abuz de putere în exercitarea atribuțiilor de serviciu, înșelăciune, prejudicierea unor persoane, favoritism.

¹³ www.inm-lex.ro/fisiere.

¹⁴ *Idem*.

¹⁵ *Lobby* înseamnă tentativa de a influența opinia sau acțiunea unui legiuitor, a unei persoane cu putere de decizie (prin scrisori, telefoane, vizite / audiențe etc.).

¹⁶ Facilitatorul poate fi un *agent* important al dezvoltării comunitare dacă identifică și înțelege punctele forte și pe cele slabe ale metodologiei de facilitare alese, dacă este receptiv la normele locale, sociale și culturale, are convingerea că există oameni cu talent și aptitudini de implicare indiferent de pregătire, clarifică drepturi și responsabilități ale celor care se implică și beneficiază de dezvoltarea comunității etc.

¹⁷ Despre inițierea în mecanismele „gândirii participative” prin suspendarea prejudecăților vezi D. Yankelovich, *The Magic of Dialogue: Transforming Conflict into Cooperation*, Simon & Schuster, New York, 1999.

¹⁸ Este vorba de implicarea excepțională estimată în timp, efort, idei spre folosul tuturor.

¹⁹ O comunitate solidă, solidară, dezvoltată poate face ca membrii să se simtă atrași de ea, ca ei să-și constituie identitatea plecând de la ea. Coeziunea nu influențează prin ea însăși performanțele comunității. Ea este dependentă de norme. Dacă norma cere membrilor să lucreze mult și bine, coeziunea poate crește performanța, poate induce dezvoltarea. Similaritatea, interacțiunile, interdependența influențează și sunt influențate de coeziunea grupului și de identitatea socială.

²⁰ <http://www.evz.ro/detalii/stiri/recensamant-2011-vezi-cati-locuitori-au-mai-ramas-in-fiecare-judet-din-romania-952407.html#ixzz1l3C8FE8i>; <http://www.evz.ro/detalii/stiri/rezultate-recensamant-2011-suntem-prea-putini-cum-recuperam-952353.html#ixzz1cdUM7C4i>; <http://stirileprotv.ro/stiri/social/satele-fantoma-ale-romaniei-un-fenomen-unic-pe-care-europa-nu-il-intelege.html>; http://www.romania-actualitati.ro/sate_parasite_descoperite_la_recensamantul_agricol-24996; <http://www.evz.ro/detalii/stiri/cebnobilul-romanesc-la-pas-prin-satele-nimanui-964140.html> etc.

Ion MISCHEVCA

Elita intelectuală românească din Basarabia despre implicarea României în Primul Război Mondial. Cazul lui Constantin Stere

I.M. – doctorand în istorie la Universitatea de Stat din Moldova. Bursier Erasmus Mundus la Facultatea de Istorie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași.

The Romanian intellectual elite of Bessarabia and its' important role regarding the participation of the Romanian Kingdom in the First World War remains a disputed and almost unrevealed subject. Although Romania has decided to join 'Antanta', the two years of neutrality (1914-1916) are significant in proving the difficulty of the Romanian Government in making its decision. At stake were not only the Security of the country, but also the destiny of millions of Romanian inhabitants, from the occupied territories (Transylvania and Bukovina by the Austro-Hungarian Empire and Bessarabia by the Russian Empire).

The case of Constantin Stere is relevant for this historical research, since he is one of the most visible and persuasive Romanian intellectual from Bessarabia, that was fighting for the cause of this territory. In his publicist works and parliamentary speeches, Stere insisted that Romanian inhabitants of Bessarabia have their right to national unity with Romania and they must not be left aside.

Anul trecut s-a împlinit un secol de la izbucnirea Primului Război Mondial, iar anul viitor marchează centenarul intrării României în această conflagrație. Lumea civilizată consideră evenimentele sângeroase de acum 100 ani drept un prilej de meditație și reconciliere, motiv pentru care acestea nu trebuie eludate, mistificate sau desconsiderate, cu atât mai mult că istoria riscă oricând să se repete.

Întrucât Primul Război Mondial a fost consecința pozițiilor antagoniste dintre două blocuri politico-militare (Antanta și Tripla Alianță), dar și dintre două modele de organizare și dezvoltare statală (imperialismul vs statele naționale, cu mențiunea că Imperiul Rusiei reprezintă o excepție a celei de-a doua categorii), disputa dintre două curente și grupuri de intelectuali români („antantofili” și „germanofili”) privind implicarea României în acest conflict armat prezintă un interes deosebit.

Dat fiind imperativul cercetării factorului local în context internațional, dar și din obligativitatea morală de a studia istoria regiunii de origine, sunt preocupat de un subiect oarecum ignorat în istoriografie: viziunea elitei intelectuale românești din Basarabia cu privire la participarea României în Primul Război Mondial.

Există percepția eronată că basarabienii nu au fost preocupați de soarta lor, în particular, și a României, în general, și că elita intelectuală din acest spațiu nu considerase confruntarea dintre marile puteri europene ca fiind prielnică recuperării teritoriului anexat la 1812. Bunăoară, Onisifor Ghibu perpetuase în interbelic ideea că moldovenii aflați sub ocupație țaristă erau indiferenți, ba chiar că s-ar fi manifestat împotriva aderării României la Tripla Alianță și, implicit, împotriva unirii Basarabiei: „în vara anului 1914 a izbucnit pe neașteptate, războiul european (...) Acest eveniment, care în Transilvania putuse interesa în cea mai mare măsură întreg românismul, de la Vlădică până la opincă, făcându-l să se întrebe nu: ce se va alege de monarhia austro-ungară, dar: ce va face România și ce se va alege de Transilvania? – în Basarabia se repercuta cu totul altfel în sufletul elementului moldovenesc. Singura preocupare a boierimii, a preoțimii și a țărănimii era: apărarea Sfintei Rusii și a «Împăratului nostru». Că: *ce va face România? – întrebarea aceasta nu și-o puneau nimeni*, decât în sensul în care se puneau întrebarea: ce va face Turcia, Bulgaria, Italia, America? *Aceasta era o chestiune rusească, nu moldovenească sau românească. Că, undeva se vor fi găsit și 2-3 moldoveni vizători, cari să se fi gândit, că momentul ar fi potrivit ca România să intre în război și să ia dela Ruși Basarabia, aceasta se poate crede, dar dela un vis de o clipă până la o realitate politică, distanța e prea mare* (subl. – I.M.)”¹.

Așadar, O. Ghibu reclamă și accentuează două aspecte deopotrivă esențiale și controversate: a) în Basarabia, spre deosebire de Transilvania,

nu ar fi existat acea adeziune a populației necesară unei eventuale intervenții militare a României pentru eliberarea regiunii înstrăinate și b) „problema basarabeană” nu ar fi constituit o realitate politică a acelor timpuri, nefiind măcar un subiect pe agenda opiniei publice din Vechiul Regat.

Întâi de toate, s-a constatat că nu toți românii ardeleni optau pentru unire: „în februarie 1917, vreo 200 de români transilvăneni, în frunte cu mitropoliții și episcopii, precum și cu câțiva deputați din Parlamentul de la Budapesta, au semnat o declarație de fidelitate față de Coroana ungară”². Asta fără a insista asupra personalității lui I. Slavici sau a notorietății lui G. Coșbuc, primul manifestându-se ca adept al monarhiei habsburgice, iar al doilea, extrem de discret în a-și exterioriza opțiunile, nu a militat niciodată pentru participarea României în război de partea Antantei.

De altfel, despre lipsa entuziasmului popular chiar la românii din Vechiul Regat față de o eventuală eliberare a Transilvaniei s-a pronunțat și omul politic C. Argetoianu: „(...) n-am putut deștepta interesul țărănimii pentru cauza națională. Când le vorbeai de Ardeal, de suferințele fraților de peste munți, te ascultau cu smerenie, dar nimic pe fața lor nu arăta cea mai mică emoție, cel mai mic sentiment. (...) Nici vorbele înflăcărate ale lui Goga nu parveneau să descrețească chipurile posomorâte care nu se deșteptau decât în fața celor ce le vorbeau de nevoile și de necazurile lor zilnice. Prețul bucatelor, scumpetea uneltelelor și a traiului, împărțirea pământurilor despre care se zvonise – erau singurele lucruri cu care te puteai apropia de sate, indiferente față de «idealul național» și ostile oricărui război. (...) Țăranii noștri de la câmp, aproape că nici nu știau de existența Ardealului și ceea ce se petrecea sau nu se petrecea dincolo de munți le era cu totul indiferent (subl. – I.M.)”³.

În ceea ce privește caracterul iluzoriu al eforturilor intelectualilor „germanofili” de a înclina balanța în favoarea soluționării *problemei basarabene* (și a celei *dunărene*), însăși păstrarea neutralității expectative timp de doi ani constituie argumentul forte al interesului și al sentimentului de responsabilitate față de soarta Basarabiei. Mai mult ca atât, trebuie subliniat că O. Ghibu vorbește dintr-o dublă postură subiectivă: ca ardelen și ca un contemporan al evenimentelor de atunci, conștient de deznodământul final. Respectiv, e lesne de înțeles de ce numeroși is-

torici încă mai pretează asupra „corectitudinii” deciziei adoptate la 27 august 1916 (prin care România a declarat război Austro-Ungariei). S-a creat impresia că, prin punerea în discuție a opțiunii „germanofile” în detrimentul celei „antantofile”, s-ar putea contesta rezultatul favorabil al războiului pentru români: Marea Unire. O asemenea abordare este anacronică și pernicioasă oricărui demers științific, în care trebuie să primeze adevărul istoric: *România a pierdut Primul Război Mondial, dar a avut norocul că aliații săi l-au câștigat* și că „în fond, Basarabia a revenit nici măcar unei României neutre, ci României înfrânte, pur și simplu fiindcă așa au decis basarabeni”⁴. De altfel, subscriem celor exprimate de către profesorul L. Boia, care constată că: „România Mare s-a creat nu doar ca urmare a înfrângerii Puterilor Centrale de către aliații occidentali, ci și ca urmare a înfrângerii Rusiei de către Puterile Centrale, un dublu deznodământ, perfect contradictoriu, pe care nimeni nu-l putuse bănuși. Altminteri, s-ar fi putut întâmpla ceva asemănător cu ceea ce s-a întâmplat la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, când Rusiei, victorioase, puțin i-a păsat de toate principiile și angajamentele, extinzându-și dominația asupra unei bune părți din continent”⁵.

Înainte de a purcede nemijlocit la analiza discursului proeminentului reprezentant al elitei intelectuale basarabene – Constantin Stere – privind participarea României în prima conflagrație mondială, trebuie să înțelegem că nu românii au declanșat acest război și că aceștia s-au pomenit într-o situație ingrată, cu o țară independentă de doar trei decenii și înconjurată de state beligerante. Neutralitatea asumată, începând cu 28 iulie 1914, nu putea fi perpetuată la infinit, pentru că teritoriul și potențialul militar al României era mult prea râvnit de ambele tabere. De altfel, cu o lună înainte de intrarea României în război, Comandamentul Militar al Puterilor Centrale hotărâse planul de acțiune împotriva României⁶. În ceea ce privește Statul Major Român, toate planurile sale de campanie, cel puțin până la 1913, erau concepute în eventualitatea unui război cu Rusia sau cu Bulgaria, fără măcar a admite un posibil conflict cu Austro-Ungaria și Germania⁷.

În istoriografia românească s-a înrădăcinat disputa simbolică dintre „antantofili” și „germanofili” prin prisma priorităților celor două grupări. Astfel, se consideră că unii au pus accent mai mult pe *unitatea*

națională, în timp ce ceilalți erau preocupați de *securitatea națională*: „Timp de doi ani, scena politică românească a fost ocupată de o dezbatere aprinsă: alături de cine trebuie să participe România la război: de Puterile Centrale sau de Antantă? Confruntarea celor două puncte de vedere a avut loc la nivelul elitei politice, pentru că la cel al opiniei publice ea era tranșată: „Vrem Ardealul!”. *S-au înfruntat atunci partizanii securității naționale (P.P. Carp, C. Stere etc.) și cei ai unității naționale (Ion I.C. Brătianu, Take Ionescu, Nicolae Filipescu, N. Iorga etc.). Evident, și unii și alții voiau securitatea țării și nimeni nu respingea idealul unității; era, prin urmare, vorba de prioritatea acordată securității sau unității naționale (subl. – I.M.)*”⁸.

Fără a contesta sau a minimaliza ipoteza lansată de regretatul istoric Florin Constantiniu, dihotomia dintre *unitate și securitate* pare a fi valabilă doar la nivel teoretic, din simplul motiv că atât „antantofili”, cât și „germanofili” considerau cele două priorități indisolubile și complementare. De altfel, nu poate fi tăgăduit faptul că ambele partide tradiționale – liberal și conservator – au acceptat tacit aderarea României la Tripla Alianță, ca fiind un act impus de neliniștea permanentă cauzată de politica expansionistă a Rusiei în Balcani⁹. *Prin urmare, trebuie să recunoaștem, fără ocolișuri, că decidenții din perioada neutralității au optat pentru Transilvania, în detrimentul Basarabiei. Și au făcut acest lucru sacrificând atât ideea de securitate, cât și cea de unitate națională deplină.*

Totodată, accentuăm faptul că independența și securitatea Vechiului Regat fusese mai viabilă decât a României Mari, întrucât până la 1916 România făcuse parte dintr-o alianță care i-a fost benefică, pe când după 1918 s-a expus unui sistem al relațiilor internaționale deosebit de fragil și instabil. Așadar, articolul 2 din Tratatul de aderare al României la Tripla Alianță, semnat la 30 octombrie 1883, prevedea următoarele: „dacă România, fără nici o provocare din partea ei, ar fi atacată, Austro-Ungaria se obliga să-i dea în timp util ajutor și asistență contra agresorului. Dacă era atacată Austro-Ungaria în aceleași împrejurări, în una din părțile sale limitrofe cu România, era „casus foederis” și România va acționa în consecință”¹⁰. Respectiv, s-ar părea că nu exista nicio obligativitate a României să intervină în război de partea monarhiei dualiste, din moment ce nu Serbia o atacase. În același timp, însă, ar-

ticolul 1 al tratatului stipula că „înaltele părți contractante își promit pace, amicitie și nu vor intra în nici o alianță sau angajament îndreptat contra unuia din statele semnatare; se angajau doar la o politică prietenească și la un ajutor mutual în limitele intereselor lor”¹¹. De aici reiese că România și-a încălcat angajamentul asumat, odată cu semnarea Convenției politice cu Antanta (4/16 august 1916) și atacarea Austro-Ungariei. De altă părere este C. Kirilescu, care apreciază Tratatul cu Puterile Centrale ca fiind consumat, iar eventuala intrare în război de partea austriecilor o califică drept „sinucidere politică”¹².

În tot acest context tumultuos, opinia lui Constantin Stere cu privire la participarea României în război este extrem de elocventă nu doar din postura sa de „portavoce” a elitei intelectuale din Basarabia, ci și din cea de jurist remarcabil. Dânsul contestase decizia adoptată, întrucât nu fusese consultat nici corpul electoral, nici parlamentul. Or, Constituția României nu prevedea cazul declarației de război, întrucât a fost adoptată în 1866, când România era o țară *vasală*. În legea supremă era precizat și faptul că Guvernul nu avea dreptul de a deschide hotarul țării trupelor ruse fără un vot al Corpurilor legiuitoare, ceea ce implica în cazul de față și declarația de război. Din acest punct de vedere Stere considera că a avut loc o gravă violare a Constituției¹³.

Pentru ilustrul reprezentant al intelectualității basarabene, momentul intrării României în război de partea Antantei a fost oarecum anticipat, întrucât însăși păstrarea unei neutralități fatidice nu era o tragedie „numai a lui personală, ci a provinciei sale natale, Basarabia, unde trăiau aproape două milioane de români, având aceleași drepturi la dezrobire, dar se vedeau sacrificați în favoarea exclusivă a conaționalilor lor ardeleni. E tocmai ce Stere considera a fi o mare, ireparabilă nedreptate”¹⁴.

Pe parcursul întregii perioade de expectativă a autorităților de la București, Constantin Stere a încercat să convingă și să atragă societatea de partea sa, să o sensibilizeze cu privire la necesitatea primordială a recuperării Basarabiei. Dar cu cât mai mult stăruia, cu atât mai mult se izola de cercurile politice decedente. „Situția lui devenise, deodată, nu numai aceea a unui indezirabil, ci a unui fel de dizident intern, în conflict nu numai cu oficialitatea, dar și cu imensa majoritate a opiniei publice”¹⁵.

În pofida ostilităților la care era supus, dânsul reprezenta o piesă încă destul de importantă pentru formațiunea liberalilor. „Dar nu era Stere omul care să renunțe la convingere de dragul reintrării în grațiile șefului (Ion I. C. Brătianu – n. – I.M.) și a cocoțării într-o ierarhie pe care nu o râvnea. De ar fi dorit-o, ar fi știut mai demult să se plieze, oportun, pe val, cumulând situații, onoruri și portofolii ministeriale. El renunțase la tot pentru convingere”¹⁶.

În decembrie 1915, Constantin Stere susține două cuvântări în ședințele Camerei Deputaților din Parlamentul României, în care pledează, fără menajamente și prin argumente, în favoarea menținerii alianței cu Puterile Centrale. În discursul său, acesta insista asupra faptului că politica oficială a statului român a fost una corectă în ceea ce privește păstrarea bunelor relații cu dinastiile germane. I-a evocat pe Mihail Kogălniceanu și Ion Brătianu, care nu au încuviințat schimbul de teritorii (Basarabia de Sud pentru Cadrilater), întrucât „n-au voit să dea asentimentul nostru, sancțiunea noastră la un act de spoliațiune, la răpirea pământului strămoșesc”¹⁷. Respectiv, Stere consideră că alierea cu Rusia va gira și va confirma raptul Basarabiei: „Victoria rusească pe care o doriți, fie chiar alături de noi, și mai cu seamă alături de noi, nu va însemna numai imposibilitatea materială pentru veci de a mai revendica Basarabia, dar înseamnă și consacarea, sancțiunea morală din parte-ne a păcatului rusesc din 1812 și 1878”¹⁸.

Basarabeanul Stere era ferm convins că interesul României nu poate eluda expansionismul rusesc și că satisfacerea idealului național „prin armele Rusiei” este o ineptie și un sacrilegiu: „veți putea pe calea aceasta să distrugeți stâlpii de hotar dintre noi și Ardeal, – dar numai pentru ca să venim sub un jug comun, mai grozav decât cel unghuresc, și în loc de viață națională să avem un mormânt obștesc. (...) Se poate că Ardealul tot nu-l vom lua, dar robii Rusiei vom ajunge”¹⁹.

Spre finalul cuvântărilor susținute în plenul înaltului for legiuitor, intelectualul basarabean informează și atenționează audiența despre cât de inoportună și chiar pernicioasă ar putea fi alianța cu imperiul țarist: „Astăzi însă e prea târziu; nu mai avem deschisă decât o singură cale: împotriva Rusiei și pentru Basarabia! Altfel, vom pierde și Basarabia și vom rămânea și fără Ardeal. Ardealul nu a pierit într-o mie de ani, nu va pieri nici de azi înainte (subl. – I.M.)”²⁰.

Referitor la pericolul unei Rusii învingătoare se pronunță și istoricul bucureștean Lucian Boia, care tinde să-i dea dreptate lui Stere, opinând că „degeaba și-ar fi extins România teritoriul pe seama Austro-Ungariei, dacă victoria Rusiei în război (conjugată cu eventuala dispariție a monarhiei austro-ungare) i-ar fi conferit acestei țări poziția de putere dominantă în întreaga Europă centrală, răsăriteană și sud-estică. *Mai întinsă, poate, teritorial, România ar fi fost diminuată politic, devenind o anexă a Rusiei.* De altfel, circula știrea că aliații occidentali se învoiseră să ofere Rusiei Constantinopolul și strâmtorile, țelul expansiunii țariste timp de două secole (informație autentică: într-adevăr, în primăvara anului 1915, Franța și Anglia recunosc „dreptul” Rusiei asupra strâmtorilor)²¹.

Rămas în Bucureștiul ocupat de trupele germane (începând cu decembrie 1916), Stere primește, la 1 septembrie 1917, autorizația de a edita ziarul „Lumina”. În paginile acestei publicații se întrevede o meticuloasă analiză a evenimentelor recente, de la înfrângerea inevitabilă a României și prăbușirea țarismului până la eliberarea Basarabiei și Unirea acesteia cu patria-mamă. În articolul intitulat „Războiul și orientul european”, Constantin Stere își exprimă crezul său cutezător și consecvent: „Dacă România rămânea credincioasă tradițiilor sale politice și adevăratelor interese naționale, ea, – ca stat de frunte în Balcani și ca factor de primă importanță în bazinul dunărean, – putea să-și asigure un glorios rol în istoria mondială, participând activ la crearea Europei Centrale și la organizarea politică temeinică a Orientului european”²². La finalul pledoariei sale în favoarea conceptului de *Mitteleuropa*, publicistul basarabean concluzionează: „*Românismul nu poate avea viitor decât în organizația politică și economică a basinului dunărean, ca factor al Europei Centrale* (subl. – I.M.)”²³.

Cât privește ziarul „Lumina”, se cuvine o precizare: după încheierea războiului, lui Stere i s-a incriminat și faptul că ar fi fost „cumpărat” de către propaganda inamică, mai ales că unele numere ale publicației sale au fost aruncate de nemți în tranșeele românești. „Dar redacția și administrația nu au știu despre aceasta. (...) Stere a adăugat, în 1921, că și ziarul lui Clemenceau „L’homme enchainé” a fost aruncat de nemți pe frontul francez, unde cenzura nu-l îngăduia. Și totuși nimeni nu a îndrăznit să-l acuze, pentru asta, de trădare pe Clemenceau”²⁴. În consecință, tindem să credem că mulțămăritul Stere „nu era, asemenea gazetarilor plătiți de nemți (cei de la „Minerva”, „Seara” etc.), un

năimit. Nimeni nu i-a găsit numele pe infamantele liste de stipendiați ale lui Günther. El scria din convingere²⁵.

În încheiere, constatăm că nu Stere necesită o „reabilitare”, ci opera publicistică a acestuia. Nu putem accepta, decât dacă am fi rău intenționați, aprecierea mult prea categorică și chiar malițioasă a ardeleanului O. Ghibu, care considera că „Istoria s'a pronunțat definitiv asupra acțiunii publicistice din acest timp a d-lui Stere, care nu mai era pusă, de fapt, în serviciul românismului, ci exclusiv în acela al ambiției personale deadreptul îngrijitoare a urzitorului ei”²⁶.

Indubitabil și inevitabil Stere a greșit prin vehemența și uneori incoerența afirmațiilor sale (bunăoară, se preta în privința „emancipării” Basarabiei la 1812)²⁷, dar concluziile sale reieșeau din cunoștințele pe care le avea și din informațiile de care dispunea. Nu a fost un trădător, decât în sensul în care toată gruparea „germanofilă” poate fi considerată trădătoare. A mizat și a sperat la o recuperare, întâi de toate, a Basarabiei și apoi a celorlalte teritorii românești înstrăinate. Nu era nici măcar un antirus, fiind un simpatizant și un cunoscător al societății și culturii rusești; era un antițarist²⁸.

Privind din perspectiva faptului împlinit, demersul său pare a fi temerar și chiar bizar. Însă, în pofida blamărilor și defăimărilor la care a fost supus atât înainte, cât și după război, Stere a rămas un consecvent și insistent susținător al „cauzei basarabene”. Motiv pentru care, ne raliem în totalitate opiniei enunțate de savantul P. Cazacu despre Stere: „cu rizcul (riscul – n. – I.M.) de a fi numit trădător și renunțând la toate avantajile oportunismului, a afirmat cu tărie în fața lumii întregi, în momentele cele mai grele, drepturile Basarabiei la unire cu România și datoria României de a n'o părăsi” (subl. – I.M.)²⁹.

Note ■ ¹ O. Ghibu, *Dela Basarabia rusească la Basarabia românească*, vol. I, Cluj, 1926, p. LXXXIII-LXXXIV.

² L. Boia, „Germanofilii”. *Elita intelectuală românească în anii primului război mondial*, Humanitas, București, 2009, 2010, p. 45.

³ C. Argetoianu, *Memorii*, vol. I-II, București: Machiavelli, 2008, p. 376-377.

⁴ L. Boia, „Germanofilii”. *Elita intelectuală românească în anii primului război mondial*, Humanitas, București, 2009, 2010, p. 25.

- ⁵ *Ibidem*, p. 40.
- ⁶ M. Vulcănescu, *Războiul pentru întregirea neamului*, Dacia, Cluj-Napoca, 1991, p. 15.
- ⁷ R. Rosetti, *Mărturisiri (1914-1919)*, Modelism, București, 1997, p. 50-51.
- ⁸ Fl. Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, Univers Enciclopedic, București, 1997, p. 272-313.
- ⁹ P. Șeicaru, *România în Marele Război*, Mihai Eminescu, București, 1994, p. 41.
- ¹⁰ T. Maiorescu, *România și războiul mondial*, Machiavelli, București, 1999, p. 252.
- ¹¹ *Ibidem*.
- ¹² C. Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României (1916-1919)*, Institutul de arte grafice – „România Nouă”, București, 1922, p. 73.
- ¹³ C. Stere, *Marele război și politica României*, în *Documentări politice*, Colecția Testament, Editor Iurie Colesnic, Fundația Culturală Română, Chișinău, 2002, p. IV.
- ¹⁴ Z. Ornea, *Viața lui Constantin Stere*, vol. II, Universul, Chișinău, 2005, p. 55.
- ¹⁵ *Ibidem*, p. 62.
- ¹⁶ *Ibidem*, p. 72.
- ¹⁷ C. Stere, *Publicistică*, Universul, Chișinău, 2006, p. 373.
- ¹⁸ *Ibidem*, p. 372.
- ¹⁹ *Ibidem*, p. 368-369.
- ²⁰ *Ibidem*, p. 375.
- ²¹ L. Boia, „Germanofili”. *Elita intelectuală românească în anii primului război mondial*, Humanitas, București, 2009, 2010, p. 40.
- ²² C. Stere, *Singur împotriva tuturor*, Cartier, Chișinău, 1997, p. 65.
- ²³ C. Stere, *Marele Răsboiu și politica României*, Editura Ziarului „Lumina”, București, 1918, p. 32.
- ²⁴ Z. Ornea, *Viața lui Constantin Stere*, vol. II, Universul, Chișinău, 2005, p. 176.
- ²⁵ *Ibidem*, p. 92.
- ²⁶ O. Ghibu, *Dela Basarabia rusească la Basarabia românească*, vol. I, Cluj, 1926, p. CII.
- ²⁷ C. Stere, *Singur împotriva tuturor*, Cartier, Chișinău, 1997, p. 70, 83.
- ²⁸ Z. Ornea, *Viața lui Constantin Stere*, vol. II, Universul, Chișinău, 2005, p. 93.
- ²⁹ P. Cazacu, *Moldova dintre Prut și Nistru (1812-1918)*, *Viața Românească*, Iași, p. 316-317.

Ion NEGREI

O pagină de zidire națională și bisericească: înființarea Mitropoliei Basarabiei

I.N. – istoric și editor, cercetător științific la Institutul de Istorie al A.Ș.M., vicepreședinte al Asociației Istoricilor din Republica Moldova. Domeniul principal de interes științific: istoria Basarabiei în contextul general al evoluției poporului român. Volume publicate recent (în colab.): *Pantelimon Halippa – tribun al Basarabiei* (2009), *Ioan Pelivan, părinte al mișcării naționale din Basarabia* (2011 și 2012), *Ioan Pelivan, istoric al mișcării de eliberare națională din Basarabia* (2012), *Pantelimon Halippa – Apostol al Basarabiei. Studii. Documente. Materiale* (2013). Autor a unor lucrări didactice, inclusiv manuale de istorie pentru învățământul preuniversitar. Redactor-șef al ediției periodice de istorie și cultură „Oameni. Locuri. Destine”.

A page of national and religious edification: establishment of Bessarabian Metropolitan Church. The process of unification of Church from Bessarabia with the Romanian Orthodox Church, after the politic union between Prut and Nistru with Kingdom of Romania (27 March 1918), was a sinusoidal one and for a long time. The century of „development” of Bessarabian church within the ecclesiastical structures of Russian Empire had an influence on many aspects of organization and functioning of church life in this zone. After the political union, the civil and ecclesiastical Romanian authorities had to demonstrate more understanding and to manifest great judgment, so, the differences in the organization and functioning of the church on the two sides of Prut gradually disappeared and the clergy and believers from Bessarabia filled them comfortable in the Romanian Orthodox Church. By establishing the Metropolitan Church of Bessarabia (1928) led by the hierarch Gurie Grossu, the Romanian Orthodox church gave satisfaction of a desire of clergy and faithful people from Bessarabia, this act constituting itself as a national and religious edification action.

În hotarele de la 1812, Basarabia a avut la început pe scaunul Arhiepiscopiei Chișinăului și Hotinului, înființată la 1813, pe mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni, iar aceasta din urmă se bucura de cinstea de „mitropolie și exarhat” doar datorită titularului ei. După plecarea la Domnul a ierarhului, din 1821, eparhia basarabeană a rămas să fie considerată organism bisericesc de gradul II, adică arhie-

piscope. Totuși, până la 1918, pe scaunul arhiepiscopal de la Chișinău au fost numiți și episcopi.

Consecințele nefaste ale regimului țarist, instaurat în Basarabia după 1812 (rusificarea, deznaționalizarea, colonizarea etc.), pe diferite segmente, au fost prezentate cu lux de amănunte în literatura istorică¹. În cele ce urmează vom elucida cum s-a manifestat dominația țaristă în Basarabia, pe dimensiune bisericească². Indiscutabil, la modul general, aceasta s-a impus ca o forță malefică, dar constatăm că regimul țarist a avut și unele consecințe pozitive asupra vieții bisericești din Basarabia (dacă, desigur, admitem că o dominație străină poate genera consecințe de asemenea natură). Când vorbim de influențe benefice, avem în vedere păstrarea, cultivarea și conservarea în rândurile populației basarabene a unui înalt grad de religiozitate. Determinați să găsească un *modus vivendi*, privați de dreptul de a avea instituții proprii de stat (administrație, școală, justiție etc.), românii basarabeni au căutat refugiu și alinarea sufletului în Biserică, unica instituție care mai păstrase ceva din spiritul național. Pe parcursul secolului al XIX-lea, fenomenul respectiv s-a manifestat cu diferită intensitate, în funcție de modul de afirmare a regimului politic. Fenomenul a continuat și după căderea țarismului și Unirea Basarabiei cu România. Părintele Gala Galaction, bun cunoscător al vieții religioase și bisericești de la noi, numea felul respectiv de manifestare a religiei „ortodoxism basarabean”³. În acest sens, preacucernicul părinte menționa faptul că „în inima fraților basarabeni credința strămoșească trăiește mai curată, mai primitivă, mai dârză..., decât în inima celorlalți români”⁴. Vorbind despre „partea cea bună” a înrâuririi bisericii ruse asupra celei din Basarabia, Gala Galaction menționa că în perioada interbelică Basarabia era „cea mai ortodoxă provincie din țară”. Aceeași realitate a fost sesizată și de alți observatori atenți la fenomenul basarabean. Într-unul din articolele inserate în revista „Biserica Ortodoxă Română” se menționa: „Moldovanul din Basarabia e mai religios. Religiozitatea lui a rămas, putem spune, neatinsă și este aceeași ca și acum o sută de ani și poate mai mare, căci robia lui sub ruși l-a făcut poate mai religios”⁵.

Pe măsura conștientizării diferențelor, în primul rând a celor de ordin național, care existau, pe bună dreptate, în cadrul Imperiului Rus, se

cristalizează, încă în plină epocă țaristă, ideea organizării Bisericii din Basarabia într-o structură administrativă autonomă, în frunte cu un ierarh local. Însă în condițiile regimului autocrat țarist, această pledoarie a clerului și credincioșilor din Basarabia era irealizabilă.

În timpul revoluției burghezo-democratice din Rusia, din 1905-1907, opresiunea țaristă a slăbit întrucâtva. Biserica din Basarabia, fiind pas-torită de episcopul Vladimir (1904-1908), un ierarh receptiv la doleanțele moldovenilor în materie bisericească, a agitat ideea ridicării sca-unului arhiepiscopal de la Chișinău la treapta de mitropolie. În numele comunității creștinești basarabene, primăria orașului Chișinău a mijlo-cit această acțiune și a făcut demersurile respective către autoritățile în drept, dar fără izbândă⁶.

Ideea ridicării Bisericii din Basarabia la treapta de mitropolie s-a re-actualizat, cu o nouă putere, imediat după revoluția democratică din Rusia, din februarie 1917. Odată cu căderea monarhiei și apariția for-melor democratice de organizare a societății, s-au pus în discuție și problemele de ordin bisericesc. Era evident că, în urma schimbărilor politice, Biserica din Rusia își va modifica statutul juridic, lucru care se va întâmpla în toamna anului 1917, prin reactivarea Patriarhiei Ruse.

Liderii mișcării naționale și revoluționare din Basarabia abordează Ches-tiunea bisericească în contextul revendicărilor de ordin politic, admi-nistrativ, național, cultural etc. Lucru firesc, deoarece, după un veac de asuprire și întuneric, setea de libertate, de școală în limba maternă, de lumină și adevăr era prea mare. În perioada de dominație țaristă, Bise-rica din Basarabia, sub presiunea factorilor politici, a fost antrenată în procesul de deznaționalizare și rusificare a populației băștinașe. În noile condiții, fruntașii moldoveni, constituind la începutul lunii aprilie 1917 Partidul Național Moldovenesc, elaborează cerințele moldovenilor în materie bisericească. Aceste obiective se cuprindeau în punctul VI din programul Partidului Național Moldovenesc: „Biserica să-și aibă auto-nomia ei, adică să se ocârmuiască singură, ea să alcătuiască o mitropolie deosebită, cu arhieru moldovan în frunte. Preoții să fie crescuți în limba moldovenească, toate slujbele bisericești să se facă în această limbă”⁷.

Așadar, vedem că prevederile programului P.N.M. conțineau cerința naționalizării și autonomiei Bisericii din Basarabia. Naționalizarea era

concepută prin organizarea vieții bisericești și a serviciului divin în „limba moldovenească”, iar autonomia – prin scoaterea ei de sub tutela și apăsarea statului, prin înființarea mitropoliei basarabene, prin alegerea ierarhilor din rândul clerului moldovenesc, prin ocârmuirea (conducerea) Bisericii din Basarabia, prin reprezentanții clerului și ai poporului mirean.

La trasarea acestor obiective au contribuit arhimandritul basarabean Gurie Grosu, profesorul ardelean Onisifor Ghibu, alte personalități de vază atât din Basarabia, cât și din afara provinciei pruto-nistrene, aflată la acel moment într-o adevărată efervescență revoluționară. Obiectivele fixate în programul P.N.M. au fost puse în discuție la Adunarea Extraordinară a clerului și a credincioșilor din Eparhia Chișinăului și Hotinului, desfășurată în zilele de 19-23 aprilie 1917, adunare care a susținut ideea autonomiei Basarabiei și, respectiv, autonomia bisericească. Prin intermediul unei delegații desemnate de acest forum, hotărârile Adunării Extraordnare au fost aduse la cunoștința ober-procurorului Sinodului Bisericii Ruse. Clerul din Basarabia, animat de dorința de dobândire a autonomiei Bisericii și ridicarea scaunului arhiepiscopal de la Chișinău la treapta de mitropolie – această schimbare se dorea a fi obținută pe bază canonică –, a cerut de la Guvernul Provizoriu rus și de la Sfântul Sinod, factori cu drept de decizie în probleme de organizare bisericească, convocarea în cel mai scurt timp posibil a Soborului bisericesc din întreaga Rusie.

Răspunsul ober-procurorului Sfântului Sinod la cerințele basarabenilor a fost formal: organizarea autonomă a Bisericii din Basarabia s-ar putea realiza doar în cazul în care s-ar introduce mai întâi proiectata autonomie civilă a guberniei; organizarea scaunului mitropolitan la Chișinău poate fi decisă de Soborul bisericesc pan-rusesc, singura autoritate în drept să facă modificări în circumscripțiile bisericești.

Cel de-al doilea congres al clerului și mirenilor din Basarabia, ținut la Chișinău la 9-10 august 1917, a votat o rezoluție în care a reiterat dezideratul autonomiei și dorința preoțimii și a credincioșilor de a ridica scaunul episcopal de la Chișinău la treapta de mitropolie. Hotărârea respectivă stipula: „§2. În fruntea Bisericii Basarabiei autonome se așază un mitropolit cu doi sau trei episcopi, care vor conduce părți ale Basarabiei, aleși de congresul extraordinar al reprezentanților clerului orto-

dox și mireni. §3. În fruntea Bisericii ortodoxe basarabene trebuie să fie o persoană care să cunoască particularitățile vieții locale și să posede limba rusă și limba majorității populației – moldovenească”⁸. Dar nici de această dată ideea înființării mitropoliei în Basarabia n-a izbândit.

Evenimentele precipitate în toamna-iarna anului 1917-1918, atât la centru, în Rusia, cât și la periferii, inclusiv în Basarabia, au generat condiții favorabile doleanțelor basarabenilor nu doar sub aspect politic. Sub raport civil, statutul politic al Basarabiei s-a modificat esențial la 2 decembrie 1917 prin proclamarea de către Sfatul Țării al Republicii Populare (Democratice) Moldovenești în componența preconizatei Republici Federative Democratice Ruse. Momentul politic (proclamarea Basarabiei drept republică ce dispunea de un grad sporit de autonomie, dar mai cu seamă lovitura de stat dată de bolșevici la Petrograd) oferea condiții pentru rezolvarea chestiunii bisericești.

În noua conjunctură politică, dobândirea autonomiei de către Biserica din Basarabia și organizarea scaunului mitropolitan la Chișinău a intrat într-o fază decisivă. Pentru o scurtă perioadă de timp, reprezentanții ai clerului din Basarabia afișează chiar ideea dobândirii autocefaliei de către Biserica din Basarabia. La 18 februarie 1918, la Chișinău s-a întrunit Comisia pregătitoare pentru convocarea Soborului bisericesc local, la care principala chestiune ce urma a fi discutată era reorganizarea Bisericii din Basarabia, inclusiv înființarea mitropoliei. Prin convocarea Soborului bisericesc local, Comisia pregătitoare urma să elaboreze statutul Bisericii basarabene în condițiile proclamării la 24 ianuarie 1918 a independenței Republicii Democratice Moldovenești.

O schimbare de esență politică în spațiul basarabean s-a produs la 27 martie 1918, când Sfatul Țării, organul democratic și reprezentativ al populației dintre Prut și Nistru, a votat Declarația de Unire a Basarabiei (Republicii Democratice Moldovenești) cu România. După Unirea Basarabiei cu România ideea înființării unei mitropolii la Chișinău a luat o turnură neașteptată. Poziția autorităților române centrale (civile și bisericești), precum că prin unirea politică a Basarabiei s-ar fi înfăptuit și unirea bisericească, respingea din start ideea constituirii unei structuri bisericești în Basarabia, atât de mult râvnită de cler și de credincioși. Surprinzător, dar poziția autorităților române centrale civile

și bisericești a fost îmbrățișată și de autoritățile civile ale Basarabiei, de curând revenită la trupul țării. Edificatoare în acest sens este atitudinea exprimată de guvernul basarabean în problema convocării Soborului local și înființării mitropoliei. La 17 mai 1918, părintele Ioan Andronic, președintele Comisiei pregătitoare, a avut o întrevedere cu Petre Cazacu, președintele Consiliului Directorilor Generali ai Basarabiei, în cadrul căreia cucernicul părinte a solicitat eliberarea fondurilor pentru convocarea Soborului local al Bisericii basarabene. Prim-directorul Guvernului basarabean a declarat că nu recunoaște nici Comisia pregătitoare și nici Soborul. Demnitarul își motiva opțiunea prin faptul că, în trecut, Basarabia, din punct de vedere administrativ-bisericesc, a fost o eparhie și în acest statut trebuie să rămână în continuare. Petre Cazacu a exprimat, de fapt, atitudinea autorităților centrale civile și bisericești. La momentul respectiv el era doar purtătorul de cuvânt al acestora. Ba mai mult, în concepția autorităților centrale civile și bisericești, păstrarea în continuare a Bisericii din Basarabia, sub forma unei unități administrativ autonome, era inadmisibilă. La fel, nu se agreea ideea păstrării autonomiei Bisericii din Bucovina. Această poziție intransigentă era alimentată de marea dorință a autorităților de a scăpa cât mai curând de moștenirea străină: „Noi (adică autoritățile civile și cele bisericești ale României Mari – *n. I.N.*) suntem datori a pune capăt noțiunilor geografice create de Austria cu Bucovina și de ruși cu Basarabia”⁹. Păstrarea în continuare în regim autonom a Bisericii din Basarabia (și respectiv din Bucovina) era apreciată de autorități drept manifestare a separatismului. Invocând faptul că până la răpirea acestor provincii Biserica din ele nu a format o unitate ecleziastică distinctă, se propunea înglobarea Bisericii din Bucovina și a celei din Basarabia în cadrul Mitropoliei Moldovei și Sucevei, de la care într-adevăr aceste teritorii fuseseră rupte în 1775 și respectiv în 1812.

Această abordare formală a chestiunii neglija o stare reală de lucruri în bisericile din numitele provincii, nu lua în calcul situația creată în Basarabia și Bucovina în perioada cât aceste provincii au făcut parte din alte structuri politico-administrative și ecleziastice. De fapt, în anii regimului străin, în urma unor lupte îndelungate și a unor acțiuni de autoconservare, Bisericile din Basarabia și Bucovina au dobândit unele caracteristici deosebitoare (unele particularități specifice) față de cele pe care le avuseră la momentul desprinderii lor de Biserica-mamă. Ba

mai mult, aceste deosebiri, generalizându-se cu timpul, au conferit Bisericilor din aceste provincii un statut aparte, chiar în cadrul structurilor ecleziastice străine din care făceau parte. Pledoaria clerului din Basarabia pentru o structură autonomă nu era o ambiție a cuiva, nu era o tendință de conservare a situației bisericesti din Basarabia, ci o stare de lucruri care trebuia luată în calcul.

În cele din urmă, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, autoritatea ecleziastică supremă a țării, a acceptat în principiu poziția clerului basarabean. Prin cartea pastorală din 16 iunie 1918, care este primul document de interacțiune dintre autoritatea bisericească supremă a României cu clerul din provincia recent unită la trupul țării, Bisericii din Basarabia i s-a promis păstrarea statutului de autonomie. Preoțimea din Basarabia considera autonomia Bisericii din ținut și ridicarea scaunului la treaptă de mitropolie drept o cucerire obținută după revoluția rusă din februarie 1917¹⁰.

După unire, clerul din Basarabia în repetate rânduri și-a expus părerea în problema înființării mitropoliei. De pildă, în iunie 1919, când s-a discutat proiectul de reorganizare a B.O.R., în articolul 54 citim: „Basarabia, după teritoriul său, după numărul credincioșilor ortodocși, diferența originii lor și deosebite obiceiuri și instituțiuni bisericesti în fața clerului și a poporului se constituie și trebuie să fie mitropolie autonomă cu un arhiepiscop municipal al orașului Chișinău și cu un episcop locțiitor”. Următorul articol al proiectului prevedea instituirea a trei episcopii ale Mitropoliei Basarabiei: 1) Chișinăului, 2) Ismailului și 3) Hotinului, fiecare formată din cate trei județe¹¹.

La cea de-a doua discuție a Proiectului de statut organic al B.O.R., care a avut loc la congresul extraordinar eparhial din Chișinău (7-13 martie 1921), de asemenea s-a pledat pentru înființarea Mitropoliei în Basarabia. Această doleanță a clerului și mirenilor din Basarabia a fost prezentată și susținută apoi de Constituanta Bisericească în ședința din decembrie 1921¹². La 22 iunie 1922, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a hotărât înființarea a două eparhii noi în Basarabia: Episcopia Hotinului cu județele Hotin, Bălți și Soroca, cu reședința la Bălți, și Episcopia Cetății Albe cu județele Cetatea Albă, Ismail, Cahul, având reședința la Ismail. Congresul general extraordinar al clerului din Basarabia (13-14 martie 1923) a cerut „ridica-

rea Arhiepiscopiei Chișinăului și Hotinului la rangul de mitropolie a Basarabiei (Moldovei dintre Prut și Nistru)”, calificând acest demers ca un simbol al unității strânse bisericești, ca „o necesitate ca B.O.R. să fie într-o poziție mai demnă aici în Basarabia, în mijlocul minorităților religioase”¹³. În același document se cerea „ca în momentul instalării noilor episcopi pe scaunele episcopale de Bălți și Ismail, Arhiepiscopia Chișinăului să fie ridicată deja la rangul de mitropolie”. În acest mod, congresele eparhiale au votat totdeauna înființarea acestor episcopii numai în legătură cu modificarea statutului scaunului arhiepiscopal de la Chișinău, cu alte cuvinte, ridicarea lui la treapta de mitropolie pentru întreaga Basarabie.

Autoritățile superioare bisericești au satisfăcut doar parțial cerințele clerului din Basarabia. În martie 1923, pe teritoriul Basarabiei au fost înființate cele două eparhii noi, făcându-se și numirile de episcopi. La 20 mai 1923, P.S. Nectarie (Cotlarciuc) a fost instalat pe scaunul episcopal al Episcopiei Cetatea Albă cu sediul la Ismail, în scaunul Episcopiei de Hotin cu sediul la Bălți a fost numit P.S. Visarion (Puiu), iar înființarea mitropoliei Basarabiei se tergiversa.

La următorul și ultimul congres extraordinar al clerului din Basarabia, din iulie 1923, la care au participat și cei doi episcopi recent numiți, s-a luat în dezbatere „starea actuală din Biserica basarabească, unită pe vecie cu Biserica Ortodoxă a Regatului Român”. Congresul a reiterat dorința unanimă a clerului și reprezentanților mireni ca Arhiepiscopia Chișinăului să fie ridicată la treapta de mitropolie, cu denumirea Mitropolia Basarabiei (a Moldovei dintre Prut și Nistru). Printr-un act solemn, adoptat la 8 iulie 1923 și semnat de toți participanții, inclusiv de vlădicii din Basarabia – arhiepiscopul Gurie, episcopul vicar Dionisie și cei doi episcopi nominalizați mai sus – anunțau „forurile înalte ale țării că aici există, mai ales acum, toate drepturile de Mitropolie și nu aflăm niciun motiv binecuvântat ca legalizarea dreptății printr-o formă să mai fie amânată. Sfântul Sinod a stabilit prin Proiectul de statut al Bisericii Române că în Basarabia e locul unei mitropolii a Moldovei dintre Prut și Nistru, cu sediul la Chișinău, căreia îi rămân sufragane două episcopii, chiar înființate acum”¹⁴.

În ședința din 15 noiembrie 1923, Sfântul Sinod al B.O.R., luând în dezbatere raportul Comisiunii de organizare a Bisericii românești, în-

tocmit în urma examinării actului solemn din 8 iulie 1923, a hotărât „că cererea (clerului și mirenilor din Basarabia – *n. I.N.*) poate fi considerată ca și rezolvată prin dispozițiunile favorabile introduse în proiectul de lege și noul statut de organizare unitară a Bisericii Ortodoxe Române”¹⁵. Rămânea doar ca factorii hotărâtori (Parlamentul, Guvernul, Regele) să se pronunțe asupra proiectelor respective.

În timpul discuțiilor pe marginea proiectului de organizare a B.O.R. s-au auzit și unele glasuri de împotrivire în privința înființării mitropoliei Basarabiei. Chiar un ierarh al Basarabiei, P.S. Visarion (Puiu), episcopul Hotinului, s-a exprimat în mod vehement împotriva ridicării la rang de mitropolie a arhiepiscopiei basarabene. În cuvântarea rostită la 10 martie 1925 în Comisia Senatului pentru cercetarea proiectului Legii Bisericești, P.S. a spus literalmente următoarele: „S-a făcut o greșală când, după Unirea Basarabiei cu țara-mumă, în 1918, s-a adoptat și s-a păstrat titulatura de arhiepiscop; o altă greșală se face dacă se va intitula acest scaun mitropolie... Ca episcop într-o eparhie basarabeană, afirm că nu este nicio rațiune serioasă de ordin politic sau administrativ-bisericesc să se creeze această mitropolie”¹⁶.

Legea și Statutul de organizare a Bisericii Ortodoxe Române, votate de corpurile legiuitoare, la 24 martie 1925 – în Senat, și, la 3 aprilie același an – în Cameră, și promulgate la 6 mai 1925, sunt primele acte legislative în care ideea înființării mitropoliei Basarabiei capătă consacrare juridică. Conform acestor documente, din punct de vedere canonic și administrativ, Patriarhia Română se compunea din cinci mitropolii. Ultima din ele, ordinea ierarhică stabilindu-se, după cum se știe, în funcție de vechimea scaunului, era Mitropolia Basarabiei, cu două eparhii: Arhiepiscopia Chișinăului și Episcopia Cetății Albe – Ismail¹⁷. Astfel, Mitropolia Basarabiei, *de jure*, ia ființă în 1925, odată cu adoptarea principalelor documente de organizare și funcționare a B.O.R.

Dar până la transpunerea în viață a prevederilor Statutului și Legii au trebuit să treacă încă trei ani. Clerul, unele organizații obștești, personalități ale vieții publice, în repetate rânduri și cu diferite ocazii, au cerut aplicarea legii din 1925 în ceea ce privește înființarea Mitropoliei Basarabiei. Chiar la sesiunea ordinară din toamna anului 1925, Adunarea Eparhială și Consiliul Eparhial al Arhiepiscopiei Chișinăului și Hotinului insista asupra aplicării legii: „A sosit vremea ca acestei sfinte

mitropolii să i se dea mitropolitul la care o îndreptățește legea¹⁸.

Paralel cu cerința de aplicare a legii în ceea ce privește ridicarea Arhiepiscopiei Chișinăului și Hotinului la treapta de Mitropolie a Basarabiei se purtau discuții și în privința desemnării titularului scaunului mitropolitan de la Chișinău. Adunarea eparhială a Arhiepiscopiei Chișinăului din 22 mai 1927 și-a exprimat „în mod hotărât” dorința „de a vedea Arhiepiscopia Chișinăului ridicată la rangul de mitropolie”, așa cum prevedea Legea organizării bisericești din 1925, înaintând, concomitent, și propunerea „ca odată cu aceasta să fie rugate autoritățile înalte bisericești și de stat ca în scaunul Mitropoliei Basarabiei să fie așezat Î.P.S. Episcop Gurie¹⁹. Această doleanță a fost adusă la cunoștința Preafericitului Patriarh al României Miron Cristea, dlui prim-ministru, general Alexandru Averescu, și dlui Vasile Goldiș, ministru al cultelor. Înaltele fețe bisericești și oficialitățile statului erau asigurate că numirea Arhiepiscopului în scaunul mitropolitan de la Chișinău „va produce o largă înviorare și alte bune dispoziții sufletești în viața Bisericii din Basarabia, care sunt necesare pentru întărirea unității frăției românești din întreaga țară²⁰”.

Era pentru prima oară când clerul din Basarabia făcea o propunere nominală la scaunul mitropolitan de la Chișinău. Candidatura Arhiepiscopului Gurie a fost susținută de majoritatea clerului, credincioșilor, precum și de oamenii politici din eparhie. Meritele arhiepiscopului în opera culturală, națională și bisericească a Basarabiei nu puteau fi contestate. Firește, Arhiepiscopul Gurie avea însă și dușmani și, cu regret, unii destul de rău porniți. Adversarul principal era guvernul liberal, cu care arhiepiscopul intrase cândva în conflict, numindu-l din nou pe profesorul Constantin Tomescu, adversar politic al liberalilor, în funcția de secretar al administrației eparhiale, după ce acesta fusese demis disciplinar din respectivul post de un ministru liberal, titular al Departamentului culte²¹.

La ședința din 25 iunie 1927, Sfântul Sinod al B.O.R. a satisfăcut cererea Adunării eparhiale a Arhiepiscopiei Chișinăului din 22 mai 1927 și a hotărât ca Î.P.S. Arhiepiscop Gurie să fie ridicat la rangul de mitropolit, autorizându-l pe Patriarhul Miron Cristea „să stabilească momentul și modalitatea îndeplinirii acestei hotărâri²²”.

În cele din urmă, după îndelungate tergiversări, Sfântul Sinod și Guvernul au hotărât ridicarea în scaunul de mitropolit de la Chișinău a Î.P.S. Arhiepiscop Gurie (Grosu), fixând ziua de 28 aprilie 1928 drept dată a instalării sale. Acest eveniment de mare importanță bisericească a coincis cu împlinirea a 10 ani de la Unirea Basarabiei cu Patria-mamă România și a 25 de ani de activitate cărturărească și patriotică a primului mitropolit al Basarabiei.

În vederea emiterii Decretului Regal de recunoaștere și numire, la 21 aprilie 1928, ministrul cultelor și artelor, Al. Lapedatu, prezintă Înaltei Regențe propunerea de rigoare, în care se arată, printre altele: „Legea pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române, sancționată cu Înaltul Decret Regal nr. 1402 și publicată în „Monitorul Oficial”, nr. 97, din 6 mai 1925, prin art. 2 a instituit, pe lângă celelalte Mitropolii ale Țării, și o Mitropolie a Basarabiei, având sub jurisdicția sa Arhiepiscopia Chișinăului și Episcopia Cetății Albe – Ismail.

Potrivit orânduielilor bisericești și înțelesului Legii, urmează ca Arhiepiscopul actual al Chișinăului, Înalt Prea Sfințitul Gurie (Grosu), să fie ridicat la rangul de Mitropolit al noii Mitropolii a Basarabiei.

Sfântul Sinod, dezbătând această chestiune în ședința din 25 iunie 1927, a hotărât următoarele:

Sfântul Sinod lasă în căderea Înalt Prea Sfințitului Patriarh să afle modalitatea după care Înalt Prea Sfințitul Arhiepiscop Gurie să fie ridicat la rangul de Mitropolit.

Înalt Prea Sfințitul Patriarh, ținând seama de tradiția Bisericii noastre, a hotărât ca această înălțare în rang să se facă prin Decret Regal²³.

În aceeași zi (21 aprilie 1928), Înalta Regență, în numele Regelui Mihai, a emis Decretul cu nr. 1136, contrasemnat de Al. Lapedatu, ministrul cultelor și artelor, și de membrii Înaltei Regențe: Patriarhul Miron, Nicolae, Principe al României, și Gheorghe Buzdugan. Articolul I prevedea: „Potrivit art. 2 din Legea pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române, potrivit hotărârii Sfântului Sinod al ședinței din 25 iunie 1927 și potrivit deciziei Înalt Prea Sfințitului Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, Înalt Prea Sfințitul Gurie Grosu, Arhiepiscop al Chișinăului, se ridică la rangul de Mitropolit al Basarabiei²⁴.

La 26 aprilie 1928, la Palatul Regal din București, a avut loc ceremonia de investitură regală a Mitropolitului Gurie. Cârja mitropolitană, lucrată în forma celei pe care o purtase cu mai bine de o sută de ani în urmă Gavriil Bănulescu-Bodoni, în prezența înalților conducători ai statului român și a marilor ierarhi ai B.O.R., i-a fost înmănată de Principele Nicolae, care a rostit cuvintele: „Îți încredințez această cârjă mitropolitană, ca să păstorești ca Mitropolit al Basarabiei”²⁵.

La recepția oferită cu acest prilej la Palatul Patriarhal, Mitropolitul Gurie a rostit un discurs în care a spus, printre altele: „Prin ridicarea Arhiepiscopiei la rangul de Mitropolie, s-a dat largă satisfacție tuturor clericilor Basarabiei. Toți vor simți dragostea ce o au pentru ei Regența, Regele și țara întregă. Deși, din punct de vedere politic, poate că nu convenea cuiva să se dea ființă și acestei Mitropolii, totuși alte considerente, superioare, de ordin dumnezeiesc, au realizat-o. Acum, Biserica românească este organizată după chipul Sfântului Pristol, cu cinci stâlpi, cei patru din colțuri fiind Mitropolie, iar cel din mijloc, în care se așază Sf. Moaște, însemnând Patriarhia”²⁶.

Instalarea în scaunul de la Chișinău s-a fixat pentru ziua de sâmbătă, 28 aprilie 1928. În acest scop la Chișinău au sosit Î.P.S. Nectarie, Mitropolit al Bucovinei, delegat al Sfântului Sinod, P. S. episcopi Lucian al Romanului, Iustinian al Ismailului, Cosma al Dunării de Jos și Gherontie al Constanței. La ceremonia de instalare a mitropolitului Gurie, oficialitățile civile și cele militare au fost reprezentate de miniștrii Alexandru Lapedatu, dr. Nicolae Lupu, Constantin D. Dimitriu, Ion Inculeț, generalii Alexandru Averescu, Nicolae Petala, Ernest Broșteanu și alții. Din cuprinsul eparhiei, s-au adunat toți protopopii și stareții, apoi delegați ai consiliilor eparhiale din Bălți și Ismail, Eforia bisericească, delegați ai consiliilor județene și ai multor societăți culturale. Clerul și credincioșii din Chișinău i-au făcut o primire călduroasă primului mitropolit al Basarabiei. La chemarea primarului Chișinăului, Gherman Pântea, locuitorii și-au demonstrat toată considerațiunea față de Î.P.S. Gurie. La ceremonie au participat studenții Facultății de Teologie, elevii Seminarului Teologic și ai altor școli din oraș.

Reprezentarea autorităților bisericești și de stat la ceremonia de instalare a mitropolitului Gurie a fost modestă. A lipsit Patriarhul Miron Cristea, fiind la acel moment membru al Regenței; n-a găsit de cuviin-

ță să fie prezent nici mitropolitul Pimen al Moldovei, care, în timpul în care Patriarhul făcea parte din Regență, a ocupat scaunul de președinte al Sfântului Sinod. Istoricul Boris Buzilă consideră că absența Î.P.S. Mitropolit al Moldovei s-ar fi datorat nemulțumirii ierarhului că în spațiul jurisdicțional de altădată al vechii Mitropolii a Moldovei s-a creat o nouă structură bisericească²⁷. Nu împărtășim această opinie, deoarece, către momentul înființării Mitropoliei Basarabiei, Mitropolitul Pimen nu mai pretindea drepturi de jurisdicție asupra teritoriului de la est de Prut. Însuși Mitropolitul Moldovei și Sucevei a participat la ceremonia de investitură a lui Gurie, la București. Cârja mitropolitană i-a fost înmănată lui Gurie de către A.S. Regală Principele Regent Nicolae, care, la rândul său, a primit-o din mâna Î.P.S. Mitropolit Pimen al Moldovei și Sucevei. Credem că la momentul înființării Mitropoliei Basarabiei toate animozitățile dintre Mitropolia din Iași și Arhiepiscopia Chișinăului se consumaseră. Ba mai mult, tomosul (gramata patriarhală) de instalare a lui Gurie în scaunul mitropolitan, citit în Catedrala Mitropolitană din Chișinău de către Nectarie Cotlarciuc, Mitropolitul Bucovinei, a fost semnat de Î.P.S. Pimen, în calitatea sa de președinte al Sfântului Sinod al B.O.R.

La sosirea Î.P.S. Gurie în gara Chișinău, o delegație a Societății femeilor române i-a dăruit o camilafcă albă, ca s-o poarte cum a purtat-o pe vremuri și mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni. Î.P.S. Sa a primit-o cu bucurie, a așezat-o pe cap și a rămas în vremea solemnității cu ea, ca semn al curățeniei înalte a slujbei arhieresti. Ceremonia înscăunării Î.P.S. Gurie a avut loc în Catedrala Chișinăului, unde, cu 10 ani în urmă, fiind arhimandrit, implora binecuvântarea clerului asupra actului Unirii. Acum urma să urce treptele nou-înființatului scaun de Mitropolit al Basarabiei. Aici clerul l-a înveșmântat cu mantia și cârja mitropolitană. În numele clerului, al credincioșilor, calde cuvinte de salut a adresat P.S. Dionisie, Episcop de Ismail.

Î.P.S. Mitropolit Nectarie, delegat al Sfântului Sinod, a dat citire Tomosului patriarhal al Sfântului Sinod român. În acest act de mare importanță se menționa: „...dăm Î.P.S. Gurie Grosu prin această gramată sinodicească investitura canonică de Mitropolit al de Dumnezeu păzitei Mitropolii a Basarabiei, alcătuită din Arhiepiscopia Chișinăului și Episcopia Cetății Albe – Ismailului, cu toate târgurile și satele câte se

țin azi sau se vor ține în viitor de această sfântă Mitropolie, drept mărturie că Î.P.S. Sa, fiind hirotonit cu Sfânta Taină arhierescă și investit cu dregătorie de mitropolit, are darul și puterea de a face și rândui toate acele lucrări care, după rânduielile Sfintei noastre Biserici drept mărturisitoare de răsărit și legile țării, se cuvine jurisdicțiunii Înalt Prea Sfinției Sale ca Mitropolit al Basarabiei spre zidirea și întărirea turmei celei duhovnicești încredințată păstoriei sale²⁸.

Adresându-se Î.P.S. Mitropolit Gurie, Mitropolitul Nectarie al Bucovinei a menționat: „Prin acest act de instalare se împlinește un vechi deziderat al basarabenilor. O doleanță generală a poporului și clerului ortodox din Basarabia a fost satisfăcută. Vitregia vremurilor din trecut și stăpînirea străină nu v-a îngăduit această cinste. Abia acum Sf. Sinod al Sfintei noastre Biserici autocefale române, în dragostea sa pentru toți bine-credincioșii creștini din Regatul României, a stărui și v-a îndeplinit acest vechi postulat. Iar Guvernul român prin lege a întărit aceasta hotărâre a Sf. Sinod și astăzi, după ce ați primit, I.P. Sfințite, investitura regală, vă înmânez această gramată canonică prin care sunteți, canonic, în mod definitiv, așezat ca Mitropolit al Basarabiei²⁹.

Cuvinte de felicitare și mesaje de salut au rostit în adresa mitropolitului Basarabiei Alexandru Lapedatu, ministrul cultelor și artelor, Grigore Pișculescu (Gala Galaction), decanul Facultății de Teologie din Chișinău, P.C. L. Trofimov, protopopul cercului I Lăpușna și alții.

Î.P.S. Mitropolit Gurie al Basarabiei le-a răspuns tuturor cu binecuvântarea sa. Adresându-se turmei asupra căreia era chemat să păstorească, a spus: „Precum așezarea mea ca arhiepiscop a adus pe atunci (este vorba de anul 1921, când Î.P.S. a fost înscăunat arhiepiscop al Chișinăului și Hotinului – *n. I.N.*) pace sufletelor îngrijorate, așa și acum ridicarea la demnitatea de mitropolit, atât de dorită de toți, trebuie să umple de bucurie inimile tuturor, care demult se chinuiesc întru așteptare, căci vedem astăzi îndeplinite năzuințele, dorințele și așteptările noastre.

Drept că cu multe greutateți am ajuns să vedem dorințele satisfăcute; multe piedici a trebuit să înlăturăm ca să se realizeze năzuințele noastre. Și pentru aceea bucuria noastră e mai adâncă decât dacă așteptările noastre s-ar fi realizat mai ușor³⁰.

Astfel, înființarea *de facto* a Mitropoliei Basarabiei s-a încheiat odată cu înălțarea Arhiepiscopului Gurie la rangul de mitropolit. Jurisdicția Mitropolitului se întindea peste Arhiepiscopia formată din județele Orhei, Lăpușna și Tighina și Episcopia Cetății Albe cu județele Cetatea Albă, Ismail și Cahul, având reședința la Ismail.

Prin înființarea Mitropoliei Basarabiei, clerul și poporul ortodox din această parte a țării a fost pus pe picior de egalitate cu tot clerul și credincioșii din celelalte provincii alipite: Bucovina și Transilvania. Iar prin instalarea Î.P.S. Gurie în fruntea acestei Mitropolii, Biserica din Basarabia a căpătat recunoaștere ca valoare la nivelul întregii țări.

Note ■ ¹ Nicolae Ciachir, *Basarabia sub stăpânire țaristă (1812-1917)*, București, 1992; Ștefan Ciobanu, *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă*, Chișinău, 1992; Anton Moraru, *Istoria românilor. Basarabia și Transnistria (1812-1993)*, Chișinău, 1995; *200 de ani din istoria românilor dintre Prut și Nistru. 1812-2012*, volum coord. de Ioan-Aurel Pop și Ioan Scurtu, Chișinău, 2012; Dinu Poștarencu, *Destinul românilor basarabeni sub dominația țaristă*, Chișinău, 2001; *Tratatul de Pace de la București din 1812. 200 de ani de la anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus*, coord. Sergiu Musteață. Materialele Conferinței Internaționale, Chișinău, 26-28 aprilie 2012, Chișinău, 2012.

² La acest capitol menționăm lucrările: Nicolae Popovschi, *Istoria Bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea sub ruși*, ediție îngrijită de Iurie Colesnic, Chișinău, 2000; Mircea Păcurariu, *Basarabia: Aspecte din istoria Bisericii și a neamului românesc*, Iași, 1993; Boris Buzilă, *Din istoria vieții bisericești din Basarabia (1812-1918; 1918-1944)*. Cuvânt-înainte de Dr. Antonie Plămădeală, Mitropolitul Transilvaniei, Crișanei și Maramureșului, Chișinău – București, 1996; *Mitropolitul Gurie – misiunea de credință și cultură*. Culegere de articole și texte despre Mitropolitul Gurie (Grosu) al Basarabiei (1877-1943), îngrijită și coordonată de Silvia Grossu, Chișinău, 2007.

³ Gala Galaction, *Zile basarabene*, text ales și îngrijit, studiu introductiv de preotul Gheorghe Cunescu, Chișinău, 1993, p. 141-145.

⁴ *Ibidem*, p. 60, 143.

⁵ I. Dușcian, *Religiozitatea din Basarabia în atingere cu cea de la noi*, în *Biserica Ortodoxă Română*, anul XLI (oc-

tombrie 1922), nr. 10 (499); vezi și: Boris Buzilă, *Ortodoxismul basarabean*, în „Literatura și Arta”, 19 noiembrie 1998.

⁶ „Luminătorul”, octombrie, nr. 10, 1928, p. 1.

⁷ „Cugetul”, revistă de istorie și științe umaniste, Chișinău, martie 1998, p. 18.

⁸ „Luminătorul”, octombrie, nr. 10, 1928, p. 2.

⁹ Mai amănunțit vezi: Ion Negrei, *Patriarhul Miron Cristea și Biserica din Basarabia*, în „Luminătorul”, 1998, nr. 4, p. 44-45.

¹⁰ *Adevărul despre Mitropolia Basarabiei*, București, 1993, p. 15.

¹¹ „Luminătorul”, octombrie, nr. 10, 1928, p. 2.

¹² *Ibidem*, p. 3.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*, p. 3-4; *Adevărul despre Mitropolia Basarabiei*, București, 1993, p. 15.

¹⁵ *Adevărul despre Mitropolia Basarabiei*, p. 17.

¹⁶ Visarion Puiu, *Glas în pustie*, vol. I, Chișinău, 1931, p. 34-35; Boris Buzilă, *Din istoria vieții bisericești...*, p. 161.

¹⁷ Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Chișinău, 1993, p. 420.

¹⁸ *Biserica Ortodoxă Română*, 1926, nr. 7, p. 407; Boris Buzilă, *Din istoria vieții bisericești...*, p. 159.

¹⁹ „Luminătorul”, 1927, nr. 12, p. 19.

²⁰ *Ibidem*, p. 20.

²¹ Boris Buzilă, *Din istoria vieții bisericești...*, p. 160.

²² *Adevărul despre Mitropolia Basarabiei...* p. 17-18.

²³ „Luminătorul”, octombrie, nr. 10, 1928, p. 5.

²⁴ *Ibidem*, p. 6.

²⁵ *Ibidem*, p. 8.

²⁶ *Ibidem*, p. 15.

²⁷ Boris Buzilă, *Din istoria vieții bisericești...*, p. 163.

²⁸ „Luminătorul”, octombrie, nr. 10, 1920, p. 21.

²⁹ *Ibidem*, p. 23.

³⁰ *Ibidem*, p. 30.

Vera OSOIANU

Cartea și lectura – temelia dezvoltării

V.O. – director adjunct, Biblioteca Națională a Republicii Moldova (Secția de cercetare și dezvoltare în biblioteconomie). Membră a Consiliului biblioteconomic național, a Comisiei de atestare a bibliotecarilor (2006-2009) etc. Coordonator de proiecte susținute de Ambasada SUA în Moldova și de Fundația Soros.

The article reflects the results of the 4th edition of the National Book and Reading Festival, organized by the National Library of the Republic of Moldova, and its importance as a platform for promoting the importance of language, books, reading, and communication for cultural dissemination. The national book publishing industry is examined and compared against developments in other countries. The importance of public libraries in the digital age, their survival strategies, the future of libraries, of books, and reading are also highlighted. Library branding continues to be the book and the relationship between the printed book and the e-book.

În perioada 31 august – 5 septembrie 2014 a avut loc ediția a IV-a a Festivalului Național al Cărții și Lecturii (FNCL), sub patronajul Comisiei Naționale a Republicii Moldova pentru UNESCO și a Primei Doamne a republicii, Margareta Timofti. Evenimentul a fost consacrat integrării europene a Republicii Moldova și regretatului poet, prozator, publicist și dramaturg Dumitru Matcovschi, membru titular al Academiei de Științe a Moldovei, simbol al mișcării de renaștere națională din Republica Moldova.

Încă de la prima ediție, din 2011, proiectul a avut drept scop inițierea unor acțiuni de amploare, care ar stimula interesul pentru bibliotecă, lectură și carte, iar prin implicarea tuturor bibliotecilor publice ar conferi o nouă dimensiune și valoare acestor activități.

Este adevărat că promovarea cărții și a lecturii stă la baza activității de zi cu zi a bibliotecii, însă, o dată pe an, această activitate capătă o formă festivă.

Au existat voci care au afirmat că perioada de desfășurare a FNCL nu este cea mai potrivită. Experiența din acest an demonstrează o dată în plus că decizia a fost una corectă. Cartea, prin esența ei, poate da culoare oricărei alte manifestări. Organizat în preajma a două mari sărbători naționale – Ziua Independenței și Limba Noastră cea Română, incluzând ziua de 1 septembrie, prima zi de școală și Ziua Cunoștințelor – FNCL constituie o platformă ideală pentru a dovedi importanța limbii, a cărții, a lecturii, a comunicării în difuzarea culturală, în diseminarea cunoașterii, în dezvoltarea și consolidarea noastră ca popor.

Este cunoscută afirmația lui Dimitrie Cantemir că moldovenii nu se prea trag la carte. Cercetători consacrați susțin că ilustra personalitate se referea la cu totul altceva. Dar în studiile sociologice din ultimii ani întâlnim constatări de felul „moldovenii nu citesc” sau „moldovenii citesc din ce în ce mai puțin”, sau „moldovenii citesc mai puțin decât în țările UE”. Putem fi sau nu de acord cu aceste constatări. Vlad Pohilă, cunoscut publicist, traducător și redactor de carte, un nume de referință în ziaristica și literatura noastră, afirma recent, într-o emisiune radio, că nu este adevărat că moldovenii nu citesc. Nu sunt adevărate nici afirmațiile că industria de editare a cărții stagnează. În anul editorial 2013, în țară au fost editate 2.685 de titluri de cărți și broșuri, într-un tiraj de 3.052.400 exemplare.

Degradarea culturală, despre care se vorbește tot mai frecvent, este atestată pretutindeni în lume, în proporții diferite. Drept motive principale sunt invocate extinderea din ultimul timp a internetului și dezvoltarea tehnologiilor de informare și comunicare.

Cel mai recent studiu european pe teme culturale, realizat în 2013, demonstrează o degradare considerabilă față de primul sondaj, efectuat în 2007, cu preponderență în cazul țărilor din sudul Europei și în unele din fostele state comuniste, între care cel mai des sunt nominalizate România, Bulgaria și Ungaria.

Principalul motiv al neangajării în activitățile culturale a devenit „lipsa de interes”; apoi „lipsa de timp”, urmat de faptul că, în ansamblu, cultura este „prea scumpă”. Drept argument vom invoca faptul că, așa

cum arată unele calcule, în prima jumătate a anului 2014, prețul mediu al unei cărți a fost de aproximativ 160 lei sau 10% din coșul minim de consum. Faptul că în Republica Moldova cărțile nu curg de pe rafturile librăriilor se datorează prețurilor prea mari sau poate exagerate în raport cu veniturile moldovenilor.

Cenzura economică, specifică tuturor țărilor, are, pentru Republica Moldova, rădăcini mult mai adânci. În anul 2014 am marcat 25 de ani de la declararea limbii române ca limbă de stat și adoptarea alfabetului latin, votarea legislației privitoare la limba de stat și alfabet, la declararea zilei de 31 august ca sărbătoare națională în Republica Moldova. Cu toate acestea, după un sfert de veac, paginile în limba română încă rămân în minoritate. În anul 1989, statisticile oficiale raportau existența în fondurile bibliotecilor publice a 33,3% de publicații în limba „moldovenească”. Situația nu s-a schimbat prea mult. După 25 de ani, publicațiile în limba română (alfabet latin și chirilic) constituie doar 48% din fondul total de publicații, mult sub nivelul necesităților și al echității sociale. Volumul publicațiilor cu grafie latină, la fel, crește foarte încet. În anul 2013 acestea au constituit 30,7% din fondul total de publicații, și 58,6% din fondul de publicații în limba română.

Aceste cifre trebuie aduse la cunoștința membrilor comunității, societății civile, decidenților politici și financiari care pot și sunt obligați să influențeze această situație.

Fiecare bibliotecă trebuie să-și estimeze resursele, să informeze instituțiile responsabile și membrii comunității despre indicatorii de performanță, care ar permite cunoașterea periodică a realității, compararea situației bibliotecilor de același tip din aceeași unitate administrativă, din diverse localități, contrapunerea situației mediilor de nivel național etc.

Este un prilej de „a măsura”, și cu această ocazie, grija față de membrii comunității prin acești indicatori cu implicații deosebite pentru viitor.

Biblioteca și bibliotecarul, de rând cu alți profesioniști de pe segmentul cultură, educație, dar și al factorilor de decizie, fiecare pe partea sa de responsabilitate pot contribui la schimbarea lucrurilor. În acest sens, reunind toți acești factori, FNCL reprezintă o platformă ideală pentru sporirea capitalului de imagine pozitivă a lecturii. Cartea, biblioteca și lectura constituie triumphiul cunoașterii cu implicații deosebite în

dezvoltare. Oamenii trebuie să audă cât mai des vorbindu-se despre importanța bibliotecii, a cărții și a lecturii, despre influența acestora asupra fiecărei persoane în parte și a comunității în întregime.

Bibliotecarii din țările nordice, atunci când au inițiat campania „goana după non-utilizatori”, au fost șocați să descopere că oamenii nu vin la bibliotecă pentru că au uitat de existența ei, iar concluzia a fost „acum că ne-ați amintit, vă vom vizita mai des”.

Despre viitorul bibliotecii și al cărții se discută foarte mult. Sunt expuse păreri care, de cele mai multe ori, nu au nici bază reală, nici justificare. Scenariile făcute în jurul viitorului bibliotecii și al cărții sunt dintre cele mai diverse, de la scenarii apocaliptice, soldate cu dispariția bibliotecii, la cele în care bibliotecile apar ca instituții prospere, care vor fi axa ce va uni și consolida comunitatea.

Biblioteca există de peste patru milenii și foarte multă lume consideră că va exista în continuare.

În plină eră digitală, în lume se construiesc edificii fundamentale pentru biblioteci. La 18 august 2014, Excelența Sa Prințesa Laurentien a Olandei, care este și fondatoarea și președinta de onoare a Fundației Lectură și Scris, fundație ce înclină spre a fi succesoarea Programului Bibliotecii Globale, în mesajul de salut, adresat participanților conferinței generale IFLA, menționa, în mod special, faptul că bibliotecile au o sarcină deosebită – de a convinge decidenții de importanța menținerii, înzestrării continue și promovării acestora în societate.

Marguerite Yourcenar, prima femeie primită în Academia franceză și, probabil, cea mai mare scriitoare din câte au existat vreodată, scria cu referire la biblioteci: „Când întemeiezi biblioteci, pregătești hambare publice, strângi rezerve menite să preîntâmpine o iarnă a spiritului”.

Oamenii sunt diferiți, au interese diferite, dar există și câteva lucruri care ne unesc, printre ele sunt bibliotecile publice, unde toți sunt egali și unde poți veni chiar dacă ai buzunarul gol.

Lumea cărții se pregătește pentru o nouă schimbare de paradigmă, de la prezervarea cărților la prezervarea ideilor. În acest scop, Biblioteca Națională a Germaniei și-a propus conservarea site-urilor, Biblioteca Congresului – conservarea mesajelor Twitter. Din 2010 și până acum

Biblioteca Congresului a conservat peste 600 miliarde de mesaje, iar provocarea este de a face această informație coerentă și utilizabilă.

Biblioteca modernă nu mai este doar loc de păstrare a cărților. Pentru a rămâne relevante, bibliotecile își asumă tot mai multe responsabilități, creează servicii noi, implementează tehnologii de informare și comunicare fără de care această instituție nu mai poate activa eficient, dar cartea și lectura, indiferent de format, trebuie să rămână axa tuturor activităților. Mai ales atâta timp cât în Republica Moldova doar aproximativ 30% din totalul de biblioteci dispun de tehnologii de informare și comunicare.

Oamenii nu vin la bibliotecă numai după cărți, iar tehnologiile nu oferă soluții pentru toate problemele. Biblioteca este loc de întruniri pentru membrii comunității, oferă resurse publice, inclusiv calculatoare și acces la internet pentru cei ce nu le au la domiciliu, oferă asistență în utilizarea tehnologiilor etc. Însă acceptând inovațiile nu trebuie să uităm de osia care ține biblioteca pe verticală de peste patru milenii – cartea.

Toate ideile valoroase născute pe parcursul civilizației umane au ajuns până la noi în mare parte datorită cărții. Cu toate investițiile enorme în informatizarea bibliotecii, marca acesteia rămâne cartea, considerată una dintre cele mai puternice mărci din lume.

Cartea în format tradițional va fi indispensabilă lecturii de plăcere, spre deosebire de lectura informativă și lectura motivațională, care se vor axa mai mult pe formatul electronic.

Cartea tipărită *versus* cartea electronică este un alt subiect de dezbateră. Unii profesioniști prezic dispariția treptată a cărții în format tradițional, în timp ce alții consideră că viitorul bibliotecii ar putea să depindă anume de aceasta. Un lucru este cert, indiferent de format, lectura în era cunoașterii devine din ce în ce mai importantă, iar oamenii trebuie încurajați să citească din plăcere.

Cartea este unica armă accesibilă tuturor, dar mânăuită cu înțelepciune, poate fi de mare ajutor: poate salva de sărăcie, de singurătate, de ignoranță, poate ajuta orice persoană să cunoască lumea, prosperitatea, să fie puternică, de aici și importanța și grija pe care o merită.

Într-un interviu recent, Vasile Botnaru, distins jurnalist, comentator politic, pictor, vorbea despre „soluția universală a lecturii”, mențio-

nând că în orice situație „...refugiul cel mai la îndemână ni-l oferă cartea” și că „lectura într-adevăr vindecă, nu doar igienizează”.

În cadrul ediției 2014 a FNCL au fost realizate mai multe proiecte de nivel național:

- cinci concursuri, respectiv: „Cel mai activ cititor”, „Cea mai activă familie cititoare”, „Cel mai bun clip video de promovare a cărții și lecturii”, „Cel mai original proiect de promovare a cărții și lecturii”, „Cel mai original proiect de promovare a cărții și lecturii în spațiul virtual” (site-uri, rețele sociale, bloguri etc.);
- au fost continuate două proiecte mari inițiate la ediția 2013 a FNCL: Seria de întâlniri cu scriitorii, însoțite de donația Centrului de Carte și Cultură Românească. În acest proiect au fost selectate 9 biblioteci publice raionale și comunale / satești din 5 raioane;
- FNCL pe site-ul BNRM, Facebook, blogul de biblioteconomie și știința informării, blogul bibliotecilor publice, unde au fost semnalate cele mai relevante materiale, documente, informații despre importanța bibliotecii, cărții și lecturii;
- proiectul „Cartea și lectura în viața personalităților”.

Feedback-ul obținut a fost unul impresionant – o explozie de gânduri, amintiri, citate, argumente pro carte și lectură, de o forță persuasivă notabilă. În baza acestui proiect a fost realizată o sinteză, care scoate în evidență cărțile ce dețin un loc aparte în formarea mai multor personalități de la noi: scriitori, diplomați, editori, jurnaliști – formatori de opinie. Un prim material de sinteză realizat în baza răspunsurilor surprinde (sau poate nu) prin faptul că în topul listei se află Ion Creangă și Mihai Eminescu. La 9 septembrie, revista on-line <http://www.motherjones.com> publica rezultatele unui sondaj privind provocările lecturii, realizat printre utilizatorii Facebook (ceva similar a fost realizat și la noi), iar constatarea este foarte interesantă. Aproape toate cărțile din topul celor nominalizate, ce au influențat viața persoanelor participante la sondaj, au fost cărți pentru copii. Această constatare este extrem de sugestivă pentru importanța etapei de început în viața cititorului.

În lipsa unui mecanism care ar monitoriza situația în teritoriu este greu de spus cum se implică în organizarea FNCL bibliotecile publice comunale și cele satești. Informațiile acumulate în baza deplasărilor, a

dosarelor prezentate la concursurile naționale sunt prea puține pentru a forma o privire de ansamblu despre implicarea socială a bibliotecilor din teritoriu.

Dinamica participării la concursurile de nivel național la cele patru ediții este următoarea:

2014 – 47 de dosare din 26 de biblioteci;

2013 – 43 de dosare, reprezentând 20 de biblioteci publice raionale, municipale, orășenești, comunale;

2012 – 28 de dosare, reprezentând 16 biblioteci publice raionale, orășenești, comunale;

2011 – 61 de dosare și 67 de desene având ca subiect opera lui Gr. Vieru.

Putem deci vorbi despre o dinamică pozitivă atât ca număr de dosare, cât și ca număr de biblioteci participante. Dar cifrele invocate demonstrează și faptul că nu toți bibliotecarii au conștientizat în deplină măsură potențialul pe care îl oferă FNCL; nu se simte o mobilizare totală în organizarea acestui festival.

Este complicată evaluarea impactului unei activități de asemenea proporții, dar numeroasele proiecte, întâlniri, discursuri, poezii învățate pe de rost vor face ca mesajul pro carte, lectură, bibliotecă să se facă auzit, urmând să fie amplificat la edițiile viitoare.

Pe parcursul organizării și desfășurării Festivalului Național al Cărții și Lecturii am avut mai multe deplasări în raioanele țării și constatarea îmbucurătoare este că, în ultimii ani, s-au reparat mai multe drumuri, în special cele ce leagă capitala de Rezina și Soroca, semn clar că lucrurile încep să se schimbe în bine. Pentru că infrastructura este o problemă în ecuația accesului la carte și lectură. Drumurile au fost dintotdeauna căile comunicante cu lumea și în acest context mi-am amintit de un gând al poetului Vasile Romanciuc care spunea recent „Azi, dintre toate drumurile basarabene, cel care are nevoie – în primul rând! – de reparație capitală este drumul spre carte”. Proiectul FNCL poate avea un rol determinant în acest sens dacă vom ști cum să-i exploatăm la maximum toate posibilitățile, întrucât drumul cărții este cel mai rapid drum spre lume. Cărțile ne vor uni cu Europa căreia îi aparținem prin definiție.

Andrei BURAC

Mergi până se termină drumul – 5 (I)*Anno Domini 1976**10 ianuarie*

La patinaj. Trăim o iarnă grea, dar totuși cu belșug de lumină – mult, mult soare. Lumea pe care am văzut-o la patinaj și prin oraș parcă zâmbește altfel. Într-un fel mai dulce. Există oameni, pe unii chiar i-am cunoscut, care împrăștie în jurul lor o tristețe, o indispoziție, o singurătate de pustiu, iar uneori chiar și un întuneric molipsitor. Și într-o zi ca aceasta...

* * *

Pentru prima oară aici la Moscova, ca nicio dată, am lucrat la piesă cu o deosebită plăcere. Încă nu am conștiința că am făcut ceva de seamă. Să mai treacă puțin timp...

* * *

În diferite situații, și nu pentru prima oară, am simțit pe propria piele aici, la Moscova, printre colegii din marea U.R.S.S., că o cultură ceva mai profundă și mai multilaterală, cu elemente, cât de cât, general umane, nu se iartă. Despre asta, în repetate rânduri, am discutat și cu Bulat Okudjava la ȚDL (Casa Centrală a Scriitorilor).

* * *

Aforisme de Constantin BRÂNCUȘI despre viață:

„Înainte de a-ți cumpăra casă – cumpără-ți vecinii.”

„Viața este ca și o monedă: trebuie să știi cum să o risipești, sau, mai exact, cum să o folosești.”

„Toate suferințele vin din contrarietate. În dragoste, contrarietatea este și mai teribilă, căci este cea mai mare înșelăciune a naturii.”

* * *

În viața mea de zi cu zi aici, la Moscova, se întâmplă atâtea lucruri, încât nu sunt în stare să le fixeze pe hârtie, în acest caiet. Lucruri care se întâmplă poate doar în visele oamenilor. Anume aici am cunoscut adevăratul miracol al întâlnirilor cu oameni inteligenți și străluciți, nu numai din U.R.S.S., dar și din alte țări. Și visele acestora despre om și omenire... Clipele de fericire umană încă necunoscute. Abia dacă pot să le „mestec” psihologic, sufletește. Mai și scriu, mai rar, și versuri. Mai des lucrez la prima mea piesă. Asta mă duce cu gândul că sunt departe de cei dragi mie, de casă. Și aici trebuie să rezist sufletește prin a cunoaște, a înțelege, a rămâne integru prin scris.

Descoperind noi străzi, noi stații de metrou ori de trenuri electrice ale acestui mare oraș, în torentele de mulțime umană, atât de rar pot observa și semnele fericirii pe chipurile oamenilor. Doar fețe umane crisplate, încordate, extrem de grăbite. Încotro? Zilnic mă întreb și eu. Serile, târziu, revenit acasă se întâmplă să citesc și romanele clasice rusești (încă necitite de mine), care, după spusa pictorului francez Eugène Delacroix în remarcabilul său jurnal, „au un uimitor parfum de realitate.”

* * *

Despre locurile ceva mai departe de agitația literară și culturală. Despre viața furnicării inteligenței. Despre mizeria universală a condiției umane precum și a rătăcirilor omului în necunoscut cu altă ocazie.

* * *

Deseori, în intimitatea din camera mobilată sumar, care mi-a fost oferită aici la Moscova, mă tot gândesc la viața mea. Ce fel de viață duc eu aici: spectacole, filme, întâlniri cu importanți oameni de cultură ruși și străini, lecturi multe și foarte puțin timp la masa de scris. Uneori am sentimentul de parcă aş plana deasupra lumii fără frontiere.

Aceleași pagini valoroase scrise de scriitori importanți, recitite în alte zile, se întâmplă să le receptez diferit în nuanțe.

* * *

Nu cred să fi avut eu cândva, pe parcursul anilor, o pace sufletească de o mai lungă durată. Cu atât mai mult aici... Vorba prorocului: „Sărac și totuși singur...”

* * *

E foarte greu să devii chiar acel om pentru care te-ai născut. Mai binele nu vine singur. Pentru mai bine trebuie ca omul să muncească, iar uneori și să lupte.

Dar încă în adolescență, la Bender, am citit o frază, care m-a îngrozit: „Самый ужасный хищник в мире – человек (Cel mai îngrozitor animal în lume e omul)”.

* * *

Jean CALVIN:

„Nu te clătina odată cu mulțimea...”

Oricum, voi încerca din răputeri să mă țin de acest principiu.

Și cu toate astea să-mi cultiv în suflet un respect pentru omul pe care pentru prima oară îl cunosc, indiferent în orice ar crede el. Și în niciun caz să nu-l judec, dar nici să am pentru dânsul un sentiment de dușmănie. Nu pentru prima oară mă întreb dacă există (au existat)

oameni care își trăiesc viața în pace (un soi de „iubire în tăcere”)... în familie, cu prietenii în societate.

Cu siguranță am mai auzit de la cineva aceste gânduri, poate de la vre-un bătrân pacient aflat în pragul morții, îngrijit de mine, ori poate chiar de la părintele meu, dar cu certitudine am mai trăit nu o singură dată aceste gânduri, care mă învăluie și acum, departe de casă. Într-un miez de noapte atât de întunecat... În acord cu lumea care mă înconjoară... printre cei dragi și prieteni... Să te zbați pentru fericirea ta... urmând în continuare calea „ce duce totuși spre moarte”.

* * *

A mai trecut ceva timp rătăcind prin această metropolă nu numai a țării, numită U.R.S.S., ci și a lumii (numai pe cine din restul lumii nu poți întâlni în acest oraș?), ca într-un labirint interminabil, și a nu lăsa niciun semn pe unde am rătăcit. Nici nu mai știu de când nu am scris măcar un rând. Oricum, în mine se revarsă o energie necunoscută până acum.

* * *

M-a sunat Pavel Boțu, de la hotelul *Moscova*, care a dorit să luăm masa undeva, oriunde ar fi, dar împreună. Adăugând că alegerea localului îmi aparține.

„Să vorbim”, mi-a zis el. Tot la telefon am înțeles că pleacă într-o delegație pe undeva prin America Latină. Sau poate chiar în Chili. Într-un grup de scriitori sovietici, la invitația poetului și diplomatului chilian Pablo Neruda – laureat al Premiului Nobel (1971).

La ȚDL am stat cu el o seară întreagă. Mi-a vorbit prea multe lucruri din acelea care se mai întâmplă acasă, la Chișinău. Multe neînțelese de mine. Anume cele care au avut loc la Uniunea Scriitorilor de la Chișinău și nu numai...

* * *

Am lucrat la piesa despre tineret...

Iubirea cheamă și ea iubire. Nu-i atât de important să fii iubit, cât să iubești tu, cu toată puterea și cu darul dat de la natură puținelor ființe omenești. Să iubești cu întreaga-ți ființă...

Capacitatea de a iubi și de a te dăruii permanent nu o au decât spiritele cu totul superioare, dublate de puternice naturi vitale. Tot mai mult și eu înclin să cred că puterea de a iubi se moștenește...

Prin dragostea angelică și carnală ființa umană se vindecă de multe toxine și de majoritatea bolilor spiritului.

Soarele este marele tămăduitor – însă Soarele Dragostei, aici, între oameni, pe Pământ, îl poate întrece.

* * *

Serile se întâmplă să revin în camera mea profund zguduit de cele văzute și trăite pe parcursul zilei, de oamenii pe care i-am cunoscut și am avut atenția lor, dar și de satisfacția, ca astăzi, a comunicării cu aceste ființe umane.

Am petrecut aproape o zi întreagă la Casa de creație Peredelkino cu Andrei Voznesenski, Zoia Boguslavski (soția lui), Bela Ahmadulina și Boris Meserer (soțul scriitoarei). Am aflat mai multe lucruri despre faptul că și în literatură sunt mode.

Această neliniște sufletească o pot potoli, ca și în alte cazuri, cu o amintire despre Moldova, despre casa părintească. Doamne, e atât de greu să cunoști oamenii...

* * *

Mai mulți înțelepți ai lumii au ajuns la concluzia că adevărata ordine se întemeiază pe rugăciune, tot restul nu-i decât dezordine (mai bine sau mai prost ascunsă). Evul mediu era un edificiu uriaș ale cărui temelii erau *Pater noster*, *Ave Maria*, *Credo* și *Confiteor*. Tot ce este clădit pe altceva nu poate decât să se năruie mai degrabă sau mai târziu în

noroiul însângerat. Mărturie sunt, aş zice eu, frumoasele biserici din țările civilizate europene, care au fost clădite sute și sute de ani la rând de multe, foarte multe generații, una după alta, cu aceeași credință. În Cehia mărturie poate fi o biserică, care a fost clădită circa vreo 700 de ani la rând.

* * *

Odată cu trecerea timpului, am înțeles că scriind, înainte de a te așeza la masa de scris, trebuie să ai întâi și întâi subiectul în capul, inima ta.

* * *

Atât de lung și greu război se întâmplă în inima mea... Va sosi oare cândva ziua cu pace, fie și una cât de scurtă...

Am eu oare o misiune pe acest pământ? Unde am această misiune? Într-o țară, într-un oraș sau sat anume? Unde voi îmbătrâni acoperit de rănile vârstei și plictisit de această lume plină de cruzime și nedreptăți? Sunt clipe când privesc oamenii și viața ca pe un nisip mișcător.

* * *

Atât de mulți oameni care se zăvorăsc cu o deosebită indiferență, dar uneori și plăcere, în toate cele spuse de oficialii „de sus”, socotind că doar în felul acesta poți avea mai puține „dureri de cap”.

* * *

Râsul (zâmbetul) este cel mai bun medicament. Adevăr știut încă din vechimi. Tristețea este molipsitoare. Ea se poate transmite. Poate provoca celor din preajmă o neliniște, o spaimă chiar.

* * *

Rămân în continuare îndrăgostit de literatura, filozofia și arta japoneză. Am vizitat o expoziție de artă medievală japoneză. Acolo am obser-

vat moscoviți foarte încântați de ceea ce vedeau. Mi s-a creat impresia că partea cea mai numeroasă a vizitatorilor erau intelectuali moscoviți, și nu studenți veniți de oriunde, ca mine, la studii.

Tot acolo, la expoziție, am copiat ceva ce m-a impresionat: „Arta în general se numește artă prin faptul că ea calmează spiritele tuturor oamenilor, producând emoții la cei mari și la cei umili, putând constitui punctul de pornire al unei dezvoltări și al unei fericiri, un mijloc de a prelungi viața. (Actorul și dramaturgul japonez Zeami Motokiyo, 1363-1443)”.

* * *

În satul meu de baștină, când într-o familie se naște prima fată, tatăl spune: „Slavă Domnului, va avea cine să mă ajute când vor veni și slăbiciunile bătrâneții. Va avea cine să-mi închidă ochii...”

* * *

3 februarie

Mi-e dor de piramidele din Egipt pe care le-am văzut în toamna anului 1968.

* * *

Azi am primit o scrisoare pe care am așteptat-o prea multe zile.

Scrind răvașe, ne facem singuri niște mici și plăcute surprize, cine știe, poate în cele mai întunecate clipe ale vieții de toate zilele.

* * *

300 miliarde de dolari se cheltuiesc, anual, în lume, pentru înarmare. Pe anul 1976-1977, bugetul F.A.O. (principalul instrument al O.N.U. în lupta împotriva foametei în lume) este doar de 160 milioane de dolari. De 1875 de ori mai puțin.

În aceeași limbă

În aceeași limbă
Toată lumea plânge,
În aceeași limbă
Râde în pământ,
Ci doar în limba ta
Zurerea poți să mângâi,
Fără bucuria
S-o preschimbă în cânt.

În limba ta
Te dor de mama
Și vinul e mai vin
'Și prânzul e mai prânz.
Și doar în limba ta
Poți râde singur,
Și doar în limba ta
Te poți opri din plâns.

Fără când nu poți
Nici plânge și nici râde
Când nu poți mângâia
Și nici cânta
Căci al tău pământ,
Cu ceară tău în față,
Te ține atence
Tot în limba ta.

bu bilu

ISSN 0235-9111 20151 >

9 770235 911105